

A NÉPI JOGÉLET KUTATÁSA
MAGYARORSZÁGON

NÉPRAJZI ÉRTEKEZÉSEK 5.

SOROZATSZERKESZTŐ
Turai Tünde

Bognár Szabina

A NÉPI JOGÉLET KUTATÁSA
MAGYARORSZÁGON

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 2016

SZAKMAI LEKTOR
Nagy Janka Teodóra

OLVASÓSZERKESZTŐ
Villás Valéria

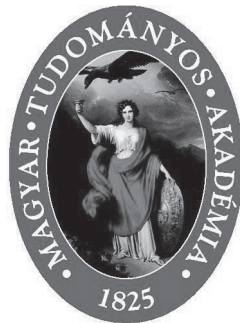
TÖRDELŐ ÉS KÉPSZERKESZTŐ
Fancsek Krisztina

BORÍTÓTERV
Szilágyi Levente

A borítón: Baross János, Bónis György, Bruckner Győző, Eckhart Ferenc,
Fél Edit, Imreh István, Papp László, Szendrey Ákos, Tagányi Károly és
Tárkány Szücs Ernő portréi.

ISSN 2060-4386
ISBN 978-615-80634-0-1

© Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával.

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	11
BEVEZETÉS	13
Elméleti és módszertani kérdések a népi jog vizsgálatában	13
A népi jogéletkutatás historikuma	26
KEZDETEK. ÖRÖKLÉSI GYAKORLAT VIZSGÁLATA A SZÁZADFORDULÓN. MATTYASOVSKY MIKLÓS (1875–1939) ÉS BAROSS JÁNOS (1875–1926) GYŰJTÉSE	39
TAGÁNYI KÁROLY (1858–1924). A JOGSZOKÁSGYŰJTÉS TUDOMÁNYOS PROGRAMJA	47
A jogszokásgyűjtés tudományos programja	47
A hazai élő jogszokások gyűjtéséről	53
A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből	60
A program folytatása	61
BRUCKNER GYŐZŐ (1877–1962). „FOLKLORE A JOGTÖRTÉNET SZOLGÁLATÁBAN”	65
SZENDREY ÁKOS (1902–1965). A NÉPI TÁRSADALOM ÉS JOGSZOKÁSOK	71
A „FÉNYKOR” – NÉPI JOGÉLETKUTATÁS 1939 ÉS 1948 KÖZÖTT	77
Györffy István és az Országos Táj- és Népkutató Intézet	77
Az Országos Táj- és Népkutató Intézet munkacsoportja a népi jogszokások és joghagyományok összegyűjtésére	82
„Prokrasztész-ágy” – a népi jogéletkutatás kormányprogrammá válik	93

Papp László (1903–1973)	96
Kutatótáborok, kiszállások (1939–1944)	98
Bónis György jogtörténeti szemináriuma	99
Fél Edit – társadalomnéprajz és jogszokásgyűjtés	107
Papp László kiskunhalasi kutatótábora	111
Vita a Társadalomtudomány hasábjain	114
Helyzetértékelés és remények	117
Jogszokásgyűjtés az egri jogakadémia Szociográfiai Intézetében	122
NÉPI JOGÉLETKUTATÁS 1948 UTÁN	127
A népi jogéletkutatás ideológiakritikája	127
„Enyhülés”, népi jogéletkutatás és jogszociológia	131
Az ideológiakritika bírálata	135
IMREH ISTVÁN (1919–2003). „FÖLDKÖZÖSSÉGTŐL A FALUKÖZÖSSÉGIG”	139
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ (1921–1984). „A JOGI NÉPSZOKÁSOK KORPUSZA”	147
Magyar jogi népszokások	158
Gyakorlati szintézis – a népi jogéletkutatás témái Tagányi Károlytól Tárkány Szücs Ernőig	161
A „TUDOMÁNY SZÖVETE” – SZEMÉLYHEZ KÖTÖTTség ÉS INTÉZMÉNYESÜLÉS	169
ÖSSZEGZÉS	177
MELLÉKLETEK	183
1. Bónis György: A népi jogszokáskutatás mérlege	183
2. A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének 1. számú kérdőíve, az „eredeti kérdőív”	198
3. Bónis György (1914–1985) „újbari szellemi végrendelete”	214
4. Miniszteri felhívások	218
FORRÁSOK	221
IRODALOMJEGYZÉK	223
SUMMARY	271

ELŐSZÓ

A jogi népeletkutatás tudománytörténeti családfáját lapozza fel e könyvet kezébe véve a Tisztelt Olvasó. Nevek sorjáznak benne... évszámok raja röppen... egymásnak adja a kilincset a sok szellemi rokon... A mai kutató pedig, mint késői utód, kíváncsian és visszafogott izgalommal nyitja ki, akár a szekrény felső polcának hátsó szegletében őrzött régi családi albumot. A címlapokon túljutva pedig kezdődik a történet... egymás mellé kerülnek azok a mondatok, amelyeket közel másfél évszázada fűznek és formálnak egymás szavát tanulva a generációk.

A magyar jogi néprajz vagy másként a jogi népeletkutatás nem dicsekedhet híres felmenőkkel, az idők mélyebb rétegeibe nyúló gyökerekkel. A 17. század végén, amikor a társadalomtudományok bölcsőjét ringatták, vagy később, amikor a néprajz, a jog, a történelem és a szociológia már neves tudósokat adott a kutatásnak, a jogi néprajz művelőit nem találjuk még sehol. Magyarországon csak a 20. század fordulóján, elsősorban német és francia kutatástörténeti előzményekre alapozva jelennek meg a jogi néprajz/népi jogéletkutatás első képviselői.

A legrégebbi, elmosódott fotókon Mattyasovszky Miklós és Baross János arc-éle látszik, a kutatási terület első igazán markáns alakja a néprajztudománytól feladatot, megbecsülést, elismerést elnyert történetíró, Tagányi Károly. Bruckner Győző és Szendrey Ákos – francia és német szellemi hatást tükröző – alapozó munkáit követően a jogi néprajz egyik legfényesebb fejezete az 1939 és 1948 közötti népi jogéletkutatás. Györffy István, Bónis György, Fél Edit és Papp László alakjánál hosszabb időn keresztül is szívesen elidőzne az olvasó, de a háttérben már ott sorjáznak Csizmadia Andor Heves megyei gyűjtései és Imreh István erdélyi faluközösségekre vonatkozó alapvető kutatásai. Aztán lassan a jelenhez közelítünk Tárkány Szücs Ernő szívósságát és megtartó tudását becsülve, hogy az album utolsó lapjain a jelen fiatalabb és idősebb generációjához tartozó néprajzosok, jogászok, történészek, szociológusok és antropológusok színes csoportképei biztassanak a kutatási eredmények folyamatos gazdagodásával, a folytatás reményével...

A tudományos életben általánosan megfigyelhető jelenség a tudományközi kutatások erősödése, azaz a 18. századtól kialakuló diszciplináris tagozódáson túli kitekintés a jelenségek mind teljesebb, differenciáltabb megismerése érdekében. A jog-, a történet-, a néprajztudomány, a szociológia és az antropológia „közös mezsgyéjén” elhelyezhető jogi néprajz vagy népi jogéletkutatás – ahogyan a szerző használja kutatástörténeti monográfiájában – új eredményei is jól tükrözik az interdiszciplinaritás megtermékenyítő hatását.

A tudományköziség azonban abban is szerepet játszik, hogy a népi jogéletkutatás történetét végigkíséri egyfajta képlékenység, változékonyság: a jól elhatárolható diszciplinákon való kívülhelyezkedés és az intézményesülés hiánya, a dogmatikai és módszertani kérdések tisztázatlanságának és lezáratlanságának forrásai. Ugyanígy ebből fakadnak a terület eredményeinek a hazai és a nemzetközi tudományos életbe történő beépülésének, kanonizálódásának hiátusai, illetve a széles körben ismertté és használttá válás deficitjei.

Pedig a jogi néprajz kutatástörténeti alapvonalai már jól ismertek a döntően az 1990-es évek végétől folyamatosan megjelenő tanulmányok, publikációk tükrében. A kutatási terület eredményei elsősorban Tárkány Szücs Ernő *Magyar jogi népszokások* (1981) monográfiájának bázisán egyre gyarapodnak, új és új értelmezést nyernek, a népi jogélet vizsgálata mindinkább az érdeklődés homlokterébe kerül. Az 1990-es évektől örömteli módon gyarapodó konferenciák, a megszületett tanulmánykötetek, a nemzetközi kutatások eredményeinek a hazai kutatásba történő gyors és közvetlen integrálását célul tűző tudományos munkák is e terület iránti érdeklődés erősödését, új szempontú megközelítések szükségességét bizonyítják. E folyamat során egy lassú és töredékes intézményesüléssel is találkozhatunk: példaként említendő a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport 2011-es megalakulása.

A népi jogéletkutatás egyrésztől alkalmas a kutatástörténet oldaláról is szükséges kontinuitás felmutatására (elsősorban, de nem kizárólag az 1939–1948 közötti népi jogélet kutatásához kötődő eredmények tükrében). Másrészt a tradicionális paraszti közösségek mindennapjait meghatározó normák strukturált, történeti, jogtörténeti, jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi szemléletű vizsgálatának eredményeképpen kirajzolódó népi jogéletkutatás komoly eredményeket hozhat a „lent” világának néprajzi, illetve mikrotörténeti módszerekkel történő megismerése során.

Ezért is különösen fontos egy olyan kutatástörténeti összegzésnek a közreadása, amely arra vállalkozik, hogy – döntően, de nem kizárólagosan – a jogszokások, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott, a közösség által elismert, a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén a közösség által kikényszerített, a mindennapok szervezésére szolgáló szokásszerű gyakorlatának összegyűjtését célul

tűző kutatások eredményeit történeti szála fűzze, ezeket strukturált, differenciált módon bemutassa és nemzetközi kontextusba helyezze.

A népi jogélet kutatástörténetének áttekintése során természetesen nem kerülhetők meg a terminológiai kérdések, ahogyan az igencsak eltérő történelmi és társadalmi helyzetben végzett kutatások eredményeinek számbavétele és értékelése sem.

Bognár Szabina fiatal kora ellenére rendelkezik az interdiszciplináris kutatási terület megkívánta szakmai felkészültséggel. A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúr-történeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport alapító tagja, tudományos titkára, a kutatócsoporthoz kötődő kutatások résztvevője. A témában megjelent publikációi a terület hiánypótló mélyfűrésai, e könyv megjelentetésének alapjául szolgáló doktori disszertációja¹ pedig meggyőző alapossággal, elméleti és fogalmi bizton-sággal szolgál egy monografikus igényű kutatástörténeti összefoglaláshoz. Olyan munka megszületéséhez, amely mind a hazai tudománytörténet, mind a néprajzi kutatástörténet számára orientációs pontot jelenthet, de ugyanúgy tájékozódási pont és forrás lehet a néprajzi felsőoktatás számára is: megbízható szakirodalmi alapozás és oktatási segédanyag. A magyar kutatások nemzetközi kontextusba helyezésével pedig elősegítheti a legújabb hazai kutatási eredmények nemzetközi disszeminációját.

Budapest, 2016. november

Dr. Nagy Janka Teodóra

¹ A népi jogélet kutatása Magyarországon. Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programja. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest – Kimle, 2010.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom B. Kállay Istvánnak, akitől először hallottam a népi jogélet kutatóiról, s aki anyagaival, tanácsaival, személyes élményeivel önzetlenül segítette kutatásaimat. Gyáni Gábornak, aki szakdolgozatom bírálójaként felhívta a figyelmet arra, hogy a népi jogéletkutatás hazai történetének megkerülhetetlen vetülete a politika és tudomány közötti időről időre változó kapcsolat elemzése. Paládi-Kovács Attilának, aki a témának helyet és ösztöndíjat biztosított az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Európai Etnológia Doktori Programjában, és aki azóta is szorgalmazta és segítette a disszertáció megjelentetését. Külön köszönet jár doktori témavezetőmnek, Szilágyi Miklósnak, aki szakmai segítségével, bölcs tanácsaival és végtelen türelmével járult hozzá a dolgozathoz; valamint Nagy Janka Teodórának, akihez bármikor fordulhattam segítségért, és aki példamutató tudományos és tudományszervező tevékenységével a jogi néprajzot – benne a jogszokásgyűjtés kutatástörténetét – tudományos diskurzus tárgyává tette. Hálás vagyok munkahelyi vezetőimnek, Balogh Margitnak, Balogh Balázsnak és Fodor Pálnak, akik támogatták kutatásaimat, valamint kollégáimnak, akik javaslataikkal és a szöveg gondozásával segítették a kötet megszületését. Végül köszönet illeti a sorozat szerkesztőjét, akinek biztatása és támogatása nélkül nem jött volna létre ez a könyv.

BEVEZETÉS

Elméleti és módszertani kérdések a népi jog vizsgálatában

A népi jogélet kutatása kifejezetten interdiszciplináris, a néprajz, a jog, a történelem, a szociológia „illetékességébe” egyaránt illeszkedő, hazánkban nem intézményesült, de számos – többnyire egyéni tudományos teljesítményen alapuló – eredményt felmutató kutatási terület. A népi jogéletkutatás megnevezésén túl a kutatási terület egyéb, a többé-kevésbé már intézményesült tudományokhoz jobban kapcsolódó, alkalmazott meghatározásai: jogszokásgyűjtés, jogszokáskutatás, néprajzi jogkutatás, jogi népszokáskutatás, jogi néprajz, jogi etnológia, jogi antropológia.²

Az általam kiválasztott népi jogéletkutatás fogalmát Papp László próbálta meghonosítani az 1940-es évek végén megjelent kutatástörténeti és kutatás-módszertani összegzéseivel: *A magyar népi jogélet kutatása*, illetve *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*.³ Megfogalmazása szerint a népi jogéletkutatás célja: „a jogi tartalmú és jelentőségű népi társaséleti külső tényeknek s a velük kapcsolatos belső, lelki és szellemi megnyilvánulásoknak feltárása”.⁴ A népi jogéletkutatás tárgyköre és törekvései azonosak a jogi néprajz elnevezés alatt a néprajz önálló ágaként művelt tudománnyal. A népi jogéletkutatás és a jogi néprajz jogfogalma is azonos: „nem köti magát a tételes jogfogalom meghatározásához, időtállóbb, általánosabb alapfogalmakkal dolgozik”.⁵ A jogi néprajz és népi jogéletkutatás különbségét Papp abban látta, hogy míg a jogi néprajz a „tiszta néprajznak lévén ágazata, nincsen tekintettel cél vagy hasznossági szempontokra; felölel olyan területeket is, amelyeknek gyakorlati jogi értéke egyáltalában nincsen s parányi jelenségeknek aprólékos elemzésében is feladatát látja (például a kéz, az ujjak tartá-

² Készült *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár* OTKA K-109191-es számú pályázat támogatásával.

³ PAPP L. 1948a., PAPP L. 1948b.

⁴ PAPP L. 1948a. 1.

⁵ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár (MNM EA, továbbiakban EA), 13332. 60.

sa az eskünél)”, addig a népi jogéletkutatás „a jogalkotó és jogalkalmazó érdeklődési körén belül figyelembe vesz bizonyos gyakorlati, hasznossági szempontokat is”.⁶ A terminológiai bizonytalanságok ellenére azért választottam a népi jogélet kutatása meghatározást kutatástörténeti áttekintésem címéül, mert a „gyakorlati, hasznossági szempontok”, a jogalkotás támogatása időről időre felmerül a hazai kutatások céljaként, illetve – hol pro, hol kontra érvként – létjogosultságuk igazolására. Álláspontom szerint a dolgozatomban bemutatott kutatások – a századforduló öröklési jogi gyűjtéseitől, Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások* című könyvének megjelenéséig (1981), illetve a róla elnevezett kutatócsoport 2011-es megalakulásáig – sokféleségét ez, az intézményesült tudományterülethez nem kapcsolódó, ily módon semleges meghatározás tükrözi leginkább.

A nemzetközi szakirodalomban is van példa a népi jog (folk law), illetve a népi jogélet kutatásának (study of folk law) – az itt vázolthoz hasonló – integratív használatára. Az Alison Dundes Renteln és Alan Dundes által szerkesztett, a világ különböző pontjairól származó több mint ötven tanulmányt közreadó, 1995-ben megjelent – mai napig, az újabb próbálkozások⁷ ellenére a témában legmeghatározóbb – válogatása nemcsak címében (*Folk Law. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*), de tartalmában is következetesen a folk law-t használja a világszinten még heterogénebb kutatások közös megnevezésére. A legismertebb kutatási irányok megnevezései, melyek közös nevezője – Dundes-ék szerint – a folk law: anthropology of law, ethnography of law, juridical anthropology, ethnojurisprudence, legal anthropology, legal pluralism, aboriginal law, general jurisprudence, constitutional ethnography, ethnography of transnational law, socio-legal ethnography; a franciáknál folklore juridique; a magyar kutatásokra legnagyobb befolyású német nyelvterületeken: rechtsgeschichtliche Volkskunde, Rechtsarchäologie, rechtliche Volkskunde, ethnologische Jurisprudenz, ethnologische Rechtsforschung, Rechtsethnologie, Volksrechtskunde.

Tükörfordításként a német nyelvterületek „Volksrechtskunde” fogalma áll talán legközelebb a népi jogéletkutatáshoz, tartalmában azonban, a nem túl elterjedt „Volksrechtskunde” – alkalmazója, Claudius von Schwerin munkái nyomán – egyértelműen a jogi néprajzra utal. Korai írásaiban Schwerin megfogalmazza, hogy a jogi néprajz (nála „Volksrechtskunde”, szemben az inkább elterjedt „rechtliche Volkskundé”-val) túllépett saját keretein, amikor a tanulmányozott dolgok körébe bevonta a jogélet eszközeit és gyakorlatát.⁸ Schwerin később a népi jogélet tárgyainak, eszközeinek vizsgálatát a jogi archeológia hatókörébe utalja, míg a szokások jog által befolyásolt területét a jogi néprajzhoz. Álláspontja, hogy ez

⁶ EA 13332. 60.

⁷ Újabb példák: STARR, J. – GOODALE, M. 2002., DARIAN-SMITH, E. 2004. 545–568., 2007., 2016. 1–29.

⁸ SCHWERIN, C. 1928.

a szétválasztás nem szeparálja a kutatás tárgyait, nem tételez speciális kutatást, csak a terminológiai tisztánlátást célozza, „egy olyan területen, amelyet már nagyon bonyolult volt kutatni”.⁹

A német nyelvterületeken van ugyan példa a népi jog meglehetősen vitatott nép fogalmának kiváltására, ugyanakkor integratív meghatározásra is: „kisemberek joga”.¹⁰ Ezt a körülírást azonban – hazánkban semmiféle tradíciója nem lévén – még erőltetettebbnek éreztem akár a kutatások, akár a kutatás tárgyának meghatározására. Elvetése mellett szólt az is, hogy mivel ezt a kiadványt néprajzosok készítették, ők a nép fogalmát érezték problémásabbnak. Nem szójátékként, de a kutatási területet jellemző fogalmi bizonytalanság ábrázolására a jogi műveltségű szerzők valószínűleg a cím, illetve a kutatási tárgy jogfogalmával szembeni kétségeiket jelezték volna.

Vállalt tehát az a fogalmi bizonytalanság, amit a cím takar, és a mögöttes tartalom, azaz, hogy mi is az a népi jog, mit értünk nép, illetve mit jog alatt, mi a kutatások tulajdonképpeni tárgya, csak az egyes kutatások ismertetésekor, a kutatók révén tisztulnak valamelyest. A fogalmi bizonytalanság és az ebből is fakadó definíciós kényszer – nem egyedülálló példaként utalhatunk Tárkány Szücs Ernő mind ez ideig egyik legteljesebb, kimerítő jogszokás-meghatározására¹¹ – karakteres jellemzője az itt bemutatott kutatásoknak. Talán a népi jog területét jellemző, oly sokat emlegetett interdiszciplinaritás működésképtelenségét jelzi, hogy nem alakult ki a Dundes-ék által a beavatott jogászok és néprajzosok közötti boldog kapcsolatként körülírt konszenzus, a jog, a néprajz és – tegyük hozzá – a szociológia zökkenőmentes együttműködése hazánkban.¹² Amennyiben idehaza mégis kialakul valamiféle tudományok közötti egyetértés a népi jogélet kutatásának relevanciájáról – mint ahogy azt immár nyomtatásban megjelent tanulmánykötetek, illetve a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi

⁹ SCHWERIN, C. 1937. 141–150., 1939. 518–535.

¹⁰ KÖSTLIN, K. – DETLEV SIEVERS, K. 1976.

¹¹ A mind ez ideig legteljesebb meghatározás szerint a jogszokás (jogi népszokás): „az emberi magatartást befolyásoló, nem az állam, az egyház vagy egyéb országos szervezet vagy hatalmat gyakorló személy által alkotott és kikényszerített, hanem a társadalom különböző kisebb-nagyobb közösségei vélt vagy létezett autonómiája alapján a többség közmeggyőződését kifejező, a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra és a közügyek tárgyában (az életviszonyokban jelentkező) érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített” szabályegyüttes volt. TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 41.

¹² DUNDES RENTELN, A. – DUNDES, A. 1994.

Kutatócsoport életrehívása is demonstrálja¹³ –, az valamely tudományhoz (jelen esetben néprajzhoz), illetve esetlegesen az azzal „rokon”¹⁴ antropológiához kapcsolja a kutatásokat. Ezt a remélhetőleg fogalmi és kutatás-módszertani tisztulást is hozó, a nemzetközi trendekkel egyező¹⁵ „besorolást”, a jogi néprajz megjelölés használatát maximálisan támogatva gondolom úgy, hogy a kutatástörténet egy integratívabb megjelölést igényel.

A hazai népi jogéletkutatás szempontjából óriási jelentőségű a mindenekelőtt Nagy Janka Teodóra tudományszervező munkáját dicsérő, 2009-ben megjelent kötet, mely a magyar „Folk Law” abban az értelemben, hogy különböző tudományterületek képviselői: jogászok, etnográfusok, szociológusok vállalkoztak arra, hogy tisztázzák a jogi néprajz egyes elméleti, kutatástörténeti kérdéseit, emellett színes esettanulmányokból ismerhetjük meg „a jogi néprajz, jogi etnológia és a kapcsolódó tudományok közös vadászmezőit”.¹⁶ Különösen fontosnak tartom a kötet elején közzétett, a jogi néprajz „interdiszciplinaritását” körüljáró tanulmányokat, melyek egy, a jogi néprajz létezéséről, szükségességéről, eredményességéről kialakult konszenzust tükröznek.

Mezey Barna a jogtörténetben bekövetkezett szemléletváltozást, a jog határán álló szabályokra, a szokásjogra és a jogszokásra vonatkozó új kutatási eredményeit mutatja be. Kiemelkedő a jogi néprajzi kutatások tárgyának, a jogszokásnak

¹³ *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történelemtudományok köréből.* MEZEY B. – NAGY J. T. 2009. *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére.* NAGY J. T. 2014g. *Szokásjog és jogszokás I–II.* NAGY J. T. 2016a. A Kutatócsoportnak az alapító okiratban megfogalmazott küldetése: „a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatásával akár fő, akár kapcsolt kutatási területként foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogása, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítése, az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében.” A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tevékenységéről részletesebben lásd www.jogineprajz.hu, ill. NAGY J. T. 2016c. 388–392.

¹⁴ H. SZILÁGYI I. 2000., H. SZILÁGYI I. 2009. 63–72.

¹⁵ Példaként hozható: a német szakirodalomban Karl-Sigismund Kramer 1974-ben megjelent *Grundriss einer rechtlichen Volkskunde* című munkája, melyben a szerző hangsúlyozza, hogy a jogi néprajz többé már nem a jogtörténet segédtudománya, hanem a jogtörténettől szemléletében, módszereiben elkülönülő önálló tudomány, továbbá, hogy a jogi néprajz módszereiben sokkal inkább merít a szociológiából, mint a jogtörténetből. KRAMER, K.-S. 1974. 10–11., 1997. 229–237. A legal ethnography térnyeréséről ad képet bevezetőjében STARR, J. – GOODALE, M. 2002.

¹⁶ H. SZILÁGYI I. 2009. 11.

(jogi népszokásnak) – Tagányi Károly, Bónis György, Tárkány Szücs Ernő és Imreh István munkásságán alapuló – újrafogalmazása.¹⁷

Fleck Zoltán a jogszociológia és az etnológia klasszikus találkozásaként tekint a jogi népszokások gyűjtésére: Kulcsár Kálmán 1997-es jogszociológiai munkájának megfelelően¹⁸ a jogszokások gyűjtését és elemzését a hazai jogszociológia előzményeként említi. Karakteres megjegyzése, hogy az állami joggal szembeállított népi jog elmélettörténeti kategória.¹⁹ Ez az állítás a – saját pozícióit kereső – hazai jogi néprajzi jelenkutatásokat tekintve valóság, a nemzetközi „folk law” kutatási trendekre tekintettel azonban túlzó megállapítás, vagy csupán a Kulcsár Kálmán által korábban megfogalmazottak kritika nélküli megisméltése. Különös mindenesetre a hazai kutatások „ösképként” való felvillantása, a kutatások tárgyának, a „népi jognak” egymondatos mumifikálása, a nemzetközi trendek – mindegyik előtt Eugen Ehrlich élőjog-konceptiójának – újrafelfedezése,²⁰ valamint Kim Lane Scheppele magyar vonatkozásokkal is bíró, a néprajzi kutatási módszerek jelentőségét hangsúlyozó *Constitutional Ethnography* (alkotmányjogi etnog-

¹⁷ „A jogszokás a jog egy meghatározott, az ősi jogrendből örökölt és a feudális-rendi társadalomban létrejött jelentős területe, mely a szokás és a hivatalos jog határterületén egzisztált. Az általa szabályozott életviszonyok fontossága működtette a közösségi kényszer intézményét, mely szabályainak jogi jelleget kölcsönzött. Végül is a »hivatalos« jog által nem akceptált, szabályozási kérdésekre adott válaszként, a számára »fentről« meghagyott »lenti« térben alakult ki, s az idők folyamán olyan szívósságra tett szert, mely alkalmassá tette egy rivalizáló jogrendszer fenntartására. A jogszokás betartása és betartatása nem egyfajta jogalkotó szerv hatáskörén, tekintélyén, hatalmán, törvénykezési jogkörén, privilégiumán nyugodott, hanem egy közösség meggyőződésén, a kialakított szabályok elfogadásának szükségességét felismerő meggyőződésen.” MEZEY B. 2009. 25.

¹⁸ KULCSÁR K. 1997.

¹⁹ FLECK Z. 2009. 73.

²⁰ Eugen Ehrlich, a német jogszociológia nagy alakja, a történeti jogi iskola hagyományaihoz kapcsolódva kétféle jogi normát különböztet meg: a döntésre szolgáló normákat, amelyeket az állami szervek, különösképpen a bíróságok alkalmaznak a jogviták eldöntése során, és az élet valós kötelekeiből származó szabályokat, amelyek az élet olyan tényeiből, kötelekeiből fejlődnek ki, mint a család, a falusi közösségek, a gazdasági élet. Ehrlich álláspontja, hogy ez utóbbi, az „élő jog” irányítja, befolyásolja elsősorban az emberi magatartást. A nemzetközi jogszociológiai társaság (The Law and Society Association) 2004-ben, arra tekintettel, hogy a tömegdemokráciákban a társadalom szabályozásának megértésében újra nagy szerepet kapott a jogi pluralizmus, valamint az élő jog kutatása, Eugen Ehrlichnek szentelte éves találkozóját (Living Law: Rediscovering Eugen Ehrlich). Eugen Ehrlich munkásságának értékelésére vö. ZIEGERT, K. A. 1998. 108–126.

ráfia) programjának²¹ – felemlítésével párhuzamban. A félmondatnyi kritikától eltekintve Fleck Zoltán az „etnológiai szemlélet” jogszociológiai relevanciáját hangsúlyozza. Különösen a viselkedésminták, szimbólumok, szokások, rítusok vizsgálatakor tartja megkerülhetetlennek az etnológiai megközelítést, tekintettel annak empirikus eszköztára: „a társadalmi normák működésének kutatásában a jogszociológia szempontrendszerében valóban áthidalható távolságra van a jogi etnológia, sőt a társadalomtörténet hagyományos területeitől.”²²

H. Szilágyi István a jogi antropológia és a jogi etnográfia rokon vonásait emeli ki: „a jogi antropológia, a jogszociológia és a jogi néprajz elválasztásának nincs szigorú értelemben vett ismeretelméleti alapja: mindhárom a társadalmi életben a szabályozás és önszabályozás, illetve a konfliktusok megoldásának módjait kutatja empirikus módszerekkel.”²³

A jogelmélet oldaláról Varga Csaba több évtizeddel korábban recenziókban,²⁴ majd később a jogszokások kutatásának létét revideáló, az azt ért ideológiai kritikát bíráló 1981-es tanulmányában megfogalmazott álláspontját tágabb összefüggésben – személyes élményeit is felelevenítve –, egyidejűleg nemzetközi kontextusba helyezve szól a jogszokáskutatások teoretikus hozadékaról. Véleménye szerint „Ha a jogi néprajz azonosságát keressük, talán egy intuitív megközelítés a leginkább célravezető. Eszerint az állami jog jelenében is fennmaradó, annak perifériáján többnyire az állami jogtól is lefedett vagy elvileg lefedhető területeken érvényesülő szokásrendszer a tárgya, amelyik a maga körében hatásos eszközökkel, többnyire kevésbé formalizáltan eljárva biztosítja tiszteletének változatlanágát.”²⁵ Varga álláspontja az, hogy a jogi néprajz elkülönül a vele nagy-

²¹ Kim Lane Scheppele szociológus, jogász. Az 1990-es években, a budapesti Közép-Európa Egyetem (CEU) tanáraként, a posztkommunista államok jogát kutatta. Így nem véletlen, hogy a később meghirdetett Constitutional Ethnography (alkotmányjogi etnográfia) programjában a Magyar Alkotmánybíróság működésének elemzése is helyet kapott. Scheppele programja és az általa életre hívott kutatóhálózat (The Collaborative Research Network on Constitutional Ethnography) célkitűzése, hogy bemutassa, miként működnek a jobbra a jog, az alkotmány legfőbb védelmezőjeként tekintett bírósági fórumok. Tapasztalata, hogy a jogi hierarchia csúcán, jogszabálytömegekkel körülbástyázott intézmények hétköznapi működésében rendkívül sok a szokás(jogi) elem. A döntésekre is kiható gyakorlat feltérképezéséhez hívja segítségül az etnográfia módszerét. Az etnográfia, Scheppele szerint, az utóbbi években kutatási módszerek széles körét integrálta a levéltári kutatástól a klasszikus terepmunkáig, a részt vevő megfigyeléstől az interjúzásig. Ezzel a módszertani „arzenállal” elemzi aztán többek közt az Orosz és a Magyar Alkotmánybíróság működését SCHEPPELE, K. L. 2004. 389–400.

²² FLECK Z. 2009. 73.

²³ H. SZILÁGYI I. 2009. 63.

²⁴ VARGA Cs. 1973. 659–660., 1974. 8–10., 1980. 762–764.

²⁵ VARGA Cs. 2009. 31.

jából egy időben kialakult jogi antropológiától, és a germán etnográfiai felfogásból (rechtliche Volkskunde), illetve az angol kultúrájú antropológiából (legal anthropology) fejlődött ki. A jogi antropológia jellegzetesen „a gyarmatosítóknak a gyarmatokon talált viszonyok leírását célzó tudománya”, tárgya szerint „a jogot helyettesítő, mert adott területen a jog formális kifejlését megelőző, funkciójában mégis jogpótlék szerepet betöltő társadalmi rend-eszközöknek, valamint azok mozgatójának és kiváltott állapotainak leírása”.²⁶ Ezzel a két, „önálló történelmi tömbként különállóként megmaradó (mert valóban eltérő érdeklődésből fogant)” tudományos kutatási iránnyal egy időben – főként német és francia kutatók által művelten – jelenik meg a jogi etnológia,²⁷ amely már nem a saját – történelmi vagy jelenkori – népszokásokat vizsgálja, hanem általában „a népek magatartásformáinak változásait, [...] a rendteremtés civilizációs eszköztárát, az ordo megvalósításának civilizációkban kialakult típusait”.²⁸ Varga szerint a jogi etnológia és antropológia között egyrészt nincs lényegi különbség, másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy a franciák – kiemelendő a hazai kutatásokra is nagy hatást gyakorló Maunier *Introduction au folklore juridique* című munkájával – „olykor önsorsrontásba torkolló, s merőben nyelvi síkon is érvényesülő németfóbiája” áll annak a háttérben, hogy az egyértelműen jogi néprajzi kutatásokat ethnologie juridique kifejezéssel illették, a rechtliche Volkskunde helyett.²⁹ A könyvtárnyi irodalmat publikáló jogi pluralizmus (legal pluralism) irányzat, mely kutatási tárgyaként gyakran a nem hivatalos jog (unofficial law), valamint a népi jog (folk law, illetve people’s law) fogalmát használja, Varga értelmezésében elméletileg nem különbözik az előbbiektől. Viszonylagos megkülönböztetését a szerző abban látja, hogy ez utóbbi jogászai kezdeményezésként, jogtudományi kutatási irányként indult, mint ahogy azt a jogszociológia terminusából kölcsönzött neve is mutatja – illetve hogy művelői nem „múltbéli, eltűnt, pusztán civilizációs változatosság emberi örökségkincsét jelentő formáinak, avagy ma már legfeljebb színezőként, még leírandóként, de csak a legkritikábban tényleg versenyhelyzetet eredményező szokásrendszereinek számbavételéről van szó –, valóban saját körükben az állami joggal versengő normarendként [...] tárgyalják”.³⁰ A népi jog kutatási irányzatainak – alaptézisnek tekinthető – számbavételét Varga a „globális emberi jogi kultusból” kiforrálódott mozgalom, az őslakosok jogát (aboriginal law) vizsgáló irányzat bemutatásával zárja.

Természetesen egy konkrét kutatás esetében sem mindig dönthető el egyértelműen, hogy melyik, itt felsorolt kutatási irányba tartozik. Varga érdeme a figye-

²⁶ VARGA Cs. 2009. 31–32.

²⁷ VARGA Cs. 2009. 32.

²⁸ VARGA Cs. 2009. 32.

²⁹ VARGA Cs. 2009. 32.

³⁰ VARGA Cs. 2009. 33.

lemfelhívás is, mely szerint a besorolás országoként is más és más. Példaként említi a hazai cigányság jogéletének vizsgálatát,³¹ mely nemzetközileg a jogi pluralizmus irányzatába tagolódik, idehaza viszont – tegyük hozzá, egyedülként kidolgozott, tradíciót is felmutatni képes – jogi antropológiai témaként jelentkezik. Inkább érdekességként említi Varga, hogy az osztrák jogi néprajzi hagyománynak ma „leghálásabb terepe” a karácsonyi stb. vásárlási örület, illetve a török vendégmunkások (szub)kultúrája, melyeket idehaza biztosan máshová sorolnánk.

Varga Csaba – aki hazánkban a legtöbbet tett azért, hogy a népi jogélet kutatásának valamiféle elméleti megalapozását adja (mindenekelőtt az 1981-ben először megjelent *Népi jogszokástól a jogi népszokásig* című külföldön is elismert tanulmányával) – rögzíti, hogy a jogi néprajzra mint a jogi népszokások tudományos feltárására nem épül jogelmélet (!): „egyfelől erőteljes szülővidéke a néprajzban változatlanul megmaradt, másfelől pedig alapvetően a leírásban, tehát intellektualizált összegyűjtésben s rögzítésben, értelmezésben és osztályozásban látja feladatát.”³² Jogelméleti alapokat a jogi néprajz számára – Varga álláspontjának megfelelően – a nevében is jogelméleti ethnologischer Jurisprudenz,³³ mint

³¹ A témát idehaza mindenekelőtt Erdős Kamill, Loss Sándor és H. Szilágyi István kutatásai képviselik: ERDŐS K. 1959. 203–214., 1989. 98–105., LOSS S. – SZABÓ G. 1997. 347–352., LOSS S. 2001. 9–22., LOSS S. – H. SZILÁGYI I. 2001. 94–100., H. SZILÁGYI I. 2003. 56–73. A fiatalon elhunyt Loss Sándor munkásságának áttekintésére lásd: SZABADFALVI J. 2005. Jogi antropológia és cigánykutatás kapcsolatáról vö. PRONAI Cs. 2006. 490–494., FREY D. 2009. 370–382.

³² VARGA Cs. 2009. 34.

³³ Az etnológiai jogtudomány kidolgozója Albert Hermann Post (1839–1895), képzett jogász, gyakorló bíró Brémában. Egyik korai írásában, *Naturgesetz des Rechts*, megfogalmaz egy teljes egészében a 19. század empirizmusán alapuló jogfilozófiai koncepciót. Post a jogtudományt empirikus tudománynak, a jogot pedig az élet empirikusan vizsgálható részének tekinti: „A jogélet fejlődése, a világ általános fejlődésének nyomán halad; egy részterület fejlődése az univerzális típusból.” POST, A. H. 1867. 50. Ez az univerzális típus Post számára az általános értelemben vett szokás („Sitte”), melyből az olyan társadalmi jelenségek, mint az erkölcs, a jog, a gazdaság és az állam kirajzolódnak. Post szerint a jog – melyet a mindenkor világméretű és jogrendszer meghatározó – folyamatos fejlődésben van; a fejlődés következtében a mindenkor fellelhető jog nem természetjog abban az értelemben, hogy általánosan érvényes univerzális jogrendet nyújtson. Elengedhetetlen tehát a „világ minden pontján” a jog történetiségének, fejlődésének empirikus alapokon nyugvó kutatása. POST, A. H. 1867. 59. Ez az evolucionista jogszemlélet Post későbbi munkáiban elmélyül, és végül az etnológiai jogtudomány kialakításához vezet: először a *Der Ursprung des Rechts*ben (*Der Ursprung des Rechts. Prolegomena zu einer allgemeinen vergleichenden Rechtswissenschaft*. Oldenburg, 1876), majd pedig a halála előtt egy évvel megjelent kétkötetes *Ethnologischen Jurisprudenz*ben (*Grundriß der ethnologischen Jurisprudenz*, Oldenburg und Leipzig, 1894–1895). Az *Ethnologische Jurisprudenz*

történeti irányzat, újabb, korszerű jogelméleti irányként pedig az anthropology of law³⁴ nyújthat. A „másik”, azaz néprajzi oldal felől vizsgálva Varga megfogalmazásában: „a teoretikus alapozás és főként összegzés, ami a jogi néprajz előzményeként és mindenekelőtt eredményeként épül, az ún. társadalomnéprajzba tagozódik: döntően abból vesz el és ágazik ki, s közvetlenül ahhoz is ad.”³⁵

Ezen a ponton valóban találkozik a két – jogi és néprajzi – megközelítés: határozott, felülírhatatlan konszenzus van arról, hogy a jogi néprajz a társadalomnéprajz részterülete. Sajnálatos, hogy csak találkozásról beszélhetünk, de az eredmények egymásra épüléséről nem. A hatalmas erudícióval rendelkező Varga önkritikus, ugyanakkor szakmája egészére vonatkozó megjegyzése: „nemigen tudnék visszaemlékezni arra, hogy bárha találkoztam volna jogbölcseleti, jogelméleti, jogszociológiai vagy jogantropológiai feldolgozással, mely – alapként vagy kiegészítés gyanánt – társadalom-néprajzi következtetésekből ihletődött volna.”³⁶

Mindenesetre a Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója alkalmából szervezett emléknapon és konferencián³⁷ megalakult kutatócsoport – az alapítók szándéka szerint – többek között a Varga által hiányolt „ihletet adó” találkozások életre hívása érdekében tevékenykedik. A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport kutatási eredményeit a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozatban teszi közzé.³⁸ A 2014-ben megjelent első kötet – *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*³⁹ – írásai a jogász-néprajztudós tudománytörténeti szerepét elemzik.⁴⁰ A kiadványsorozat 2016-ban megjelent második kötete, *Szokásjog és jogszokás I–II.*

első részében Post – az általa ismert megjelenési formáiban – vázolja a jogfejlődés általános szabályait, a második részben speciális jogintézmények interkulturális összehasonlítását adja. 1893-ban Post – Felix Meyerrel közösen – kidolgoz egy kérdőívet a „természeti és félig civilizált népek” jogszokásainak kutatására, mellyel különböző afrikai és óceániai gyarmatokon gyűjtenek adatokat. A kérdőívet és a beérkezett válaszokat később egy holland antropológus, Steinmetz publikálta. STEINMETZ, S. R. 1903. 11–13. A német etnológiai jogtudomány történetéről Rüdiger Schott ad áttekintést. SCHOTT, R. 1982.

³⁴ Az „anthropology of law” képviselőitől és képviselőiről – mindenekelőtt Varga Csaba, H. Szilágyi István és Loss Sándor munkásságának köszönhetően – immár magyar nyelven is olvashatók tanulmányok.

³⁵ VARGA Cs. 2009. 34.

³⁶ VARGA Cs. 2009. 34.

³⁷ Szekszárd, 2011. október 5.

³⁸ Sorozatszerkesztő Nagy Janka Teodóra.

³⁹ Szerkesztette Nagy Janka Teodóra. Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1. PTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2014. 205., 8 kép.

⁴⁰ Vö. DEÁK É. 2015. 685–686., SZABÓ T. 2015. 70–73.

cím alatt⁴¹ – adja közre a 2014 októberében megrendezett Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia huszonnégy előadását. Legutóbb pedig a Kutatócsoport önálló szimpóziummal vett részt a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Pécs, 2016. augusztus 22–27.), újabb fórumot teremtve a tudományközi találkozásoknak.

Így vagy úgy, a jogi néprajz, a népi jogéletkutatás által leginkább „érintett” tudomány, tekintettel akár a kutatókra: Györffy István, Fél Edit, Szendrey Ákos, részben Papp László és Tárkány Szücs Ernő; akár a kutatás tárgyára: népi jogszokások, jogi népszokások – vitathatatlanul a néprajz. A hazai néprajztudomány a lehetőségeihez mérten számos gesztussal támogatta a népi jogélet vizsgálatát. Kiemelhető példaként, hogy a történész-levéltáros Tagányi Károlyt barátja, Herrmann Antal biztatta jogszokásgyűjtő programjának megfogalmazására,⁴² és néprajzosok számára írt programját Tagányi a Néprajzi Társaság ülésén olvasta fel 1917. március 27-én. A kibővített előadása rögtön megjelenhetett az *Ethnographiában* (1917, 1918), illetve később könyv alakban a Néprajzi Könyvtár sorozatindító köteteként. Tagányit 1920-ban a Néprajzi Társaság elnökévé választották, s e tisztséget 1924-ben bekövetkezett haláláig töltötte be. Ezzel a megtiszteltetéssel a Néprajzi Társaság – nehéz helyzete ellenére – lehetőséget biztosított Tagányi megkezdett munkájának folytatásához. Fél évszázaddal később ugyanígy tudományos kutatásainak szentelhette nyugdíjazása előtti utolsó éveit Tárkány Szücs Ernő, aki 1975–1982 között az MTA Néprajzi Intézetének főmunkatársaként dolgozhatott. Az egyének és/vagy programjuk számára talán a túlélést biztosító gesztusokhoz azonban sokáig nem társult a kutatásoknak biztosabb háttérrel nyújtó részletes kutatástörténeti áttekintés, sem olyan (néprajz)tudományos alapvetés, mely ezeket a kutatásokat a néprajztudomány térképére felrajzolta volna. Kivételként említhető Fél Edit sajnálatosan félbeszakított próbálkozása: a népi jogélet kutatásába professzora, Györffy István révén bekapcsolódott Fél 1948-ban publikált, *A magyar népi társadalom életének kutatásáról*, valamint a halála után, 1991-ben megjelent *Összegző visszatekintés a paraszti társadalom kutatására* című tanulmányaiban adott értékelése. További kivétel Michael Sozan, aki a magyar néprajz történetéről írt angol nyelvű – hazánkban meglehetősen kevés visszhangot kapott – áttekintésében külön részt szentel a népi jogélet kutatásának (*Legal Ethnography*).⁴³

Valójában Tárkány Szücs Ernő jogi népszokások korpuszaként tisztelt összegzése után közel húsz évvel, csak az ezredfordulón jelent meg a népi jogélet kutatását a magyar néprajz történetében elhelyező elemzés. A *Magyar Néprajz* nyolcadik,

⁴¹ Szerkesztette Nagy Janka Teodóra. Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2. PTE KPVK, Szekszárd, 2016. 407.

⁴² TAGÁNYI K. 1919. 2.

⁴³ SOZAN, M. 1977. 268–279., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1978. 119.

Társadalom kötete a jogi népszokásokat, valamint azok vizsgálatát a társadalomnéprajz szerves részének tekinti, a népi jogéletkutatás a társadalomnéprajzi kutatások hazai történetébe integrálódik.⁴⁴ Óriási jelentőségű, hogy nem kritika és elmélet nélküli beemelésről van szó: Szilágyi Miklós a *Törvények, szokásjog, jogszokás* fejezetben – kutatások tárgyát fókuszba helyezve – a társadalomtörténet és a jogszociológia eredményeit is felhasználva mutat rá arra, hogy a törvény, a szokásjog és a jogszokás együttesen szabályozza a paraszti életviszonyokat,⁴⁵ Kocsis Gyula a népi jogéletkutatás eredményeit az öngazgatás és a közigazgatás intézményeit elemezve integrálja,⁴⁶ Jávor Kata a paraszti erkölcs szabályozó szerepét vizsgálja.⁴⁷

Fontos munkát végzett el Paládi-Kovács Attila a népi jogéletkutatás falukutató mozgalomban elfoglalt helyének elemzésével, illetve Tárkány Szücs Ernő *Magyar jogi népszokások* című könyvének második, bővített kiadásához írt utószavával, mely az első, nyomtatásban megjelent kritikája volt Kulcsár Kálmán népi jogéletkutatáshoz kapcsolódó munkásságának, illetve személyes élményeivel, valamint Tárkány Szücs Ernő életrajzának forrásként való használatával egészen új adatokat szolgáltatott a kutatástörténethez.⁴⁸

Tárkány Szücs Ernő könyve második kiadásához írt a kutatások tárgyát fókuszba helyező utószót Nagy Janka Teodóra is, aki jogász-néprajzsként több mint két évtizede publikál a népi jogélet kutatásáról. Úttörő munkát végzett a népi jogi gyűjtések történetének levéltári forrásokon alapuló feltárásában és eredményeinek közreadásában. Forrásközléssel párosuló kutatástörténeti áttekintéseivel egy jó másfél évtizedes csöndet tört meg, hiszen Tárkány Szücs Ernő 1981-ben megjelent *Magyar jogi népszokások* című munkája után ő volt az, aki a kutatástörténet szempontjából elsőként feldolgozta azt a levéltári forrásegyüttest, melyből a Györffy István kezdeményezésére indult gyűjtőmozgalom története rekonstruálható.⁴⁹ Iránymutató esettanulmányokat közöl egy-egy település jogéletéről (Bölcske; Makó),⁵⁰ egyes tárgyak jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti háttéréről;⁵¹ a tradicionális népi önkormányzatok vizsgálata kapcsán önálló kötetben mutatja be, milyen eredményekkel gazdagíthatja a jogi néprajz a klasszikus jogtörténeti

⁴⁴ SÁRKÁNY M. 2001. 29–65.

⁴⁵ SZILÁGYI M. 2000. 693–759.

⁴⁶ KOCSIS Gy. 2000. 585–598.

⁴⁷ JÁVOR K. 2000. 601–692.

⁴⁸ PALÁDI-KOVÁCS A. 2002. 19–39., 2003. 836–874.

⁴⁹ KŐHEGYI M. – NAGY J. T. 1995a. 195–249., 1995b. 339–351., 1997. 207–223., 1998a. 185–234., 1998b. 349–374., 2003. 244–245.

⁵⁰ NAGY J. T. 1994. 261–284., 2008. 816–886.

⁵¹ NAGY J. T. 2007.

vizsgálatokat.⁵² Nagy Janka Teodóra figyelmet fordít a nemzetközi szakirodalom hazai bemutatására,⁵³ és az ezredfordulótól kezdve – mindenekelőtt fogalmi-módszertani kérdések középpontba állításával – tudatosan száll síkra a jogi néprajz önálló diszciplínává válása mellett.⁵⁴ A szerző 2002-ben publikált doktori értekezésében egy jogtörténeti téma határterületi értelmezésével – az önkormányzattörténeten belül a tradicionális népi önkormányzatok működésének jogtörténeti elemzése során a jogi néprajzhoz kapcsolható kutatási módszereket is alkalmazva – bizonyította, hogy a jogi néprajz meghatározó eredményekkel gazdagíthatja a klasszikus jogtörténeti vizsgálatokat.⁵⁵

Ebbe a sorba illeszkedik *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821) – Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról* – című monográfiája is. Ebben a kiterjedt forrásbázison alapuló – közel nyolcezer oldalnyi forrásanyagból, mintegy kétezer ügy feldolgozásával született – elemzésből kirajzolódik az „organizált és organikus” makói közösség joggyakorlata, minden eddiginél pontosabb képet adva a lokális közösség 18–19. századi jogéletéről. A klasszikus anyagi és eljárásjogi felosztással a szerző nem csupán az egyes ügycsoportokról (például büntető-, magánjogi és közigazgatási ügyek) ad képet, de a hatásköri kérdések és az eljárási vonatkozású bejegyzések rendezésével az egyes ügycsoportok korabeli megítélésébe, valamint a makói bírák előtt zajló eljárás szabályaiba is betekintést enged. A *Mindennapi jegyzőkönyvek* Makó város népi jogéletét a jogi néprajz komplex módszerével vizsgálja. Ennek alapja a szerző felfogásában az, ha egy adott organikus vagy organizált közösség integritásából következő önálló jogi jelenségek egyes létszakaszainak (szokásnormák, jogszokások/szokásjog, jogintézmények, jogi népszokások, jogi néphagyományok) kutatása során együttesen alkalmazzuk az érintező tudományterületek adekvát módszertani eszközeit, az eredmények összeadódnak. Szélesebb kontextusba helyezve pedig – miközben további összehasonlító vizsgálatokat alapoznak meg – szinergikusan gazdagítják például Makó népi jogélete esetében a jogtörténeti, a társadalomtörténeti, a társadalomnéprajzi és a jogi kultúrtörténeti kutatásokat.⁵⁶ A szerző dolgozatában – kivált annak *Összegzésében* – a jogi népeletkutatás legmivesebb tradícióit elevenítette fel, értelmezte és értékelte újra. Nem meglepő tehát, hogy a kiadvány egy – 2013. április 24-én Pécsen lezajlott –, színvonalas, a jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti kutatások relevanciáját messzemenően igazoló habilitációs eljárás alapjául is szolgálhatott.

⁵² NAGY J. T. 2000. 99–120.

⁵³ NAGY J. T. 1996. 324–327., KAJTÁR I. – NAGY J. T. 1999. 516–519.

⁵⁴ NAGY J. T. 2000. 99–120., 2003. 851–863., 2009. 83–95.

⁵⁵ NAGY J. T. 2002.

⁵⁶ A makói történeti népi jogéletkutatás jogi néprajzi kutatómódszertani hozadékaról bővebben: NAGY J. T. 2016b. 271–280. Vö. BOGNÁR SZ. 2013b. 402–403.

Nagy Janka Teodóra tudományszervező tevékenységének kiemelkedő eseménye a 2008 áprilisában Szekszárdon megrendezett jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti interdiszciplináris nemzetközi konferencia,⁵⁷ melynek előadásait Mezey Barnával közösen szerkesztett kötetben tették közzé.⁵⁸ A jogi néprajz kutatási területének „újrafelfedezése” szerencsére nem egyszeri, mindörökre egy sorozatnyitó kötetben ragadt történet maradt. Mint láttuk, kiadványok, tudományos találkozások sora, és az intézményesülés irányába tett sikeres lépések – mindezekelőtt a fentebb említett Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport⁵⁹ megalakulása, illetve a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozat életre hívása – tükrözik eddigi eredményeit.⁶⁰

Nagy Janka Teodóra főként az utóbbi évtizedben megjelent munkáiban hangsúlyt helyez a hazai kutatások karakterisztikus – különösen a tudományterület nemzetközi, általános jellemzőitől eltérő – sajátosságainak bemutatására. Véleménye, hogy a hazai kutatástörténet egyik alapvető vonása az erőteljes személyhez kötöttség, ami egyúttal az intézményesültség hiánya is: „Míg nemzetközi viszonylatban (elsősorban német nyelvterületeken) a 19. század elejétől folytatott gyűjtések eredményeként a század végére megtörtént a tudományágak kialakuló rendszerében a jogi néprajz artikulálódása, addig Magyarországon még ma sem vált önálló tudományággá. A jogi néprajz »kézről kézre« járt, hazai történetét elsősorban elkötelezett kutatók egyéni teljesítménye fémjelzi.”⁶¹

Valóban, hazánkban a még mindig inkább történeti szemléletű, kevésbé pragmatikus jogi néprajz – szemben például a társadalmiság vizsgálatát inkább felvállaló jogi antropológiával⁶² – nem volt képes helyzetét megszilárdítani. Nagy Janka Teodóra számba veszi azokat a tudományterületeket – az úgynevezett puha jogtörténettől, a jogszociológián, nemzetközi jogon keresztül, a hétköznapi történelme felé forduló történelemtudományig –, amelyek határterületén a jogi néprajzi kutatások folynak, és amelyek ma, „tárgybővítési törekvéseik során magától értetődően igyekeznek magukba integrálni a jogi néprajzot is”.⁶³ Kiemeli, hogy a jogi néprajz önálló diszciplínává válásához elengedhetetlen a sajátos tárgy és

⁵⁷ A konferencia hivatalos szervezői: az MTA Néprajzi Bizottsága, az MTA IX. Osztályának Jogtörténeti Albizottsága, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoportja, a PTE ÁJK–BTK Holub József Joghistoriái és Jogi Kultúrtörténeti Műhelye, a Magyar Néprajzi Társaság, a Tárkány Szücs Ernő Alapítvány és – Nagy Janka Teodóra munkahelye – a PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar. Részletesebben lásd: NAGY J. T. 2008b. 8–10.

⁵⁸ MEZEY B. – NAGY J. T. 2009.

⁵⁹ www.jogineprajz.hu

⁶⁰ NAGY J. T. 2014b. 74–76.

⁶¹ NAGY J. T. 2009. 83.

⁶² LOSS S. 2001. 9–22., H. SZILÁGYI I. 2000a., 2000b., 2001. 23–39.

⁶³ NAGY J. T. 2009. 90.

módszer hangsúlyozásával folytatott eredmények felmutatása, illetve intézményi háttér létrehozása. Nagy Janka Teodóra érdeme, hogy újrafogalmazza – egy jogintézmény fejlődési szakaszaira tekintettel (szokásnorma, jogszokás, jogintézmény szakasz, jogi népszokás, jogi néphagyomány) – a jogi néprajz tárgyát.⁶⁴

Kialakult tehát egy, a nemzetközi trendekkel egybecsengő konszenzus arról, hogy a jogi néprajz – valamint a tárgykörébe vont, különböző diszciplínák körében megfogalmazott sajátos kutatási tárggyal rendelkező, itt és most népi jogéletkutatásként körülírt kutatási törekvések – a társadalomnéprajz részét képezik.⁶⁵ A jogi néprajz kutatási tárgya (népi jog, jogszokás, jogi népszokás, jogi néphagyomány) többször újrafogalmazott és újrafogalmazható, ugyanakkor markánsan körülhatárolható.⁶⁶ A kutatástörténeti áttekintések konklúziójaként megfogalmazható továbbá, hogy módszerében a jogi néprajz hagyományosan empirikus, funkcionalista, elsősorban a néprajz, a jogtörténet és a szociológia módszereiből építkezik.⁶⁷

A népi jogéletkutatás historikumja

Az elemzés tárgyául választott kutatástörténet is komoly előzményekkel rendelkezik. Mindenekelőtt a népi jogélet kutatóinak – publikált és kéziratban maradt – munkáira tekintek előzményként. Tagányi Károly részletes nemzetközi kutatástörténeti áttekintése máig hivatkozási alapul szolgál a hazai kutatásokat nemzetközi környezetbe helyező összegzéseknek.⁶⁸ A népi jogéletkutatásba bekapcsolódott szerzők – köztük Fél Edit, Csizmadia Andor és Tóth Zoltán György – kutatástörténeti bevezetővel, lábjegyzetekkel pozicionálják saját kutatásaikat.⁶⁹ Rendelkezésünkre állnak különböző összegzések, mint Papp Lászlónak az Igazságügyi Minisztérium számára készített, a kutatásokat számba vevő, máig kéziratban maradt összefoglalása.⁷⁰ Szintén Papp által megfogalmazottan, önálló kiadványként megjelent egy kutatástörténeti összegzés, *A magyar népi*

⁶⁴ NAGY J. T. 2003. 859–862., 2009. 94–95.

⁶⁵ PL. SÁRKÁNY M. 2001. 29–65., VARGA Cs. 2009. 26–46.

⁶⁶ MEZEY B. 2009. 13–25., 2014. 25–35., NAGY J. T. 2000. 99–120., 2003. 851–863., 2009a. 83–95., 2009b. 572–577., VARGA Cs. 1981. 880–886., 2009. 26–46.

⁶⁷ Mindenekelőtt H. SZILÁGYI I. 2009. 68., VARGA Cs. 2009. 44–45., KOHLER, J. 1897. 231.

⁶⁸ NAGY J. T. 2000. 99–120., TAGÁNYI K. 1919., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1967. 195–217., 1975a. 85–93., 1977c. 229–235., 1979. 256–264., 1994. 195–217.

⁶⁹ CSIZMADIA A. 1979. 5–34., FÉL E. 1944., TÓTH Z. Gy. 1947.

⁷⁰ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár: EA 13300, Papp László jelentése a jogi néphagyományok kutatásáról; EA 13332, dr. Bana István (?) gyűjtése; valójában Papp jelentésének folytatása.

jogélet kutatása (1948); illetve – ugyancsak kéziratként – Bónis György 1956-ban, az MTA Néprajzi Főbizottság előtt tartott előadásának sokszorosított szövege, *A népi jogszokáskutatás mérlege*.⁷¹ A legátfogóbb kutatástörténeti áttekintések szerzője Tárkány Szücs Ernő, aki 1981-ben megjelent könyvében több részt szentelt (*Gyűjtemények, Külföldi törekvések*) a kutatástörténeti előzmények bemutatásának, ugyanő az, aki elsőként gazdagította a kutatástörténetet tematikus összegzésekkel, elsősorban az öröklési szokások, a végrendeletek kutatása, valamint a jószágok égetett tulajdonjegyeinek vizsgálata kapcsán.⁷² Szintén Tárkány Szücs Ernő az, aki a nemzetközi kutatástörténeti áttekintések megfogalmazásában is élen jár, ezért munkájának eredményeképp máig az európai jogi néprajz egyik úttörőjeként tisztelik.⁷³ Szintén idetartozónak érzem Nagy Janka Teodóra forrásközléssel párosuló kutatástörténeti áttekintéseit. Az ő érdeme, hogy a kutatástörténet szempontjából elsőként dolgozta fel azt a levéltári forrásegyüttest,⁷⁴ melyből az 1930-as évek végén, Györffy István kezdeményezésére indult gyűjtőmozgalom története rekonstruálható.⁷⁵

A „kivülálló”, egy-egy tudományterület nézőpontjából megfogalmazott kutatástörténeti áttekintések is új, semmiképp sem mellőzhető szempontokkal szolgálnak: hazai sajátosság, hogy ezek egy része nem csupán interpretálta, de erősen befolyásolta is a népi jogéletkutatás történetét. A jogszociológia képviselői, mindenekelőtt Kulcsár Kálmán bírálóként, majd a népi jogéletkutatás jogszociológiába emelőjeként gyakorolt máig tartó hatást a népi jogélet kutatására,⁷⁶ melyet azóta is a jogszociológiai kutatások előképeként tárgyalnak a jogszociológiai tankönyvek. A kutatásokat a jogelmélet oldaláról értékelve elsőként Szabó Imre fogalmazott meg a népi jogélet kutatóit fogalmi-módszertani kérdések tisztázására kényszerítő kritikát;⁷⁷ később – a fentebb többször idézett – Varga Csaba volt az, aki Tárkány Szücs Ernő könyvének recenzálásával új elméleti-jogi, tudományos feladatot is felvállalt: a hazai kutatások, illetve a kutatások tárgyának nemzetközi

⁷¹ BÓNIS György: *A népi jogszokáskutatás mérlege*. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege. Kézirat. MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára. (Kay-4054) A kötet 1. számú melléklete.

⁷² TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944a. 379–400., 1961., 1965a. 187–199. és 401–431.

⁷³ DUNDES, A. – DUNDES RENTELN, A. 1994. 161., BOGNÁR SZ. 2014. 37–56., NAGY J. T. 2011b. 377–386., 2011c. 74–93.

⁷⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL): IM K 579 1697-es és 1698-as csomó Népi jogéletkutatás 1939–48. I–II.

⁷⁵ KŐHEGYI M. – NAGY J. T. 1995a. 195–249., 1995b. 339–351., 1997. 207–223., 1998a. 185–234., 1998b. 349–374., 2003. 244–245.

⁷⁶ KULCSÁR K. 1961. 153–193., 1974. 201–231., 1978. 965–992., 1981. 833–850., 1997.

⁷⁷ SZABÓ I. 1942. 422–423., 1943. 483–485. Szabó Imre szerepéről vö. VARGA CS. 2011. 178.

gyakorlatot figyelembe vevő módszertani tisztázását.⁷⁸ H. Szilágyi korábban a hazai jogi antropológia lehetőségeit kutatva, a *Találjuk ki a magyar jogi antropológiát* című programcikkében (2000) ismertette a hazai jogi etnográfiai kutatás történetét. A meglehetősen kritikus áttekintésének jelentősége, hogy a kutatásokat a századforduló öröklési jogi gyűjtéseitől Tárkány Szücs Ernő munkásságának kibontakozásáig egységben szemléli, és felvázolja a kutatások közös sajátosságait.⁷⁹

Rendszerint új adalékokkal, szempontokkal, hangsúlyokkal segítik a népi jogéletkutatás történetének pontosabb megfogalmazását a néprajztudomány képviselői. Michael Sozan, az 1970-es évek végén megjelent, a magyarországi néprajz történetét bemutató monográfiájában több, a kutatástörténet szempontjából érdekes adalékkal szolgált (például hogy Tagányi Károly barátja volt Mattyasovszky Miklósnak, Beöthy Leónak és Herrmann Antalnak), azonban ezt jobbra visszakereshető hivatkozások nélkül tette.⁸⁰ Paládi-Kovács Attila a népi jogéletkutatást első közt illesztette be a falukutató mozgalom történetébe.⁸¹ Ezzel szemben Némedi Dénes máig mértékadó értekezésében nem tért ki ezekre a kutatásokra.⁸² Paládi-Kovács egykori kollégájához, Tárkány Szücs Ernőhöz kapcsolódó személyes emlékeivel, új források bevonásával gazdagította a kutatástörténet forrásbázisát.⁸³ Sárkány Mihálynak elsősorban az köszönhető, hogy a népi jogéletkutatást a társadalomnéprajz meghatározó előzményeként, részeként tárgyalta. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy teljesen új hangsúlyokkal írta meg ezt a történetet: Tagányi Károly, Szendrey Ákos és Fél Edit munkásságát egységben szemlélve vázolta fel, miként illeszkedik a szerzői életművekbe a népi jogélet, a jogszokások vizsgálata.⁸⁴

Léteznek egy-egy megyére, településre vonatkozó kutatástörténeti áttekintések is. Ezek előnye, hogy a kisebb lépték nyomán egyben a kutatások eredményeit is közzéteszik, szolgálva ezzel a helytörténetet, egyúttal merítve is abból, új adalékokat nyújtva a kutatókról, helyi sajátosságokról. A kezdeményezésekből legkidolgozottabbak Veres Gábor és Nagy Janka Teodóra közleményei.⁸⁵

Sajnálatosan nem publikált forrás, mégis a kutatástörténet fontos bázisát képezhetik B. Kállay István jogtörténész egyetemes jogtörténetbe „bújtatott”, színes előadásai a népi jogélet kutatásáról, kutatóiról. B. Kállay István édesapjának

⁷⁸ VARGA Cs. 1981. 880–886.

⁷⁹ H. SZILÁGYI I. 2000a.

⁸⁰ SOZAN, M. 1977.

⁸¹ PALÁDI-KOVÁCS A. 2002. 19–39.

⁸² NÉMEDI D. 1985.

⁸³ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 836–874.

⁸⁴ SÁRKÁNY M. 2001. 29–65.

⁸⁵ NAGY J. T. 1995b. 339–345., 1998., VERES G. 1997. 487–511., 2009. 280–291., NAGY J. T. 2008. 816–886., 2010b. 135–147., 2012a., 2012c. 35–41.

barátja volt Papp László, ő maga a Bónis család és Tárkány Szücs Ernő barátja, valamint fiának, Tárkány Szücs Attilának tanára. Személyes kötődését a témában hatalmas erudíciójával, kiterjedt anyaggyűjtéssel ötvözve többeket – köztük e tanulmány szerzőjét – inspirált kutatástörténeti dolgozatok, pályamunkák, szakcikkek megfogalmazására.⁸⁶

A kutatástörténetek eredőjeként kirajzolódik egy konszenzus arról, kik a népi jogélet kutatói, mely kutatások sorolhatók ebbe a körbe. Ez a konszenzusos váz jelen elemzés alappillére, erre fűzöm fel – a 20. század eleji öröklési jogi gyűjtésektől, a népi jogélet kutatásában egyértelmű korszakhatárt jelentő *Magyar jogi népszokások* megjelenésén (1981) keresztül, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásáig – a magyar népi jogéletkutatás történetét.

Kutatástörténeti áttekintésemben a nagyszámú, több tudományterületet érintő kiadott forrásokon túl (népi jogi összefoglaló könyvek, tanulmányok, rövidebb újságcikkek, tudósítások, nekrológok, recenziók, különböző tankönyvek) nagyban támaszkodom kiadatlan forrásokra, kutatói hagyatékokra (Tárkány Szücs Ernő, Bónis György, illetve Tagányi Károlynak az OSZK Kézirattárában található hagyatékára⁸⁷), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *Népi jogéletkutatás 1939–48. I–II.* című csomóira,⁸⁸ az Etnológiai Adattárban fellelhető kutatási jelentésekre, kéziratos szövegrészletekre, levelezésre, társasági iratokra,⁸⁹ valamint az MTA Kézirattárában található, a témával kapcsolatos további forrásokra.

Kutatástörténeti áttekintésem – a népi jogéletkutatás sajátosságára tekintettel – főként az egyéni tudományos teljesítmények egymást követő bemutatásából tevődik össze. Ezek a személyhez kötött eredmények hivatkozásokban, recenziókban, utalásokban, idézetekben kapcsolódnak egymáshoz; de sok esetben barátságok (Mattyasovszky Miklós – Tagányi Károly),⁹⁰ mester-tanítvány viszony (Bónis György – Tárkány Szücs Ernő, Szabó Imre – Kulcsár Kálmán, Bruckner Győző – Vladár Gábor, Venczel József – Imreh István, sőt Tagányi

⁸⁶ Vö. KATONA V. 2009. 310.

⁸⁷ Tagányi-hagyaték az OSZK Kézirattárban: Fol. Hung. 1539–1552, 1572, 1573, Quart. Hung. 2248–2294, 2342–2344, Oct. Hung. 781–826.

⁸⁸ MNL OL. IM K 579 1697–1698.

⁸⁹ EA 13300 Papp László jelentése a jogi néphagyományok kutatásáról; EA 1333 dr. Bana István (?) gyűjtése, valójában Papp jelentésének folytatása; EA 13389, Szendrey Ákos: Népi jogérettel kapcsolatos szövegrészletek – kézzel írott jegyzet; EA 001191, Bónis György jogszokásgyűjtése Tápén; Herman Ottó-hagyaték, Tagányi Károly Herman Ottónak írt levelei, EA 4336, EA 4350, EA 5127; Néprajzi Társaság iratai: EAD–11. NT iratai 1917., 1920–1924.

⁹⁰ SOZAN, M. 1977. 271.

Károly – Eckhart Ferenc – Bónis György – Tárkány Szücs Ernő) kapcsolják egymáshoz az életműveket.

Az általam adott kutatástörténet két ponton kínál markánsan újat: egyrészt Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjának középpontba helyezésével szeretném hangsúlyozni, hogy az nem csupán egy, a századforduló öröklési jogi gyűjtései és az 1930-as évek végén Györffy István által meghirdetett gyűjtési program közötti három évtizednyi szünetet megszakító „tudós értekezés”.⁹¹ Tagányi életműve és azon belül megfogalmazott jogszokásgyűjtő programja sokkal inkább a hazai társadalomkutatás több területe számára kiemelkedő, ugyanakkor ki nem aknázott forrásbázis, melynek jelentőségét csak néhányan ismerték fel: a hazai néprajztudomány részéről például Fél Edit (1948, 1991), Michael Sozan (1977) és Sárkány Mihály (2000). A Tagányi által megfogalmazott program annak ellenére, hogy csak első, a családjogot és az öröklési jogot tárgyaló része – *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész A családjog és öröklési jog köréből* – jelent meg nyomtatásban, Tárkány Szücs Ernő *Magyar jogi népszokások* című opusához mérhető, fontos pillére a hazai népi jogélet kutatásának. Tagányi személyében a magyarországi jogi néprajz első, tudományos igényű hírmondóját tisztelhetjük, jogszokásgyűjtő programját pedig az egyik legfontosabb, máig mértékadó kiindulópontnak tekinthetjük.

A másik új szempont, hogy az általam adott kutatástörténetben – törekvéseim szerint – hangsúlyosan megjelenik a politika és tudomány közötti meglehetősen bonyolult, és időről időre módosuló kapcsolat elemzése. Valóban tanulságos kép tárul elénk: a tárgy tudományként történő tematizálása kifejezetten politikai indítatású, jöllehet más volt a politikai motiváció Darányi Kálmán idején, a századelőn, más volt Teleki Pál miniszterelnök 1930-as évek végi időszakában, és megint másféle politikai hatások érvényesülnek 1945-öt követően. A hazai kutatástörténeti áttekintésekből a tudomány és a politika kapcsolatának elemzése azonban jórészt kimaradt, inkább csak az általánosságok szintjén került említésre.

Véleményem szerint a népi jogélet kutatása kapcsán nem elégedhetünk meg annak rögzítésével, hogy a magyar társadalomtudomány egészére jellemző a „politikai, ideológiai kontextus általi túlterheltség”,⁹² mivel változó hangsúllyal bár, de a mindenkori aktuális politika a népi jogéletkutatást erősen áthatotta, a kutatások közvetlen jogpolitikai céloknak rendelődtek alá, illetve az állami jog egyeduralma idején (különösen a jelenkutatások) szinte teljesen negligálódtak.⁹³ A (jog-)politikai hatások felülírták a néprajzi, jogtörténeti kiindulópontokat, s bár épp a politikai támogatás tette lehetővé a vizsgálatok kiterjedését, ezzel egyi-

⁹¹ H. SZILÁGYI I. 2009. 68.

⁹² H. SZILÁGYI I. 2009. 69.

⁹³ A korszak jogtudat kutatásairól lásd: H SZILÁGYI I. – FEKETE B. 2014. 5–40.

dejüleg megakadályozta a kutatások professzionalizálódását.⁹⁴ A népi jogélet kutatásának 20. századi története során újra és újra felbukkanó „gyakorlati cél”, a kutatási eredmények jogalkotásban való alkalmazhatósága kérdéskörének kiemelésével egy, a politika és a tudomány kapcsolatának vizsgálatához kiválóan alkalmas példához jutunk. A népi jogszokások gyűjtése az 1930-as években kormányprogrammá vált, a későbbiekben pedig ez szolgáltatta az indokot a kutatások szinte teljes ellehetetlenítéséhez. A tudományos kutatás politikai befolyásolásának fókuszba helyezése itt egyrészt az egyes szerzők életútja miatt is megkerülhetetlen – példaként utalhatunk Bónis György megszakított tudományos életpályájára –, másrészt a kutatás tárgyának meghatározásához, konkrétan a népi jogszokások állami joghoz való viszonyának tisztázásához is nélkülözhetetlen a népi jogélet kutatástörténeti áttekintésekor a tudomány és politika viszonyának elemzése.

A hazai kutatók közül egyedülként H. Szilágyi István foglalkozott a népi jogéletkutatás kapcsán a politika és a tudomány kapcsolatával. Vizsgálatainak középpontjában azonban inkább csak a marxizmus hatásának elemzése áll: a Jogelméleti Szemlében 2003-ban közölt tanulmányt *A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága* címmel. Véleménye, hogy „a jogi etnográfia, a jogi antropológia – s bizonyos mértékben még a jogszociológiát is – egyaránt sújtja a társadalomtudományi, jogi gondolkodásban a marxizmus örökségének a terhe, ami nem pusztán eszmei síkon van jelen, hanem még mindig őrzi nyomait az oktatási szerkezetben és az Akadémia intézményi szférájában is.”⁹⁵ A német jogszociológiában Klauss Ziegert és Konstanze Plett vetett fel hasonló kérdést: a német népi jogéletkutatásokat az empirikus jogkutatás területéhez sorolva vizsgálták a kutatások tudomány és politika közötti helykeresését.⁹⁶

Korábban megfogalmazott kiindulópontom, hogy a népi jog kutatói által összegyűjtött anyagok – melyek gyakran egyedüli dokumentációi egy-egy társadalmi jelenségnek – felhasználásához elengedhetetlen a gyűjtők, a gyűjtések módszerének, környezetének minél pontosabb ismerete.⁹⁷ Az általam adott kutatástörténet végső célja elsősorban is ez: felvázolni, milyen egyéni életpályákból, megfontolásokból, mely külső hatások következtében jöttek létre az egyes tudományos teljesítmények.

A hazai népi jogélettel kapcsolatos kutatások további sajátosságaként emelhető ki, hogy az eredmények jó része kéziratban maradt. Mostanra mindenekelőtt Nagy Janka Teodóra célzott kutatásainak köszönhetően a különböző hagyatékokból sorra kerülnek elő az egyes gyűjtések cédulaanyagai. Jelen tanulmány – fókuszában

⁹⁴ FLECK Z. 2009. 73.

⁹⁵ H. SZILÁGYI I. 2003b., 2009. 71.

⁹⁶ ZIEGERT, K. – PLETT, K. 1982.

⁹⁷ BOGNÁR SZ. 2002. 173–192., 2013a. 273–297.

Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjával – részben ebbe a feltáró munkába is illeszkedik.⁹⁸

A népi jogszokáskutatás – a 20. század elején – első összegzését Tagányi Károlynak köszönhetjük. Tagányi széles körű nemzetközi kutatástörténeti áttekintésen alapuló, programindítónak szánt könyve máig kiindulópontja, hivatkozási alapja számos vizsgálatnak.⁹⁹ Bár a történész-levéltáros Tagányi Károlyt (1858–1924) nem szokás a századforduló legjelentősebb tudósai közt emlegetni, eredményeit mégis több tudományterület, így a történetírás (historiográfia, művelődéstörténet, helytörténet, gazdaságtörténet, társadalomtörténet), néprajz, jogtörténet, szociológiatörténet, nyelvészet is integrálta. Tagányi munkásságának nagyobb része – közte a jogszokásgyűjtő programjának folytatása – máig kéziratban maradt, publikált örökségének számbavételére sem került még sor, életművének feldolgozása valójában még meg sem kezdődött. A Tagányi-hagyaték feldolgozásának rendkívül sokrétű, többemberes feladata nem sorolható egyértelműen egyetlen diszciplína illetékességi körébe sem, talán ebből is következhet feldolgozottságának meglehetősen töredékes volta. A rendkívül gazdag irathagyatékból mostanáig csupán levéltári tevékenységét dokumentáló adalékok,¹⁰⁰ egy, a szerző gazdaságtörténeti munkásságához kapcsolódó irategyüttes;¹⁰¹ *A régi magyar község az úrbériség rendezéséig* című kézirata,¹⁰² valamint akadémiai rendes tagsági székfoglalójának kézirat-töredéke került publikálásra.¹⁰³ A hagyaték feldolgozásának hiányában Tagányi-monográfia sem születhetett még. Így az itt megfogalmazott Tagányi-életrajz sem monografikus igényű: középpontjában annak bemutatása áll, miként kezdett Tagányi a jogszokások gyűjtésébe. Tagányi Károly munkássága ráirányítja a figyelmet arra, hogy melyek azok a tudományos kérdések – talán nem csupán az adott korszakhoz kötöttek –, amelyeket a jogi néprajz vet fel, melyek azok a tudományos kihívások, amelyekre például a jogszokások gyűjtésével kaphatunk válaszokat. További célom, hogy képet adjak Tagányi jogszokásgyűjtő programjának fogadtatásáról, hatásáról, folytatásáról; különös tekintettel a Tagányi által megfogalmazott, a megjelent családjogi és öröklési jogi fejezeteket kiegészítő, mind ez idáig kéziratban maradt részletekre.

Tagányi könyve első részének megjelenését követően – valószínűsíthetően 1924. szeptember 9-én bekövetkezett haláláig – tovább dolgozott. Az Országos

⁹⁸ Az OTKA-támogatással alakult kutatócsoport (A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K–109191) is a forrásfeltárást és közzétételt tűzte ki elsődleges céljává.

⁹⁹ TAGÁNYI K. 1919.

¹⁰⁰ EMBER Gy. 1975. 15–49., SASHEGYI O. 1976. 225–350., 1978. 25–42., 1979. 3–23.

¹⁰¹ IZSÉPY E. 1969. 1077–1103.

¹⁰² VARGA I. 1957. 8–14.

¹⁰³ VARGA I. 1993. 19–26.

Széchényi Könyvtár Kézirattárában a „Quart. Hung. 2278. *Tagányi Gyűjtemény. Jog és szokásjog. Ősi jogi és szokásjogi általánosság-bibliográfia. Hazai jog és jogszokások. Birtok-, büntető-, házassági és kötelmi jog. Magyar jog külföldi hatása*” című dossziéban a megjelent családi jogi és öröklési jogi fejezetek jegyzetei, kéziratai, korrektúrái mellett – borítékba rendezve – megtalálhatók a tervezett folytatás anyagai is. Ezt, a jogszokáskutatás szempontjából különös jelentőségű irategyüttest – és sajnos a Tagányi-hagyatékot általában – a népi jogélet későbbi kutatói nem ismerték, így természetesen nem is meríthettek belőle. A történész Glatz Ferenc a Tagányi-tanítvány Szekfű Gyula munkásságát kutatva, a hagyaték ismeretében vázolja fel Tagányi tudományos pályáját,¹⁰⁴ és utal a „cédulakötegekre”,¹⁰⁵ de a jegyzetanyagot a jogszokásgyűjtő program folytatásaként való beazonosítására csak az utóbbi években került sor.¹⁰⁶

Tagányi további három részhez gyűjtött anyagokat. A második, dologi jogi rész munkacíme: *II. Dologjog, vagyonjog, vagyonjogi igazság szokásai, birtokjog*.¹⁰⁷ A tervezet szerint a harmadik rész a kötelmi jog jogszokásait: *III. Kötelmi jog*,¹⁰⁸ és végül a negyedik: *IV. Büntetőjog, perjog, kiegészítési rendszer* címmel, a büntetőjogi, eljárásjogi, illetve mai szakkifejezéssel élve a mediációs/közvetítői eljárás jogszokásait¹⁰⁹ öleli fel. A több mint ezer jegyzet mellett Tagányi megfogalmazta jogszokásokról írott könyve befejezését is,¹¹⁰ melyben összegezte a jogszokáskutatás célját, valamint részletes útmutatást adott a gyűjtésre vonatkozóan.

Tagányi pályájának és jogszokásgyűjtő programjának elemzését követően az általam nyújtott, a hazai népi jogéletkutatás két legmeghatározóbb összegzése¹¹¹ közötti kutatástörténetnek is egyik meghatározó vezérfonala, a „Tagányi-hatás” vizsgálata: a későbbi korok kutatói mennyire ismerték, miként értékelték, meny-

¹⁰⁴ GLATZ F. 2016. 310–319.

¹⁰⁵ „[...] Tagányit levéltártani elvei más irányba viszik, mint a hasonló kiindulású kortárs német (azaz porosz) és osztrák iskolát a forrástermelés mögött megbújó jogviszonyok és társadalmi szokásviszonyok kutatásához. Cédulakötegei, anyaggyűjtései egyértelműen vallanak erről. A 14. századból pl. a teljes hazai családi és királyi okleveles anyag alapján gyűjt a következő jogesetekre példákat: jobbágyköltözés, önkéntes fogás, közös föld, bérlet, szőlőtelepítés, földközösség, leánynegyed, gyilkosság miatt vérszakadás, vérdíj, párbaj, városok jogai, városi tisztikar, ügyvédváltó levelek értéke, gyilkos bocsánatkérése és máshova költözése stb.” GLATZ F. 1980. 117.

¹⁰⁶ BOGNÁR SZ. 2008. 60–69., 2009. 292–309., 2016. 93–113.

¹⁰⁷ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 438-as boríték, benne jegyzetek 439–616-ig.

¹⁰⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 1367-es boríték, benne 1368–1591-ig, valamint jelöletlen boríték, benne jegyzetek 1194–1366-ig.

¹⁰⁹ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 618-as boríték, benne jegyzetek 766–894.

¹¹⁰ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 377-es boríték, címe Jog és szokásjog. Benne Jogszokások befejezése. 435–437.

¹¹¹ TAGÁNYI K. 1919., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b.

nyire építették be munkájukba Tagányi eredményeit. Így a korábban megfogalmazott kutatástörténeti szempontok köre – mi volt a kutatás tárgya, módszere, milyen kezdeményezés szülte az adott kutatást, milyen eredményeket hozott; az adott kezdeményezésben jelen voltak-e, ha igen, milyen mértékben a jogpolitikai célok, a jogszokások jogalkotásban való hasznosításának lehetősége – egy újabb elemmel bővül.

Néhány évvel Tagányi halálát követően, az 1920-as évek végén – első-sorban a német Künssberg eredményei nyomán¹¹² – két újabb program került meghirdetésre. A jogtörténész Bruckner Győző, a Miskolci Jogakadémia dékánja a jogtörténetírás szolgálatába állítható néprajzi források, „jogi vonatkozású néphagyományok” fontosságára hívta fel a figyelmet.¹¹³ A néprajzos Szendrey Ákos Tagányi felhívása és a külföldi néprajzi indíttatású kutatások nyomán követésével kezdte meg a népi jogszokások gyűjtését és rendszerbe foglalását.¹¹⁴ A programindítókon túl mindketten esettanulmányokat is készítettek: Bruckner az ősmagyar jogéletről (1934), Szendrey a székelység jogszokásairól közölt rövid tanulmányt (1930). E néhány elszórt kísérlettől eltekintve a népi jogélet kutatása programszerűen csak az 1930-as évek végén indult meg, a Györffy István vezette Országos Táj- és Népkutató Intézet keretein belül. Györffy 1939-ben Bónis György, Fél Edit, Szendrey Ákos és Papp László részvételével munkacsoportot szervezett a „népi jogszokások és jogi néphagyományok” gyűjtésére, mely később újabb kutatókkal bővült: Viski Károly és Hofer J. Miklós táblabíró is bekapcsolódott a munkába. Részletes munkatervet dolgoztak ki, és sor került egy általános kérdőív összeállítására, mely a tervek szerint egy, az egész országra kiterjedő kutatás alapjául szolgált. A grandiózus tervek megvalósításához Györffy az Igazságügyi Minisztérium támogatását kérte. A megkeresés nyomán a minisztérium először csak kívülről segítette a kutatásokat, Györffy 1939-ben váratlanul bekövetkezett halála után azonban egyre inkább átvette a kutatások irányítását, ami jól dokumentálhatóan a szakmai szempontok háttérbe szorulásával járt együtt. Ezzel együtt, már méretei miatt is – 137 községre vonatkozóan érkeztek be a kérdőív alapján gyűjtött anyagok – ez az időszak tekinthető a hazai népi jogéletkutatás „fénykorának”. A falukutató mozgalomhoz kapcsolódva kutatótáborok szerveződtek: Bónis György irányításával, mentorálásával a Garam völgyében (1941) és Erdélyben, Kalotaszegen folytak vizsgálatok. Fél Edit a Komárom megyei Martoson a nagycsalád jogszokásait kutatta,¹¹⁵ Papp László Kiskunhalason végzett kutatómunkát (1941). A gyűjtések eredményeit kismonográ-

¹¹² KÜNSSBERG, E. 1925. 67–125., 314–327.

¹¹³ BRUCKNER Gy. 1926.

¹¹⁴ SZENDREY Á. 1936a. 65–71., 1936b. 144–150., 1939. 401–402.

¹¹⁵ BÓNIS Gy. 1941. 287–309., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943b. 253–254., FÉL E. 1944a., b., 1944c. 1–35.

fiákból ismerhetjük meg. Papp László Kiskunhalasról írott könyve kapcsán vita indult a Társadalomtudomány hasábjain (1942–1943), melyben a népi jogélet kutatói az első, kívülről, a jogelmélet oldaláról megfogalmazott bírálatra kényszerűen újrafogalmazták álláspontjukat.¹¹⁶

A háborús helyzet ellehetetlenítette a gyűjtéseket, ráadásul a már meglévő anyag nagy része is elveszett. A gyűjtések két meghatározó személyisége – Papp és Bónis – ennek ellenére tovább dolgozott: Papp a népi jogéletkutatás céljának, módszerének pontosításán,¹¹⁷ Bónis György pedig újabb programadó cikkek megfogalmazása mellett a gyűjtéseket is újraindítva, tanítványaival az Alföldön folytatott kutatásokat (1948). Ebben az időszakban új műhely is alakult az Egri Jogakadémia Szociográfiai Intézetében a jogszokások gyűjtésére (1947), illetőleg ekkor jelentkezett első közleményeivel Venczel József tanítványa, Imreh István is, aki a földközösségekből kinőtt faluközösségeket vizsgálva több ponton kapcsolódott Tagányi életművéhez. Szintén az 1940-es évek elején indult a pályája Tárkány Szücs Ernőnek, aki Bónis György tanítványaként vált a népi jogszokások elkötelezett gyűjtőjévé. 1948 után, a „népuralom” rendszerében nem volt helye a népi jogéletkutatásnak. Kezdetben a népi jogéletkutatás előképének tekintett történeti jogi iskola és a Carl von Savigny munkáját kigúnyoló hegeli kritika kötelező adaptálása,¹¹⁸ később, a hazai gyűjtések hungarocentrikusnak bélyegzése¹¹⁹ együtt járt a kutatások teljes ellehetetlenítésével. Az állami jog hegemoniáját biztosítandó, ad absurdum még történeti dimenzióban sem léteztek jogszokások.

Tárkány Szücs, a magyar, s egyben az európai jogi néprajz emblematisz alakja, ebben az időszakban is folytatta kutatásait – immár egy személyben –, figyelmet fordított az előző korszak eredményeinek feldolgozására, s levéltári kutatásai nyomán újabb és újabb, népi jogélettel kapcsolatos témákat dolgozott fel. Az ideológiakritika enyhülésével Tárkány Szücs egyre több publikálási lehetőséget kapott. Míg az 1940-es évek végén az általa szerkesztett vásárhelyi lapban, a Puszták Népében jelenhettek csak meg népi jogélettel kapcsolatos írásai, egy évtizednyi kihagyás után, az 1960-as évek elején levéltári kutatásokon alapuló tematikus monográfiákkal jelentkezett a jobbágyok végrendeleteiről, a jószágok égetett tulajdonjegyeiről.¹²⁰ Az évtized végén már közreadta az első, európai jogi néprajz eredményeit áttekintő tanulmányát a Párizsban megjelenő *Ethnologica Europæana* hasábjain. Inkább a korszakot jellemző érdekesség, hogy Tárkány Szücs európai kitekintésű dolgozatai magyar nyelven csak közel egy évtizeddel

¹¹⁶ SZABÓ I. 1942–43. 422–427., HOFER M. 1943. 271–273., PAPP L. 1943. 273–278., BÓNIS Gy. 1943. 278–281., SZABÓ I. 1943. 483–485.

¹¹⁷ PAPP L. 1948a., b.

¹¹⁸ KULCSÁR K. 1955. 65–85. Az írás keletkezéséről lásd VARGA Cs. 2013. 167–204.

¹¹⁹ KULCSÁR K. 1961. 153–193.

¹²⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1961., 1966. 401–431., 1965a. 187–199., 359–410.

később, az újvidéki Létünk című folyóiratban jelenhettek meg (1975, 1976), Jugoszláviában, ahol az 1800-as évek végétől rendszereken átívelő akadémiai tradíciói vannak a délszláv jogszokások (pravnih običaja) gyűjtésének.¹²¹ Az 1970-es évek közepétől Tárkány Szücs immár az MTA Néprajzi Intézete munkatársaként adta közre a házasságkötés, a vásárok, a bányászat jogi népszokásait bemutató tanulmányait,¹²² s a kutatástörténet számára különös jelentőséggel bíró megemlékezéseit a népi jogélet hazai és külföldi kutatóiról.¹²³

Tárkány Szücs több évtizedes kutatásainak eredményeit az egykori bíráló, Kulcsár Kálmán támogatásával és utószavával végül csak 1981-ben jelentethette meg. A *Magyar jogi népszokások*, mely egyszerre kutatástörténeti áttekintés, a hazai népi jogéletkutatás addigi eredményeinek, és természetesen a szerző gyűjtőmunkájának – immár két kiadást megélt – szintézise, sok tekintetben beváltotta a népi jogélet kutatóinak reményeit. Tárkány Szücs Ernő munkáját szívesen forgatják a különböző társadalomtudományok képviselői, a vaskos kötet visszaköszön ügyvédi irodák polcairól, néprajzi gyűjtemények elhagyhatatlan tartozéka, s bár inkább csak történeti bevezetésként, de szívesen hivatkoznak rá jogi és jogszociológiai munkák is.

Tárkány Szücs Ernő, s tulajdonképpen a népi jogélet kutatói mindannyian, a 20. századi Magyarországon egy erősen determinált, ugyanakkor bizonytalanságokkal áthatott, átpolitizált közegben végezték munkájukat. A tudományos autonómia, a szakmai közösség jóváhagyása helyett hol meggyőződésből, hol kényszerből az épp aktuális rendszer igényeinek kiszolgálása, kiszolgálgatása; a kutatás tárgyának, időszakának az épp aktuális elvárásokhoz, tűréshatárhoz való igazítása kellett ahhoz, hogy a kutatási eredmények egyáltalán megjelenhessenek. Ez a korszakokon átívelő gyakorlat a professzionalizáció ellenében hatott a kutatók és a „tudomány” szintjén egyaránt, óriási terhet rakva az elhivatott kutatókra. Ilyenképp a kutatástörténet is terhelt, nem csoda, hogy még 2009-ben is a *Jogi Néprajz – Jogi Kultúrtörténet* kötet szerkesztői azt kénytelenek rögzíteni, hogy a kutatástörténet „a jogi néprajz egyik meghatározó, bár publikációkban alig araszoló témája”.¹²⁴ A kutatástörténetre hárul az a cseppet sem egyszerű feladat, hogy dokumentálhatóan elkülönítse a tudományos és politikai szempontokat az egyes kutatóknál, kutatásoknál, s ezt, amennyire csak lehetséges, objektíven tegye. Ebben a megközelítésben a külföldi példák, trendek, a nemzetközi gyakorlat bemutatása is viszonyítási pontként szolgálhat.

¹²¹ Vö. KRSTIĆ, Đ. 1979., 1981. 371–384., 1996. 323–329., 1997., 2010.

¹²² TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976b. 211–249., 1976d. 10–11., 1978c. 278–282., 352–354., 418–423.

¹²³ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976c. 59., 1976e. 333–376., 1978a. 128–130.

¹²⁴ A szerkesztők előszava. MEZEY B. – NAGY J. T. 2009. 11.

Míg a *Magyar jogi népszokások* 1981-es első kiadása szintetizálta és legitímálta az addigi kutatásokat, a második, bővített kiadás (2003) – benne Paládi-Kovács Attilának a Tárkány Szücs-i életművet a magyar néprajztudományban elhelyező, számos újdonságot felszínre hozó tanulmányával és Nagy Janka Teodóra kutatómódszertani kérdéseket tárgyaló utószavával – könnyedebben tölthette be azt a funkciót, hogy kiindulópontként és ösztönzőként szolgáljon a témában folyó kutatásokhoz. Bár a néprajztudományon belül – egyes szerzőkhöz kötöten – tulajdonképpen már az 1970-es évektől jelen vannak a jogi néprajz egyes kifejeződött tematikái, ugyanakkor a jog és néprajz határterületein mozgó, több tudományterület képviselőinek ösztönző, tudatos együttműködésén alapuló vizsgálatok felfutása a 2000-es évekre datálható. Ennek fontos állomásai az említett 2008-as szekszárdi konferencia éppúgy, mint a Tárkány Szücs Ernőről elnevezett kutatócsoport megalakulása. Ez utóbbival – a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz intézményesülésének irányába tett fontos lépésként – zárul a magyar népi jogélet kutatásáról adott áttekintés.

KEZDETEK. ÖRÖKLÉSI GYAKORLAT VIZSGÁLATA A SZÁZADFORDULÓN. MATTYASOVSZKY MIKLÓS (1875–1939) ÉS BAROSS JÁNOS (1875–1926) GYŰJTÉSE

„Itt a magyar falu jogérzetéről, jogi felfogásáról van szó, mert külső behatásoktól leginkább mentes, az őslakossághoz legközelebb álló réteg jogi meggyőződésének ismerete lehet az az iránytű, amelyet kétség esetén a törvény-szerkesztő figyelembe vehet.”¹²⁵

A népi jogélet kutatása hazánkban a századfordulót jellemző kodifikációs törekvések égisze alatt kezdődött meg. A magyarországi törvényhozásban 1848-tól jelen volt egy egységes polgári törvénykönyv létrehozásának igénye.¹²⁶ a polgári jog bonyolult, leginkább a bírói gyakorlaton és jogszokásokon alapuló anyagát kívánták egységes rendszerbe foglalni. Az Igazságügyi Minisztérium 1895-ben állandó bizottságot szervezett, amely 1900-ra elkészítette az első, egységes magánjogi törvényjavaslat tervezetét. A tervezet körül élénk vita bontakozott ki, különösen az öröklési jog kapcsán. Eredetileg az öröklési részben főszabályként az egyenlő osztály elvét szerették volna fenntartani: tehát azt, hogy a fiúk és a lányok természetben egyenlően örökölhessenek, mint ahogy az már az 1840. évi VII. törvénycikk óta fennállt.¹²⁷ A javaslatot sokan támadták, arra hivatkozva, hogy

¹²⁵ MATTYASOVSZKY M. 1942. 136–139.

¹²⁶ 1848: 15. tc. 1. §. A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi. *Magyar Törvénytár 1838–1868. évi törvényczikkek.* Franklin Társulat. Budapest, 1896. 237.

¹²⁷ 1840: VIII. tc. 2. §. A jobbágyoknak minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú- és leány maradé-

a „Code Civil fenegyereke”, az egyenlő öröklés előmozdítja a „nemzés korlátozását”, hatására tovább emelkedik a gazdaságilag életképtelen földbirtokok száma és a kivándorlás. Az agráriusok külön agrár-öröklési jog megalkotása mellett foglaltak állást,¹²⁸ azzal érvelve, hogy szemben a pénzvagyonnal, ami akár végtelenségig osztható, „a kisbirtok egy és oszthatatlan gazdasági egész”. Voltak, akik a birtokaprózódás megállítására – angol és német mintára – a törzsöröklés bevezetését javasolták. A törzsöröklés (Anerbe) esetében a tulajdonos halála után a földbirtok egy örökösre száll át, a többi örökös a földbirtokból csak bizonyos – a valós értéknél jóval kisebb – kielégítést kap.

A hosszan elhúzódó vitában Darányi Ignác földművelésügyi miniszter – választ keresve arra, hogy mennyire tudna a kormányzat a jogalkotáson keresztül gátat vetni a birtokaprózódásnak és az egyre elterjedtebb egykézésnek, egy külön agrár-öröklési jog megalkotásával, ezen belül például a törzsöröklési rend magyarországi bevezetésével – 1901-ben a fiatal minisztériumi tisztviselőt, Mattyasovszky Miklóst Németországba küldte az ottani tapasztalatok tanulmányozására. A korszakban nem volt egyedülálló, hogy a német példa alapulvételével szabályoztak valamely jogviszonyt. Az első átfogó magánjogi tervezetek is a „nagy német kodifikációs munkálatok” példáján felbátorodva születtek.¹²⁹

A német történeti-jogi iskola elveivel összhangban a német törvényhozásban ekkorra már kiforrott gyakorlat volt, hogy a jogalkotásban erősen támaszkodtak a szokás(jog) által szentesített (jog)gyakorlatra. A német történeti-jogi iskola a 19. század elején, a magánjogi kodifikáció korszakában a divatos, természetjogias egyetemesség gondolattal szemben fogalmazta meg nézeteit. Friedrich Carl von Savigny (1779–1861), a történeti-jogi iskola vezéralakja szerint a joganyagot nem önmagában, hanem történetileg kell szemlélni; a „történeti” a múltat és jelent egyaránt áthatja, a múltból adottnak a jelenre is van hatása, jó esetben múlt és jelen organikusan összekapcsolódik; az emberi lét keretei – ha úgy tetszik korlátai is – történetileg meghatározottak. A jog Savigny értelmezésében a társadalom kollektív tudatának, a „népszellemnek” (Volksgeist) terméke,¹³⁰ ezért nem lehetséges egyetemes, minden népre alkalmazható jogot kreálni. Ezekon az alapon Savigny, mint az organikus jogfejlődés megakadályozóját túl korainak tartotta

kaik; oly világos megjegyzéssel azonban, hogy mind az, mit mind két nemű magzatok kiházásításukkor vagy azután is szüléiktől kaptak, osztálybeli részükbe tudassék be – teljesen egyenlő mértékben örökösödnek – s minden e részben eddig fennállott ellenkező szokások, szőlőhegyi vagy más helybeli szabályok ezennel jövődre megsemmisítettnek. *Magyar Törvénytár 1838–1868. évi törvényczikkek.* Franklin Társulat. Budapest, 1896.

¹²⁸ HÁRSFALVI P. 1965. 178–179.

¹²⁹ MEZEY B. 1996. 122–123.

¹³⁰ SAVIGNY, F. C. 1814. 7.

a kodifikációt, és a német – illetve az annak alapjául szolgáló római – jogrendszer tanulmányozását szorgalmazta.¹³¹ Savigny tanítványai, Jakob és Wilhelm Grimm mesterük támogatásával kezdték meg a falusi szokásjogok összegyűjtését és közreadását.¹³² Savigny és tanítványai a saját jog és jogintézmények kutatásának gyakorlatát dolgozták ki. A sors fintora, hogy Savigny később épp a kodifikációért felelős miniszterként (Minister für Revision der Gesetzgebung, 1842–1848) irányította a német egységes polgári törvénykönyv munkálatait, teret juttatva a jogszokások törvénybe emelésének.

Mattyasovszky 1901 novemberében a tanulmányútjáról hazatérve a német minta alapján a hazai öröklési szokások megismerésére – magánlevél formájában – öt pontból álló kérdőívet küldött szét a közjegyzőkhöz, melyet a fiatal tisztviselő maga állított össze. Az első négy kérdés az öröklési szokásokra vonatkozott: milyen rendszerességgel készítenek végrendeletet; még életükben vagy csak a halál után kerül sor a vagyon megosztására; a vagyon megosztásánál természetbeni felosztás vagy egy gyermek előnyösítése jellemző stb. Az ötödik kérdés az öröklési szokásoknak a nemzetiségi és a vallási megoszlással, illetve a birtoknagysággal és -minőséggel való összefüggését firtatta.

Mivel sok kérdőív nem érkezett vissza, beszámolójában Mattyasovszky javaslatot tett arra, hogy „az öröklési szokás megállapításához szükséges adatok hivatalos úton szereztessenek be”.¹³³ Mattyasovszky kezdeményezésére és javaslatára Darányi felkérte Plósz Sándor igazságügyminisztert, hogy „a földművelők öröklési szokásaira vonatkozó adatokat a kir. járásbírók és kir. közjegyzők által kitöltendő kérdőívek segítségével gyűjtesse össze”.¹³⁴ Az együttműködésről Darányi a „parasztbirtok elaprózásának” kérdéséhez kapcsolódva 1902. május 28-án számolt be a Képviselőházban. Beszédében „a kis embert védő öröklési jog” megalkotását igazán „méltányos actio”-ként jellemezte, felhívta azonban a képviselők figyelmét, hogy a korlátozások bevezetésével óvatosan kell bánni: „odáig menni, hogy mi a birtokot teljesen megkössük, hogy egy más alakban bár, de a régi jobbágyt visszaállítsuk, nem lehet.”¹³⁵ Az immár hivatalosan szétküldött kérdőívre a járásbíróktól és közjegyzőktől 642 jelentés érkezett be.

Mattyasovszky a tanulmányút tapasztalatait és „kérdőíves felmérése” eredményeit a *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás* című könyvében foglalta össze.¹³⁶ Könyve első részében a németországi törzsöröklés szabályainak és gyakorlatának középpontba állításával ismertette a németországi öröklési szokásokat és jogot,

¹³¹ ADAM, L. 1937. 291.

¹³² GRIMM, J. 1899.

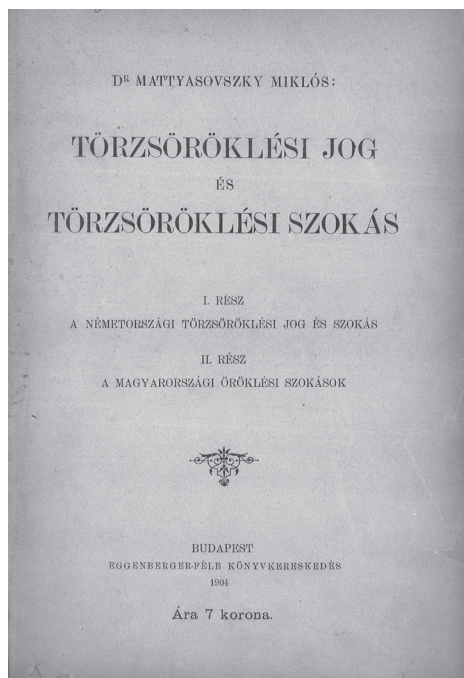
¹³³ MATTYASOVSKY M. 1904. 17.

¹³⁴ MATTYASOVSKY M. 1904. 19.

¹³⁵ DARÁNYI I. 1999. 124.

¹³⁶ MATTYASOVSKY M. 1904.

a kiadvány második részében a beérkezett válaszok alapján jellemezte a hazai öröklési gyakorlatot: a végrendeleti öröklés, az egyenlő osztály, a fiági öröklés és a törzsöröklés elterjedtségét. A szerző kutatásainak eredményeként megállapította, hogy a fiági öröklésnek – mely korábban az írott törvényeknek is megfelelt – még mindig erős szokásjogi alapjai vannak, s ezzel együtt elvetette a törzsöröklés hazai kötelező bevezetését. Mattyasovszky könyvének korabeli fogadtatásáról nem sok minden tudható. Az biztos, hogy nem aratott átütő sikert: a liberálisok a reakció szolgálatában állónak tekintették, az agráriusok pedig megállapításaiban inkább a negatívumot, a törzsöröklés megvalósításának elutasítását vették figyelembe.¹³⁷

1. kép. A századforduló öröklési jogi gyűjtése Mattyasovszky Miklóstól

Az igazságügyi szervek – Mattyasovszky megbízásával egy időben – az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet (OMGE) is felkérték, hogy a tervezet öröklési szabályai felől nyilvánítson véleményt. Az egyesület (részleges) jelentését Baross János agrárpolitikus 1905-ben készítette el. A jelentés szerint a munkálatok két irányban indultak

meg: kikeresték a régi alsótábla öröklésről folytatott tárgyalásainak jegyzőkönyveit 1825–1839-ig, valamint adatokat gyűjtöttek az „élő jogszokásokról”. A teljes jelentés később sem készült el; a részleges jelentésből pedig nem derül ki, hogy mi lett a tárgyalási jegyzőkönyvek átvizsgálásának eredménye;¹³⁸ az élő jogszokások gyűjtéséről azonban részletesen beszámolt. Baross egy 28 pontból álló kérdőívet állított össze, amely az öröklési szokások mellett részletesen kitért a parasztság életviszonyait meghatározó egyéb tényezőkre is. Az első két kérdés a végrendelezés gyakoriságára; a második kérdéskör az örökösödésre, ezen belül is a fiúk előnyösítésére és a törzsöröklés elterjedtségére (3–16. kérdés); a harmadik kérdéskör pedig a gazdasági és szociális viszonyokra irányult (17–28. kérdés). Először a királyi közjegyzőkhöz intéztek kérdőíveket, de ez eredménytelen volt:

¹³⁷ THUNYOGI SZÜCS K. 1942. 121–135.

¹³⁸ Baross egy korábbi írásában elemzésébe vonja ezeket a törvényhozási dokumentumokat. BAROSS J. 1901.

„Ugyanis a kérdőívek fele nem is jött vissza, ami pedig vissza is jött, legnagyobb-részt, hogy úgy mondjam lélek nélkül volt kitöltve. Szófukar »igen«, »nem« volt a legtöbb válasz, sablon munka minden érdeklődés nélkül a tárgy iránt.”¹³⁹ Ezután 1902-ben a községi jegyzőkhöz, illetve a körjegyzőségekhez fordultak. A kérdőívvel szinte az egész ország területéről gyűjtöttek adatokat. A jelentés szerint az akkori 63 vármegyéből alig hiányzott pár járás és pár körjegyzőség válasza. Körülbelül 5000 körjegyzőségből érkeztek be válaszok, a részleges jelentésben 43 vármegye 3184 körjegyzőségének anyaga szerepelt. Baross feltételezte, hogy „az öröklési jog kérdései a legaktuálisabb szociális és gazdasági jelenségekkel és bajokkal a legszorosabb összefüggésben vannak”;¹⁴⁰ ennek megfelelően jelentésében először a fennálló öröklési jogi népszokásokat ismertette, majd az öröklési rend gazdasági és szociális következményeit elemezte.

2. kép. Baross János (1875–1926)

A két gyűjtés problémafelvetése azonos volt: melyik öröklési módot igazolják a hagyományok s milyenek kell lennie az újnak, meg lehet-e gátolni a birtokaprózódást a törzsöröklés magyarországi törvénybe foglalásával. Baross egyértelműen a törzsöröklés bevezetése mellett foglalt állást. Ezzel szemben Mattyasovszky, mint a joggyakorlattól idegen, meghonosíthatatlan rendszert elvetette ezt, továbbá összegzésében megállapította, hogy éppen a „fajmagyar” lakosság nem él törzsörökléssel, körükben az egyenlő osztály elve az uralkodó, és az általános fejlődés iránya is az egyenlő osztály terjedése, tehát a birtokaprózódás megakadályozására hivatott törzsöröklés nálunk nem alkalmazható.

Kiemelte, hogy Németországban is csak azokon a helyeken járt sikerrel a törzsöröklés törvénybe foglalása, ahol a törvényt már szokásként megelőzte. Mindketten egyetértettek azonban abban, hogy az öröklési jog nem tisztán jogi, hanem egyúttal gazdasági és társadalmi kérdés is. A kapott eredményeket összevetve szembetűnő különbségeket láthatunk: Baross jóval nagyobb arányban mutatta ki a törzsöröklést. Ez egyrészt módszertani különbségből adódott: a törzsöröklés fogalmát tágabban értelmezte, idesorolta például az erdélyi szászok körében elterjedt szokást, mikor is egyetlen fiúgyermek öröklő az ügynevezett belsősegeket. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy Baross már előzetesen is a törzsöröklés mellett foglalt állást, és a beérkezett adatokat is ennek megfelelően

¹³⁹ BAROSS J. 1905. 5.

¹⁴⁰ BAROSS J. 1905. 7.

kezelte. A két gyűjtés forrásértékét összevető Faragó Tamás szerint minden hibájával és hiányosságával együtt mégis ez utóbbira lehet csak országos áttekintésre törekvő vizsgálatot építeni.¹⁴¹ A századfordulóról származó két gyűjtés jelentősége, hogy hazánk akkori egész területére vonatkozóan tartalmaznak – máshonnan nem pótolható – adatokat a falusi-paraszti öröklési rendszerekről.¹⁴² Faragó szerint a paraszti öröklési rendszerek megismerésében nem az írott végrendeletek tekinthetők a legfontosabb forrásnak, sokkal inkább „a népi jogélet, a jogszokások kutatásáról készült, és jelentős részben máig kiaknázatlanul az adattárakban porosodó korábbi gyűjtések nyersanyagának részletes kielemezése”, együtt vizsgálva más jellegű történeti forrásokkal (például összeírások, anyakönyvek, birtokiratok).¹⁴³ Provokatív állítását a fennmaradt végrendeletek lakosságszámhoz viszonyított, meglehetősen alacsony számával magyarázta. Valóban, mindegyelőtt módszere okán – az ország egész területét érintő kérdőíves „felmérés” –, egyedülálló adatgyűjteményt jelenthet – tegyük hozzá, nem csak az öröklési rendszerek vizsgálatában – a népi jogéletkutatás eredményeinek feldolgozása. A századforduló öröklési jogi gyűjtései mellett, mindenelőtt az 1930-as évek végén, Györffy István kezdeményezésére megindult gyűjtőmozgalom eredményeinek részletes feltárásából, statisztikai feldolgozásából születhetne meg egy, egyéb történeti statisztikai forrásokkal összevethető adatbázis.

A népi jogéletkutatás elemzésekor érdemes szemügyre vennünk néhányat a gyűjtéseket indukáló prekonceptiókból is. Elsőként talán azt, hogy az öröklés közvetlenül befolyásolja a nupcialitást, a (házas) termékenységet vagy akár a migrációt; ezt a feltételezést azóta a történeti statisztika és a társadalomtörténet is egyértelműen cáfolta.¹⁴⁴ Egy másik, a népi jogéletkutatás hazai, 20. századi története során vissza-visszaköszönő feltevés, hogy a jogalkotáson keresztül miként lehetséges befolyásolni az életviszonyokat. Ezen a ponton van egyfajta, a Savigny-féle organikus jogfejlődéssel, és az általa is kölcsönzött néplélek fogalmával is operáló konszenzus a népi jogélet kutatói között: a jogrendszer akkor hat, akkor jó, ha azt elfogadják, ha az egyébként azonos a hatókörében „élő” gyakorlattal. Innentől, szemben a századforduló öröklési jogi gyűjtéseivel, a népi jogot kutatók „gyakorlati célja” nem az életviszonyok befolyásolása, sokkal inkább a (jog-)rendszer (jog) gyakorlathoz igazítása. Baross János agrárpolitikusként – a nézeteit alátámasztó adatok felsorakoztatása és céljai nemességének hangsúlyozása mellett – nem sok figyelmet szentelt a mit, miért, hogyan kérdések felvetésére és megválaszolására. Mattyasovszky is csak jóval később, egy kiteljesedett agrár-közgazdaságtani életművel, továbbá sikeres közigazgatási és gazdálkodói karrierrel a háta mögött,

¹⁴¹ FARAGÓ T. 2008. 86.

¹⁴² BOGNÁR SZ. 2002. 173–192., FARAGÓ T. 2008. 81–122.

¹⁴³ FARAGÓ T. 2008. 90.

¹⁴⁴ FARAGÓ T. 2008. 110., GYÁNI G. – KÖVÉR Gy. 1998. 48.

utolsó, befejezetlen – a nekrológja mellékleteként közreadott – kéziratában írt a jogszokások gyűjtéséről.¹⁴⁵

Mattyasovszky jogszokásokról írott töredékes dolgozatából keveset merítettek a későbbi korok kutatói. Egyedül Papp és Tárkány Szücs bibliográfiájában szerepel a Magyar Gazdák Szemléjében megjelent írás, pedig fontos kérdéseket vetett fel, melyekre válaszokat is megfogalmazott. Mit értünk jogszokás alatt? „Pillanatszerűen” a földművelő nép erre vonatkozó szokásait – ad választ; más foglalkozások, mint például a kereskedők jogszokásait a tételes jog generálklauzulákkal ismeri el. A városi nép jogszokásai – írja a leplezetlenül a vidék iránt elkötelezett szerző – leginkább a „bűnöző alvilágban” virulnak és a büntetőjogászok állandóan foglalkoznak velük.¹⁴⁶ A nép ilyenén körülírása mellett felvetette a kérdést, miként lehet gyűjteni a falusi nép jogszokásait. Beszámolt arról, hogy egyetemi hallgató korában – egyik professzora felhívására – több társával próbált már ilyen gyűjtést végezni. Leírta, hogy ez igen nehéz feladat, és nem is annyira gyűjtésről, mint inkább megfigyelésről lehet szó: „Mihelyt a paraszt észreveszi, hogy őt illetőleg valamit gyűjtenek, azonnal feltámad bizalmatlansága. Vagy nem segíti a gyűjtőt, vagy igyekszik azt egyenesen félrevezetni, és mókához vagy kétértelműséghez folyamodik. Mióta nem gyűjtöm a jogszokásokat, azóta többre megyek. Ha falun járok, mindig felkeres egy-két ügyes-bajos ember vagy asszony, aki elpanaszolja baját és tanácsot vagy segítséget kér. Ebből lehet aztán kihámozni a jogi felfogást.” Véleménye, hogy a jogilag képzett, „állandóan a nép közt élő” emberek a legalkalmasabbak a jogszokások gyűjtésére, de csak azok, akik nem a közigazgatás, a közhatalom emberei, mert „előtte a paraszt egyoldalúan állítja be magát, mindig az adóra gondol”.¹⁴⁷ A jogszokások törvényhozásbeli hasznosíthatóságáról azt írja, hogy inkább „negatív irányban” támaszkodhat a „törvényszerkesztő” a jogszokásokra: azt lehet inkább megállapítani, hogy mi nem kell a népnek, mint azt, hogy mi kellene neki. „Pl. a törzsöröklés, a szabad rendelkezés megkötése nem kell, de hogy mi kellene az egészségtelen földaprózódás megelőzésére, azt jogszokásokból leszűrni nem lehet.”¹⁴⁸ Kortünetként említette, hogy gyakran szemben áll egymással az írott jog és a valóságos élet, a jogszabályok nagy része a felső réteget már nem, az alsó népréteget még nem köti, azokat a középosztály saját maga számára hívja életre. Szerencsésnek tartja a szerző, hogy a gyorsan változó jogszabályok dacára „a falusi nép széles rétegei” megtalálják az egyensúlyt. Ennek magyarázata Mattyasovszky szerint a „jognál mélyebbre beágyazott [...] etikum”, azaz az erkölcs, melynek két pillére a „falusi néptársak egymás

¹⁴⁵ MATTYASOVSZKY M. 1942. 136–139.

¹⁴⁶ MATTYASOVSZKY M. 1942. 136.

¹⁴⁷ MATTYASOVSZKY M. 1942. 136.

¹⁴⁸ MATTYASOVSZKY M. 1942. 136.

iránti bizalma” és „az ösztönös józanság a megélhetőség irányában”. A szerző állítását saját gyűjtéséből származó példákkal illusztrálta.

A századforduló két gyűjtésének eredményeiből Szilágyi Miklós azt emeli ki, hogy azok lehetőséget teremthettek volna a törvényi előírások és a népi jogszokások részleges egybeesésének társadalomnéprajzi elemzéséhez, ilyen program azonban nem fogalmazódott meg.¹⁴⁹ S valóban, a Mattyasovszky és Baross eredményei által dokumentált egybeesést a fogalomhasználatuk sem tükrözi: amennyiben az írott jog és a gyakorlat megfelel egymásnak, akkor az a „törvényes rend” és „törvényes öröklés”, s inkább csak a jogszokás az, mi ezen kívül létezik. A hazai népi jogéletkutatás 20. századi történetének ez a meghatározás lesz egyik, rendszereken átívelő sajátossága, tehát, hogy a jogszokások – többnyire a korábbi szabályozás továbbvivőjeként – a tételes törvényekkel szemben léteznek. További, szintén már a századfordulón meglévő jellemző: az adatgyűjtés módszere, a jogismerő értelmiség által megválaszolt kérdőív sem sokban módosult (később kiegészült egyéb gyűjtési formákkal: például terepmunka). A harmadik sajátosságként említendő a cél, hogy a gyűjtések eredményeit hasznosítsák a jogalkalmazásban. Ez ugyan változó intenzitással, de szintén szerepet kapott a későbbi kutatásoknál.

Baross és Mattyasovszky kiindulópontjától gyökeresen különböző alapokról és teljesen más módszertani arzenállal fogalmazta meg jogszokásgyűjtő programját Mattyasovszky barátja – és tegyük hozzá, a századfordulóra az OMGE „ellenségévé lett” – Tagányi Károly.

¹⁴⁹ SZILÁGYI M. 2000. 695.

TAGÁNYI KÁROLY (1858–1924)

A JOGSZOKÁSGYŰJTÉS TUDOMÁNYOS PROGRAMJA

„A néprajzi kutatók számára írtam ezeket a jogtörténeti archívumokat.”¹⁵⁰

A jogszokásgyűjtés tudományos programja

Tagányi Károly történész már ismert tudós volt,¹⁵¹ mikor a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-i választmányi ülésén megtartotta a hazai élő jogszokásokról szóló előadását, melyet Herrmann Antal korszakalkotó jelentőségűnek minősített a magyar néptudomány fejlődésében.¹⁵² Az előadás három részletben meg is jelent az *Ethnographiában*,¹⁵³ később könyv alakban a Magyar Néprajzi Könyvtár sorozat új folyamának első köteteként (1919), 1922-ben pedig németül is kiadásra került.¹⁵⁴

¹⁵⁰ *A tudomány egyszerű munkása. Tagányi Károly a magyar sajtóról és a nemzeti kultúra megbecsüléséről.* Világ, 1921. április 3. 2.

¹⁵¹ Ismertsége azonban nem párosult társadalmi és anyagi elismeréssel. A nekrológokból egy visszahúzódó, szorgalmas, szerény körülmények között élő, „igazi tudós” képe rajzolódik ki. „Elvonult, bezárkózott, magánosan, szinte idegenül, mint egy remetéje a magyar tudásnak. Minden akaratát, szorgalmát, szerénységét, érzését, erőfeszítését, úgyszólván minden lélegzetvételét a kutató és történetíró hivatásnak szentelte.” Hóman Bálint beszéde Tagányi Károly r. t. felett 1924. szept. 13-án. *Akadémiai Értesítő* 1924. [1925]. 213. CZAKÓ E. 1923–24. 188.

¹⁵² Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1917. évi március hó 28-án, d. u. 6 óra-
kor, az MTA üléstermében tartott XXIX. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia*,
1918. 160.

¹⁵³ TAGÁNYI K. 1917. 42–58., 196–223., 1918. 24–49., 193–206.

¹⁵⁴ TAGÁNYI, K. 1922.

A történész, levéltárnok Tagányi néprajz felé fordulása az 1890-es évek közepétől jól dokumentálható: a földközösségről szóló tanulmányába integrálta

3. kép. Tagányi Károly (1858–1924)

a korabeli európai néprajz eredményeit, Erdészeti oklevéltárában pedig az erdészeti etnográfiai kutatástól várt válaszokat a primitív erdőközösséggel kapcsolatos vitatott kérdéseire. Az 1890-es évek végén Herman Ottónak írt leveleiben egyenesen a néprajzi kutatás elsődlegességét hangsúlyozta a levéltári kutatásokkal szemben.¹⁵⁵ Tagányi esetében a néprajz felé fordulás mindenképp előtte a külföldi szakirodalom módszeres feldolgozását jelentette.¹⁵⁶ Olvasottsága alapozta meg, hogy a néprajztudományon belül olyan különböző kutatási irányokat jelölt ki, mint az erdészeti etnográfia vagy később a jogi néprajz. Megállapíthatjuk, hogy mindez túl korán történt, mert ebben az időszakban formálódott még csak a hazai néprajz, illetve jött létre a Magyar Néprajzi Társaság,¹⁵⁷ így hiábavaló volt az elsőség mind a fogalmak használatában, mind

a programindítókban. A hazai néprajztudomány ekkortájt megalakulásával volt elfoglalva, a specializációnak Tagányi által megcélzott szintje – tudniillik a jogi néprajz vagy az erdészeti etnográfia megalapítása, programmá formálódása – illuzórikusnak bizonyult.

Hasonlóan a néprajz felé forduláshoz, a jogszokásgyűjtés iránti érdeklődésének első nyomait is levelezésében, az évtizedekkel korábban Thallóczy Lajosnak

¹⁵⁵ EA 4336 Tagányi Károly. A középkori állattenyésztésben nagy szerepet játszó „twly” = szaporulat szóról számol be, és annak megfejtését kéri Herman Ottótól. 3. oldal. Vö. Előtanulmányok Bp. 1909. Herman Ottó hagyatéka; EA 4350 Tagányi Károly: A legeltetésre, pásztorkodásra stb. vonatkozó levéltári forrásokról tájékoztató beszámolót küld Herman Ottónak. 8. old. Mo. 1897.

¹⁵⁶ Tagányi több hazai könyvtár katalógusát lemásolta saját használatra, ezenkívül készített tematikus bibliográfiákat, melyeken legtöbbször feltüntette, melyik hazai könyvtárban lelhető fel az adott szakmunka. Módszeresen bővítette saját könyvtárát is, barátai és bécsi antikváriusok segítségével beszerezte az itthoni könyvtárakból hiányzó köteteket.

¹⁵⁷ KÓSA L. 1989c.

írt leveleiben találjuk. Glatz Ferenc elsőként hívja fel a figyelmet, hogy Tagányi rendszeresen szállított adatokat Thallóczynak egyik kedvenc témájáról, a horvát szokásjogról.¹⁵⁸ Amennyiben Tagányi levéltári kutatásai során, olvasmányaiiban horvát vagy bosnyák adatokat, anyagokat talált, azt kijegyzetelte és megküldte befolyásos barátjának.¹⁵⁹ Levelezésükben vissza-visszatérően megjelent a birtokközösség és a házközösség témája is.¹⁶⁰

Thallóczy 1896-ban, a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében tett közzé egy 16. századi töredékes forrást Knin és Nona közötti szokásjogról.¹⁶¹ Thallóczy úgy vélte, hogy a szokásjog feltárása – különösen „a régi szokásokhoz oly szívósan ragaszkodó déli szlávoknál” – sokrétű tudományos haszonnal kecsegtet: „az összehasonlító jogtörténelemnek nagyon hálás talaja nyílik nálunk, mert a régi jogéletet a még divatozó élő szokásokból lehet rekonstruálni. De nemcsak jogtörténeti, hanem gazdaságtörténeti és néplélektani momentumok is jutalmazták a kutatót.”¹⁶² Elismerően szolt „a déli szlávok legkitűnőbb jogászáról”, Baltazar Bogišićről, aki „kérdőpontok alapján a még élő déli szláv szokásjogot megállapítani igyekezett s azokat egy nagy munkában közzétette”.¹⁶³

Baltazar (Baldo, Valtazar) Bogišić (1834–1908)¹⁶⁴ minden kétséget kizáróan a 19. század legkiemelkedőbb délszláv tudósai közé sorolható. Széles spektrumot felölelő tudományos munkássága alapján életrajzírói jogászként, történészként,

¹⁵⁸ GLATZ F. 1980. 114. Tagányi Károly levele Thallóczy Lajoshoz: „Protekciónat bizony Isten megszolgálánám. Állandóan gyűjtöm számodra a bosnyák, a régi horvát aktákat, akárhol kutassak is.” Fond XI/973. 40.

¹⁵⁹ OSZK Levelestár. Fond XI/973. Tagányi Károly – Thallóczy Lajoshoz. 42. „megküldöm azt a néhány adatot, amit Bosznia és Horvátországról találtam az Akadémia Kézirattárában. A XVI. századból a Liber Reg. ban is akad egy pár paksi mogyoró. Megvan ott kivonatban Bihács város szabadalma Ferdinánd megerősítésében és Bruchany, Omersle falvak felmentésének megerősítése a bihighi várnagy s a szlávón bán hatalma alól, azt hiszem, hogy e falvak most Boszniában keresendők. Majd ha a Nemzeti Múzeum kéziratának katalógusát nézem végig, megint ügyelek a te dolgaidra.”

¹⁶⁰ OSZK Levelestár. Fond XI/973. Tagányi Károly – Thallóczy Lajoshoz. 18. 1897. november 25. A szláv házközösségről.; OSZK Levelestár. Fond XI/973. Tagányi Károly–Thallóczy Lajoshoz. 44. évszám nélkül. Adatok horvát birtokközösségről.; OSZK Levelestár. Fond XI/973. Tagányi Károly–Thallóczy Lajoshoz. 46. A szláv házközösségről: „Képzeld csak, ha valami régi statutumot találhatnál róluk, pedig nem lehetetlen, mert ott a házközösség annyira unikum volt, hogy azt a földesuraknak a saját szempontjukból valamiképp szabályozni kellett.”

¹⁶¹ THALLÓCZY L. 1896.

¹⁶² THALLÓCZY L. 1896. 10.

¹⁶³ THALLÓCZY L. 1896. 10.

¹⁶⁴ Az életrajzi adatok: ĐIVANOVIĆ, S. 1987., ZIMMERMANN, W. G. 1962., BERNSDORF, W. – KNOSPE, H. 1980. 45–46., BRENESELOVIĆ, L. 2011., GLETTLER, M. 2011. 65–70., HÜTTL-HUBERT, E. 2011. 81–121.

etnográfusként, (jog)szociológusként emlékeznek meg róla. Pályájának legalább vázlatos bemutatását két szempont különösen indokoltá teszi. Bogišić az európai jogi néprajz megalapítója, munkásságát Európa-szerte elismerik. Kutatásaiban a német történeti jogi iskola (mindenekelőtt Savigny) és az angol történeti iskola

4. kép. Baltazar Bogišić (1834–1908)

(historical school), jelesül Sir Henry James Sumner Maine eredményeit egyesítette.¹⁶⁵ Levelezésben állt a jogi néprajz/etnológia korszakának jeles képviselőivel, Maine mellett Josef Kohlerrel, a francia Sébillottal, Friedrich Krauss-szal.¹⁶⁶ Bogišić jogszokásgyűjtő programja célkitűzésében és struktúrájában mintául szolgált Tagányi számára. Jegyzetei tanúsága szerint Tagányi Bogišić munkájából indult ki, ezt formálta át a nemzetközi szakirodalom alapján, s erre fűzte fel saját anyaggyűjtését is.¹⁶⁷

A horvát szülőktől származó Baltazar Bogišić szülővárosában, Cavtatban nőtt fel, kamaszévei elején kereskedő édesapjánál dolgozott.

¹⁶⁵ Maine-re, az angol történeti iskola megalapítójára Savigny munkássága nagy hatást gyakorolt. Maine 1861-ben megjelent, *Az ősi jog összefüggése a társadalom korai történetével és kapcsolata a modern eszmével* című műve korszakhatár a jogi etnológia történetében. Maine álláspontja, hogy a jogi etnológia és a jogösszehasonlítás nem csupán a jogtörténet illusztrációját szolgálja; a „comparativ jurisprudence” sokkal inkább a helyes törvényalkotás és a jogfejlesztés hatékony eszköze. HAMZA, G. 2006. 434–439.

¹⁶⁶ MOSIN, V. 1954. 16–26.

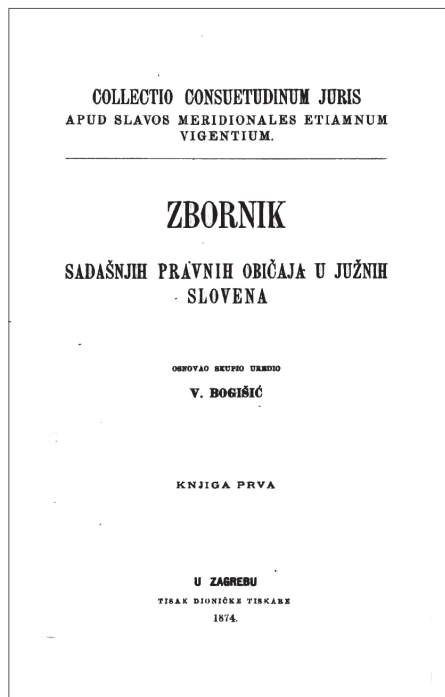
¹⁶⁷ Bogišić 1874-ben Zágrábban megjelent könyvében, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* (A délszláv területen élő jogszokások gyűjteménye), illetve a vele egybekötött *Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga Juga* (Adalékok a különböző délszláv tartományokból beérkezett válaszokban). Több mint ötvenoldalas európai kutatástörténeti és az általa kidolgozott kutatási programot bemutató bevezetőt követően, közléteszi két fő témakörre osztott, 352 kérdésből álló kérdőívét, majd a beérkezett válaszokat összesíti.

Baltazar Bogišić már ekkor tekintélyes könyvtárral rendelkezett, megtanult oroszul, latinul, németül és franciául. Első népdal- és közmondásgyűjtéseit is ebben az időben jegyezte le, valamint hozzáfogott régi érmék és kultúrtörténeti jelentőséggel bíró tárgyak gyűjtéséhez is. 1858-ban, apja halála után külföldön folytatta tanulmányait: a középiskolát Velencében fejezte be, ezt követően Bécsben – később Berlinben, Párizsban, Münchenben, Heidelbergben és Giessenben – jogi és bölcsészettudományi tanulmányokat folytatott. 1862-ben – egyetemi tanulmányai harmadik évében – Giessenben bölcsészdoktori, 1865-ben Bécsben jog- és politikatudományi doktorátust szerzett. 1863-tól a bécsi udvari könyvtár szláv részlegének könyvtárosaként dolgozott, 1869-ben az Odesszai Egyetem jogi professzorává nevezték ki. Bogišić megalapításától kezdve tagja volt a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának, melynek égisze alatt kezdett hozzá a délszláv jogszokások gyűjtéséhez. A témában írt első tanulmánya 1866-ban az akadémia folyóiratában, a *Književnikben* jelent meg *O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja* címmel. Ebben Bogišić a német történeti jogi iskola eredményeit felhasználva fejtette ki álláspontját a szláv népi jogszokások gyűjtésének jelentőségéről. Egy évvel később, 1867-ben az akadémia kiadványaként jelent meg Bogišić *Pravni običaji u Slavena* című könyve. Ezzel egyidejűleg – szintén az akadémia kiadásában – kinyomtatták Bogišić 352 pontból álló, a nép közt élő jogszokások összegyűjtését célul tűző kérdőívét. A kérdőív két részből állt: első, magánjogi részében 78 kérdés vonatkozott a család- és öröklési jogra – ezek jó része a házközösség intézményének minél pontosabb megismerését szolgálta, 29 a dologi, 32 a kötelmi jogra; a kérdőív második, közjogi részében kaptak helyet a közigazgatásra, a polgári és büntető eljárásokra, illetőleg a büntetőjogra vonatkozó kérdések. Bogišić néprajzi gyűjtőprogramjával a fellelhető történeti forrásokat, tudományos feldolgozásokat kívánta kiegészíteni. Nagyszabású gyűjtése eredményeit 1874-ben tette közzé (*Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*¹⁶⁸ és *Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga Juga*). Ez volt az első, és egyben az utolsó – Bogišić életében megjelent – forrásközlés a kérdőív alapján gyűjtött szláv jogszokásokról.¹⁶⁹ Nemcsak tervezett sorozatának (*Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium*)

¹⁶⁸ *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Latin címe: *Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium*. Zagreb, 1874. Reprint: Beograd, Unireks, 1999. Bogišić gyűjtését franciául Demelić: *Le droit coutumier des Slaves meridionaux*. Paris, 1877., németül pedig F. S. Krauss: *Sitte und Brauch der Südslaven*. Wien, 1885., illetve F. S. Krauss: *Slavische Volksforschungen: Abhandlung über Glauben, Gewohnheitsrechte, Sitten und Bräuche und Guslarenlieder der Südslaven*. Leipzig, 1908. ismertette.

¹⁶⁹ Posztumusz forráskiadvány: *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji* (anketa iz 1873. g.). Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1984.

csonkán maradását élte meg kudarcként, a beérkezett anyagot is egyenetlennek értékelte (a Monarchiához tartozó, hatékonyabb adminisztrációval rendelkező területeken a gyűjtés jóval sikeresebb volt, mint például a bolgár, szerb és török részeken), ezért újabb felméréseket tartott szükségesnek.¹⁷⁰

5. kép. Bogišić szokásjogi gyűjtése

magyar területekre is kiterjedt, a Bánságnak és Bács megye Csajkás kerületének szláv lakosai körében is lekérdezték a kérdőíveket.¹⁷⁴ Későbbi korok, mindenekelőtt az 1950-es évekbeli bírálói túlzottan tartották Bogišić hagyománytisztel-

Bogišić nagy hangsúlyt fektetett az írott jogi emlékek gyűjtésére is. Tervbe vette, hogy összeállítja az önálló szláv államok jogi emlékeinek gyűjteményét (1872).¹⁷¹ Ez az álma azonban nem valósult meg, ugyanakkor számos forrást közölt, melyek közül feltétlen említést érdemel az 1272. évi dubrovniki statútum,¹⁷² illetve a Thallóczy által magyar nyelven kiadott Knin és Nona közötti szokásjog teljes szövege.¹⁷³ Bogišić 1873 és 1888 között – Nikita montenegrói fejedelem felkérését elfogadva – a szokásjogok figyelembevételével összeállította Montenegro új Polgári Törvénykönyvét (Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru), mely 1893-ban igazságügyi miniszteri bársony-széket hozott számára.

Kérdőívével később több európai országban, valamint Oroszországban is (különösen a Kaukázusban) kutatták „a nép közt élő jogi szokásokat”. A gyűjtés

¹⁷⁰ ZIMMERMANN, W. G. 1962. 238.

¹⁷¹ NIEDERHAUSER E. 1995. 329.

¹⁷² *Liber statutorum civitatis Ragusini*. 1904. Jirecek.

¹⁷³ Bogišić a raguzai ferencesek kéziratárából kiadta az olasz összeírás teljes szövegét 1867-ben, a zágrábi akadémia Rad-jában. (TAGÁNYI K. 1919. 2.). Thallóczy maga is nagyra értékelte az írott jogi emlékeket, mindenekelőtt a statútumok forrásértékét: „Tömérdek kiadatlan beces anyag van még, kivált a szigetekre vonatkozólag a zárai helytartótanácsi levéltárban, és nemzedékekre vár még az a munka, mely a raguzai tribunális levéltár több ezer kötetre menő gyűjteményében lappang. Arról a nagy kincsről, amely a mi levéltárainkban is a régi szlavóniai szokásjogra vonatkozik, csak Csánki Dezső t. barátom és mi tudunk.” THALLÓCZY L. 1898. 11.

¹⁷⁴ TAGÁNYI K. 1919. 9.

tét, s „romantikus” történeti jogi iskolához való ragaszkodását, mert megítélésük szerint Bogišić szlavofil, s Savigny „germán érzületét szláv hévvel helyettesítette”.¹⁷⁵ Mára ez az álláspont átértékelődött, s Bogišić azon kevés, Európa-szerte is ismert és elismert szerzők egyike, akit a horvátok, a szerbek s Montenegró különböző nemzetiségű csoportjai is saját tudósukként tisztelnek.¹⁷⁶

Tagányi, ahogy Bogišić, a történeti források kiegészítését várta a jogszokás-gyűjtő programtól. Címében, az élő jogszokások (sadašnjih pravnih običaja) struktúrájában s gyakran fogalomhasználatában is hasonló a két könyv. Tagányié több mint négy évtizeddel később azonban a legfrissebb eredményeket sorakoztatta fel, köztük előszeretettel a Bogišić kérdőívével a Kaukázusban gyűjtött anyagokat.

A hazai élő jogszokások gyűjtéséről

Tagányi a több évtizedes¹⁷⁷ levéltári anyaggyűjtésen,¹⁷⁸ a nyugat-európai szakirodalom mellett a különböző szláv nyelvű forrásanyag beható ismeretén alapuló jogszokásgyűjtő programjától azt várta, hogy új adatokat, szempontokat nyer „az

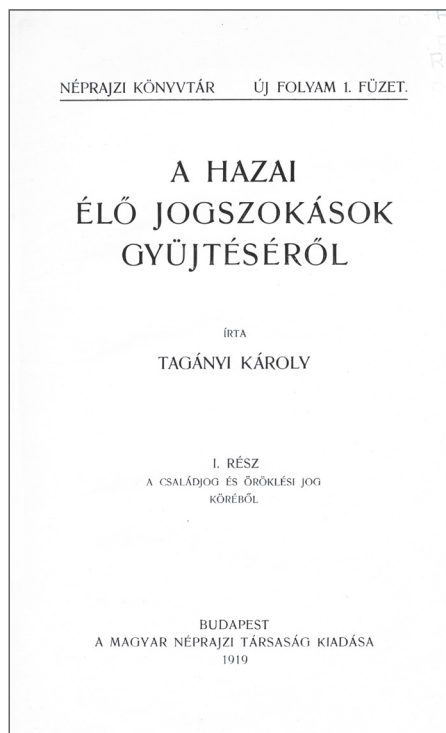
¹⁷⁵ NIEDERHAUSER E. 1995. 329.

¹⁷⁶ 2008-ban, Bogišić halálának századik évfordulója tiszteletére nemzetközi konferenciát rendeztek szülővárosában, Cavtatban a hagyatékát gondozó gyűjteményben. Az előadók országonként vették számba Bogišić kapcsolatait, munkásságának hatását. Magyarország sajnos nem képviseltette magát a megemlékezésen. Nemcsak kutatásainak magyar vonatkozásait kellene számba venni, de kiterjedt levelezésének (több mint tízezer levele maradt fent) magyar szálai is feltárára várnak. Bogišić postakönyve szerint levelezett Apponyi Rudolfal, a Monarchia londoni nagykövetével, a Budapesten is többször megforduló F. S. Krauss-szal, a kolozsvári Wass Ottíliaival, a Tolcsván élő Klein Sándorral. A postakönyv adatai alapján Herrmann Antal Bécsből küldött Bogišić számára egy levelet, de ez sajnos nem került elő.

¹⁷⁷ „Évtizedek óta érdeklődöm a legkülönbözőbb népek szokásjoga iránt elsősorban abból a célból, hogy párhuzamokat keressék bennük az ősi magyar jogi, társadalmi és gazdasági élet földterítéséhez, illetőleg az erre vonatkozó történeti adatok magyarázatához, megértéséhez. De ezenközben mindig szemmel tartottam azt az anyagot is, ami a hazai néprajzi és nyelvészeti kutatások útján, a népnek ma is élő jogszokásai és a már rég letűnt korok szokásjoga és felfogása között fönnáll.” TAGÁNYI K. 1919. 1.

¹⁷⁸ „A XIV. századból pl. a teljes hazai családi és okleveles anyag alapján gyűjt a következő jogesetekre példákat: jobbágyköltözés, önkéntes fogság, közös föld, bérlet, szőlőtelepítés, földközösség, leánynegyed, gyilkosság miatt vérszakadás, vérdíj, párbaj, városok jogai, városi tisztikar, ügyvédváltó levelek értéke, gyilkos bocsánatkérése és máshova költözése stb.” GLATZ F. 1981. 117.

ősi magyar jogi-, társadalmi- és gazdasági élet földterítéséhez, illetőleg az erre vonatkozó történeti adatok magyarázatához, megértéséhez”.¹⁷⁹

6. kép. Tagányi Károly tudományos programja

Könyvében elsőként részletes áttekintést ad a „külföldi, hasonló célú gyűjtések” eredményeiről, szempontjairól és módszereiről. Az első, Magyarország területét is érintő kutatások – mint láttuk – a Bogiśic-kérdőív alapján a Zágrábi Akadémia égisze alatt folytak 1867-től. Ezt követően 1897-ben a prágai Narodopisny Vestnik Českoslovanski néprajzi folyóirat indította meg kutatásait, melyeket a magyarországi szlovákok körében is rendszeresen végeztek. Tagányi sorra veszi azokat a gyűjtéseket is, amelyek ugyan nem konkrétan az élő jogi népszokások gyűjtésére irányultak, de tartalmaztak a témának megfelelő adatokat. Ezek közül elsőként a Magyar Néprajzi Társaság 1900., 1909. és 1911. évi felméréseit említi, s külön kiemeli a Magyar Gazdák Szemléje köré csoportosult Szociográfiai Szakosztály gyűjtéseit. Kitér Braun Róbert kutatásainak ismertetésére, amelyek szintén tartalmaztak a jogszokásokra irányuló kérdéseket. Mattyasovszky Miklós

gyűjtését mint a jogszokásgyűjtés első országos, teljesen sikerült példáját említi, kiemeli azonban, hogy „Ez a földolgozás, a szerző megbízatásához képest, első-sorban agrárpolitikai és társadalomtani szempontból készülvén, a mi szokásjoggyűjtő céljainknak nem egészen felel meg. Mi a magunk szempontjából nagyobb súlyt helyeztünk volna a beérkezett feleletek eredeti szövegére [...]. Egyébiránt a földolgozásban, a hazai jogtörténet tanulságait nagy részben, az összehasonlító szokásjog alkalmazását pedig egyáltalán nélkülöznünk kell.”¹⁸⁰

Baross János gyűjtéséről Tagányi nem tett említést, ennek hátterében valószínűsíthetően az OMGE-vel való szakítása állt. Tárkány Szücs Ernő és később Nagy Janka Teodóra európai jogi néprajzról adott áttekintéseikben kiváló arányérzékkel dolgozták fel Tagányi aprólékos nemzetközi kutatástörténeti összefogla-

¹⁷⁹ TAGÁNYI K. 1919. 1.

¹⁸⁰ TAGÁNYI K. 1919. 17.

lóját.¹⁸¹ Itt csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy Tagányi néhány bekezdésnyi utalása háttérül gyakran több száz jegyzet szolgált, rendszerint egy-egy önálló tanulmányra elegendő anyagot gyűjtött a különböző népek, társadalmi rétegek jogrendszeréről, jogszokásairól.¹⁸² A gyűjtés fontosságát egyrészt azzal indokolta, hogy kapcsolatot tételezett fel élő jogszokások és a „már rég letűnt korok szokásjoga és felfogása között”, amelyek csak ilyen módon tárhatók fel. Másrészt – azonosulva a néprajz pusztuló hagyományokat mentő missziójával –, figyelmeztetett, hogy a fellelhető szokásanyag az intenzív törvényhozási folyamat következtében egyre csökken: „tizenkettedik órában kezdünk a gyűjtéshez ma midőn a modern jogéletnek egyetlen évtizede a régebbi korok egész évszázadainak reformmunkásságát felülmúlja.” Az etnográfia mint „az emberi társadalom intellektuális fejlődésének tudományát” tekintette; ennek egyik ága a jogi néprajz, mely a jog fejlődését hivatott feltárni.

Az előtanulmányoknak megfelelően, könyve bevezetőjében alapvető kutatásmódszertani kérdéseket tisztázva különbséget tesz szokásjog és jogszokás között: „Az élő jogszokások gyűjtéséből önmaguktól is eleve kirekesztődnek a különböző történeti, írott és jogi formába öntött szokásjogok, a milyenek például a germán néptörzseknek az V. és IX. század között írásba foglalt szokásjogai; a kelta íreknek az V., a walesieknek pedig a X. században keletkezett szokástörvénye, [...] a IX. század első feléből származó orosz Ruszkája Pravda, a XI. század végéről az észak-olasz Lombarda; a XII. század óta keletkező francia tartományi coutume-ök, a század végén megalakuló angol common law; a XII. században följegyzett skandináv (izlandi, norvég, svéd, dán) jogok; a XII. században összeállított német: sváb és szász „tükrök” stb., a keleti és az Európán kívüli írott jogokról nem is szólván.”¹⁸³ Mint Bogišićnél és Thallóczynál is, Tagányinál szintén program a programban az a kitétel, amikor felhívja a figyelmet a „történeti, írott és jogi formákba öntött szokásjogok” forrásértékére, külön hangsúlyozva a jogszokásokhoz „közelebb álló” falusi szokásjogok gyűjtésének szükségességét.¹⁸⁴

¹⁸¹ NAGY J. T. 2000. 99–120., 2002., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1967. 195–217., 1976a. 86–107.

¹⁸² Pl. OSZK Kt. Quart. Hung. 2271. „Adatok a finn-ugor és török-tatár népek jogi, társadalmi, gazdasági és művelődési történetéhez.”; OSZK Kt. Quart. Hung. 2255. Tagányi Károly jog-, társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténeti adatgyűjtése, benne „Adatok a régi zsidók jogi, társadalmi, gazdasági és művelődési történetéhez, Egyiptomi és ázsiai jogrendszerek, Adatok Anglia, Franciaország, Olaszország, Bizánc, Németország, Szláv népek (oláhok) jogi, társadalmi, gazdasági és művelődési történetéhez.”; OSZK Kt. Quart. Hung. 2287. Tagányi Károly adatgyűjtése: „Nemesi jog, nemesi jogszokások, nemesi birtokjog, nemesi perjog, nemesi büntetőjog 1301-től 1828-ig.”

¹⁸³ TAGÁNYI K. 1919. 12.

¹⁸⁴ „A falusi nép jogait és kötelességeit nálunk, tüzetesebben urbáriumaink, úrbéri összeírásaink és szerződéseink, a soltész- és kenézlevelek stb. szabályozzák részben már

Ezt követően fogalmazta meg az „élő, megíratlan, jogi alakba nem öntött jogszokások, jogi szertartások és jelképek”¹⁸⁵ összegyűjtésének programját, melynek fő vázát egy kérdéssor képezi: „konkrét kérdőpontok amint azok a magánjog egyes részeiben: a családjog, a vagyoni jog és kötelmi jog terén, továbbá a közigazgatási jogban és végül a büntetőjogban megnyilvánulnak”.¹⁸⁶ A gyűjtés sikerének kulcsát a pontosan megfogalmazott, minden lehetséges résztémát érintő kérdések megszerkesztésében látta.¹⁸⁷ Ennek érdekében aprólékos munkával fordította le a *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft (ZfVRw)* különböző számaiban megjelent kérdéssorokat,¹⁸⁸ majd a hazai viszonyok szempontjából lényegesnek ítélt kérdések háttérét egy-egy rövid, de rendkívül tartalmas összehasonlító jogtörténeti, nyelvészeti tanulmánnyal világította meg. Tagányi előtanulmányaiból is látszik, hogy programjához – Bogišić munkái mellett – elsősorban a német kutatások szolgáltak mintául. Érdeemes tehát legalább vázlatosan ismertetni azokat a német nyelvterületen indult kezdeményezéseket, amelyek Tagányi látókörébe kerültek.

A német jogi etnológia történetében különösen jelentős a *Zeitschrift für*

a XIII. századtól kezdve. Milyen végtelen becses és kimeríthetetlen gazdag kútforrás támadna néprajzunk, jog- és gazdaságtörténetünk részére egyaránt, ha mindezeket rendszeresen összegyűjthetnők és közzétennők. [...] Csak az a kár, hogy levéltárainkban még töméntelen megyei, városi statútum és falutörvény kiadatlanul lappang.” TAGÁNYI K. 1919. 2–3.

¹⁸⁵ „Mindezen történeti, írott szokásjogokkal szemben, minden népnél vannak élő, megíratlan, jogi alakba nem öntött jogszokások, jogi szertartások és jelképek, melyek szinte öntudatlanul, pusztán az ősi hagyomány és megszokás erejénél fogva élnek benne és öröklődnek át nemzedékről nemzedékre. Egész sereg olyan jogszokást és jelképet őriz meg a nép, a melyet a felsőbb társadalmi osztályokból már réges régen kiszorított a törvény, a világnézeteknek, vagy a körülményeknek, elváltozása. Azért aztán az ilyen, a népnél fennmaradt jogszokások megfejtését hiába is keressük a jelenben, kellő magyarázatért legtöbbször régebbi korok jogi felfogásához, elveihez kell folyamodnunk. Sőt e szokások olykor még messzebbre is, tí. az ősi hitre és kultuszra s a legkezdetlegesebb társadalmi szervezetekre mutatnak vissza.” TAGÁNYI K. 1919. 3.

¹⁸⁶ TAGÁNYI K. 1919. 18.

¹⁸⁷ „A legelső, legnehezebb feladat kétségkívül a kérdőívek megszerkesztése, vagyis a felkutatásra váró egész hazai szokásjogi anyagnak, megfelelő kérdésekbe való foglalása leendő. [...] Ami e kérdőíveknek anyagát s különösen technikai oldalát illeti, erre nézve kétségkívül a hasonló külföldi szokásjogi kérdőívek [...] nagy segítségünkre lesznek, ámde hazai szokásjogi viszonyainkkal s ezeknek jogtörténeti, gazdaság- s társadalomtörténeti, sőt ősjogi háttérrel, ha mindjárt nagyjából is, immár eleve tisztában kell lennünk.” TAGÁNYI K. 1919. 17.

¹⁸⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. *Fragebogen Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* XII. évfolyam 187–353., 427–440 feliratú, jelzet nélküli boríték, benne 49 lap, a kérdések fordítása ceruzával.

Vergleichende Rechtswissenschaft 1878-as elindítása.¹⁸⁹ Az alapítók, Franz Bernhöft és Georg Kohn célja az volt, hogy a lehető legtöbb nép jogéletének ismert tényeit hozzáférhetővé tegyék az összehasonlító jogtudomány számára.¹⁹⁰ Bernhöft bevezető írásában (*Ueber Zweck und Mittel der vergleichenden Rechtswissenschaft*) arra hívta fel a figyelmet, hogy a német jogászok történeti, kultúrtörténeti szempontok mentén, jobbára csak a római és a német jog összehasonlításával próbálták meg az egyetemes jogot jellemezni. Programindítója szerint az új folyóirat célja ennek a „terméketlen és népszerűtlen stúdiumnak” a reformja, a változás lehetőségének megteremtése, a „jogtudomány határainak kiszélesítése”.¹⁹¹ Bernhöft az összehasonlító nyelvészeti vizsgálatokkal párhuzamba állítva mutatta be az összehasonlító jogtudomány célját: „a jogfejlődés általános törvényeinek megtalálása és alkalmazása az egyes nemzetek történetében” („allgemeine Gesetze für die Entwicklung des Rechts zu finden und auf die Geschichte der einzelnen Nationen anzuwenden”).¹⁹² Az új folyóirat

7. kép. A ZfVRw első száma

jelentősége, hogy az etnológiai jogtudomány számára fórumot teremtett, felhívásaival gyűjtésre inspirált. A folyóirat harmadik évfolyamától kezdve kapcsolódott be a szerkesztői munkába Joseph Kohler (1849–1919), akit gyakran az *Ethnologische Jurisprudenz*t alapító Post követőjeként említnek. Kettőjük szemlélete és módszere azonban több ponton eltér. Kohler, aki szintén gyakorló jogász volt, már korai írásaiban sem azonosult a tiszta formális jogtudománnyal, inkább arra törekedett, hogy a jog történeti, tudományos és filozófiai hátterét is feltárja. A jogot empirikusan megismerhető kulturális jelenségnek tartotta, mely természet-szerűleg az adott kultúrába ágyazott, ezért izolált vizsgálata lehetetlen.

Különös figyelmet szentelt a jog vallási gyökereinek vizsgálatára. Az összehasonlító jogtudomány művelését szigorúan empirikus alapon tétélezte; a jogi

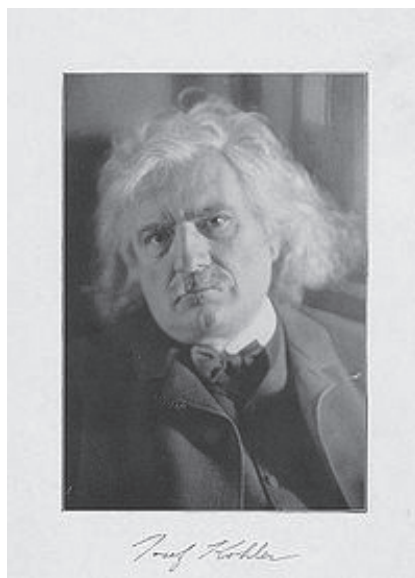
¹⁸⁹ SCHOTT, R. 1994. 205.

¹⁹⁰ H. SZILÁGYI I. 2000a. 21.

¹⁹¹ BERNHÖFT, F. 1878. 2.

¹⁹² BERNHÖFT, F. 1878. 4. Tagányi jegyzeteiben némileg más analógiát használ: „Jogszo-
kásokhoz analógiául: viszonya a törvénnyel, mint a szóbeli hagyomány és az irodalom-
tudomány. Horváth János cikke Magyar irodalomtörténet. Minerva, 1922. 197–198. és
205–206.”, OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 432.

etnológiát az összehasonlító jogtudomány részének tekintette. Páratlan munkabírással vetette bele magát az egyetemes jogtörténet feltárásába (több mint 2300 tudományos publikációja jelent meg). Erőfeszítése azonban korlátokba ütközött, mivel relatíve kevés anyag volt fellelhető az Európán kívül élők jogáról. Tudományos érdeklődése ilyen módon találkozott a német gyarmati adminisztráció igényével, melynek eredménye az a jogregisztrációs projekt lett, melyhez Kohler is állított össze kérdőívet. A lehetőségek azonban kompromisszumokat igényeltek a kérdőíves lekérdézésben: a grandiózus tudományos tervek végrehajtásához, a szükséges anyagok összegyűjtéséhez nem volt elég képzett, gyakorlott etnológus, ezért olyan módszert kellett alkalmazni, melynek segítségével akár a gyarmati adminisztráció személye, akár a jogban járatlan misszionáriusok is el tudták végezni a kitűzött feladatokat. Továbbá a módszer alkalmazói a kérdőíves adatfelvételben látták az összehasonlítás legjobb lehetőségét.

8. kép. Josef Kohler (1849–1919)

Németországban 1893-ban alkalmazott először kérdőívet jogszokások kutatására Albert Hermann Post és Félix Meyer.¹⁹³ A két kutató a hivatalos szervek segítségével küldte szét kérdőívét a gyarmatokra. Ugyanabban az évben, amikor Post és Meyer megkezdte a kérdőíves adatgyűjtést, Kohler is elkészítette a maga kérdőívét a Német Gyarmatosító Társaság (Deutsche Kolonial Gesellschaft) számára (Fragebogen zur Erforschung der Rechtsverhältnisse der sog. Naturvölker, namentlich in den deutschen Kolonialländer).¹⁹⁴ A kérdőívet a gyarmati adminisztráció minden német gyarmatra elküldte. Kohler 1900-tól a ZfvRw-ban publikálta a visszaérkezett anyagot. A kérdőíves lekérdezés úgy jelent meg ebben az időben, mint az egyetlen elérhető, praktikus kutatási módszer, mely viszonylag gyors eredményeket produkál, és általa, ha nem is az összes „törzs”, de a kolóniák népességének nagy része elérhető. Mai szemmel nézve természetesen számos problémája volt ennek a módszernek. Rüdiger Schott szerint talán a legnagyobb hiányossága az volt, hogy a kérdőív európai jogászok asztalán készült. Az európai jog kategóriáit használva a kérdőíveket összeállítók kevés érzéket tanúsítottak arra, hogy a bennszülöttek jogi gyakorlatát és fogalmait alkalmazzák. A vála-

¹⁹³ POST, A. H. 1903.

¹⁹⁴ KOHLER, J. 1897.

szok önmagukban – még a nyelvi és fordítási problémák figyelmen kívül hagyásával is – nagyon kevés kapcsolatot mutattak az „élő joggal”.¹⁹⁵ Úgy tűnik, Kohler maga is érzékelte a módszer korlátozott voltát,¹⁹⁶ és bár tudatában volt a jog kulturális beágyazottságának, ennek következményeit munkájában nem juttatta érvényre. A „Fragebogen projekt” hivatalos befejezését, az eredmények publikálását ráadásul az első világháború kitörése megakadályozta, majd Josef Kohler közvetlenül a háború után meghalt. A háborús vereség a német gyarmati rendszer összeomlását eredményezte, ezért a bennszülöttek joga iránti érdeklődés alábbhagyott.¹⁹⁷

Tagányi tehát két kutatási tradíció, a Bogišić-féle „élő jogszokások gyűjtése” s a Kohler munkássága nyomán kiteljesedett „Fragebogen projekt” alapján kezdett hozzá a „kérdőpontok” megfogalmazásához. Munkájának értékét nemcsak az adja, hogy az amúgy is rendkívül terjedelmes kérdéssorokat a hazai viszonyokra való alkalmazás során további részletkérdésekkel egészítette ki, hanem az is, hogy a hozzájuk fűzött példasorokban – már a családjog és öröklési jog körét felölelő első füzetben is – összehasonlító történeti módszerrel a magyar jogélet több, korábban félreértett vagy vitás jelenségét megmagyarázta.¹⁹⁸

A jogszokások gyűjtése mellett szorgalmazta a „népies felfogások” gyűjtését is, mely talán modern jogszociológiai fogalmakkal a jogérzet-jogtudat vizsgálatokhoz hasonlítható leginkább: „Nemcsak a szokásokat kellene gyűjteni, hanem a népies felfogásokat is. Nem is volna a szokások képe teljes, ha nem volna megvilágítva azon népies felfogásokkal (vozzrjanija), amelyek a szokások meghatározott szabályainak létezésének alapjául szolgálnak, ámbár elsősorú fontosságú dolog megkülönböztetni azt, amit elismerhetünk a népnél működő tényleges jogszokásnak, attól, ami csak a nép vágyát és véleményét alkotja.”¹⁹⁹ Emellett hangsúlyozta a nyelvhasználat, valamint a jogi közmondások gyűjtése szükségességét, s Résző Ensel Sándor könyvéből meg is kezdte a jogszokások hatalmáról, erejéről szóló közmondások kigyűjtését.²⁰⁰

¹⁹⁵ SCHOTT, R. 1994. 209.

¹⁹⁶ KOHLER, J. 1897. 427.

¹⁹⁷ A lekérdezések eredményeit két részben – tíz évvel Kohler halála után – Leonhard Adam és Erich Schulz–Ewerth tette közzé „Das Eingeborenenrecht” cím alatt (1929/30).

¹⁹⁸ HÓMAN B. 1922. 176., 178.

¹⁹⁹ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 395.

²⁰⁰ „A jogszokások nem olyan formulázott és megszabott tételekből állnak, mint az írott törvények, ezeket csak olyan élettények tanulmányozásából vonhatjuk le, amelyekben a nemzeti jogi öntudat megnyilatkozik. Fontosak a nép idevágó jogi mondásai és szólásai, közmondásai. Fontosak nyelvi szempontból a nép által használt kifejezések is.” OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 399. RÉSZŐ ENSEL S. 1867.

A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből

Tagányi könyvében a családi és nemzeti életet irányító (1), a halottkultuszhoz kapcsolódó (2), valamint az örökösödést szabályozó jogszokásokat (3) tárgyalta. Az egyes témáknál a „legősibb formák”, megnyilvánulások feltárására, ezek jelenkori kapcsolatának felismerésére törekedett, rámutatva a nép életében még meglevő olyan jelenségekre, melyek régi jogszokás emlékét őrzik.

Az első kérdéskör a házassági jog területét öleli fel (például kivel szabad házasságot kötni, kivel nem; milyen korban szoktak házasságra lépni; van-e nőrablás, nőszojtetés, ismerik-e a válást). A házasságkötés ősi formájaként a nőrablást veszi alapul, melynek egy kulturáltabb fokozataként tekint az erőszakot mellőző nővásárlásra. Bizonyítja, hogy a honfoglaló magyarok nemcsak a nővásárlás szokását, de annak török elnevezését (kalim) is ismerték. Könyvének egyik legtöbbet hivatkozott, leginkább elterjedt megállapítása a menyasszony szó eredetének magyarázata (menyétprémes ruhával fizet a vőlegény apja a leányért), s a nővásárlás emlékét idéző szertartások (például menyasszonytánc) és kifejezések (eladó leány) bemutatása. A második és a harmadik kérdéskör a család és a nemzeti életét szabályozó jogszokásokat öleli fel: leírja az atyai hatalom terjedelmét, a levirátus és a vőség intézményét, a megtelepedés két típusát: a házközösségi és a nemzeti szervezet nyomait. Itt kell megjegyezni: Fél Edit jelentősnek tartotta, hogy Tagányi a levirátus kérdését vizsgálva az özvegyasszonyok státusával is foglalkozott művében, különösnek tartotta viszont, hogy nem vette észre a szororátus intézményét.²⁰¹

Negyedikként a halotti szertartások és jogszokások rendjét vázolja szól Tagányi az elhunytak tiszteletéről, ellátásáról, a halotti torról. A halotti áldozatokkal kapcsolatban leírt magyarázatát azonban később nyelvtudósok – elsőként Pais Dezső – megcáfolták.²⁰²

A tűzhelykultusz nyomait mutatja ki Tagányi Szent István törvényeiben, s kitér a házi vallás reprezentációinak egyéb formáira, mint az ősök, valamint a házi bálványok tiszteletére. A vér szerinti és az „utánzott vagy mesterséges” rokonságról adott leírása, a témában megfogalmazott kérdései, kutatási programja („a családi viszony megvilágítására fontos volna a különböző fel- és lemenő és oldalági rokonsági fokozatoknak teljes nyelvi anyagát a reá vonatkozó szólásokkal összegyűjteni”²⁰³) Fél Edit révén mára társadalomnéprajzi alapvetéssé lett. Ugyanígy azok lettek a nőcsaládba fogadásáról, a házközösségről és a nemzeti rendszerekről, a komaságról (Tagányinál „lelki rokonság”), az örökbefogadásról, a nevelőatyasági rokonságról, testvérré fogadásról, tejtestvérségről, vértestvérségről Tagányi által írottak.

²⁰¹ FÉL E. 2001. 346.

²⁰² PAIS D. 1922. 160–162.

²⁰³ TAGÁNYI K. 1919. 33.

A hetedikként feldolgozott kérdéskör az öröklési jog területét öleli fel. Az ősjogi öröklésre, végrendeletekre, a nők öröklésére, a fiági öröklésre vonatkozó megállapításai máig kiindulópontjai az e területeket felölelő kutatásoknak.²⁰⁴ Ebben a fejezetben közli a törvénytelen gyermekek jogállására, továbbá a gyámság és gondnokság intézményére vonatkozó kutatási eredményeit.

A fentiekben röviden ismertetett kérdésekből is látható, mennyire szerteágazó területeket dolgozott fel Tagányi mindösszesen nyolcvanöt oldalon. Bár néhány részletkérdést is kidolgozott, az egyes kérdésköröket inkább általánosan, a fontosabb (jog)intézményekre, szertartásokra, jogszokásokra fókuszálva mutatta be. Könyvének értékét az adja, hogy a hazai (jog)történeti irodalomban teljesen elhanyagolt kérdéseket vetett fel és részben tisztázott is. A magánjog egyes területeinek európai összehasonlító vizsgálatával olyan témákhoz jutott el (endogámia-exogámia, háztartás vagy házközösségi szervezet, szülők és gyerekek közötti viszony, levírátus, örökösödési szokások, gyámság és gondnokság), melyek a nemzeti történetírás figyelmét addig teljességgel elkerülték.²⁰⁵

A program folytatása

A Tagányi-program megjelenését követően, a pozitív visszhangok ellenére, nem indult meg „a hazai élő jogszokások gyűjtése”. Szilágyi Miklós jogosan feltételezi, hogy Tagányi túl korán, „egy ennyire nagyszabású terv kivitelezésére alkalmatlan időpontban jutott el a megfogalmazásig”. Ennek fényében Tagányi kortársai és közvetlen „utódai” a gyűjtési feladatok azonnali megkezdésére való felhívást nem, csupán azt a – Szilágyi által is lényegesnek ítélt – tanulságot érzékelték a programban, hogy az élő jogszokásokban, valamint a „»nép«” mindennapi életéről valló archivális forrásokban további, a jogtörténetben hasznosítható adalékok rejteznek”.²⁰⁶ A népi társadalom kutatásáról írott összegzéseiben nagyra értékelte Tagányi munkáját az „utódok” közül Fél Edit, aki azt írta, hogy a régi szerzők közül talán Tagányi volt az egyetlen, aki a népi társadalom jelenségeit olyannak látta, amilyenek azok valójukban voltak.²⁰⁷ Negyedszázaddal a program meghirdetését követően rögzítette, hogy az a „mai napig sem veszített semmit sem időszerűségéből, sem jelentőségéből. Ha a Néprajzi Társaságtól kiadott kérdőíve csak valamelyest meghallgatást talál, egész népi társadalomkutatásunk másként alakulhatott volna.”²⁰⁸ Papp László 1948-ban megjelent kutatástörténeti

²⁰⁴ Mindenekelőtt TÁRKÁNY SZÜCS E. 2003. 707–775.

²⁰⁵ CSÍKI T. 2003. 22.

²⁰⁶ SZILÁGYI M. 2000. 696.

²⁰⁷ FÉL E. 2001. 366.

²⁰⁸ FÉL E. 2001. 346.

áttekintésében – kiemelve Tagányi munkájának egyedülálló és különleges voltát – korainak és romantikusan merésznek minősítette a próbálkozást, „amelyet Tagányi a magyar jogtörténeti és néprajzi adalékokban rejlő elemeknek egymással és a különböző népek jogszokásaival való összevetése terén végzett, mielőtt a tulajdonképpeni rendszeres gyűjtőmunka megindult, s így megfelelő nyersanyag Tagányi rendelkezésére állott volna”.²⁰⁹

Arra a kérdésre, hogy miért nem kezdődött el hazánkban Tagányi felhívását követően a jogszokások gyűjtése, természetesen többféle válasz adható. Papp László a magyar népi jogéletkutatásról írott összefoglalásában néprajzosaink „jogásziatlan” szemléletét okolta: „hogypéldánk jogi mozzanatainak megismerésére a néprajz oldaláról csak szórványos és – Tagányit s egy-két próbálkozót kivéve – szerfölött szűkszemszögű, a racionális elemektől távolálló törekvések mutatkoztak, annak okát legfőképpen abban kereshetjük, hogy általában hiányzott a szakszerűséget képviselő, azaz jogászai indíttatás. Olyasféle, közelebbről tekintve ugyan sokkal súlyosabb eset ez, mintha a zenei néphagyományok felkutatását és gyűjtését a zenei alapismeretekben járatlanok végeznék. Jogászai felkészültség nélkül a sokarcú és elmosódó, szakadozott szélű jogjelenségei közt tájékozódni, azokat kiválogatni természetesen vajmi nehéz.”²¹⁰ Sárkány Mihály a társadalomnéprajzi kutatás hazai történetét áttekintő összegzésében – Tagányi programját ugyancsak nagyra értékelve – két lényeges tényezőt emel ki, melyek meghúzódhattak a visszhangtalanság hátterében. Az egyik a magyar néprajztudomány szemléletváltása: „Tagányi annak a generációnak volt a tagja, amely [...] az etnológiaként felfogható tudományok között még nem vont áthághatatlan korlátokat, magyar és más népek kutatását nem szakította el egymástól, megismerésben az összehasonlításnak jutott nagy szerepet. Sőt, Tagányi annak sem látta fontosságát, hogy különbséget tegyen nép és fölötté álló társadalmi rétegek között a tradíciók történetét nyomozva – túljutva ezzel a népi és régi leegyszerűsítő azonosításán. A két világháború közötti időszak azonban [...] a befelé fordulás időszaka a magyar néprajztudományban, amikor a magyar és egyetemes néprajz mindinkább eltávolodik egymástól.”²¹¹ Másik tényezőként Tagányi „kivételes, a továbbiakban ilyen mélységben senki által el nem sajátított történeti forrásismeretét” jelöli meg.²¹²

Az elmaradt érdeklődés lehetséges okai közt tarthatjuk számon, hogy csak a kötet első része került nyomtatásban kiadásra. Tagányi könyve megjelenését követően természetesen tovább dolgozott, további fejezetekhez gyűjtött anyagokat, és könyve befejezését is megfogalmazta. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a megjelent családjogi és öröklési jogi fejezetek jegyzetei, kéziratái, korrektúrái mellett borítékokba rendezve sorakoznak a terve-

²⁰⁹ PAPP L. 1948a. 2.

²¹⁰ PAPP L. 1948a. 3.

²¹¹ SÁRKÁNY M. 2000. 39–40.

²¹² SÁRKÁNY M. 2000. 40.

zett folytatás anyagai, melyek szerint Tagányi további három részhez gyűjtött anyagokat. Ezek munkacímei: (1) II. Dologjog, vagyoni jog, vagyoni jogi igazság szokásai, birtokjog,²¹³ (2) III. Kötelmi jog,²¹⁴ és végül (3) IV. Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer.²¹⁵

A közel ezer, különböző terjedelmű²¹⁶ jegyzet mellett a jogszokásokról írott könyve befejezését²¹⁷ is megfogalmazta, melyben összegezte a jogszokáskutatás célját, valamint részletes útmutatást adott a gyűjtésre vonatkozólag.²¹⁸ Tagányi országos, meglehetősen nagy volumenű gyűjtést vizionált, ahogy az a jogszokásgyűjtés kapcsán más országokban – köztük, mint láttuk szomszédainknál is – megvalósult. Álláspontja szerint a gyűjtések szükségességét a könyvében megfogalmazott kérdések, példák és magyarázatok kellőképpen indokolják. A meginduló gyűjtések várható néprajzi hozadékát abban látta, hogy „népünk megismerését egy új oldalról tenné lehetővé”. Ezenkívül a nyelvészet számára „új nyelvkincseket volna hivatva föltárni”, egyúttal a „jogtörténeti, társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásainknak új, történelmi kútforrást fogna megnyitni; a modern közgazdaságra s a tételes jogtudományra nézve pedig, legalábbis egy, a népre vonatkozó eddig ismeretlen adatgyűjteményt jelentene”. A tudományos célokon túli „gyakorlati célt”, azaz a jogszokások gyűjtésének jogalkalmazásban való felhasználását nem zárta ugyan ki, azonban – inkább csak lehetőségként említve – nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget.²¹⁹ Felhívása mind céljaiban, mind módszereiben tudományos program volt, hiszen a hazai élő jogszokások gyűjtésével a néprajz, a nyelvészet, a jog-, a társadalom- és a gazdaságtörténet számára egyaránt új forrásokat kívánt felkutatni.

²¹³ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 438-as boríték, benne jegyzetek 439–616-ig.

²¹⁴ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 1367-es boríték, benne 1368–1591-ig, valamint jelöletlen boríték, benne jegyzetek 1194–1366-ig.

²¹⁵ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 618-as boríték, benne jegyzetek 766–894. További jegyzetek bíróságok, perjog.

²¹⁶ A3-as mérettől az egymondatos utalást tartalmazó cetliig.

²¹⁷ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 377-es boríték. Jog és szokásjog. Benne Jogszokások befejezése. 435, 436, 437. Háromoldalnyi, hosszában félbehajtott papírlap, jobb oldalon főszöveggel, a bal oldali hasábon jegyzetek, módosítások. Betűhív leírás.

²¹⁸ A jogszokások befejezésének teljes szövege: BOGNÁR Sz. 2009. 307–308.

²¹⁹ „De valljon mindez csakis éppen a tudományt érdekelne? Ahol népünk legfontosabb jogviszonyai, sőt egész jogi érzése és fölfogása fognak föltárulni, – abból a gyakorlat emberei, a törvényhozók ne meríthessenek tanulságot? Hiszen mindenkinek, Ki hivatása szerint emberekkel foglalkozik, legyen az költő, művész, tudós vagy államférfiú, ahhoz, hogy valami maradandót teremthessen, mindig le kell szállni újra, meg újra a néplélek kifürkészhetetlen mélységeibe, ott hol a jelen minden érzése, gondolata, s életszükséglete visszhangra talál, ahol titkon a jövő végzetes fonala szövődik és ahol a múltat, az ősök hagyományait őrzik.” A jogszokások befejezésének zárógondolata.

BRUCKNER GYŐZŐ (1877–1962) „FOLKLORE A JOGTÖRTÉNET SZOLGÁLATÁBAN”

„A néprajz segítségével mélyíthetjük jogtörténeti ismereteinket, és az egész jogi élet új beállítását nyerjük.”²²⁰

Tagányi felhívására, bár nem indult meg a jogszokások gyűjtése, új kutatási programok azonban megfogalmazódtak. Bruckner Győző – aki 1923–1945-ig a miskolci jogakadémia dékánja volt²²¹ – az általa indított első vidéki jogtudományi folyóiratban, a Miskolci Jogászéletben közreadott, *A magyar jogtörténetírás folklore-isztikus hiányai* című tanulmányával (1926)²²² hívta fel a figyelmet a jogtörténetírás szolgálatába állítható néprajzi források, „jogi vonatkozású néphagyományok” fontosságára. Bruckner elsősorban német (Künssberg²²³) és francia (Jobbé-Duval²²⁴)

²²⁰ BRUCKNER Gy. 1926. 3–4.

²²¹ Bruckner Győző történet-, jogtörténet- és egyházjogiró. Középiskolai tanulmányait a felsőlövői, késmárki és soproni evangélikus líceumban, egyetemi tanulmányait pedig a budapesti tudományegyetemen végezte. Tanári pályáját 1902. október 1-jén kezdte az eperjesi evangélikus kollégiumban, majd 1903–1920-ig az iglói evangélikus főgimnáziumban tanított. 1910-ben az eperjesi evangélikus jogakadémia magántanára lett. Egyetemi magántanári képesítést szerzett 1914-ben. 1920. szeptember 1-jétől az Eperjessről Miskolcra menekült jogakadémia nyilvános rendes tanára lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1926-ban levelező tagjai sorába választotta. 1923–1945-ig a miskolci jogakadémia dékánja. STIPTA I. 1996. 21–22.

²²² A Miskolci Jogászéletben megjelent terjedelmesebb vagy jelentősebb cikkek különlenyomatait a Miskolci Jogászélet Könyvtára sorozatban külön is kiadták. STIPTA I. 1996. 23. Így *A magyar jogtörténetírás folklore-isztikus hiányai* tanulmány is megjelent a Miskolci Jogászélet Könyvtára sorozat 13. füzeteként.

²²³ KÜNSSBERG, E. 1925. 67–125., 314–327.

²²⁴ JOBBÉ-DUVAL, E. 1920.

kutatások alapján – mintegy a jogtörténetírás új irányaként – tekintett a „néprajzi módszerrel kutató jogtörténetre”.²²⁵

Általánosan elmondható, hogy ebben az időszakban a hazai kutatásokra legnagyobb hatással Eberhard von Künssberg néprajz és jogtörténet lehetséges találkozási pontjait vizsgáló tanulmányai voltak. Künssberg szerint – aki először használta a „Rechtliche Volkskunde” megjelölést a jogtörténet és a néprajz határterületének megjelölésére – a néprajznak mint önálló tudománynak a felvirágzása kellett ahhoz, hogy a jogtörténészek és néprajzosok által vizsgált terület, a jogszokások kutatása kibontakozhasson.²²⁶

A jogi néprajz kutatási területét 1925-ben akként jelölte meg, hogy idetartozik a népi hagyományok, a mondák, a közmondások, a jogi szokások, a babonák és a „jogi régiségek” (a jogi szimbólumok, mértékek, számoló-

9. kép. Bruckner Győző (1877–1962)

eszközök, a birodalmi ékszerek, büntető- és kínzóeszközök, házjegyek, bíraskodási helyszínek, határkövek) kutatása, illetve annak vizsgálata, hogyan él tovább a „rég” jog a népi emlékezetben.²²⁷ Bruckner 1926-ban megjelent munkájában Künssberg írásai és további nemzetközi szakirodalom alapján jelölte ki azokat a

²²⁵ BRUCKNER Gy. 1926. 5.

²²⁶ KÜNSSBERG, E. 1925. 69.

²²⁷ KÜNSSBERG, E. 1925. 69. Ezt a tág feladatmeghatározást a szerző későbbi munkáiban jelentősen korlátozta (In: Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, IV. 647.). Itt Künssberg a jogi néprajz feladataként a népi jogélet formáinak kutatását és a jogszokások vizsgálatát jelölte meg, melybe nem tartoznak bele például a népi büntetőeszközök. 1936-ban megjelent könyvében („Rechtliche Volkskunde”) Künssberg közel kétszáz oldalon keresztül tárgyalta a népi jogéleti jelenségeket; ezt a kiadványt éppúgy tekinthetjük a német jogszokások „korpuzának”, mint ahogy Tárkány Szücs Ernő írását a magyar jogszokások tekintetében.

„folklore-néprajz” területeket, melyek segítségével „mélyíthetjük jogtörténeti ismereteinket, és a jogi élet egész új beállítását nyerjük”.²²⁸ Ezek közé tartoznak a népköltészet és népszokások emlékei, melyekből a „jogtörténész ősi jogintézmények életére és kialakulására megbízható új támpontokat nyer”. Bruckner szerint a népmesékben sokszor igen értékes jogi gondolatok rejlenek, és jelentőségük oly nagy, hogy idegen jogok recepcióját is elősegíthetik. A mondák jogi jelentőségét hangsúlyozva pedig a jogvédelemről, az adományozásról, a bűntényekről és a jogi műemlékekről szólók forrásértékét emelte ki. Felvetette továbbá a család-, dűlő- és helységnevek jogi értelmezésének lehetőségét. Ennek klasszikus példaként a *soltész* szó magyarázatát adta, utalva korábbi, *A soltészség intézménye a Szepességen* című tanulmányára (Budapest 1913).

Szintén a német kutatásokhoz (Graf, Diether, Koehne, Seiler, Osenbrüggen²²⁹) kapcsolódva szólt Bruckner a közmondások jogtörténeti jelenségéről, mint amelyek a „nép élénk jogi érzékéről tesznek tanúbizonyságot, és bőséges jogi anyagot nyújtanak”.²³⁰ Véleménye szerint az „egyszerű nép” szereti a közmondásokat, és a bennük rejlő jogelveknek – melyek gyakran a *Sachenspiegel*, illetve a *Schwabenspiegel*, valamint a római jog hatását tükrözik – feltétlenül aláveti magát. Példákat is hozott, melyeket csak a „folklorista jogtörténész” érthet meg (a „nem ijed meg a maga árnyékától” közmondás kapcsán a nép árnyékkal kapcsolatos hiedelmeit párhuzamba állította számos forrással, amelyek arról számoltak be, hogy az árnyékot halálbüntetéssel sújtották).

A következő forráscsoport a népszokások, népünnepélyek (paródiák) és gyermekjátékok jogi vonatkozásai. Bruckner ezekhez kapcsolódóan elsősorban a különböző rendszabályzatok, városi jogkönyvek és statútumok népszokásokat szabályozó rendelkezéseit említette, valamint olyan eseteket hozott, amikor a népszokás (szokás)jogot keletkeztet (például: a szepesi lövészkirály kiváltságai, a hildesheimi májusi grófavatás).²³¹ Bruckner különbséget tett magán- és közjog jogszokásai között: közjogi példaként a koronázást említette olyan területként, ahol „élesebb körvonalakban emelkedtek a jogi tartalommal bíró népszokások”, s megemlékezett ezek nép közt élő paródiáiról is (például lövészkirály intézménye, a pünkösdi királyválasztás), melyeket „jogi vonatkozású és tartalmú”

²²⁸ BRUCKNER Gy. 1926. 3–4.

²²⁹ GRAF, E. – DIETHER, M.: *Deutsche Rechtssprichwörter*, 1964., KOEHNE, C.: *Handwerkerrecht in Sprichwörtern*. *Vierteljahrschrift für Soz. Und W. G.* 1919., SEILER, F.: *Deutsche Sprichwörterkunde* 1922., OSENBRÜGGEN, E.: *Die deutsche Rechtssprichwörter*. 1876.

²³⁰ BRUCKNER Gy. 1926. 5.

²³¹ BRUCKNER Gy. 1926. 6–7.

népszokásoknak tekintett.²³² A gyermekjátékok „folklorista jogtörténeti” jelentőségéről szintén német példa – Künssberg kutatásai²³³ – nyomán tett említést.

A babonák jogi vonatkozásainak számbavételére Bruckner külön fejezetet szánt. Véleménye, hogy a magánjog, a közjog, a nemzetközi jog, valamint a büntetőjog (különösen a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás) az a terület, ahol „burjánzik a babona”. A jogrend hol tűri, hol tiltja a babonákat. Sommás megállapítása szerint amennyiben érdekében áll, támogatja, lehetőséget nyújtva arra, hogy „a nép legkülönbözőbb jogügyleteket a babona szálaival hálózza be, hogy a jogügylet babona segítségével biztosíttassék”.²³⁴ Példaként a föld varázserejét (földesküt – is-iuramentum supra terram, újszülött földre tételét) és a büntetések végrehajtásához kapcsolódó babonákat (kiátkozást, elbűvölés eseteit, a boszorkányperek anyagait) említette. Konklúziója, hogy a babona a jogtörténetírás „dús forrása”, s mivel a hatóságok a babonát hol statútumokkal, hol erőszakkal próbálták elnyomni, gazdag forrásanyag maradt fent a babonák jogi vonatkozásairól. Szintén – a fentebb már említett – német kutatókra támaszkodott a jelvények (szimbólumok) jogtörténeti és „folklore-isztikus” jelentőségét elemezve. A középkori jogi szimbólumokra hozott példái között azonban már akadtak magyar vonatkozású adatok is, elsősorban a selmeci, a pozsonyi, a budai és a szepesi jogkönyvek szabályanyagából.²³⁵ Karakteres (jogi) szimbólumok övezték például a borkimérés jogát, valamint a pallosjogot. Bruckner egyaránt utalt a Roland-szobrok, útszéli kereszték, kövek különböző jogosultságokat hirdető szimbolikájára, valamint a büntető- és kínzóeszközök, szégyenfák, szégyenkövek alkalmazását övező jelképrendszerre. Megemlékezett a szimbolikus büntetésekről, mint a „csúfondáros adóslevelek, gúnyképek és gúnyiratok” (mint korabeli „banki adóslisták”) alkalmazásáról, s „a jó ízlés érdekét” szem előtt tartva csak utalásszerűen mutatta be alkalmazásuk gyakorlatát.²³⁶

Bruckner mindössze tizennégy oldalnyi programindítójában a „néprajzi módszerrel kutató jogtörténet” kutatási tárgyaként a jogszokást és a népszokást jelölte meg: „A jogszokás és népszokás párhuzamosan kiegészítik egymást, sőt idő folyamán nemegyszer történt, hogy egymásba olvadnak, és csak nagy nehezen bogozzható ki, hogy melyik fejlődött ki a kettő közül hamarabb. Jogszokásból népszokás válhatik, ha jogi életünk a jogszokást elrejtje, de a nép mint népszokást fenntartja. Ez esetben a népszokás azonban rugalmasabbá válik, sőt elveszti

²³² BRUCKNER Gy. 1926. 8.

²³³ KÜNSSBERG, E.: *Rechtsbrauch und Kinderspiel, Untersuchungen zur deutschen Rechtsgeschichte und Volkskunde*. Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Hidenberg, 1920.

²³⁴ BRUCKNER Gy. 1926. 8.

²³⁵ A témáról részletesebben ír Bruckner tanítványa, Váczy Péter. VÁCZY P. 1929.

²³⁶ BRUCKNER Gy. 1926. 13–14.

sokszor minden jogi vonatkozását is, és csak egyes szavak emlékeztethetnek a jogszokás jellemző vonásaira. De viszont a fordított eset is előfordulhat, hogy a népszokás jogszokássá lesz, amint ezt a szégyenkövek tárgyalásánál láthattuk.²³⁷ Tagányi munkáját olyan kísérletként említette, amely „kellő néprajzi és jogi megvilágításba helyezte népünk jogszokásait”, de mivel nem talált követőkre – konstataálta Bruckner –, a jogtörténeti problémák néprajzi szempontú megközelítése teljesen hiányzik a hazai jogtörténetírásból. Bruckner szerint a néprajzi módszerrel kutató jogtörténet különösen az írott forrásokkal nem dokumentált korszakok jogéletének feltárása során hozhat új eredményeket. Ehhez a témához kapcsolódó írása *Az ősmagyar jogélet*, mely „egy készülő nagyobb munkának egyik fejezeteként” jelent meg 1934-ben, szintén a Miskolci Jogászéletben. A szerző ebben – főként Tagányi írásaira támaszkodva – az „ősmagyarok jogi életének” egyes intézményeit jellemezte.²³⁸ Elsősorban családjogi témákat érintett: a korlátlan „családapai hatalmat”, a nővételt, a levirátus intézményét, de kitért az ingó vagyon fogalmának kialakulására is. Példáin keresztül azt emelte ki, hogy egyes, bizonyíthatóan régi jogszokásokon alapuló intézményeket – mint például a levirátust vagy az ingó vagyon (sátor, marha, prém, fegyverzet stb.) családon belüli vagyonközösségét – Szent István szüntette meg törvényeivel. A rövid írás nem szólt arról, hogy a „nagyobb munka” az ősmagyar jogélet további intézményeit vagy más időszak jogéletét hivatott-e bemutatni, így *Az ősmagyar jogélet* is csupán egy újabb torzóval gyarapította a népi jogélet kutatását. Bruckner kizárólag (jog)történeti irányultságú programja még Tagányi kezdeményezésénél is kevesebb visszhangot kapott, hatása csak évekkel később, a tanítványi köréhez tartozó Vladár Gábor munkásságában érhető tetten.²³⁹

²³⁷ BRUCKNER Gy. 1926. 14.

²³⁸ BRUCKNER Gy. 1934.

²³⁹ VLADÁR G. 1938. 1–19.

SZENDREY ÁKOS (1902–1965)

A NÉPI TÁRSADALOM ÉS JOGSZOKÁSOK

„A régi jogi élet, jogi berendezés, jelképek hatósági jelentőségüket elveszítve, a nép körében éltek tovább, s ezek a jogi régiségek sokszor csak a néprajz segítségével fejthetők meg.”²⁴⁰

A Tagányi programját övező teljes hallgatásból Szendrey Ákos etnográfus „magános buzgólkodása”²⁴¹ jelentett kitörési pontot, aki Tagányi felhívására és a külföldi – főként a németországi – néprajzi kutatások nyomon követésével megkezdte hazánk területén a népi jogszokások gyűjtését és rendszerbe foglalását. Először – Tagányi munkáját mintegy kiegészítve – a közigazgatás népi intézményeiről, tisztségviselőiről közölt áttekintő, adatösszesítő tanulmányt 1929-ben.²⁴² Ebben felvázolta a falusi közigazgatás szervezetét s az abban ténykedő személyek feladatkörét. Munkájában nagyban támaszkodott kiadatlan levéltári anyagokra, ugyanakkor hangsúlyozta „a nép tudatában lévő iratlan anyag” forráspótló szerepét, begyűjtésének halaszthatatlan feladatát. A különböző tisztségek gazdag tárházát mutatta be (például pajtabíró, szürübíró, csürbíró, fűbíró, határbíró), melyek a helyi szükségletekből kialakulva szokássá, majd törvénné lettek. Ezzel párhuzamosan utalt arra a folyamatra, hogy az állami közigazgatás kiterjesztésével ezek a tisztségek megszűntek, vagy teljesen átalakultak, feladatkörük beszűkült: „Éppen ez az egyik igen fontos oka a gyűjtésre való felhívásnak, mert a régi, törvénybe be nem vett hivatalok, feladatok eltűnnek, s az emlékezetből is kimennek.”²⁴³ A magyarság néprajza IV. kötetében – Szendrey Zsigmonddal

²⁴⁰ SZENDREY Á. 1936b. 145.

²⁴¹ PAPP L. 1948a. 2.

²⁴² SZENDREY Á. 1929. 23–38., 92–103.

²⁴³ SZENDREY Á. 1929. 101.

közösen – *Törvényes élet* cím alatt mutatta be többek között a bíróválasztás, határjárás, megcsapatás, mustrálás jogszokásait. Rövid áttekintésükben utaltak arra az intézményesülési folyamatra, amikor a gazdasági, társadalmi és politikai élet közigazgatási jellegű tisztségeket teremtett. ²⁴⁴

10. kép. Szendrey Ákos (1902–1965)

Szintén hangsúlyosan jelent meg a népi közigazgatás Szendrey Ákosnak a székelység jogszokásairól 1930-ban közreadott tanulmányában.²⁴⁵ E rövid írás inkább tekinthető igényes ismeretterjesztésnek, mint tudományos cikknek, jelentősége mégis abban áll, hogy egy népcsoportra vonatkozólag – inkább a speciális intézményeket kiemelve – foglalta össze a jogszokásokat. „Nagymagyarország délkeleti sarkában fekszik a természeti szépségekben gazdag Székelyföld, minden ízében eredeti népével, a székelyekkel. [...] Hegyes-völgyes hazájukba zárkózva, külön nemzetté kovácsolódtak, sajátos jogi intézményeket fejlesztettek ki s ezeket

1848-ig pontosan meg is őrizték.”²⁴⁶ Szendrey mindenekelőtt a székelyek személyes szabadságáról szólt, s ennek legfontosabb intézménye, az önkormányzat (a székek) működését bemutatva ismertette a törvénykezés rendjét. Példákat hozott arra, hogy egy-egy „érdekes közigazgatási szokásból” miként lett törvény, s mint egy régi „közigazgatási jogszokás” maradványáról szólt a „húsvétszombati határjárásról”, mely „csak jókedvű szokás már, régen azonban hatósági vezetéssel ekkor újították meg a határhalmokat, tisztították meg a forrásokat, s könyörögtek áldást a földre és vízre”.²⁴⁷ Ősi eredetű székely jogszokásként említette a tetemrehívást és halálújítást.²⁴⁸ Szendrey az ősi székely birtokról és örökösödési

²⁴⁴ SZENDREY Zs. – SZENDREY Á. 1933–37. 240.

²⁴⁵ SZENDREY Á. 1930. 428–429.

²⁴⁶ SZENDREY Á. 1930. 428.

²⁴⁷ Erről külön cikket is közöl: Levente, 1927. április 15.

²⁴⁸ „Ha valakit megöltek s a gyilkost kinyomozni nem tudták, a halott rokonainak kívánására a helység minden lakójának a halott elé kellett járulnia s kezét a halott fejére

jogról szólva mutatta be a székely földközösség intézményét, s azon belül a nyilazás rendszerét; a „székely örökség – haereditas pure siculica” tartalmát, s a „sajátos székely öröklési jogintézményeket”, mint a „fiúleánnyá” nyilvánítást, valamint a „magvaszakadt székely” szomszédainak öröklését. A szerző szerint a székelyek „összes jogszokásainak” sajátossága, hogy annak sosem a székely ember egyedül, hanem az „egész székelység a megtestesítője”.²⁴⁹ A székelyek – mint közösség – jogszokásainak már Tagányi is különös jelentőséget tulajdonított, s bár pontról-pontra ugyanazokat a kérdésköröket dolgozták fel, teljesen más módszerrel nyúltak a forrásokhoz, s így következtetések is gyakran különböztek. Tagányi a jegyzeteiben nyomtatott és levéltári források alapján, minden esetben kiterjedt nemzetközi összehasonlításban (például

11. kép. Künssberg alapvetése

Josef Kohler kutatásaira támaszkodva mutatta ki a fiúleánnyá nyilvánítás német gyökereit)²⁵⁰ vázolta fel az intézmények történetét. Szendrey megközelítésének a székelység jogszokásairól írott cikk az ékes lenyomata: a jogszokások alatt a többi népszokáshoz hasonlóan, korábban virágzó, az élet minden területén érvényesülő, erős magatartás-szabályozó normákat értett, melyek az idő múlásával megváltoztak, eltűntek: „A római jog átvétele, a népi jogi formáknak a »romanisták«-tól való elhanyagolása, a régi határok felbomlása, az iparüzés szabadsága és fejlődése a mi népi jogszokásainkra olyan romboló hatásúak voltak, hogy mi már

téve megesküdnie, hogy sem a gyilkost nem ismeri, sem ő maga nem bűnös a gyilkosságban. A bíróság pedig azt nyilvánította bűnösnek, aki az esküt letenni vonakodott, vagy akinek a keze alatt a halott sebének vére megindult. Ez volt a tetemrehívás, és így újította meg a gyilkos a halált.” SZENDREY Á. 1930. 428.

²⁴⁹ SZENDREY Á. 1930. 429.

²⁵⁰ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. Kötelmi jog 1376-os boríték. 1377-es lap. Kohler kutatásai a családszervezetről s a fiúleányság intézményéről.

csak nyomorúságos, lecsonkult maradványairól beszélhetünk. Ezért szükséges, hogy a meglévőket összegyűjtsük és vizsgálat alá vegyük.”²⁵¹

Szendrey Künssberg 1925-ben megjelent cikke nyomán 1936-ban a kutatások tárgyát, célját meghatározó programindítót is megfogalmazott *Néprajz és jogtörténet* címmel: „A népi jogszokások gyűjtése, rendszerezése mindenütt gazdag és értékes területe a néptudománynak. A jogszokások kihatnak a nép egész életére, annak minden mozzanatát szabályozzák. Aki ezeket nem tartja be, azt a közösség megbünteti, vagy pedig az illető már eleve túlteszi magát a közösség keretein. A népi jogszokások értéke azonban nem marad meg a néptudomány keretében, hanem hasznos segítője a jogtörténetnek is.”²⁵² A jogszokások forrásait két csoportba sorolta: „írott szokásjogok” (például urbáriumok) és „íratlan jogszokások” (idtartoznak például a szertartások és jelképek, hagyomány útján átörökített jogi tartalmú emlékek, népszokások). Szendrey szerint a jogszokások sokszor „egészen kivetköztek eredeti jellegükből, pusztán játékokká, szórakozásokká váltak, eredeti értelmük kihámozása nem egyszer igen nehéz feladat”.²⁵³ Idesorolta a népköltészet emlékeit: a jogi vonatkozású népmondákat (többségében eredetmondák, jog-óvómondák, jogi emlékekhez, helyekhez, jogi személyekhez fűződő mondák),²⁵⁴ a szólásokat és közmondásokat, továbbá a gyermekjátékokat is.

A népi büntetőszokások első összegzésével szintén Tagányi közreadott munkáját egészítette ki 1936-ban.²⁵⁵ Példákon keresztül mutatta ki, hogy a bűn (vétek) a nép körében azon magatartások összessége, melyet a közvélemény elítél, s ez nem esik egybe a bűncselekmény fogalmával: „Véteknek számít és a közvélemény megrovását váltja ki minden illetlen, helyhez, emberi méltósághoz nem illő viselkedés: a ház tisztatlansága, rendtelensége, a tiltott munkanapok megszegése, hiúság, gőg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság s általában a szokás be nem tartása.”²⁵⁶ A bűn megítélése „nehezen illeszthető rendszerbe”, a közvélemény a hely, a személy, az időpont stb. alapján differenciál (Szendrey egyik példája az asszonyok kocsmába járása, melyet mindenkor súlyosabban ítélték meg, mint a gazdák részegeskedését). A bűn megtorlását a közösség feladataként írta le, melyet az a saját eszközeivel valósít meg (például szapulás, kinézés, rokkakivetés, kitáncoltatás).

Szendrey interpretálásában a nép jogszokásának gyűjtése egy gazdag, érdekes adattárrá redukálódott. Ahogy azt Sárkány Mihály jellemzi: „összeállításából

²⁵¹ SZENDREY Á. Népi jogérettel kapcsolatos szövegrészletek. Etnológiai Adattár 13389. Kézzel írott jegyzet.

²⁵² SZENDREY Á. 1936b. 144–150.

²⁵³ SZENDREY Á. 1936b. 144.

²⁵⁴ A felosztás Künssberg-től való.

²⁵⁵ SZENDREY Á. 1936a. 65–71. Vö. ANGYAL P. 1933.

²⁵⁶ SZENDREY Á. 1936a. 65.

feltűnően hiányzik Tagányi történeti következetessége és kritikai szelleme”.²⁵⁷ Sárkány azt is megállapította, hogy Szendrey a magyar nemzetiségi szervezet emlékeit kutatva teljesen figyelmen kívül hagyta Tagányi eredményeit, nevesül, hogy Tagányi különbséget tett az egy telken, egy fedél alatt élő és a külön telken, egymás közelében élő rokoni csoportok között. Szilágyi Miklós véleménye szerint Szendrey kísérletei alig jelentettek többet a jogi vonatkozású, népeleti adalékokban rejlő, jogtörténeti érdekű forrásanyag jelentőségének ismételt hangsúlyozásánál. Ki kell azonban ezt egészítenünk Szendrey munkáinak eredményével: azzal, hogy műveibe jogtörténeti szakmunkák eredményeit is integrálta. Bár ezeket hivatkozások nélkül tette, jogtörténeti tájékozódása – melynek nyomait recenziókban is fellelhetjük²⁵⁸ – a jogban kialakított fogalmi rendszerek értelmező átvételével egy világos, jól átlátható logikai rendben adta közre a népi büntető szokásokra vonatkozó adatait. Mindazonáltal Szendrey Ákos sokkal inkább a magyar néphit, s kevésbé a népi jogélet kutatójaként vált (külföldön is) ismertté.

A jogi és vallási néprajz kutatása között persze párhuzam is vonható. Kósa László a magyar néprajz tudománytörténetéről írott művében a néprajzon belül kialakult ágazati kutatások ismertetésénél úgy emlékezik meg a népi jogélet kutatásáról, mint amely a vallási néprajzzal párhuzamosan indult meg,²⁵⁹ és mint ami nem sok mindenre jutott. Német nyelvterületeken – ahol a vallási és jogi néprajz is intézményesült – a párhuzam még inkább tetten érhető. Nemcsak a kutatás tárgyának közös eredete, a vallási és jogi normákat ötvöző őszállapot (jogelméleti terminussal: jog előtti normativitás²⁶⁰), de a kutatások témaválasztása is hasonló. Ahogy a vallási néprajz azt vizsgálja, hogy az egyházak hivatalos gyakorlatának, kultúrájának valamennyi eleme megegyezik-e a hívők hitében, tudatában, szertartásaiban megnyilvánuló jelenségekkel, ugyanúgy a jogi néprajz is a jogrendszer elemeinek érvényesülését, továbbélését kutatja.

²⁵⁷ SÁRKÁNY M. 2000. 39.

²⁵⁸ SZENDREY Á. 1939. 401–402.

²⁵⁹ KÓSA L. 1989a. 223.

²⁶⁰ BOROS L. 1998. 12.

A „FÉNYKOR” – NÉPI JOGÉLETKUTATÁS 1939 ÉS 1948 KÖZÖTT

„Új magyar értelmiséget nevelő intézet születik. A magyar táj- és népkutató intézet abból a felismerésből születik, hogy fontos minden élet, minden rög, ami magyar. Számba kell venni minden bajt, minden betegséget s nyilván kell tartani minden erőforrást, minden értéket.”²⁶¹

Györffy István és az Országos Táj- és Népkutató Intézet

Tagányi kezdeményezése – mint láttuk, néhány elszórt kísérletezéstől eltekintve – jó ideig nem talált követőkre. A népi jogélet kutatása csak az 1930-as évek végén indult meg programszerűen, a Györffy István vezette Országos Táj- és Népkutató Intézet²⁶² keretein belül. Az intézetet Györffy István néprajzi tanszékhéhez kapcsolódóan 1939 januárjában hívták életre. Előzménye a Táj- és Népkutató Központ volt, mely ugyan meglehetősen rövid ideig (két hónapig) létezett, de céljaiban, vezetésében és eredményeiben a különböző tudományterületeket integráló, a korabeli sajtó megfogalmazását idézve valódi „tudományos paradicsom” volt. A központ és az általa generált együttműködések ösztönzőleg hatottak a népi jogéletkutatás programjának megfogalmazására, a gyűjtések elindítására.

A Táj- és Népkutató Központot a „falu, nép, környezet és gazdaság tanulmányozásának és kutatásának megszervezése és intézményes előmozdítása céljából” a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete hívta életre 1938

²⁶¹ FÉJA G. 1938a. 7.

²⁶² Budapest, Szerb utca 23.

12. kép. Györfly István (1884–1939)

októberében.²⁶³ Feladata a táj- és népkutatás előkészítése és szervezése volt, irányítását egy hármás bizottság látta el: gróf Teleki Pál vallás- és közoktatási miniszter elnöklete alatt Györfly István egyetemi tanár, etnográfus és Magyar Zoltán, a közigazgatási jog professzora. E személyek már a központ létrehozását megelőzően „tudományos kapcsolatban” álltak egymással.²⁶⁴ Györfly és Teleki kapcsolata korábbról, ifjúkori barátságukból eredt, míg Magyar Zoltánt – munkáját, mindenekelőtt a két évvel korábban, a Tatai járásban a Magyar Közigazgatástudományi Intézet égisze alatt megvalósult kísérleti programját elismerve – a miniszter invitálta a bizottságba.²⁶⁵

A Tatai járásban 1936 nyarán megkezdett „ténymegállapító felvétel” elsődleges célja a közigazgatás és az emberek viszonyának, a közigazgatás eredményességének felmérése és fejlesztése volt. Magyar kiindulópontja az volt, hogy az 1930-as években már nem elegendő a közigazgatással szemben a legalitás, azaz a jogszerűség elvárásának megfogalmazása, legalább ilyen fontos a gazdaságosság és az eredményesség egyidejű érvényülése: „Ez a fejlődés fokozatosan odavezetett, hogy a közigazgatás jogszerűsége, a helyett, hogy egyik szempont lett volna, a legfőbb, sőt egyetlen szemponttá lett, és a tudomány sem elégedett meg azzal, hogy a közigazgatás minden működésében van jogi elem (például a hatáskör), hanem azt hirdették, hogy a közigazgatás jogi funkció.”²⁶⁶ Magyar azt hangsúlyozta, hogy a közigazgatás az emberekért van, működésének célja a szükségletkielégítés kell hogy legyen. A jog csupán eszköz, forma és keret; míg a valódi tartalom a teljesítmény és az eredmény.²⁶⁷ Vizsgálati módszerként Magyar mindenekelőtt a statisztikai adatgyűjtést és feldolgozást jelölte meg, csak a „quantitatio módszerét” tartotta alkalmasnak arra, hogy az azonos jogszabály alapján az életben található különböző

²⁶³ 28.220/1938–IV. sz. rendelet A Táj- és Népkutató Központ ideiglenes szervezeti szabályzata tárgyában. Budapesti Közlöny 233. 1938. október 19.

²⁶⁴ MAGYARY Z. 1939. 2.

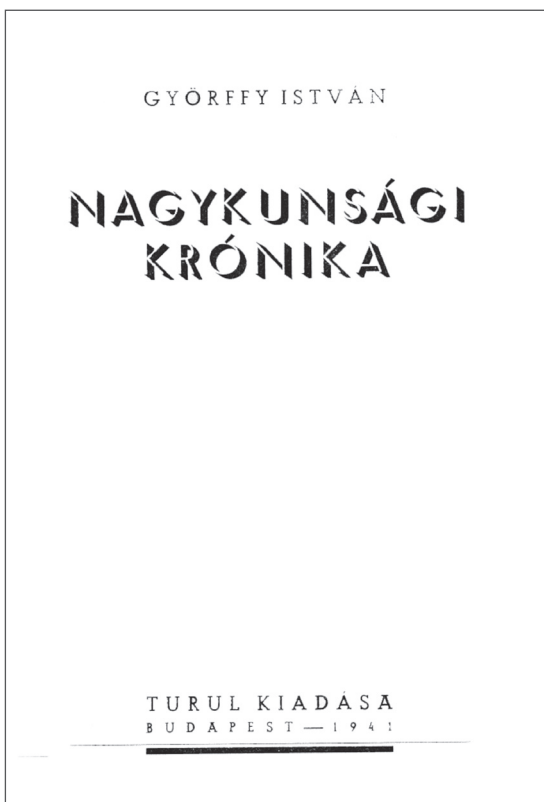
²⁶⁵ MEZEY B. 2011. 13–21.

²⁶⁶ MAGYARY Z. 1939. 22.

²⁶⁷ MAGYARY Z. 1939. 23.

megoldásokat összehasonlítsa és értékelje.²⁶⁸ A Magyar Közigazgatástudományi Intézet irányításával zajló vizsgálatokat a gyakorlatban Kiss István tanügyi fogalmazó, Magyary „jobbkeze” vezette. A rendkívül sokirányú vizsgálatba különféle szakemberek kerültek bevonásra: a tizennégy fős munkacsoportnak tisztiorvos, geográfus, szociográfus, etnográfus, mérnök és történész tagja is volt.²⁶⁹ Kiss István visszaemlékezése szerint Magyary gazdaságföldrajzi szakértőket Teleki Páltól, néprajzosokat pedig Györffy Istvántól kért és kapott. Teleki Elek Pétert, Györffy pedig Gunda Bélát és Fél Editet ajánlotta (Fél Editnek első munkái közé tartozott a tatai programban való részvétel).²⁷⁰ A tatai kutatások összesített eredményei kisebb dolgozatokban és két terjedelmes „ténymegállapító tanulmányban” láttak napvilágot (*A közigazgatás és az emberek és a Szociális vármegye*).²⁷¹

A kutatástörténeti áttekintések nem sorolják a népi jogéletkutatás körébe a Magyary szülőföldjén végzett felmérést, eredményei között azonban – különösen a helyi közigazgatás működésére, valamint a népesség gazdasági helyzetére vonatkozóan – számos, a jogi néprajz szempontjából releváns megállapítást találunk.²⁷² Ha céljában nem is, de eredmé-

13. kép. Györffy levéltári forrásokon alapuló munkája

²⁶⁸ MAGYARY Z. 1939. 373.

²⁶⁹ MAGYARY Z. 1939. 16.

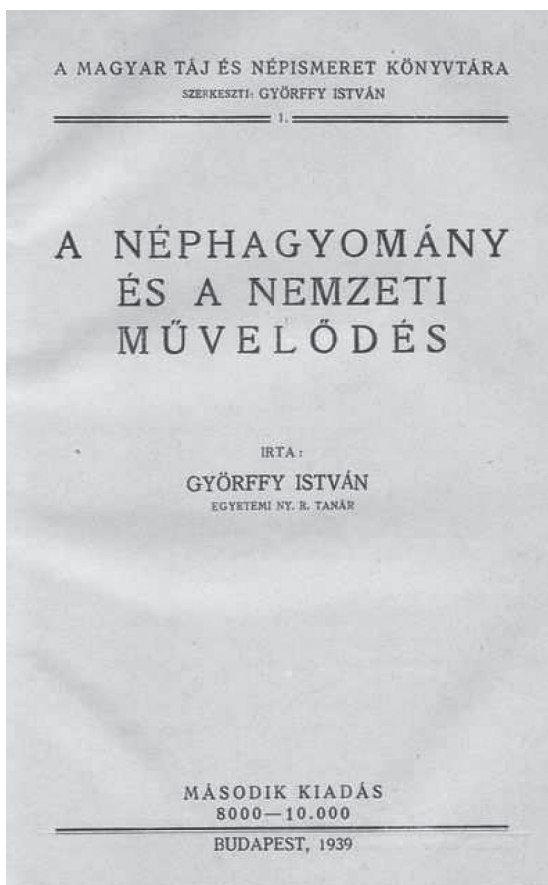
²⁷⁰ SAÁD J. 2006. 131.

²⁷¹ MAGYARY Z. – KISS I. 1939., MAGYARY Z. 1941.

²⁷² Pl.: „[...] a törzsöröklési rendszer csak egyes (német) községekben dívik és nem általános. Így mivel az egyes örökösök egymás között a hagyatéki eljárás idejében osztályt tenni nem tudnak, az amúgy is apró birtoktagokat még jobban eldarabolják. Ennek következményeként a telekkönyvbe és a nyilvántartásokba ezek az adatok kerülnek be. Ezek

nyeiben és a tudományokat szintetizáló törekvéseiben²⁷³ a nép jogéletét vizsgáló kutatások között ezt a felmérést is feltétlenül érdemes megemlíteni.

Ugyanez a tudományokat szintetizáló törekvés érhető tetten a Táj- és Népkutató Központ megalapításában, mely hatalmas sajtóvisszhangot keltett: létrejöttét a bal- és jobboldali sajtó egyaránt üdvözölte. A központ céljai között szerepelt, hogy az 1930-as évek végére elterjedt falukutatás munkáját irányítsa, szervezze, s képzést biztosítson a falukutatásba bekapcsolódott fiatal értelmiségieknek.²⁷⁴ Györffy a központ megalakulásáról a Magyarországon megjelent, Féja Géznak adott interjújában az új magyar értelmiség kinevelésének szükségességét hangsúlyozta: „a középosztály jó része rosszul ismeri, vagy pedig egyáltalában nem ismeri a népet. Ezeresztendős szakadék van a magyar életben: a török s az ugor, a nemes és a jobbágy, az úr és a paraszt között. Ezt a szakadékot akarjuk eltüntetni. – Miben látja a professzor úr a szakadék eltüntetésének módszerét? – A népi nemzeti nevelés megvalósításában. [...] A néprajznak be kell vonulnia minden iskolába, a nemzeti műveltség alapvető tantárgyai

14. kép. Györffy István programindítója

az egészen apró földrészleteken rendszeren gazdálkodni nem lehet, ezért a hagyatéki eljárás befejezése után az örökösök között létrejön a megegyezés, amit már nem jelentenek be a nyilvántartó hatóságoknak, illetve hivataloknak. Néha az is megtörténik, hogy az egészen apró birtoktesteket még így sem lehet gazdálkodásra alkalmas módon elosztani, amikor is a tulajdonostársak egymás közt akként egyeznek meg, hogy évenként felváltva használják az így rájuk szállott birtokot.” MAGYARY Z. – KISS I. 1939. 124.

²⁷³ SAÁD J. 2000. 60.

²⁷⁴ FÉJA G. 1938a. 7.

közé.”²⁷⁵ Az interjú további részében Györffy beszámolt arról, hogy a Táj- és Népkutató Központban ő vezeti majd a néprajzi kutatást, s célja, hogy az új intézet kutatóinak segítségével megírja a „népi tudás összefoglaló monográfiáját”.

1938. november 21-én – öt héttel megalakulása után – a központ kiállítást rendezett a Károlyi-palotában, ahol bemutatták a Tatai járásban, a kunmadarasi vidéken, valamint a Magyar Közigazgatástudományi Intézet által a magyar városokban végzett korábbi kutatómunka eredményeit. Térképek és diagramok formájában a nyilvánosság elé tárták továbbá az első bécsi döntés előkészítésével kapcsolatos felvidéki anyagokat is, bár Kiss István visszaemlékezése szerint csak néhány térkép (köztük a nagy vihart kavart részletes nagybirtok-térkép)²⁷⁶ készült közvetlenül a kiállítás céljára. A magyar vidék szociális problémáit, a súlyosodó földkérdést, valamint a közigazgatás reformjának szükségességét bemutató kiállítás – köszönhetően a nagy sajtóvisszhangnak is – hatalmas közönségsikert aratott. „A közönség nagy érdeklődéssel látogatta, és az első hét végén megállapítható volt, hogy a magyar értelmiség és középosztály a kiállítás anyagát, bár az csak térképekből és grafikonokból állott, megértette és hírét vitte. [...] Az eredetileg 5000 példányban nyomtatott katalógus elfogyott, és további 5000-re volt szükség” – írta visszaemlékezésében Magyary.²⁷⁷

15. kép. Magyary Zoltán (1888–1945)

A nagy érdeklődésre tekintettel az eredetileg december 8-áig tervezett tárlatot – Teleki hozzájárulásával – egy héttel, december 15-éig meghosszabbították. Magyary visszaemlékezése szerint azonban a miniszter később kifogást emelt a kiállítás – különösen annak két terme: 1. az Új agrárpolitika, valamint az 5. Az ingótoke urai címet viselő anyag – ellen, és lemondásra szólította fel Magyaryt, egyidejűleg utasította, hogy a kiállítást december 10-én zárassa be. Ennek érdekében az 1938. december 9-én kelt 30.240/1938.–IV. számú rendeletével a Táj- és Népkutató Központ (ideiglenes) szervezeti szabályzatát váratlanul hatálytalanította, s a központ megszüntetésével egyidejűleg a kiállítást is bezáratta.²⁷⁸

²⁷⁵ FÉJA G. 1938b. 5.

²⁷⁶ SAÁD J. 2006. 143.

²⁷⁷ MAGYARY Z. 1939. 6.

²⁷⁸ A szintén nagy sajtóvisszhangot és parlamenti vitát indukáló bezárást Magyary és később Kiss István részletesen dokumentálta. Magyary intézetének folyóiratában, a Közigaz-

A Magyar Távirati Iroda 1938. december 12-én délután fentiekkel összefüggésben rövid hírt adott ki: „Már a múlt hét szerdáján, azaz december 7-én Györffy István egyetemi tanár megbízott azzal, hogy a szorosan vett táj- és népkutatás munkáját tovább vezesse. Tekintettel arra, hogy Györffy professzor tanszékén kívánja ezt a munkát vezetni, a szervezeti szabályzat feleslegessé vált.”²⁷⁹ A központ így – Györffy István néprajzi tanszékéhez kapcsolódóan – már 1939 januárjában újjáalakulhatott Országos Táj- és Népkutató Intézet néven, ahol az általános szociográfiai érdeklődés mellett a legjelentősebb szerepet immár a néprajzi gyűjtés kapta.²⁸⁰

Az Országos Táj- és Népkutató Intézet munkacsoportja a népi jogszokások és joghagyományok összegyűjtésére

„Ahhoz, hogy a jogalkotás a nép között élő jogra épülhessen, előbb alaposan meg kell ismerni azt: ez a szokásjog – melyben a nép jogrendszere függetlenül él a tételes törvénytől – mai napig sincs írásba foglalva, sőt összegyűjtve sem, pedig az önkéntes vállalás folytán ennek sokkal nagyobb életkormányzó ereje van, mint a tételes törvénynek, melyet a nép – ha egyáltalán ismeri paragrafusait – csak kényszerűségből követ vagy tűr el.”²⁸¹

A visszaemlékezések szerint Györffy István 1939 elején – Papp László és Bónis György részvételével – kis munkacsoportot hívott életre, hogy megindítsa a „magyar népi jogszokások és joghagyomány összegyűjtésének rendszeres munká-

gátástudományban próbálta meg tényszerűen felvázolni a Táj- és Népkutató Központ rövid fennállásának történetét (MAGYARY Z. 1939.); Kiss István évtizedekkel később az Ethnográfiában tett közzé a központ és a kiállítás történetét bemutató tanulmányt. (KISS I. 1984. 605–627.); ugyanő a központtal és a kiállítással kapcsolatos anyagokat, közte a gazdag sajtóanyagot, a parlamenti felszólalások szövegeit és a kérdéssel kapcsolatban Magyar Telekinek címzett, illetőleg Teleki Szily Kálmánnak írt emlékeztetőjét (Pro Memoria), és elhelyezte az ELTE Jogtudományi Kar Államigazgatási Jogi Tanszék Magyar-archívumában, valamint a kiállítás katalógusát az ELTE Egyetemi Könyvtárában.

²⁷⁹ MAGYARY Z. 1939. 8.

²⁸⁰ KÓSA L. 1982. 146–147.

²⁸¹ GYÖRFFY I. 1939. 22.

ját”.²⁸² Szilágyi Miklós kutatástörténetet is feldolgozó összegzésében azonban felveti a kérdést, hogy a program csakugyan Györffy István kezdeményezése-e – mint ahogy arról később a résztvevők egyöntetűen megemlékeztek –, figyelemmel arra, hogy Györffy munkásságában csupán apró történeti forrásközleményekben van nyoma a népi jogélet részletei iránt való érdeklődésnek.²⁸³ Arról a gondolatról, melyet a kiváló néprajzos Györffy *A néphagyomány és nemzeti művelődés*²⁸⁴ című könyvében fejtett ki – nevesül, ahogy az élet minden területén a népi kultúra szilárd talapzatára kell helyezkedni, így az „igazi nemzeti” jogrendszer esetében is –, Szilágyi végül arra következtetett, hogy az integráns része Györffy „a néphagyományon felépíthetőnek gondolt egészségesen magyar nemzettudat-konceptiójának”, így nem lehet kétséges, hogy a feladat terve valóban Györffytől eredeztethető.²⁸⁵

Györffy könyve óriási visszhangot keltett. Alapállítása az volt, hogy nincs elavuló hagyomány, az élet minden területén föllelhetők a kívánatos megújulás népi előzményei. Kósa László szerint ez nem csupán az értelmiség szociális érzelmű széles körének elképzelésével vágott egybe, hanem a kormányzat bizonyos törekvéseivel is találkozott: „Reformokra biztatást láttak benne, persze más-más nézetben és mértékben, és védekező eszközként fogták kézbe, mint ahogy szerzője tudatosan annak is szánta a német birodalmi terjeszkedés ellenében.”²⁸⁶

A munkacsoport tagjai közül Papp Lászlót (1903–1973) Bátky Zsigmond ajánlotta Györffy figyelmébe. Papp Hajdúszoboszlón született, középiskoláit Pécsen és Szegeden végezte. A Kecskeméti Református Jogakadémia hallgatója volt, 1927-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi, majd néprajzi, régészeti és művészettörténeti bölcsészettudományi doktorátust.²⁸⁷ Elsőéves joghallgató korától kezdve a kecskeméti városi múzeumban és könyvtárban dolgozott, majd 1927-ben a Magyar Nemzeti Múzeumban töltött fél évet, ahol Bátky Zsigmond irányítása alatt a Néprajzi Tár rendezési munkálataiban vett részt. Elsősorban a történeti néprajz érdekelte: a kecskeméti viselet múltját, a régi birtokviszonyokat kutatta. Emellett régészeti feltárást is végzett, három, a török korban elpusztult falut ásatott Kecskemét környékén. Miután a kecskeméti Katona József Múzeumban az előzetes ígéretnek ellenére nem véglegesítették, 1931 októberében Budapestre költözött, ahol bírói-ügyvédi szakvizsgát tett. 1936-ban Teleki Pál megbízása alapján lehetőséget kapott arra, hogy ismét múzeumban tevékenyked-

²⁸² PAPP L. 1948a. 5.

²⁸³ SZILÁGYI M. 2000. 697. Népi jogi adalékokat közlő Györffy-írárok például: GYÖRFFY Gy. 1921. 136., 1926. 94., 1927. 116–118., 1933. 65–66., 1938. 323.

²⁸⁴ GYÖRFFY Gy. 1939.

²⁸⁵ SZILÁGYI M. 2000. 697.

²⁸⁶ KÓSA L. 1989a. 206.

²⁸⁷ Életrajzi adatok: KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 214–215.

hessen: az akkor épülő keszthelyi Balatoni Múzeumban kapott állást. Egy évvel később ez az állása megszűnt, így 1937-től visszatért Budapestre, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott. Györffy felkérésére e munkája közben kapcsolódott be 1939-től a népi jogszokások és joghagyományok gyűjtésére létrejött munkacsoport tevékenységébe.

A munkacsoport másik tagja Bónis György (1914–1985) volt, aki szintén jogász végzettséggel rendelkezett. Tanulmányait a budapesti tudományegyetem jogi karán végezte, 1936-ban szerzett doktorátust. Egyik professzora Eckhart Ferenc volt, aki másodéves joghallgató korától kezdődően felkarolta a rendkívül tehetségesnek tartott Bónist. Eckhart – aki már 1911-ben, egyetemi tanulmányai befejezését követően a bécsi Staatsarchiv munkatársa volt – Tagányi Károly tanítványaként maga is az okleveles anyag vizsgálatát tartotta elsődlegesnek, melyben a jogfejlődés, a jogszokások és a joggyakorlat társadalmi összefüggéseit is kereste. Kortársai a „levéltári kutatás mesterének” tartották, munkássága jellemzőjeként Horváth Attila jogtörténész az összehasonlító módszer alkalmazását, az alapos levéltári forráskritikát és az okleveles anyag minden korábbinál szélesebb körű felhasználását emelte ki.²⁸⁸ Tagányi nyomán – a korszakban egyedülként – jogtörténeti és egyetemes történeti előadásában hangsúlyt fektetett a magyar–szláv kapcsolatok pozitív oldalainak feltárására is.²⁸⁹ Bónis népi jogéletkutatás iránti érdeklődésének jelei korai recenzióiban találhatóak meg: a Századokban közölt ismertetést Riasanovsky mongol törzsek szokásjogáról írott monográfiájáról, valamint a német népi jogéletkutatás két meghatározó személyisége, Eberhard von Künssberg és Claudius von Schwerin jogtörténeti munkáiról.²⁹⁰

A harbini jogi fakultás tanáraként tevékenykedett Riasanovsky mongol törzsek szokásjogáról írott munkáját Bónis rendkívül alaposnak értékelte, s a magyar jogtörténeti kutatás szempontjából is jelentősnek tartotta: „[...] a világtörténelemre valamikor döntő hatással volt mongol nép a legújabb időkig megőrizte azokat a társadalmi állapotokat, melyek között Európa népei sok évszázaddal ezelőtt éltek. Ezekre az őállapotokra vonatkozólag a mongol törzseknél részletes szokásjogi szabályok maradtak ránk, melyekből a mi ősi jogrendszerünk homályos kérdéseire és a későbbi intézmények eredetére nézve becses tanulságokat vonhatunk le.” Recenziójában Bónis összevetette a magyar és a mongol szokásjog intézményeit, amelyekben összehasonlító jogtörténeti analógiákat talált. Ismertetése végén leszögezte, hogy a mongol szokásjog megismerése önmagában nem ad biztos eredményeket: „A velünk valaha is érintkezésben volt összes nemzetek jogrendszerének összehasonlító vizsgálata azonban komoly adatokkal pótolná az

²⁸⁸ HORVÁTH A. 1986. 92–94., vö. STIPTA I. 2015. 140.

²⁸⁹ HORVÁTH A. 1986. 93.

²⁹⁰ BÓNIS Gy. 1933. 326–329., 1938a. 399–400., 1938b. 70–72.

első századainkra vonatkozó bizonyítékok hiányát, megvilágítaná intézményeink eredetét, és eloszlatna sok ma is uralkodó jogtörténeti tévedést.”²⁹¹

Künssberg könyve nyomán Bónis a dülőnévkutatás kínálta lehetőségeket értékelte. Véleménye szerint a dülőnévkutatás és a jogtörténet közös anyagát a jogi vonatkozású helyek nevei és a jogi jelentésű helynevek adják. Künssberg meg lehetőségen széles kört felölelő vizsgálatai kapcsán Bónis a kutatás nehézségeire utalt, hangsúlyozta, hogy nagy óvatossággal és körültekintően kell egy első hangzásra jogi vonatkozású helynevet értelmezni: „a szó kialakulását, a helyhez fűződő mesés [mondai – B. Sz.] és történeti adatokat gondosan mérlegelve lehet csak dülőnevekből következtetéseket vonni.”²⁹² Künssberg a közjogi, a nemzeti hovatartozásról, a kiváltságos helyzetről, a községi életről, a közbirtokosságról, a föld rendeltetéséről, a földesúri viszonyról, a hivatalokról és tisztségekről, a céhek létezéséről tanúskodó dülőneveknek, továbbá az egyházi birtokok nevei közül azoknak tulajdonított jelentőséget, melyek a hely rendeltetését tüntették fel. A világiaké közül pedig azoknak, amelyek a szerzés módjára, a rájuk nehezedő szolgáltatásra, a birtokos nevére, a feltűnően nagy vagy alacsony árra, vagy a körülöttük zajló pereskedésre utaltak. Ezeken túl fontosnak tartotta a bíraskodással, illetőleg az ítélet végrehajtásával kapcsolatos szóösszetételeket, a bűncselekményekre vonatkozó utalásokat. A mű kapcsán azonban Bónis figyelmeztetett: „ezek a nevek adnak legtöbb táplálékot a képzeletnek, ám ugyanakkor a romantikus következtetésnek is.” Véleménye, hogy a jogtörténet szempontjából ezek értéke „a kuriózumnál valamivel magasabban” van, s osztotta Künssberg megállapítását, hogy a jogtörténet többet segíthet a dülőnévkutatásnak, mint fordítva. Ami miatt mégis tanulságos lehet a dülőnévkutatás felvetése, az Bónis szerint az, hogy Künssberg a magyar jogtörténészek számára is példát nyújthat „a határos tudományokban: nyelvészetben, néprajzban, történelemben való elmélyedésre”, és „felébredhetheti a [magyar jogtörténészek] lelkiismeretét az új irányok: jogi folklóre, archeológia és névkutatás megmutatásával”.²⁹³

Bónis Schwerin jogtörténeti munkája kapcsán is elsősorban annak gyümölcsöző szemléleti újdonságát emelte ki: „amit Schwerintől megtanulhatunk és feltétlenül meg is kell tanulnunk, az a többi, határos és rokon tudományok irodalmának és eredményeinek bámulatatos ismerete, a jogfejlődésre hatással volt tényezők (szellemiek és gazdaságiak) mesterien tömör vázolója és az elbeszélésnek a nemzeti történelem egészébe mint háttérbe való beleágyazása.” Bónis szerint a segédtudományok felsorolásában az új kutatási utak (jogi archeológia, néprajz, földrajz, összehasonlítás) méltánylása mutatja, hogy állandó keresés és haladás jellemzi a német szakirodalmat. Következtetése, hogy enélkül a hazai jogtörténet sem tel-

²⁹¹ BÓNIS Gy. 1933. 329.

²⁹² BÓNIS Gy. 1938a. 400.

²⁹³ BÓNIS Gy. 1938a. 400.

jesedhet ki: „sem a történettudomány megállapításaitól elzárkózó jogi szemlélet, sem a magyar jogrendszer sajátosságait ignoráló szellemtörténet nem oldhatja meg az anyaggyűjtés, problémafelvetés és a korral összhangban álló feldolgozás terén előttünk álló óriási feladatokat.”²⁹⁴

A Györffy-féle munkacsoport égisze alatt Bónis György és Papp László programindítókat fogalmazott meg. Ezekben hangsúlyosan jelent meg nagyra értékelt mesterük jogi hagyományok gyűjtését célzó programja, valamint Györffy azon álláspontja, mely szerint a hivatalos, a törvényekben és jogszabályokban megjelenő jog idegen, nem magyar jog, és éppen ezért nem képes irányítani és szabályozni az életet, amely ettől különbözik.²⁹⁵ Bónis 1939-ben, a Magyar Szemlében adta közre *Magyar népi jog* című írását, melynek sokat idézett kezdő mondatai az alábbiak: „Az élő jog birodalmának nemcsak olyan előkelő lakói vannak, mint a törvény, a rendelet vagy a bírói ítélet. A tételes jog és a hivatalos szokásjog rétegén túl is van egy szabálycsoport, amelyet maga a nép tart fenn és vall magára kötelezőnek. Ez a csoport, mondhatnók jogrendszer, rendkívül szívós, mert a legjobb esetben megtűrt, kiegészítő a hatalom joga mellett, de sokszor annak kifejezett tilalma ellenére él tovább. Ha egy jogelv be tud jutni ebbe a kevésbé előkelő körbe, megállotta az élet próbáját, pedig ezen sokszor a legszebb törvények is elbuknak.”²⁹⁶ Ez a rendszer – írja Bónis – teljesen ismeretlen, ráadásul mivel írásba foglalva nincsen, és nem egységes, nem nyilvános (kihirdetés, kikényszerítés nem áll mellette), feltárása nem egyszerű feladat. Györffy nyomán hangsúlyozta, hogy nemzeti köteletség ezek megismerése, mert a „megújhodás” csak a régiből lehetséges: „ez a megismerés ma lét és nemlét kérdése is, hiszen nemzeti különállásunkról mondunk le, ha régi magyar jogfelfogásunkat nem iktatjuk ismét birtokába.”²⁹⁷ A munka elvégzésétől többféle hasznot remélt: „más oldalról ismerjük meg a magyar népet, a hagyományból jobban élénk tűnik jogunk múltja, jogtudományunk magyarabbá lesz.”²⁹⁸ Bár elsősorban a „falu lakosságára” gondolt, programcikkében nem értelmezte leszűkítően a nép fogalmát: „kisemberekről” beszélt, akikhez még a közössége hagyományait ismerő gazdaember és munkás

²⁹⁴ BÓNIS Gy. 1938b. 72.

²⁹⁵ „Ahhoz, hogy a jogalkotás a nép között élő jogra épülhessen, előbb alaposan meg kell ismerni azt: ez a szokásjog – melyben a nép jogrendszere függetlenül él a tételes törvénytől – mai napig sincs írásba foglalva, sőt összegyűjtve sem, pedig az önkéntes vállalás folytán ennek sokkal nagyobb életkormányzó ereje van, mint a tételes törvénynek, melyet a nép – ha egyáltalán ismeri paragrafusait – csak kényszerűségből követ vagy tűr el. Mivel pedig a tételes törvény nem az ő szokásjogán épül fel, sőt azt figyelembe sem veszi, ellenséges szemmel nézi és a felsőbb társadalmi réteg, az urak fegyverének tartja, mely ellene irányul.” GYÖRFFY I. 1939. 22.

²⁹⁶ BÓNIS Gy. 1939a. 121.

²⁹⁷ BÓNIS Gy. 1939a. 122.

²⁹⁸ BÓNIS Gy. 1939a. 122.

is hozzátartozik. A jogi hagyományok szerepét is kiterjesztően határozta meg, azoknak törvénytárgyozó, törvénypótló és törvényrontó szerepet egyaránt tulajdonított: „a jogi néphagyomány is alkalmazza, kiegészíti vagy kiszorítja a tételes jogot.”²⁹⁹

Bónis programja kiterjedt a jogérvényesülés vizsgálatára is: „a hagyománykutatás feladata lenne megállapítani és térképre felvinni egy konkrét jogszabály hatályának területét – nem a tételes jog, hanem a valóságos elterjedés szerint.”³⁰⁰ Gondolatmenetét illusztrálандó, példákat elsősorban a Tatai járásban végzett kutatómunka eredményeiből hozott. A munka megindításának szükségességét indokolva jelezte, hogy német és francia területeken százéves hagyományokat tudhat maga mögött a jogi népraiz, kiemelte továbbá az olasz példát, ahol 1934-ben folyóiratot alapítottak a földművelők jogszokásainak feltárására, és ezzel egyidejűleg az igazságügyi minisztériumon belül külön osztályt hoztak létre a jogszokások gyűjtésére. A hazai próbálkozások közül Mattyasovszky kutatásait említette, és elismerőleg szólt Tagányi Károly „hatalmas jogtörténeti felkészültséggel” megfogalmazott – sajnos, csak a magánjog egy részére vonatkozó, a „jogszokásgyűjtés előkészítésére” felhalmozott – anyagáról. A munkálatok megindításához személyi és anyagi támogatást tartott szükségesnek, úgy vélte, megfelelő számú munkatárssal össze lehetne állítani a kérdőívet, majd ennek alapján feldolgozni az ország egyes községeit.³⁰¹

Papp László az Ethnographiában megjelent tanulmányban, valamint a Magyar Életben közreadott programindítójában szintén „Györffy tanításának szellemében”³⁰² foglalta össze nézeteit. Amellett, hogy a jogi népszokások gyűjtésének szükségességét hangsúlyozta, a gyűjtés elveire és módszereire is javaslatokat vett fel a tervezgetés idején született korai írásaiban. A jogszokásokról mint „népi hagyományvilágunk legelhanyagoltabb csoportjáról” szólt, melyek gyakorlati jelentőséggel is bírnak. A korszak tételes jogának jogforrási hierarchiájában a törvény és rendelet után a törvényerejű szokást is felsorolta, hozzáfűzve, hogy a korszakban hatályos szabályozás szerint „a helyi és különserű szokásokat csak akkor kell bizonyítani, ha a bíróság nem ismeri azokat”.³⁰³ Papp érzékeltte, hogy a gyakorlatban a népi jogszokást ritkán vették figyelembe az ítélezésnél, de a korszak népi jogéletkutatásának megértése szempontjából fontos, hogy a népi jogszokásokra a tételes jog jogforrásként tekintett, így a törvénykezésben való felhasználásuk legalább teoretikusan biztosítva volt. A nép jogi életviszonyainak normái Papp meghatározása szerint többszörös rétegződésűek: nagy részük lényegében meg-

²⁹⁹ BÓNIS Gy. 1939a. 125.

³⁰⁰ BÓNIS Gy. 1939a. 125.

³⁰¹ BÓNIS Gy. 1939a. 126.

³⁰² PAPP L. 1948a. 6.

³⁰³ PAPP L. 1939a. 69.

egyezik az állami szabályozással, de van egy réteg, mely ellentétes azzal, s egy részükre „felsőbb rendelkezést nem találunk”.³⁰⁴ A népi jogszokás a szerző összegzésében „a folklóre anyaga, a szellem terméke, de magjában nem a képzelet és érzésvilág szüleménye, hanem a reális életé, a mindennapi szükségleteké, a család, a vagyon, a munka mozzanataié, a személyi és anyagi érdekek kapcsolatában és szembenállásában. Legnagyobb részben teljesen beleolvad az anyagi kultúrába, amelyeknek funkcióit elsősorban a jog irányítja, korlátozza, máskor pedig elválaszthatatlan az illem, az erkölcs s a társas élet egyéb szabályaitól s igazában ezekkel együtt alkot egységes képet.”

Ezekből a korai definíciós kísérletekből kirajzolódik, hogy a kutatók érzékelték: a jogszokások az erkölcs és illem szabályaival átfedésben léteznek, és a gazdasági életre, a mindennapi szükségletekre gyakorolt erősebb befolyásuk ad esetenként nagyobb súlyt létezésüknek. A jogszokások állami joghoz való viszonyáról pedig azt állapították meg, hogy többségük megegyezik a tételes jog szabályaival. Ez a megállapítás a későbbi értékelésekben gyakran elsikkadt, s az az érzés alakulhat ki az olvasóban, mintha a kutatók a jogszokásokat az állami joggal szemben létező, érvényre juttatandó normacsokornak tekintették volna. Ez a meghatározás egyébként kizárólag Györfly programadójában szerepelt így. Ugyanott fordult elő egyedülként, hogy a jogszokásokat kevésbé pontosan, az előzményekre tekintet nélkül, szokásjogként jelölte meg a szerző. Ez a gondolatmenet azonban az idegen joggal szemben, egy nagyobb egység részeként a parasztság szokásjogán nyugvó magyar törvények iránti igényt fogalmazott meg.³⁰⁵

Papp programadójában párhuzamba állította a vallási és jogi normákat: ahogy a nép hitvilágában együtt él – és megfér – a tételes vallási elem az ősi hiedelmekkel (sőt a szerző szerint a kettő együtt alkot „tökéletes egészet”), ugyanúgy a népi jogélet „időállóbb” normái és a tételes jogi normák kölcsönösen támogathatják egymást. Papp nem látott lényeges különbséget a két „jog” formalizmusában. Ha mégis valami eltérés mutatkozik, az abban áll, hogy a népi jogi élet hatványozottabban van formákhoz kötve: például a szerződésnél mellőzhetetlen a kézfogás, még ha az a tételes jog szempontjából közömbös is. A megindítandó kutatások kapcsán a jogi néprajz elsődleges feladatáént azt jelölte meg, hogy tisztázza, miből áll a „nép jogi műveltségállománya”. A kutatásoknak ki kell terjedniük a gazdasági és szociális háttér, valamint a táji, földrajzi adottságok vizsgálatára, a partikuláris jogterületek népi szokásjogának felkutatására, a különböző foglalkozási ágakban kialakított szabályrendszerekre. Künssberg és Szendrey kutatásaira hivatkozva

³⁰⁴ PAPP L. 1939a. 70.

³⁰⁵ „Viszont azzal a ténnyel, hogy idegen törvénykönyveket egyszerűen magyarra fordítunk s az ország törvényhozóival jogerőre emeltetünk, magyarságunkat ássuk alá, nem is beszélve arról a kárról, amit az idegen törvények alkalmazhatósága jelent a magyar életre nézve.” GYÖRFY I. 1939. 23.

szólt „a folklóre egész anyagában” (a népköltészetben, a közmondásokban és szólásokban, a gyermekjátékokban, az ünnepi szokásokban) rejlő, a „jogszokások létét igazoló” adalékokról. A „távolabbi eredet- és kapcsolatkérdések” megoldását a néplélektan mellett az etnológiától várta, miközben rögzítette, hogy ezen a területen „Tagányi előtt és óta semmi sem történt”.³⁰⁶ Papp, ahogy későbbi munkáiban is, a tételes jog rendszereit hívta volna segítségül³⁰⁷ a jogszokások rendszerezésére. Az általa javasolt vizsgálatok kiterjednének a közjog (azon belül a közigazgatási és büntetőjog), valamint a magánjog minden területére, de különösen a családi és kötelmi jog népi szabályaira. A kutatások Papp szerinti módszere kizárólagosan empirikus: „a kérdőívek nem éppen közkedvelt segítség” kell igénybe venni. Ez esetben – mint írja – Tagányi feldolgozása a személyi és örökjog területén megkönnyítheti a munkát. A magánjogi kodifikáció küszöbén a gyűjtések azonnali elindításának szükségességét hangsúlyozta, s Györffy „rövidesen megjelenő” munkájára utalva szólt a magyar néphagyományokon alapuló megújulás lehetőségéről.³⁰⁸ A népi jogszokásokat Papp szerint a jogfejlesztésnél, a jogalkalmazásnál és új jogintézmények létesítésénél is figyelembe kellene venni.³⁰⁹ Mindez nemcsak a jogrendszer magyarabbá tételét szolgálná, hanem egyidejűleg a helyes jog és az igazságosság eszményének érvényre jutását, valamint a jogélet, a jogrendszer szociálisabbá válását is elősegítheti.³¹⁰

A programcikkekben megfogalmazott célok egy része megvalósult. A Györffy vezette munkacsoport hamarosan kibővült, Fél Edit és Szendrey Ákos is bekapcsolódott a munkába, majd kicsit később csatlakozott Viski Károly (1883–1945)³¹¹ és Hofer J. Miklós táblabíró is.³¹² Munkatervet dolgoztak ki a Pázmány Péter

³⁰⁶ PAPP L. 1939a. 75.

³⁰⁷ „Szerintünk munkánk rendszeresen el sem végezhető, ha az általános jogtudomány felállította csoportokhoz nem ragaszkodunk.” PAPP L. 1939a. 75.

³⁰⁸ „Az újabb és újabb törvényjavaslatokba igen sok és fölösleges tisztán eszmei és idegen vonás került. Sohasem adódik többé alkalom olyan gyökeres felfrissítésre és tisztogatásra, mint ami most itt áll előttünk. A népi hagyományból kivethető és felhasználható anyagot be kell illeszteni itt is, másutt is, legalább egy-egy tartóoszlopként a magyar jog nagy épületének megújításához.” PAPP L. 1939a. 77.

³⁰⁹ „Ami élő jogunkban magyar, amit ehhez jogtörténetünk a múltból gyakorlati használhatósággal kimutathat, tökéletesen egészíti ki a nép jogi hagyományainak anyaga, jogfejlesztésnél, jogalkalmazásnál a népi jogelveknek, szabályoknak vizsgálata, jogintézményeknek létesítésénél a népi életformáknak, kívánalmaknak minél hathatósabb figyelembe vétele.” PAPP L. 1939b. 12.

³¹⁰ PAPP L. 1939b. 12.

³¹¹ Viski Károly korábban egy rövid közleményben hangsúlyozta a népi jogéletkutatás jelentőségét. VISKI K. 1930.

³¹² EA 13332: 64. Vö. TÁRKÁNY SZÜCS 1976c. 59. Hofer J. Miklós Hofer Tamás néprajzkutató édesapja. (Szilágyi Miklós szóbeli közlése.)

Tudományegyetem Néprajzi Intézetében,³¹³ és sor került egy általános kérdőív összeállítására, amely a tervek szerint egy, az egész országra kiterjedő kutatás alapjául szolgált volna. A kérdőív a Tagányi által megfogalmazott kérdőpontok és René Maunier: *Introduction au folklore juridique* című, 1938-ban Párizsban megjelent³¹⁴ művében található kérdőív alapulvételével készült; 95 pontból állt, ezen belül négy részre oszlott: (I.) család- és öröklési jog, (II.) dologi jog, (III.) kötelmi jog, és végül (IV.) büntetőjog. Kiegészült továbbá egy nyolc pontból álló bevezető résszel, mely vázlatos útmutatást tartalmazott a gyűjtőmunka menetére. Az útmutató lehetőséget nyújtott a válaszadóknak arra, hogy a kérdőív valameny-nyi, vagy csak egyik-másik fejezetére, esetleg csak egyes kérdésekre adjanak „lehetőleg részletesen fogalmazott” feleletet. A gyűjtőknek közölniük kellett a falu nemzetiségére, nemesi vagy jobbágyi eredetére, a társadalmi, vagyoni helyzetére vonatkozó adatokat, továbbá az a kíváncsi is rögzítésre került, hogy tegyenek különbséget régi és új szokások között, jelöljék meg a változások időpontját és a szokások indokait. A leendő gyűjtők nyilvántartására jelentkezési lapokat szerkesztettek, amelyben a személyi adatokon (név, foglalkozás, hivatali beosztás, pontos cím) túl a néprajzi tájékozottságra is rákérdeztek (az ország melyik vidékét ismeri jól, hol folytatott hosszabb ideig gyakorlatot).

Györfly a kezdeményezéshez – ahogy korábban Mattyasovszky is – az Igazságügyi Minisztérium támogatását kérte. A miniszter a felkérés nyomán 1939. július 22-én – hangsúlyozva a célkitűzés fontosságát – felhívást adott ki: „A nemzet békés alkotmányos fejlődése csak akkor nyugszik biztos alapokon, ha a jogalkotók és jogalkalmazók megismerik a nemzeti lelket, amely nemcsak írott törvényekben, hanem jogszokásokban és néphagyományokban is megnyilatkozik.”³¹⁵ Helyeselte, hogy a jog hivatalos művelőit vonják be a jogi szokások és néphagyományok gyűjtésébe: „Mert amennyire nagy jelentősége van a jogi néphagyományok objektív tudományos megismerésének, épp annyira veszedelmes lehet, ha ilyen hagyományok gyűjtésével és közlésével joghoz nem értő vagy korai általánosításokra hajlamos egyének foglalkoznak.” A hatóságok és köztisztviselők vezetőit felszólította, hogy hívják fel az igazságügyi alkalmazottak figyelmét a gyűjtés közérdekű jelentőségére, és támogassák az akciót, mindenekelőtt a kiküldött gyűjtők felvilágosításával, az iratokba való betekintés engedélyezésével.

A minisztérium ekkor még csak kívülről segítette a Néprajzi Intézet kezdeményezését. Elvállalta a gyűjtők szervezését, de a szakmai irányítást az intézet végezte: „A gyűjtésre vállalkozók adataikat közvetlenül a Néprajzi Intézetnek

³¹³ Budapest, Múzeum körút 6–8.

³¹⁴ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 210. A kérdőívet Bónis kisebb változtatásokkal megjelentette. BÓNIS Gy. 1939b. A kérdőív a kötet 2. mellékletében olvasható.

³¹⁵ MNL OL K 579 IM 30. 051/1939. IM. első felhívása. Idézi KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 211.

küldjék meg, az Intézet számukra minden szükséges felvilágosítást meg fog adni, és a közreműködésért kiadandó anyaggyűjteményeiben köszönetet fog mondani.” A miniszteri felhívás és annak mellékleteként a Néprajzi Intézetben összeállított kérdőív minden járásbírószágra eljutott. Ennek ellenére a gyűjtésre mindössze negyvennégyen jelentkeztek (ezek közül négyen ügyvédek, négyen ügykezelők voltak, a többiek bírók vagy bírósági fogalmazók). Hofer J. Miklós jelentésében jegyezte meg: „nem mindig fogadták a kérést azzal a megértéssel az igazságügyi hatóságok, mint amire számítottak: sokan arra hivatkoztak, hogy az alkalmazottak a gyűjtőmunkában elfoglaltságuk miatt nem tudnak részt venni.”³¹⁶

Györffy István 1939 októberében váratlanul meghalt. Halála után az Országos Táj- és Népkutató Intézet vezetését Eckhardt Sándor, a francia nyelv és irodalom egyetemi tanára vette át.³¹⁷ Papp László és Bónis György visszavonultak – Papp ügyvédként praktizált, Bónis György segédfogalmazóként nyert alkalmazást a kultuszminisztériumban, és jogtörténeti egyetemi magántanár képezésére készült. A minisztérium a Néprajzi Múzeumhoz fordult szakmai segítségért, amely nem kívánt bekapcsolódni a kutatásokba, a Teleki Intézet pedig csak egy külön státus biztosítása esetén tudott volna ténylegesen részt venni a munkában. A gyűjtők verbuválása után – először részben, később teljes egészében – koordinálásuk, irányításuk és a gyűjtés szakmai gondozása is az Igazságügyi Minisztériumra maradt.³¹⁸

A Györffy által kezdeményezett gyűjtés első szakasza az életre hívó halálával szükségszerűen lezárult. Bár a programindító írások Bónis György és Papp László neve alatt jelentek meg, azok nagyban Györffy István gondolatainak, programjának lenyomatai voltak. Hofer J. Miklós visszaemlékezése szerint Bónis Magyar Szemlében megjelent cikke egy 1939. május 26-án Györffy, Bónis, Papp és Hofer részvételével zajlott megbeszélés eredményeként született meg.³¹⁹ A mozgalom történetére visszatekintő Bónis is úgy emlékezett vissza a cikk születésére, hogy ő ott és akkor Györffy nézeteit vetette papírra: „A tanítvány itt a mester gondolatait fejezte ki, az ő általános tanítását vetítette a jog síkjára.”³²⁰ Bónis – ahogy tanítványainak többsége is – rendkívüli tisztelettel emlékezett professzorára: „Aki személyesen érintkezett Györffyvel, nap mint nap meggyőződhetett róla, hogy népünk nagy ismerője és szerelmese mérhetetlenül gyűlölte a nemzeti létünket fenyegető német imperializmust. A német szellem uralma ellen a paraszti műveltség kincseivel felszerelten vette fel a harcot. [...] Györffy sugallta és szeretettel támogatta a népi jogszokások gyűjtésére vonatkozó kezdeményezést, és a jogi néphagyományt meghatározó cikk egy be-

³¹⁶ MNL OL K 579 IM 59.296/1939.

³¹⁷ MNL OL K 579 IM 52.881/1939.

³¹⁸ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 212.

³¹⁹ HOFER J. M. 1944. 523.

³²⁰ BÓNIS Gy. 1956. 2.

kezdését logikusan be tudta illeszteni a munkájába.”³²¹ E tisztelgő sorokat Bónis 1956-ban vetette papírra, azonban korábban, Györffy halála előtt már egyszer megtagadta a Magyar Szemlében megjelent írását. A fiatal jogtörténészt a gyűjtések megindulásának évében, 1939-ben behívták katonának. Bónis felkészülve a legrosszabbra, „szellemi végrendeletet” hagyott hátra kedves professzorának, Eckhart Ferencnek. A gyűjtőútján, a Garam mentén tartózkodó Bónis Újbarson, 1939. szeptember 1-jén kelt, géppel írott levelében feltárta kutatási koncepcióját: pontosan hol, milyen területen és meddig jutott, merre akar tovább lépni.³²² Legújabb tapasztalataira hivatkozva ebben írta le „végrendeleti végrehajtójának”, hogy megtagadja újabb cikkét, a Magyarabb jog felé-t,³²³ mint „nem gyakorlati jelentőségűt”: „A jog fogalma nem sokat számít nekünk (Professzor Úr akkoriban is mondta), a magyar jog pedig utolsó rendű szempont a szociális és praktikus jog mellett. [...] A szokásjog alapján a magyar jog újjáépítése az én garamvölgyi tapasztalataim szerint utópia. Igaz, hogy ez a vidék már haladott és nem lehetetlen, hogy sokkal konzervatívabb helyeken lehet még találni a magyar jog maradványaiból. Mindamellet sem a faluval való közvetlen érintkezést nem bántam meg egy percig sem, sem pedig a magyar jog kiépítésének célját nem adnám fel: csak hogy ennek egyetlen útmutatója a jogtörténet lehet. Az is csak annyiban, hogy jelen szükségletei válogassanak használható intézményei közül.” A jogszokásgyűjtés – írja Bónis – „igen alkalmas dolog arra, hogy a törvény-előkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut, ezért feltétlenül folytatni kell: Arra kérem Professzor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló prozeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne. Talán a legjobb lenne, ha az erre vonatkozó jegyzeteim Györffy professzor úrhoz kerülnének. Azonban úgy látom, hogy a jogtörténet lényegeset nem meríthet ebből a munkából. Ezért csak egy pontban kellene a kapcsolatot megtartani velük, hogy ti. az országban szét-szört okleveles anyagról (családi, községi iratok!) feljegyzéseket készítsenek.

³²¹ BÓNIS Gy. 1956. 2.

³²² „Kedves Jó Professzor Úr! Nem szeretném, ha esetlegességek zavarnák meg azt a célkitűzést, melyet Professzor Úr irányítása mellett magam elé állítottam. Ezért arra kérem, vegye pártfogásába a következő félbemaradt terveket és gondolatokat, hogy ha én valamilyen okból már nem tudnám azokat kidolgozni, a bennük rejlő bármilyen kis érték mások munkájában éljen tovább...” A „szellemi végrendeletet” B. Kállay István bocsátotta rendelkezésemre, irattárából. A teljes levél a 3. számú mellékletben olvasható. A végrendelet több részletét korábban német nyelven Zlinszky János publikálta a Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 1987-es évfolyamában. ZLINSZKY J. 1987. 487–494.

³²³ Bónis ilyen cím alatt nem adott ki cikket, valószínű, a nem sokkal korábban megjelent Magyar jogi néphagyományokra gondolt (Magyar Szemle, 36. 1939. június 6.). Papp Lászlónak 1941-ben jelent meg egy írása Magyarabb jog felé cím alatt.

Ezt a kérdést az Ig. Min. éppen kihagyta a kérdőívből, de egy új szövegezésnél jogaihoz kell juttatni.”

„Prokrusztész-ágy” – a népi jogéletkutatás kormányprogrammá válik

Antal István, az igazságügyi tárca államtitkára az Országgyűlés Képviselőháza előtt 1939. november 23-án elmondott költségvetési beszéde során³²⁴ ismertette a jogi néphagyományok gyűjtése érdekében megindult munkát. Hosszasan beszélt arról, hogy a jogalkotást a „nép szelleméhez és lelkeségéhez” kell igazítani, a kor-szellemnek megfelelően „a magyar nép kifogástalan jogérzékét” mint a „kis nemzet” egyik legfontosabb értékét tüntette fel. A beszéd óriási sikert aratott, folyamatosan egyetértő bekiabálások és tapsviharok szakították meg. „Nincs nagyobb veszedelem, t. Képviselőház, egy kis nemzet számára, mintha a nemzet életviszonyainak, szociális és más problémáinak fejlődését idegenből lemásolt és idegen szellemiségnek megfelelő jogszabályok Prokrusztész-ágyába akarnánk beszorítani (Úgy van! Úgy van! – Taps!), és nem volna nagyobb merénylet a magyar nép egyénisége és léte ellen, mintha idegenből lemásolt jogi és társadalmi intézmények erőszakolásával őseredeti mivoltából akarnák kiforgatni e nemzetnek csodálatos szellemiségét és minden időkben páratlanul ható és működő jogalkotó és nemzet-szervező géniuszát [...]” E szellemben a miniszter elrendelte „az ország különböző vidékein a magyar nép lelkében a jogszokásról és a jogi hagyományokról, jogi intézményekről, általában a jogszabályokról és az életviszonyok jogi szabályozásáról kialakult felfogásoknak és hagyományoknak összegyűjtését”, mert ez – így Antal – „értékes útmutatóul és irányításul szolgál abban a tekintetben, hogy a kezünk alól kikerülő jogszabályok ne légüres térben mozogjanak, vagy még inkább, hogy idegen szellemiség lelkületéből fakadjanak, de a magyar nép őseredeti jogalkotó és államszervező lelkületébe eresszék le gyökereiket”.

A népi jogéletkutatás kormányprogrammá válásával a kutatási célok más elemei kerültek előtérbe. A hivatalos álláspont képviselői, Antal István igazságügyi államtitkár, Vladár Gábor és Hofer J. Miklós a jogpolitikai, jogalkotói szempontok fontosságát emelték ki,³²⁵ további célként pedig a „magyarságtudomány birtokállományának” gazdagítása szerepelt. A népi jog jogalkalmazásban való felhasználása már a századforduló kodifikációs törekvéseitől kezdve folyamatosan

³²⁴ MNL OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938–1948. I. IM 33.704/1940., illetve az 1939. évi július 10-re hirdett Országgyűlés Képviselőházának naplója. 3. kötet. Budapest 1940. 372–373.

³²⁵ MNL OL K 579 IM 33.704/1940. 2–3.

jelen volt a politikai életben. Vladár Gábor – az igazságügyi kodifikáció vezéralakja – egyike volt azoknak, akik ennek fontosságát mindenkor hangsúlyozták. Vladár – a Miskolci Jogászélet egykori munkatársa,³²⁶ kúriai tanácselnök, majd igazságügyminiszter – az Országos Nemzeti Klubban 1938. február 23-án tartott előadásában a népi jogot akként jellemezte, mint ahol a „jog az étellel legteljesebb összeforrottságban jelentkezik”, ezért ismerete elengedhetetlen a jogszabályalkotás és a jog továbbfejlesztésének szempontjából.³²⁷ 1939-ben tartott akadémiai székfoglalójában³²⁸ a jogszabályalkotó munka módszerének ismertetésekor második munkafázisként jelölte meg annak vizsgálatát, hogy a „tervezett szabályozás összhangban lesz-e a nép, a magyarság gondolat- és érzésvilágával”.³²⁹

A miniszter 1940. július 25-én újabb felhívást bocsátott ki,³³⁰ amellyel a telekkönyvi betétszerkesztő bírakat kívánták a jogi néphagyományok gyűjtési munkájába bekapcsolni. Úgy vélték, hogy a betétszerkesztők közvetlen kapcsolatban állva a falusi lakossággal, mélyebben megismerhetik a nép gondolkodását, szokásait, hagyományait, s egyúttal „könnyebben megfigyelhetik, összegyűjthetik jogi vonatkozású szokásait, a néplélek jogi vonatkozású megnyilvánulásait”.³³¹ Az első gyűjtések tapasztalatai alapján sor került a korábbi szakmai elvárások módosítására. A 95 kérdőpont mindegyikére vagy egy-egy fejezetére válaszoló nagy terjedelmű, tudományos felkészültséggel összeállított munka mellett a felhívás a „helyszíni munka során ellesett vagy kinyomozott egyes adatok” összegyűjtését is szorgalmazta. A kérdőív már csak „tájékoztatni kívánt arról, hogy milyen kérdések merülhetnek fel és milyen adatok feljegyzésére volna szükség”. A gyűjtési munkát a felhívás közvetlenül a minisztérium felügyelete alá helyezte. A jelentéseket a rendelet ügyszámára hivatkozva, írógépen írva, két példányban a miniszternek kellett felterjeszteni, s a szakmai kérdéseikkel a gyűjtők – a „szolgálati út mellőzésével” – a Néprajzi Intézet mellett a minisztériumhoz is fordulhattak. A rendelet felhívta a járásbírói elnökök figyelmét, hogy a gyűjtésre vállalkozókat a rendelkezésre álló minden eszközzel támogassák munkájukban. A második felhívásra ismét kevesen jelentkeztek, ezért a gyűjtők támogatására a miniszter utasítást adott ki az igazságügyi hatóságok vezetői számára.³³² A vártnál kisebb érdeklődés miatt 1942-ben harmadszor is köriratot adott ki a minisz-

³²⁶ BRUCKNER Gy. 1996. 151.

³²⁷ VLADÁR G. 1938. 10.

³²⁸ VLADÁR G. 1997. 263–266.

³²⁹ VLADÁR G. 1997. 264.

³³⁰ MNL OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938–1948. I.M. 33.704/1940. I. M. III. számú, második felhívás. A miniszteri felhívások a 4. számú mellékletben olvashatók.

³³¹ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 212.

³³² KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 212.

ter.³³³ A többszörös ösztönzés hatására 1939 júliusától 1943. június haváig Papp László összegzése szerint „82 gyűjtőtől összesen 113 elkülönített részre oszló 95 darab jelentés érkezett a m. kir. Igazságügyminisztériumba”.³³⁴

A beérkezett anyagok feldolgozása újabb megoldandó feladatot jelentett a minisztérium számára. Az Országos Táj- és Népkutató Intézet 1941-ben még készséggel vállalkozott arra, hogy a gyűjtést és feldolgozást egy jogszokásgyűjtő tanfolyam megrendezésével támogatja, a jelentések szakszerű feldolgozását azonban nem tudta felvállalni.³³⁵ A tanfolyam munkatervét a minisztérium elfogadta, megvalósítását pedig költségvetéséből támogatta, a gyűjtőmunka irányításának, a beérkezett anyagok feldolgozásának kérdése azonban ezzel még nem oldódott meg. Hofer J. Miklós kilencpontos munkatervében azt tanácsolta, hogy egy „alapos néprajzi ismeretekkel bíró” embert önálló minisztériumi előadóként bízzanak meg a gyűjtők munkájának segítségével, irányításával, valamint az anyag feldolgozásával. Hofer javaslatot tett a kérdőív átdolgozására is, mert szerinte az első változat sok olyan néprajzi kérdést tartalmazott, amely a jogi néphagyományok kutatása szempontjából gyakorlati jelentőséggel nem bírt, általa lényegesnek ítélt kérdések viszont hiányoztak a kérdőívből.³³⁶ Szükségesnek tartotta a gyűjtők anyagi támogatását is: egyrészt a helyszíni munkával kapcsolatos kiküldetési illetmények biztosítását, másrészt a „kiváló gyűjtők” külön jutalmazását. Bónis

³³³ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 213., MNL OL 579 IM 71.729/1942. I.M. I. sz. harmadik felhívás.

³³⁴ EA 13.300. Papp László jelentése (töredék), a folytatás EA 13.332 dr. Bana István (?) gyűjtése.

³³⁵ MNL OL K 579 IM 1697. 9510/1941. A tanfolyamot – a következő munkatervvel – egyhetesre tervezték: A táj fogalma, Település (Kádár László egy. m. t.), Népcsoportok és kölcsönhatások (Gunda Béla muz. tv.), Nemzetiségek (Rónai András egy. tan.), Tárgyi néprajz (Tálas István tanár), Szellemi néprajz, Népművészet (Viski Károly egy. tan.), Népzene (Bárdos Lajos zeneakad. t.), A népi jogszokáskutatás története (Bónis György egy. tan.), Népi jogszokás, Népi jogéletkutatás (Papp László ügyvéd), Magyar néplélek (Karácsony Sándor egy. m. t.), Szociográfia, Néplélektan (Mády Zoltán tanár), A néprajzi kutatás módszere (Viski Károly egy. tan.), A Néprajzi Múzeum megtekintése (Domanovszky György muz. ig.). Első közlés: KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 213.

³³⁶ „Az úrbéri, közbirtokossági vagy községi javak használatával kapcsolatos, a vásárokon, piacokon kialakult jogi szokások, az állatkereskedelemre (szavatosság), mezőgazdasági kisiparra, házi iparra, a közös munkára társulásokra, a kalákára és a hozzá hasonló munkákra, a közös gazdasági munkaszerződésekre, a mezőgazdasági munkások, hónaposok, summások, aratók, konvenciók cselédek jogi helyzetére és viszonyaira vonatkozó, több-kevesebb jogi tartalommal bíró szokásoknak és még sok minden – a kérdőívből hiányzó kérdéseknek – a kérdőívbe beiktatására nagy szükség volna.” MNL OL K 579 IM 17492/1943.

György véleményét is kikérte, aki egy hat pontból álló munkatervvel válaszolt. Első helyen azt javasolta, hogy a minisztérium költségvetésében önálló összeget különítsenek el erre a célra („amely minden formáság nélkül költhető el, legalább 5000 pengő”), és a minisztériumban egy állandó referenst bízzanak meg a gyűjtés irányításával. Erre legalkalmasabbnak Viski Károlyt vagy Szendrey Ákost tartotta. Bónis munkatervéből kitűnik, hogy a gyűjtés irányításában nagy szerepet szánt kívülálló szervezeteknek és – mintegy alapozásként – elengedhetetlennek tartotta a jogi néprajzi irodalom összefoglalását és tanfolyam megtartását.³³⁷ Bónis soraira reagálva Hofer megjegyezte, hogy – professzori teendői mellett – Viskit legfeljebb tanácsadóként vehetnék igénybe, Szendrey közreműködésétől pedig nem remélt különösebb eredményt. Az összegyűjtött anyag feldolgozására az igazságügyi miniszternek Hofer végül „Papp László budapesti ügyvédet, a jogtudományok és a néprajz-tudomány tudorát” ajánlotta, mert „nincs más magyar ember, akinek ilyen kétféle képesítése volna és Papp László a jogi néphagyományok kutatásának a fanatikusa”.³³⁸

Papp László (1903–1973)

Az igazságügyminiszter 1943-ban valóban Papp Lászlót bízta meg „a jelentések összefoglaló ismertetésének megírásával”.³³⁹ Papp a következő évben készült el az összegzéssel,³⁴⁰ ez azonban nem felelt meg a megbízásnak, mert az a gyűjtött anyag tudományos feldolgozásáról szólt. Papp szerint azonban a feldolgozandó jelentések „a gyűjtők személye, szakképzettsége, általános műveltsége, a kutatások tárgyköre, területe, időtartama, intenzitása, rendszere és módszere tekintetében nagymértékben szerteágazók, s ennél fogva igen különböző értékűek is”, ezért csupán mint első próbagyűjtés eredményeit tartotta értékelhetőnek azokat.³⁴¹ A gyűjtések értékelését Papp több mint félszáz oldalon, a gyűjtők név szerinti bontásában, személyenként készítette el. Az értékelésben szerepelt a gyűjtő foglalkozása, továbbá hogy hol, melyik jogterületről, milyen részletességgel és milyen módszerrel gyűjtött.³⁴² A munka alapjául a Pázmány Péter Tudomány-

³³⁷ KÓHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 213.

³³⁸ MNL OL K 579 IM 17443/1943., valamint KÓHEGYI M. – NAGY J. T. 1998. 213–214.

³³⁹ KÓHEGYI M. – NAGY J. T. 1998a. 215., MNL OL K 579 IM 17443./1943.

³⁴⁰ EA 13300 Papp László jelentése (töredék), a folytatás EA 13.332 dr. Bana István (?) gyűjtése.

³⁴¹ MNL OL K 579 IM 11290/1944 és EA 13.300. 1.

³⁴² KÓHEGYI M. – NAGY J. T. 1998a. 216–217. A gyűjtők „előképzettsége”: 22 bíró, 14 betétszerkesztő bíró, 5 kir. ügyész, 7 bírósági fogalmazó, 3 telekkönyvvezető, 10 betétszerk. telekkönyvvezető, 5 bírósági segédhivatalnok, 6 betétszerk. segédhivatalnok, 1 kir.

egyetem Néprajzi Intézetének 1. számú kérdőíve szolgált.³⁴³ A beküldött anyag alapján Papp tizenegy gyűjtőt talált azonnal alkalmasnak,³⁴⁴ további harminchárom gyűjtőről pedig azt írta, hogy „megfelelő képzéssel és begyakorlással gyűjtésre alkalmasakká válhatnak”. A gyűjtőkhöz személyes útmutatást intézett, amelyeket a minisztériumon keresztül ki is postáztak.

Jelentése harmadik részében áttekintette a kutatástörténeti előzményeket, megfogalmazta a népi jogéletkutatás célját, és új gondolatokat vetett papírra a kutatások módszereire vonatkozóan. A népi jogéletkutatás célja szerinte „a jogi tartalmú népi társaséleti jelenségek közül a gyakorlatilag hasznosítható jelenségek feltárása”.³⁴⁵ Álláspontja, hogy a népi jogéletkutatás tárgyköre és törekvései részben azonosak a jogi néprajz (rechtliche Volkskunde, folklore juridique) elnevezés alatt külföldön, a néprajz önálló ágaként művelt tudománnyal. A jogi néprajz a nép jogi vonatkozású szokásait kutatja, azokat, „amelyeknek szülőanyja, vagy legalább, az állami jogrendszer elemeinek változása után is, hagyományos megőrzője maga a nép”.³⁴⁶ A jogi néprajz és népi jogéletkutatás különbségét abban látta, hogy míg a jogi néprajz a „tisza néprajznak lévén ágazata, nincsen tekintettel cél, vagy hasznossági szempontokra, felölel olyan területeket is, amelyeknek gyakor-

közjegyző, 2 ügyvéd, 1 más fogalmazáskarbelti tisztviselő, 4 joghallgató, 1 lelkész, 1 községi jegyző. A jelentések 137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj területére vonatkoztak: a legtöbb gyűjtés Zala, Borsod, Heves és Bars megyékből érkezett. Az Alföld különböző részeire 24, Dunántúlra 36, Felföldre 26, Kárpátaljára 5, Székelyföldre 9 jelentés vonatkozott. Az anyag 85%-a a magyarság, a többi a német, román, ruszin, szlovák, vend, cigány nemzetiségűek jogi szokásait ismertette. A gyűjtők túlnyomó részben egy vagy több egymás közelében fekvő községet vizsgáltak. EA 13.300. 1–5.

³⁴³ Papp három csoportba sorolta a gyűjtőket az alapján, hogy a 95 pontból álló kérdőív hány kérdésére válaszoltak („a” betű a kérdőív minden pontjára válaszolt; „b” a kérdőív csak egy részével foglalkozott; „c” csak szórványosan közölt adatokat). Mindössze 13 olyan jelentés érkezett be, mely a kérdőív mind az öt fejezetére (családi, öröklési, dologi, kötetmi, büntetőjog) teljes részletességgel válaszolt, további 20 ugyan nem válaszolt minden fejezetre, de a kiválasztott fejezeteken belül minden kérdést érintett; 50 jelentés pedig csak szórványosan közölt adatokat. A gyűjtés módszerére vonatkozóan a 113 önálló részre oszló jelentésből 34-nek az anyagát szolgáltatta a beküldő közvetlen személyes tapasztalata, ismerete alapján; 44 1–2 adatközlő, 18 3–5 adatközlő, 7 jelentés 5-nél több adatközlő bevonásával készült (10 esetben nem tudni, honnan merítették ismereteiket). Az adatközlők „kikérdezésére” vonatkozóan nem volt semmiféle iránymutatás. Teljesen esetleges volt, ki hogyan végezte: pl. Mezei János joghallgató Nógrád megyében „beállt a paraszti munkaközösségekbe, aratási, cséplési munkát végzett, s eközben a legteljesebb közvetlenséggel jutott anyagainak birtokába”. EA 13.332. 24.

³⁴⁴ Gyűjtésre alkalmas jelentkezők névsora: KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 216.

³⁴⁵ EA 13.332. 60.

³⁴⁶ EA 13.332. 60.

lati jogi értéke egyáltalában nincsen s parányi jelenségeknek aprólékos elemzésében is feladatát látja”, addig a népi jogéletkutatás „a jogalkotó és jogalkalmazó érdeklődési körén belül figyelembe vesz bizonyos gyakorlati, hasznossági szempontokat is”. A szerző összevetette a népi jogéletkutatást a „társadalomrajzzal” és a „társadalomtannal”, amelyeknek – bár szükségképpen a tárgykörébe tartozik a jogi vonatkozású jelenségek vizsgálata – „azonban sem céljuk, sem eszközeik nem engedik, hogy bizonyos általános vonatkozásokon túlterjeszkedjenek, a részletekbe kifejezetten jogászai szemmel tekintsenek”. Összességében tehát a népi jogéletkutatás „a jog szemüvegén át” végzett néprajzi és „népi társadalomrajzi” kutatás, amelyben helyet kapnak a jogalkotás és jogalkalmazás gyakorlati, hasznossági szempontjai is. Módszerét tekintve a népi jogéletkutatás eszközei azonosak a „néprajzi, népi társadalomrajzi és a néplélektani kutatómunka” módszerével. A szerző konklúziója, hogy a népi jogéletkutatás és az annak alapján kialakuló „népi jogéletrajz” nem illeszthető be egyik más tudományág keretébe sem. Papp elkészítette még a kérdőív egy részének módosított példányát is – ebben helyet kaptak a Hofer által javasolt kérdések –, és egyúttal kilátásba helyezte a teljes átdolgozott kérdőív benyújtását.

Nagy Janka Teodóra értékelése szerint a gyűjtés 1943-mal lezáruló szakaszát Papp László próbagyűjtésnek tekintette, „erőfelmérésnek egy nagyszabású módszeres szakmai gyűjtés előtt”. Papp grandiózus tervvel állt elő: az országot a negyvenhét vidéki törvényszék területének megfelelő gyűjtési körzetre kívánta osztani, élükön alkalmas bírakkal; ügyészek végezték volna a gyűjtésre jelentkezők nyilvántartását, az egyéni gyűjtési területek kijelölését, a gyűjtők segítségét, valamint a minisztériumban is létrejött volna egy, a munka egészét irányító, a gyűjtési eredményeket nyilvántartó és feldolgozó központi szerv. Elképzelése azonban teljesen alkalmatlan időpontban fogalmazódott meg. „A jelentés 1944 márciusában íródott, néhány héttel a német megszállás előtt, a felvázolt nagyszabású tervvel szemben a valóság: a háborús helyzetben az igazságügyi hatóságok az alapvető feladatokat is alig tudták ellátni, gyűjtésre jelentkező pedig csak elvétve akadt.”³⁴⁷

Kutatótáborok, kiszállások (1939–1944)

A Táj- és Népkutató Intézet 1939-től kutatótáborokat, kiszállásokat szervezett a népi jogélet feltérképezésére. Ezek a gyűjtőutak – annak ellenére, hogy alig tesznek róluk említést a falukutatást és a népi szociográfia történetét áttekintő művek – integráns részei voltak a korszak falukutató mozgalmának.³⁴⁸ A mun-

³⁴⁷ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 217.

³⁴⁸ PALÁDI-KOVÁCS A. 2002. 32.

kacsoport tagjai közül Bónis György a Garam völgyében végzett kutatásait követően a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogtörténeti szemináriuma keretében hozott létre kutatóbázist a népi jogélet vizsgálatára. Fél Edit a Komárom megyei Martoson folytatott kutatásokat, Papp László 1939 nyarán egy kis-kunhalasi kutatócsoportot vezetett, 1940-ben pedig a Tiszaháton kezdeményezett gyűjtést, amely a háború miatt hamarosan félbeszakadt.

Bónis György jogtörténeti szemináriuma

1939–1940-ben Bónis György a Garam völgyében végzett kutatásokat. A gyűjtés eredményét „Györffy kívánsága folytán az egykekérdés köré csoportosítva”³⁴⁹ 1941-ben a Társadalomtudományban publikálta.³⁵⁰ Kiinduló tézise, hogy „az egyke orvoslására az egyke szokásjogának ismerete nélkül nem gondolhatunk”. Az 1. számú kérdőív segítségével kilenc község³⁵¹ házassági és öröklési szokásait vizsgálta, és hat pontból álló javaslatot dolgozott ki arra nézve, hogy a jogi szabályozás segítségével hogyan lehet gátat szabni az egykezésnek. A mai modern jogelvek oldaláról szemlélve gondolatai rendkívül radikálisak voltak: az átörökítési korlátozástól (csak az örökíthesse át a birtokot, aki hozzájárul a nemzet szaporodásához), a „fajtagadás” büntetnének megfogalmazásáig (a régi magyar vértagadás analógiájára, amelynek büntetése a súlyos szabadságvesztésen túl a teljes jószágvesztés volt).

16. kép. Bónis György (1914–1985)

Bónist 1940-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének vezetőjévé választották, itt szervezett szemináriumot a jogi néphagyományok gyűjtésére. A gyűjtések 1942 nyarán indultak meg³⁵² az Erdélyi

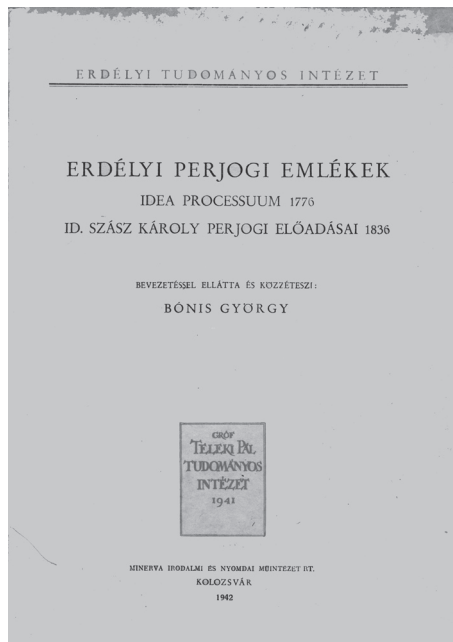
³⁴⁹ EA 13.332. 59.

³⁵⁰ BÓNIS Gy. 1941a. 287–309.

³⁵¹ Alsófegyvernek, Alsószece, Barsbaracska, Bori, Hontfüzesgyarmat, Hontkiskér, Marosfálva (egybeépült Újbarssal), Mohi, Nemesoroszi.

³⁵² A gyűjtők: Dobos László (Bogártelke, Nyárszó, Sárvasár, Magyar-Bikal); Kovács Bálint (Sztána, Kispetri, Körösfő); Oriold Béla (Sztána, Középlak); Jégh Károly (Zsobok, Ketesd); Gányi György (Körösfő); dr. Szathmáry Balázs és dr. Steffler Sándor (Zentelke, Kalotaszentkirály); Báthory Zoltán (Bábony); Demkő Jenő (Farnason); Molnár István

Tudományos Intézet és a m. kir. Igazságügyi Minisztérium támogatásával. Kalotaszeg mintegy 35 falujának jogszokásait, azok térbeli és időbeli változásait kívánták feltérképezni, különös hangsúlyt fektetve arra, hogyan érintkeznek

17. kép. A „magyar alapokon önállóan továbbépített” erdélyi perjog emlékei

egymással a magyar és a román nép jogszokásai.³⁵³ A gyűjtés irodalmi felkészüléssel kezdődött: összegyűjtötték a Kalotaszegre vonatkozó szakmunkákat, régi urbáriumokat, publikált feljegyzéseket. A gyűjtők önállóan dolgozták fel az általuk kiválasztott községekről szóló irodalmat: megismerkedtek a községek történeti és társadalmi viszonyaival, gazdasági helyzetével és a statisztikai adatokkal. Ezt követően a kalotaszegi viszonyoknak megfelelően közösen egészítették ki az általános kérdőívet. A kutatómunkát lényegében a kiegészített kérdőív alapján végezték. Minden egyes kérdésről 3-4 helybelit kérdeztek meg, majd ugyanennyivel „ellenőriztették a kapott adatok helyességét, ezzel egyúttal felmérve a közvéleményben betöltött szerepüket és előfordulásuk gyakoriságát”.³⁵⁴ Ezután a község elöljáróit kérdezték meg a „le-

szűrt adatok és jogelvek felől, és összekeresték a szükséges írásbeli anyagot (végrendeletek, szerződések, periratok stb.)”. A gyűjtők „valamely központi helyen” hetente találkoztak az esetlegesen felmerülő problémák tisztázására. A gyűjtött anyag rendezése a kérdőív beosztása szerint történt. A gyűjtők egy-egy községben 40-50 „jól összeválogatott helybelitől” szereztek adataikat: „Nem elveket kérdeztek tőlük, hanem eseteket boncoltak fel kellő részletességgel, és olyan nyelvezettel jegyzték le őket, ahogyan hallották.” Az anyagokat a közlők nevének

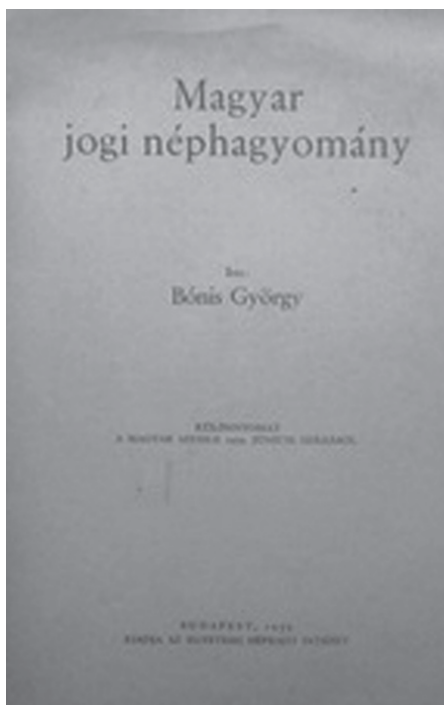
(Nagypetri); Tárkány Szücs Ernő (Kalotadamos, Jákótelke, Kalotaszentkirály, Váralmás, Körösfő, Mákófalva, Inaktelke, Magyarkapus); és Prehoffer Elemér, aki az okleveles anyagokat és az anyakönyveket kutatta. TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944a. 395.

³⁵³ A kalotaszegi gyűjtések célkitűzéseit Dobos László, a szeminárium egyik hallgatója ismerteti. DOBOS L. 1943. A gyűjtés módszerét Tárkány Szücs Ernő mutatja be. TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943b. 253–254. Az erdélyi gyűjtések értékelését Nagy Janka Teodóra végezte el. NAGY J. T. 2014a 593–547., 2014e. 95–108.

³⁵⁴ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943b. 254.

és adatainak feltüntetésével nyolcadívnyi papírokra jegyezték fel. A kutatás érdekes mozzanata, hogy a népi jogélet kutatásával párhuzamosan a jogi múlt tárgyi emlékeit is gyűjtötték: „a munkában résztvevő egyetemi hallgatók végigkutatták a házak, a csűrök és színek padlásait, és megvásárolták mindazt, ami mint tárgyi hagyatékat jelent a magyar parasztság jogi életének történetében (földmérő láncok, földmérő kockák, nyilak, adószedőrovások stb.)”

A gyűjtött írott anyag a kolozsvári egyetem Jogtörténeti Intézetének könyvtárába került, de a háború végén megsemmisült.³⁵⁵ Ami megmaradt, azok a részt vevők közvetlenül a gyűjtés befejezése után (de még a végleges feldolgozást megelőzően) készített kutatási beszámolóit, kisebb-nagyobb elemző munkáit. Bónis tervei szerint csak a kutatás teljes lezárultát követően publikálták volna a gyűjtés eredményeit, a speciális szakterületekhez tartozó jogelvek érvényesülését.³⁵⁶ Mint arra Nagy Janka Teodóra újabb kutatásai³⁵⁷ felhívták a figyelmet, Bónis György 1946-ban össze is állította a gyűjtés eredményeit összegző

18. kép. Bónis György programindítója

„kalotaszegi kötet” szinopszisát. A gyűjtés történetének és az öröklési jogi résznek a megírását Tárkány Szücs Ernőre, a családi jogi és a házassági vagyoni jogi fejezetet Jégh Károlyra, a dologi jogi kérdések bemutatását Dobos Lászlóra bízta volna, a kötelmi jog vonatkozásában előzetes felkérés nem volt. A jogi hagyományoknak a régi joggal való összefüggéseit saját maga tervezte megírni a kötetben, amelynek megjelenéséhez, kutatástörténeti szerepéhez mindvégig komoly reményeket fűzött.³⁵⁸ Bónis 1947. szeptember 15–30. között még egy hiánypótló és kontroll-

³⁵⁵ BÓNIS Gy. 2003. 114.

³⁵⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943b. 254.

³⁵⁷ NAGY J. T. 2014a 593–547., 2014e. 95–108.

³⁵⁸ A kalotaszegi kötet szinopszisáról Bónis és Tárkány Szücs levelezéséből értesülünk éppen úgy, mint Bónis a kötet megjelenéséhez kapcsolódó tudományos elvárásairól: „A kalotaszegi gyűjtéssel nem akarok szegyenben maradni! Elég volt a programadó cikkekből. Bizonyára már mindenkinek a könyökén jönnek ki. Tettek kellene és eredmények, akár Vásárhelyről, akár Erdélyből.” Bónis György levele Tárkány Szücs

gyűjtést is tervezett Markos András, Imreh István, Faragó József, Incze Miklós, Dobos László, valamint Jégh Károly ügyvédjelölt és egy III. éves joghallgató, Szilágyi Sándor bevonásával.³⁵⁹

Bónis 1948-ban a szegedi egyetem jogtörténet-professzoraként is folytatja a gyűjtést: szeptember 1. és október 15. között Tápén kutatott hallgatóival.³⁶⁰ Papp László bővebb, 587 pontos kérdőívét használták, illetve annak a magánjogon belül a személyi joggal, a dologi joggal, a kötelmi joggal és a családjoggal foglalkozó pontjait. Mint arra a tápéi gyűjtés anyagát közlő Nagy Janka Teodóra felhívta a figyelmet, a két, egymáshoz időben közel megvalósuló gyűjtés között egyfajta folyamatosság figyelhető meg. Egyrészt Bónis a kalotaszegi jogszokás-gyűjtések idején kialakított metodikát használta tápéi gyűjtése során,³⁶¹ másrészt a népi jogtudat, jogismeret vonatkozásában a „kalotaszegi kötet” szinopszisában 1947-ben még csak tervezett értékelését majd a tápéi gyűjtés egyik kérdőpontjára válaszolva foglalja össze Bónis.³⁶² Mint írja: „Tápé lakossága a maga relatív elszigeteltségében igen sokat megtartott a primitív lélek jogszemléletéből. Az egyes intézményekről alkotott véleménye és az ezek alapján kialakult szokásai éreztetik a jogfejlődés különböző szakainak hatását, mégis, ha jogszokásaikat fokozatos fejlődésükben, dinamikájukban vizsgáljuk, gyökeres változást észlelhetünk. Ez a változás egy bizonyos időpont[ra] ill. időtartamra vezethető vissza, melyet jelen esetben az 1914-es háborút követő évek, ill. évtizedek képviselnek. Ez az időtartam rányomta bélyegét a tápéi nép jogszemléletére, igazságról, jogról, becsületről alkotott fogalmaira, megingatta a régi hagyományokba vetett hitet, az ahhoz való

Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54. Közzölte: NAGY J. T. 2014a. 593–547., 2014e. 95–108.

³⁵⁹ „A módszer a részletkutatás, mélyfurással. A három szociológustól (különösen Imréhtől, Markostól) az eddig megbeszélések alapján sokat várok. Hogy mi lesz persze ezzel a munkával távozásom után, nem tudom, de ha az említettek egyszer belekapnak, nem kell félni tervünket.” Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1947. július 29.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54. Közzölte: NAGY J. T. 2014a. 593–547., 2014e. 95–108.

³⁶⁰ KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1995a. 195–249., 1998a. 185–234., 2003. 244–245., NAGY J. T. 2013f. 177–188., 2014a. 593–547.

³⁶¹ Bónis György visszaemlékezésében maga csak annyit jegyez meg közvetve a tápéi kutatásról: „Amellett folytattam a népi jogéletkutatást a Néptudományi Intézet támogatásával, erről Kecskeméten is tartottam előadást.” BÓNIS Gy. 2003. 123–124., BÖRCsök V. 1971. 243–255., KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1995a. 195–249., 1998a. 185–234., 2003. 244–245.

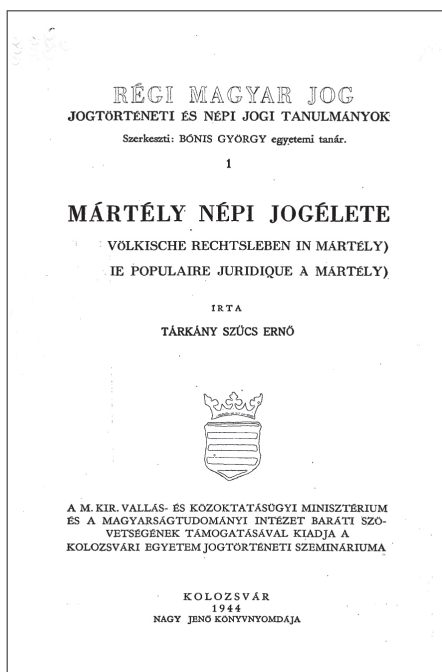
³⁶² NAGY J. T. 2015a. 49–56.

ragaszkodást, bizonyos törést idézett elő a fokozatos fejlődésben, ami az egyik szemszögből emelkedésnek, de sok szempontból visszaesésnek vehető.”³⁶³

A kalotaszegi és a tápéi gyűjtést összekapcsolja Tárkány Szücs Ernő szemé-lye is. A kolozsvári egyetem joghallgató-jaként Tárkány már a kalotaszegi gyűjtés során kitűnt írásaival, a tápéi gyűjtés során pedig Bónis tapasztalt, önálló munkatársaként látjuk viszont.³⁶⁴

Visszaemlékezése szerint még gimnazistaként kezdte meg gyűjtéseit Tárkány Szücs Ernő szülővárosa, Hódmezővá-sárhely külterületén, Mártélyon.³⁶⁵ Munkája a kolozsvári egyetem jogtörténeti szemináriuma által tervezett, a jogi néphagyománygyűjtés eredményeit publikáló sorozat első köteteként jelent meg 1944-ben: „A világháború tetőpontján a kolozsvári egyetem jogtörténeti szemináriumának kiadásában új sorozat indul *Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok* címmel.”³⁶⁶ Az induló sorozat céljaként Bónis elsősorban a jogtörténet művelését jelölte meg, másodsorban pedig a jogi hagyománygyűjtés szolgálatát: „az új tudománynak kiforrásához nagyon is szükséges, hogy az egyes falumonográfiák, módszertani vélemények és maj-dan összefoglaló művek napvilágot lássanak.”³⁶⁷

Tárkány Szücs könyve bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy az anyag fel-dolgozásánál elsősorban „jogi szempontok” voltak az irányadók. Az *1. számú kérdőív* alapján gyűjtött anyagot a tételes joggal összehasonlítva, ennek szelle-mében tette közzé. Részletesen elemezte a nép viszonyát a tételes joghoz, meg-állapította, hogy az „életrend törvénye” Istentől származik. Az írott törvény és annak perbeli érvényesítése idegen a néptől: „a törvény erőszak rajtuk, más kö-

19. kép. A fiatal Tárkány Szücs terepmunkájának gyümölcse

³⁶³ KŐHEGYI M. – NAGY J. T. 1995a. 195–249.

³⁶⁴ Ebben az időben született írásai: TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943. 64–70., 1943. 137–145., 1943. 253., 1943. 253–254., 1944. 379–400., 1944. 464–475.

³⁶⁵ Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

³⁶⁶ BÓNIS Gy. 1944. 3.

³⁶⁷ BÓNIS Gy. 1944. 3.

zösség akarata, amit lehet hajlítani, és tisztán személyekben jelentkezik, viszont a szokásjog szellemi erő, ami mindenkinek a műveltségébe beleolvad.”³⁶⁸ Aki Mártélyon a törvényeket nem tartotta be, csak világi értelemben volt bűnös, de isteni értelemben nem, aki pedig a szokások ellen vétett, azt Isten büntette meg. Így volt lehetséges az, hogy az urasági erdőkben lopni, dohányt csempészni, kocsmában verekedni nem számított bűnnek. A jogszokás a nép számára ugyanolyan, mint a többi szokás, ezért a kutató feladata, hogy különbséget tegyen köztük. Tárkány Szücs ebben az írásában a Mártélyon fellelhető jogszokásokat két nagy csoportra osztva tárgyalta: emberi élethez fűződő jogszokások és a vagyonnal kapcsolatos jogszokások.

A kötetet a neves jogtörténész, Degré Alajos – aki Bónissal egy időben pályázott a kolozsvári katedrara – ismertette a Századokban.³⁶⁹ Degré szerint a népi jogszokások feltárása éppúgy része a néprajznak és a tételes jognak is, mint a jogtörténetnek, „eredményeit mindhárom tudományág kíváncsian várja és azoktól számos probléma megoldását reméli, de épp ezért igen magasak a kutatóval szemben támasztott követelmények is, mert a néprajz módszereit kell alkalmaznia, a tételes jogot és a jogtörténetet pedig egyaránt jól kell ismernie”.³⁷⁰ Degré értékelte azt, hogy a szerző részletesen ismertette a község mai helyzetének történeti előzményeit és jelenlegi társadalmi és vagyoni viszonyait, lehetőséget adva olvasójának, hogy a közölt jogszokásokat társadalmi és vagyoni helyzethez viszonyíthassa. Pozitívumnak tekintette továbbá, hogy Tárkány Szücs nem elégedett meg a népi jogszokás közlésével, hanem jegyzetekben hasonlította össze azokat az élő tételes magánjog és a magánjogi törvényjavaslat szabályaival, s esetlegesen a régi joggal is. Hibaként róta fel azonban, hogy a szerző túl nagy teret szánt a vidék középkori és hódoltsági birtoktörténetének bemutatására, de „elfogy a lélegzete” a 18. századi levéltári adatok közlésére.³⁷¹ Degré fontosnak tartotta Tárkány Szücs terepmunkájának azon eredményét, mely szerint a mártélyi gazdák örökléskor a fiúkat előnyben részesítették, szemben „a közvetlen gyűjtéssel nem foglalko-

³⁶⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944e. 46.

³⁶⁹ DEGRÉ A. 1944. 566–568.

³⁷⁰ DEGRÉ A. 1944. 566.

³⁷¹ „Kár, hogy ennek a résznek aránylag kevés köze van a jelenlegi mártélyi lakosság kialakulásához és így jogszokásaik megalapozásául nem szolgálhat. Éppen annál a résznél, ami bennünket legjobban érdekelne, a jelenlegi telepnek hódmezővásárhelyi tanyákból és a közeli Károlyi-uradalom majorsági birtokáról kitelepült (vagy inkább kitelepített) zselléreiből és cselédeiből való kialakulásánál T.-nek elfogy a lélegzete, és javarészt csupán szájhagyományra, valamint Hódmezővásárhely feldolgozott történetére hivatkozhat. Jobb lett volna akár az egész középkori és törökvilágbeli birtoktörténet elhagyásával a XVIII. század közepétől fogva a volt földesúr, valamint Hódmezővásárhely levéltárában található adatokat közölni.” DEGRÉ A. 1944. 567.

zó” Mattyasovszkyval, aki szerint e tájékon az egyenlő osztály elve uralkodott.³⁷² Degré megítélése szerint a könyv legérdekesebb része a mártélyi nép általános jogi szemléletéről szóló fejezet, melyben Tárkány Szücs a nép törvény iránti bizalmatlanságáról szólt. Ebben, bár ismert tényekről számolt be, mégis igazolta azt, hogy a falusi nép nem azért nem bízik a törvényben, a bírói ítéletekben, mert közvetlen kára származik belőlük, hanem „mert a jogszabályok is, az igazságszolgáltatás is figyelmen kívül hagyja a nép szokásait és jogi meggyőződését”.³⁷³ A bíráló pozitívan értékelte Tárkány Szücs munkáját, aki – tegyük hozzá – később maximálisan bizonyította, hogy érdemes volt a beléplántált bizalomra: „sok kérdésről jól tájékoztat, reményt ad arra, hogy a szerző fiatalon elindulva, a népi jogszokásgyűjtés terén még nagy eredményeket fog felmutatni, az új sorozat további füzetait pedig most már alapos igényekkel várjuk.”³⁷⁴

A népi jogéletkutatók közül Papp László az Ethnographiában ismertette Tárkány Szücs Ernő Mártély népi jogszokásairól írott munkáját.³⁷⁵ Papp több ponton is hibát vélt felfedezni: a település, az alig „évszázados múltú” Mártély szerinte nem különösen alkalmas kutatási hely, használhatóbb anyagot nyújtott volna valamelyik ősbibb településű anyaközség. Az „emberi élethez fűződő jogszokások” meghatározás a bíráló szerint kissé bizonytalan, s úgy értékelte, hogy „a jól megrajzolt társadalmi keret után meglehetősen túltengnek a »tiszta« folklórelemek, a népi illemrajz, a népi köz- és magángazdálkodás jelenségei, ami mind szűkre szabottan a tulajdonképpeni tárgy háttéréül, értelmezéséül, színezéséül kell, hogy szolgáljon”.³⁷⁶ Ennek kapcsán Papp a népi jogélet avatott kutatójaként központi kérdéskört érintett: mitől jogi tulajdonképpen egy szokás? Véleménye, hogy a fiatal kutatonak inkább csak a vagyoni és öröklési jogi kérdéseknél sikerült kidomborítania a szokások jogi jellegét, különösen ott, ahol a gyakorlat, a jogszokás ellentétes a tételes joggal.

Az itt áttekintett kutatásoknál – Mattyasovszkytól Tárkány Szücs Ernőig – vissza-visszaköszön ez a felvetés. Papp természetesen nem adhatott örök érvényű választ a kérdésre, gondolatmenete itt nagyjából megtorpant annak rögzítésénél, hogy egyáltalán nem egyszerű megvonni a határt, „hol kezdődnek és

³⁷² „Ez nagyjából csakugyan így is van a zselléreknel, de a gazdák a fiúkat mindig előnyben részesítik még ma is, régen pedig a leánynak egyáltalában semmi földet nem juttattak. Minthogy azonban a zsellérek természetesen sokkal többen vannak, Mattyasovszky pedig csak a statisztikából indult ki, elkerülte figyelmét a mártélyi gazdák jogszokása, bár célja épp az ingatlanöröklés szabályainak felderítése lett volna.” DEGRÉ A. 1944. 567.

³⁷³ DEGRÉ A. 1944. 568.

³⁷⁴ DEGRÉ A. 1944. 568.

³⁷⁵ PAPP L. 1944. 174–175.

³⁷⁶ PAPP L. 1944. 175.

hol végződnek a szorosabb értelemben vett jogproblémák”.³⁷⁷ Más cikkeiben ennek megválaszolására a jogászai tárgyismeretet hívta segítségül: a tételes jog, valamint a jogtörténet fogalmirendszereinek, szabályainak ismeretét. A rendező-elveket a gyűjtésnél s az adatok közzétételénél egyaránt a jogban kikristályosodott struktúrák jelentették nála. Paládi-Kovács Attila hívja fel a figyelmet arra, hogy néhány évvel később Fél Edit épp azt emelte ki pozitívként Tárkány Szücs Ernő mártélyi munkájából, hogy bár abban a jogi szempontok elsőségét hangoztatta, „mégis erről sok helyen megfélemedezni látszik, és az olvasó tiszta néprajzi közlést olvashat. Ő az első, magát nem néprajzosnak nevező gyűjtő, aki alaposan megvizsgálta a család és a nagycsalád mibenlétét, belső szervezetét, bomlási maradványait vagy bővülési lehetőségeit a vőség és örökbefogadás útján. Fejtegeti a vő szerepét, a családnevezéseket, majd a műrokonságot is.”³⁷⁸ Szintén Paládi-Kovács hangsúlyozza Papp kérdőívre vonatkozó megjegyzésének fontosságát: „A szerző az anyaggyűjtésnél és feldolgozásnál jelentős kihagyásokkal, annak a kérdőívnek a mentén haladt, amelyet a Györffy István körül jogászokból és néprajzosokból kialakult munkaközösség ideiglenes használatra állított össze, de sok egyéni gondolattal pótolta annak hiányosságait.” A kérdőív a kezdetektől „inkább csak tájékoztatásul szolgált”, az egyes gyűjtéseknél – mind Kalotaszegen, mind Mártélyon – a helyi sajátosságok figyelembevételével átdolgozásra került. Ezzel párhuzamosan zajlott – mindenekelőtt Bónis, Hofer és Papp részéről – az eredeti, *I. számú kérdőív* tökéletesítése.

A kérdőív lokális sajátosságokhoz való igazítása – s teyük hozzá, részleges alkalmazása – bonyolítja az olyan országos lefedettségű történeti statisztikai elemzések megvalósítását, amelyre elsőként és eddig egyetlenként – Baross János század eleji öröklési jogi gyűjtése kapcsán³⁷⁹ – Faragó Tamás vállalkozott. Nagyban támogatja viszont a helyi sajátosságok bemutatását, melynek egyik legkiválóbb példája épp a fiatal Tárkány Szücs Mártély jogéletről írt kismonográfiája. Ha valamit sajnálhatunk a kérdőív folyamatos módosításával, átalakításával kapcsolatosan, az az, hogy ez a munka legkésőbb 1948-ban abbamaradt. Nagy Janka Teodóra kutatásai bizonyítják, hogy az eredeti kérdőív – megszövegezése után több mint fél évszázaddal is – hasznos segítője lehet a népi jogélet, a jogszokások vizsgálatának.³⁸⁰

Bónis György rövid kolozsvári tanszékvezetősége idején két sorozatot indított útjára: a *Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok* mellett az *Erdélyi perjogi emlékek* jogtörténeti forráskiadvány sorozatot. Bár mindkettő torzóban maradt, része annak a tudományos koncepciónak, amit a fiatal, mindössze huszonöt éves jogtörté-

³⁷⁷ PAPP L. 1944. 175.

³⁷⁸ FÉL E. 1948. 10., idézi PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 866.

³⁷⁹ FARAGÓ T. 2008.

³⁸⁰ VÖ. NAGY J. T. 1994. 261–284.

nész mesteréhez, Eckhart Ferenchez írt levelében összegzett. Az utókor egyöntetű értékelése szerint Bónis György elsősorban a jogtörténet művelése szempontjából tulajdonított jelentőséget a jogszokások gyűjtésének. Eckhartnak írt levele alapján ezt kiegészíthetjük azzal, hogy a jogszokásgyűjtésnek elsősorban a fiatal jogászok képzésében juttatott volna szerepet. A jogszokások jogalkalmazásban való felhasználásával kapcsolatosan kezdetektől szkeptikus volt, s a jogszokásgyűjtés jogtörténeti jelentőségét is sokkal inkább az írott, szokásjogi emlékek feltárásában látta. A későbbiekben kidolgozott tudományos programja a törvény és szokás kapcsolatának jogtörténeti vizsgálatát állította középpontba, „persze nem agitatori céllal”.³⁸¹

Fél Edit – társadalomnéprajz és jogszokásgyűjtés

Fél Edit (1910–1988) Györffy István és Bátky Zsigmond tanítványaként kapcsolódott be a Magyary Zoltán által szervezett tatai kutatásba. Bátky szülőfalujában, Kocson megtelepedve folytatott vizsgálatokat. Az volt a feladata, hogy „egy társadalmi rétegek, vagyoni rétegek, társadalmi csoportok szerint tagolt állapotrajzot” készítsen.³⁸² Kutatómunkájának eredményeit a *Közigazgatás és az emberek* egy fejezetében, valamint később önálló tanulmányban tette közzé *Kocs*

³⁸¹ Lásd: BÓNIS Gy. 1942a., később: BÓNIS Gy. 1972. „Fel szerettem volna ugyanis dolgozni a törvény és szokás viszonyát a renaissance-ig, vagy talán mindmáig. Tartalomra való tekintet nélkül, csak azt vizsgálni, mikor első jogforrás a törvény, mikor a szokás. Revideálni kellene (szerintem) Illésnek azt a nézetét, hogy a törvényeket külön akarták gyűjteni, s a szokásokat is, de csak utóbbi lett valósággá a Tr-ban. Ebben is sok törvény van! Az egyházi anyagokon sok (pirossal is kiemelt) utalás van arra, hogy a magyar jog a külföldi ember szemében mindig szokás, legalább a középkor első századaiban. Azt is ide kellene venni, miért státútum a tv Werbőczynél. Egyáltalán hogyan tör be a decretum, ez a jövevény a magyar jogba, és szorítja ki a szokást! A Ferdinánd-kori túlzott törvényalkotás konjunktúrája a következő századra volt szokásjog, a XVIII. századi bírói szokásjogra, majd a tv végleges győzelme a reformkorban: mind izgalmas kérdések. Végigvonulna ezeken a magyar lélek kérdése (cikkem!) azzal a megfigyeléssel együtt, amit egyik cédulára kiírtam talán Vécsey emlékbeszédéből, hogy (Kölcsey, Kossuth szerint) az országgyűlési tárgyalásokon mennyi meddő dolog történik. Ezzel szemben a szokás praktikus és lehiggadt voltát kell kiemelni. Elhajlás a magyar lélektől: elhajlás a szokástól! Szóval kritikai szemmel a szokásjog-romantika történeti megalapozása lenne ez (persze nem agitatori céllal)!” Bónis György levele Eckhart Ferencnek. 2. számú melléklet.

³⁸² FÉL E. 2001. 380. Fél Edit 1936 nyarán három hetet töltött Kocson, majd oda télen további két hétre visszatért. MAGYARY Z. – KISS I. 1939. 20–21.

1936-ban cím alatt.³⁸³ Sárkány Mihály a hazai társadalomnéprajzi kutatásokat elemezve szól arról, hogy a társadalmi vonatkozások indulásától fogva jelen voltak Fél Edit munkáiban, de azok igazán hangsúlyosan csak a kocsai kutatások során, az arról készült monográfiában jelentkeztek.³⁸⁴ Maga a szerző is kocsai gyűjtőútja kapcsán hangsúlyozta a társadalomnéprajzi szempont újdonságát: „A néprajzi leírás hagyományos témakörei előtt a kötet a falu társadalmának, rétegződésének, antropológiai és demográfiai viszonyainak áttekintésével indul, és külön fejezet foglalkozik a családszervezettel, a községgel mint közösséggel és a közigazgatással. Mintegy a társadalomnéprajz témakörei itt integrálódnak a népi műveltség többi jelenségének leírásához, sőt válnak viszonyítási alappá azok elrendezésében.”³⁸⁵

20. kép. Fél Edit (1910–1988)

Fél Edit a Györffy által életre hívott munkaközösség tagjaként részt vett az *I. számú kérdőív* megszövegezésében, és már 1939 tavaszán gyűjtésbe kezdett a Komárom megyei Martoson. Kisebbségi megszakításokkal – 1940-ben ösztöndíjasként Franciaországba utazott, de a világháború miatt viszontagságos úton, hamarosan hazatért – több mint négy éven keresztül folytatott társadalomnéprajzi kutatásokat a községben. Gyűjtése eredményeit több tanulmányban tette közzé. Sárkány Mihály megítélése szerint ezek közül két témakör: a társasmunkák bemutatása³⁸⁶ és a nagycsalád feldolgozása³⁸⁷ a későbbi kutatásokra is nagy hatást gyakorolt „a téma korábban ismeretlen elmélyültségű és szakszerűségű kidolgozásával”.³⁸⁸ Ezeket túl a népi jogéletkutatás szempontjából különös jelentőséggel bír a szintén ebben az időszakban közreadott, a tulajdonjegyekről írott gazdag adatközlése.³⁸⁹ A tulajdonjegyek vizsgálata – különösen az állatjelek és a házjegyek – az európai jogi néprajz talán egyik legkidolgozottabb részterülete (egyes szerzők a graffitiket is ideso-

³⁸³ FÉL E. 1939. 77–92., 1941.

³⁸⁴ SÁRKÁNY M. 2001. 53.

³⁸⁵ FÉL E. 2001. 381.

³⁸⁶ FÉL E. 1940b. 361–381.

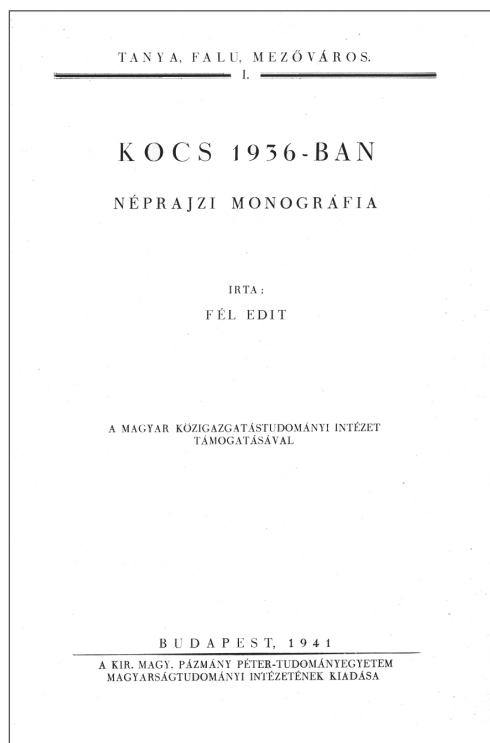
³⁸⁷ FÉL E. 1943b. 408–437., 1944a., 1944b., 1944c. 1–35.

³⁸⁸ SÁRKÁNY M. 2001. 53.

³⁸⁹ FÉL E. 1940a. 386–395.

rolják), s hazánkban is komoly tradíciói vannak kutatásának. Gyűjtésük szükségességét idehaza – nem elsőként és nem egyedülként – már Tagányi Károly is felvetette. Kéziratának tanúsága szerint Tagányi nemcsak a tulajdonjegyek gyűjtésének tulajdonított jelentőséget, hanem figyelme kiterjedt a tulajdonjegyek bíróság előtti bizonyító erejének, valamint a megváltoztatásukhoz, megsemmisítésükhöz kapcsolódó jogszokások vizsgálatára is. Balassa Iván szerint a tulajdonjegyek kérdését Fél Edit vetette fel először.³⁹⁰ Valóban, tanulmányában a leendő gyűjtők figyelmét Fél Edit fel kívánta hívni „egy eddig észre nem vett jelenségre”, a tulajdonjegyek közül a ruhajegyekre (a ruhajegy szót a szerző a Nógrád megyei Órhalom község népi nyelvkincséből emelte át), melyek a nemzetközi szakirodalomban is csak elvétve tűnnek fel, a magyar szakirodalom pedig meg sem említi azokat.³⁹¹

A martosi nagycsalád jogszokásairól közzétett munkájában a népi jogéletkutató munkacsoport tagjai által a kutatások céljaként megfogalmazottaktól Fél Edit részben elhatárolódott.³⁹² Nála a nagycsalád jogszokásainak vizsgálata kizárólag

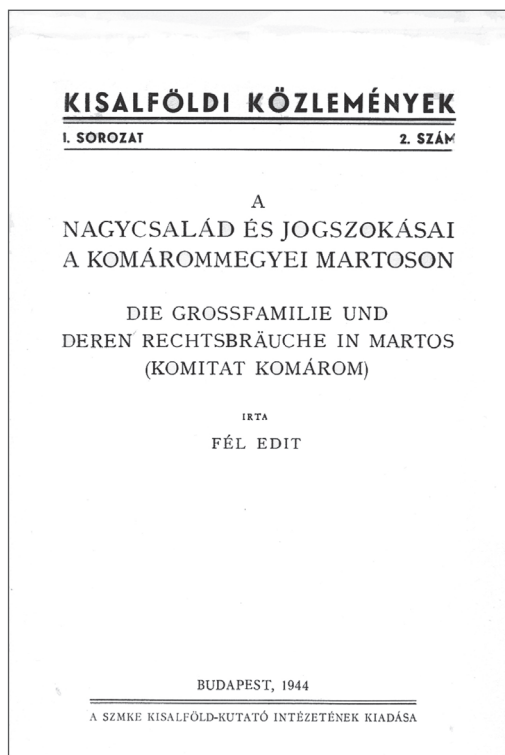
21. kép. A Magyary-féle gyűjtés hozadéka

³⁹⁰ BALASSA I. 1993. 20.

³⁹¹ FÉL E. 1940a. 386.

³⁹² „Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941 című munkájával, anyagát illetően helyenként megegyezik az enyém, problematikánk és célkitűzéseink azonban alapjukban eltérnek egymástól, amennyiben önála a kiindulás és végcél elsősorban jogászai. [...] A mostanában gyakorta idézett Györffy István kezdeményezte népi jogszokásgyűjtő szemináriumban én is részt vettem. Az onnan kiinduló Bónis György és a most idézett Papp László vonatkozó munkásságát természetesen a legnagyobb figyelemmel kísérem. E két szerző elsősorban jogi irányú és szemléletű dolgozataiból igyekszem hasznomra fordítani mindazt, ami néprajzi szempontjaim kiegészítésére szolgálhat abban a hitben, hogy egy végső szintézisben a most két irányban haladó, talán nem is annyira gyűjtések, mint inkább feldolgozások, egymás hasznos kiegészítésül fognak szolgálni.” FÉL E. 2001. 27–28.

szaktudományos, „etnológiai” szempontokat szolgált: „A szakirodalomban ez az első kísérlet, mely ilyen irányú anyag gyűjtését és feldolgozását foglalja magában. [...] mind a nagycsalád, mind pedig jogszokásai körébe tartozó hagyományok

gyűjtésében és feldolgozásában etnológiai és csak etnológiai érdekű szempontok vezettek. A jogtudomány szempontjait nemcsak e téren való járatlanságom, de célkitűzéseim, felállított problémáim alapján is teljességgel figyelmen kívül hagytam.³⁹³ Célkitűzésének megfelelően a gyűjtött anyag közzétételében sem követte szolgálai a tételes jog rendszerét. A kutatás eredményeit három kérdéskör köré csoportosítva tette közzé: nagycsalád (családi elnevezések, kapcsolatok, korhatárok, házassági kapcsolatok, vőség, gyermekek helyzete stb.); a vagyon és a tulajdon jogszokásai (családi vagyon, magánvagyon, munka, örökösödés, tulajdonjegyek, közös tulajdon, szellemi tulajdon, talált tárgyak, csere, kölcsön, ajándék, részesedés, adásvétel, zálog, móringlevél, végrendelet); végül pedig a Martoson fellelhető büntetőjogi

22. kép. A martoni terepmunka eredménye

népszokások (lopás, verekedés, gyilkosság, tanúzás, sértés, szitok, eskü, átok, adott szó, fogadalom, bűn, büntetés, kitagadás, harag, megbékülés stb.). A feldolgozott témák közül kitűnt újdonságával a szellemi tulajdon kérdésének legalább utalás szintű megjelenítése. Fél Edit bizonyítékokat talált a parasztság körében a szellemi tulajdon fogalmának létezésére, meghatározására. „Az én kalappommal ne köszönjön más!” szólás szerint, ha valaki tud egy mesét vagy nótát, az neheztel érte, ha más eltanulja tőle, és az ő nevének említése nélkül adja tovább.³⁹⁴

Fél Edit nemcsak a nagycsalád jogszokásairól közölt szakszerű feldolgozással tett sokat a népi jogéletkutatásért. Hasonlóan mérföldkő e témában *A magyar népi társadalom életének kutatása* (1948) című, tudománytörténeti jelentőségű műve, melynek talán legnagyobb erőssége, hogy nemcsak a néprajzra szorítko-

³⁹³ FÉL E. 2001. 27.

³⁹⁴ FÉL E. 2001. 64.

zik, de széles kitekintéssel építi be mindenekelőtt történészek, jogtörténészek, régészek munkáit is. Helyzetértékelésében Fél Edit az előzmények számbavételénél – mondhatjuk: elsőként, és sokáig egyedülként – ismerte fel Tagányi kutatásainak, jogszokásgyűjtő programjának jelentőségét. Úgy vélte, „talán Tagányi volt a régebbi szerzők közül az egyetlen, aki a népi társadalom jelenségeit olyanoknak látta, amilyenek azok valójukban voltak”,³⁹⁵ s elismerően szólt Tárkány Szücs Ernő mártélyi tanulmányáról is.³⁹⁶

Sárkány Mihály szerint Fél Editet inkább „a letűnő világ foglalkoztatta”, a változásokat inkább csak regisztrálta, s a változások mozgatóinak feltárása helyett az európai összehasonlítást tekintette feladatának, „ezzel a társadalmi intézményeknek a néprajz egyéb tanulmányozott tárgyaihoz hasonló kultúrtörténeti vizsgálatát tűzve napirendre”.³⁹⁷ Ugyanő állapítja meg, hogy bár Fél Edit munkáival számos kérdésben új alapokra helyezte a néprajzi kutatást, újító törekvései „végül egy szaktudomány keretein belül maradtak”.³⁹⁸ Így járt el Fél Edit a népi jogszokások gyűjtése kapcsán is: új téma újszerű, ugyanakkor igényes kidolgozásával talán néhol tényleg „időtlen”, „egyenes útján” haladt. A jogszokások vizsgálata a kezdetektől tisztán néprajzi program volt nála, mentesen bármiféle jogi, politikai szempontoktól. Ha a jogi néprajz hagyományait, kútfőit keressük Magyarországon, azt Fél Edit módszerében és tematikájában is letisztult dolgozataiban lehetjük fel. Sajnálatos módon az eddig megvalósult jogi néprajzi konferenciákon nemigen esett szó Fél Editről, pedig ő az a kutató, aki, miközben az 1930-as évek végén részt vett a népi jogszokásgyűjtés programjának kidolgozásában, az első kérdőív megszerkesztésében, majd ugyanebben az időszakban – egy rendkívül érzékeny témát vizsgálva – gyűjtőútra indult a Csallóközbe, mindvégig egy jól körülhatárolható tudományos koncepció keretein belül maradt.

Papp László kiskunhalasi kutatótábor

Papp László vezetésével látott munkához a kiskunhalasi kutatócsoport, melyen belül egy kisebb jogszokás kutató csoport is működött. A gyűjtést az *1. számú kérdőív* segítségével végezték, az eredményeket *Kiskunhalas népi jogélete* cím alatt Papp László foglalta össze, mely a *Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára*

³⁹⁵ FÉL E. 2001. 366. Részletesebben Tagányi munkájáról FÉL E. 2001. 346–347.

³⁹⁶ „Ő az első magát nem néprajzosnak nevező gyűjtő, aki alaposan megvizsgálta a család és nagycsalád mibenlétét, belső szervezetét, bomlási maradékait vagy bővülési lehetőségeit a vőség és örökbefogadás útján. Fejtegeti a vő szerepét, a családnevezéseket, majd a műrokonságot is.” FÉL E. 2001. 333.

³⁹⁷ SÁRKÁNY M. 2001. 52.

³⁹⁸ SÁRKÁNY M. 2001. 52.

sorozat részeként jelent meg 1941-ben. Papp a könyvet Györffy István professzor emlékének ajánlotta.

Papp szerint a magyar népi jogéletkutatás „arra kíván fényt deríteni, hogy milyen terjedelmű, tartalmú és színezetű népünk jogi műveltségállománya”.³⁹⁹ Kuta-

23. kép. Papp László
(1903–1973)

tási célként a társadalomrajz, a néprajz és a jogtörténet szolgálatát együttesen jelölte meg: „A munka eredménye elsősorban is társadalomrajzi képet nyújt, a népi jogi hagyomány, a folklór kutatáskörébe is vág, de sűrű az érintkezés a jogtörténet kérdéseivel is. Az egyes jelenségek eredete pedig váltakozva deríthető fel az etnológia és jogtörténet segítségével.”⁴⁰⁰ Antal István igazságügyi államtitkár 1939. november 23-án elhangzott, korábban már idézett beszédére reagálva – melyben a jogszokáskutatás törvény-előkészítési és igazságügyi-végrehajtási szempontú jelentőségét hangsúlyozta – lehetségesnek tartotta bizonyos gyakorlati célok figyelembevételét, de leszögezte: „Természetesen igen nagyarányúvá kell fejlődnie annak a kutató- és gyűjtőmunkának, amely ebben a vonatkozásban gyakorlati eredményeket szül. Ez

a gyakorlati cél teszi a népi jogélet kutatójának munkáját különösen felelősségteljessé, valóban jelentős lévén, hogy a vizsgálódások eredménye hű legyen.”⁴⁰¹ A kutatás akkor lehet megbízható, ha a kutató „szigorú lelkiismeretességgel és sokszorosán” ellenőrzi az adatok megbízhatóságát, és „feltétlenül tartózkodnia kell az egyéni eltérések figyelembe vételétől”.⁴⁰²

A kiskunhalasi kutatásban a néprajzi jelleg a domináns. Papp a népi jogszokást a folklór anyagának, a reális életviszonyokból eredő hagyománynak tartotta. A jogszokásokat a tételes joghoz való viszonyuk alapján öt csoportba sorolta. A legnagyobb csoportot a tételes joggal egyező szabályok alkotják, a második csoport a tételes jogtól tévesen eltérő szabályok.⁴⁰³ A jogszokások harmadik csoportját adják a tételes joggal tudatosan ellenkező szabályok.⁴⁰⁴ Negyedikként az

³⁹⁹ PAPP L. 1941. 3.

⁴⁰⁰ PAPP L. 1941. 3.

⁴⁰¹ PAPP L. 1941. 7.

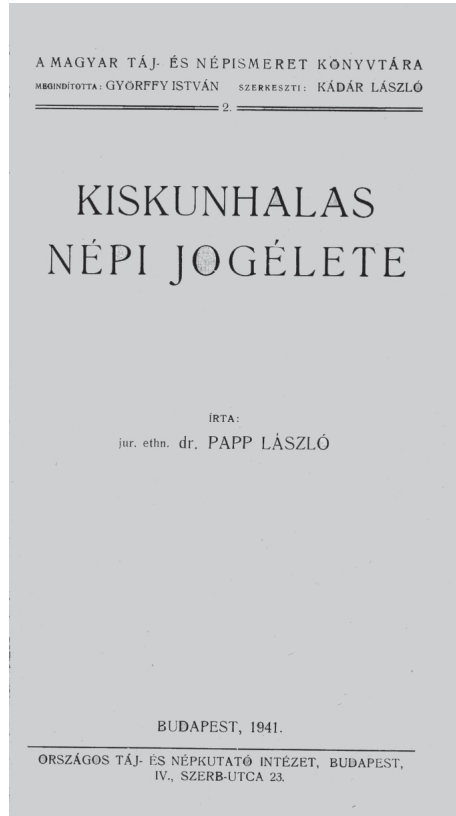
⁴⁰² PAPP L. 1941. 7.

⁴⁰³ „Vélt népi szabályok, jogi babonák, helytelen tudás szülte szabályok”: például a halasi nép úgy véli, hogy a köteles rész mértéke a teljes hagyatéék egyhatoda, s ha a végrendelet ettől el nem tér, semmiképpen nem lehet megtámadni. PAPP L. 1941. 7.

⁴⁰⁴ Pl. a leánygyermek kevesebbet kap a vagyomból, szántásnál rá lehet menni a szomszéd földjére.

életviszonyok tételes jogtól nem érintett szabályait,⁴⁰⁵ ötödikként pedig a „hajdani jogi érvényükből lesüllyedt szabályokat, cselekvésmódokat”⁴⁰⁶ jelölte meg a szerző. A kutatás eredményeit – melyekben a kérdőívre adott válaszokon túl nagyban támaszkodott az egyes témákhoz kapcsolódó levéltári és nyomtatott forrásokra – jogágak szerinti bontásban ismertette. A családi jog területén a párválasztás szempontjainak bemutatására, a házassági akadályok, a leánykérés, a kommandálás, a móringadás és a kézfogó ismertetésére tért ki. Az öröklési jogon belül a végrendekezés, a fiági öröklés, a leányág kiházítása, a betudás, a haszonélvezet és a hitvestársi öröklés kiskunhalasi jogszo-kásait ismertette, ezt követően a dologi és kötelmi jog népi intézményeit vette számba.

Papp könyvét a Századokban Bónis György ismertette:⁴⁰⁷ „P. könyve első eredménye annak a mozgalomnak, amely 1939 óta Tagányi Károly eszméinek megvalósítására törekszik. *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* szóló tanulmány (1919) nemcsak jogfejlődésünk ködös kezdeteit világosította meg páratlan értékű összehasonlító anyag segítségével, hanem a jogtörténet íratlan forrására; a népi hagyományra is irányította a figyelmet. Az »élő« anyagot mégis csak húsz évvel a program elhangzása után kezdte gyűjteni a boldogult Györffy István körül alakult kis közösség. P. az úttörők között volt, számos cikkben körvonalazta a mozgalom célkitűzését, és ő alkotta meg az első monográfiát is.” Bónis úgy értékelte, hogy a célkitűzés és az érdeklődés köre is lényegesen tágult Tagányi óta: nemcsak az „íratlan törvények”, a jogszokások feldolgozását, s nem is csak a „hagyományban gyökerező jogi műveltség” feltárását vállalta Papp, „hanem a népi közösségnek és az állami jogrendszernek egymáshoz való viszonyát is megvizsgálja”, értékes segítséget nyújtva a gyakorlati

24. kép. Papp László terepmunkájának közreadása

⁴⁰⁵ Pl. az eljegyzés központi mozzanatai, a kaláka munka ingyenessége.

⁴⁰⁶ Pl. megállapodásnál kézfogás.

⁴⁰⁷ BÓNIS Gy. 1943c. 522–523.

jogéletnek és a jogfejlesztésnek egyaránt.⁴⁰⁸ Bónis a jogi hagyományok feltárásának történeti jelentőségét hangsúlyozta. Viskire utalva rögzítette, hogy – túljutva a természettudományos módszereken – a néprajztudomány is egyre inkább történetivé válik. Következtetése, hogy így a jogi néprajz is – „melynek a hagyományok felkutatása a szellemi része” –, értékes segítőtje lehet a jogtörténetnek. Papp dolgozatában is üdvözölte az erős történeti érdeklődést, „melyet egyébként az 1745-i redemptióra szívesen hivatkozó kunsági nép tárgyalásánál nem is nélkülözhetne”. Zárógondolatában hangsúlyozta, hogy Györffy is a történeti előzmények feltárásában látta a jogszokásgyűjtés feladatát, s reményét fejezte ki, hogy a jogi hagyománygyűjtés mozgalma a Papp László által kijelölt úton haladva a néprajz és jogtörténet számára egyaránt értékes eredményeket fog szolgáltatni.

Vita a Társadalomtudomány hasábjain

Papp Kiskunhalasról írott könyve nyomán 1942–1943-ban vita kezdődött a népi jogélet kutatásáról a Társadalomtudomány hasábjain, a Figyelő rovatban. Mint fentebb láttuk, Papp könyvének bevezető lapjain igyekezett a kutatás célját és módszereit meghatározni. Ezt bírálta Szabó Imre (1912–1991) a *Néprajz, jog, szociológia*⁴⁰⁹ című írásában. Szerinte a Papp által a népi jogéletkutatás számára kijelölt jogászai cél, néprajzi módszer, valamint a gyűjtött anyagnak a jogrendszer tagozódásának megfelelő felosztása módszerbeli és szemléleti zavart tükröz. A recenzius szerint néprajzi jogkutatásnál nem lehet a felosztás szempontja a tételes és íratlan jog különválasztása, esetleg párhuzamba vagy szembeállítás. Szabó a „néprajzi jogszemlélet” feladatát és szempontjait is másban látta: „fel kell fednie azokat a szerkezeti és funkcionális elemeket, amelyek par excellence népi eredetűek, s amelyek egy népi kultúrát, tárgyit és szellemit egyaránt, bizonyítanak és mutatnak be.” Véleménye szerint az mellékes, hogy a néprajzi elemek a jog melyik részében jelennek meg.⁴¹⁰ Bírálta Papp adatkezelési módszerét is, amely „alig egyéb szorgalmas adatgyűjtésnél”,⁴¹¹ s úgy vélte, nem volt elég szigorú a szelekció.

Papp a nyersanyagot a maga rendezetlenségében hagyta, meg sem kísérelte a felhozott anyag rendezését, az azonos néprajzi elemek összevonását, fontosságuk és értelmük szerinti tárgyalását.⁴¹² A kritika a kérdőívet is érintette: a kérdések összeállítása azt mutatja, hogy a válaszok pozitív vagy negatív volta egy feltételezett pozitív vagy negatív állapotot van hivatva bizonyítani. Végül a szemléletbeli

⁴⁰⁸ BÓNIS Gy. 1943c. 522.

⁴⁰⁹ SZABÓ I. 1942–43. 423.

⁴¹⁰ SZABÓ I. 1942–43. 423.

⁴¹¹ SZABÓ I. 1942–43. 423.

⁴¹² SZABÓ I. 1942–43. 424.

zavar elkerülésére a kutatások más tudományterületbe való ágyazását javasolta: „Néprajz és szociológia, népi jogéletkutatás és jogszociológia, pontosabban a jogszociológiai kutatás közt az érintkezési felület nagy, és bizonyos néprajzi jelenségek megértése csak vagy elsősorban társadalmi vonatkozások feltárásával lehetséges, ahogy fordítva is. [...] A szociológia síkja szélesebb és a segítségével feltárt összefüggések nagyobb jelentőségűek.”⁴¹³ Tehát egy szociológiai kutatás teljesebb képet nyújtana a népi jogéletről és Szabó szerint szemléletbeli változás is szükséges: nemcsak azt kell vizsgálni, melyek azok a jogszokások, jogi jelenségek, amelyek a néptől erednek, hanem a szociológiai kutatás segítségével a jogalakulási és működési folyamat teljességét kellene vizsgálni „abból a célból, hogy a társadalmi hatóerőket felfedje”, illetve azt, hogy mennyiben fejeződik ki az adott társadalmi helyzet az adott jogrendben. Kívülállóként Szabó Imre sokkal világosabban látta az útját, feladatát, módszerét és céljait kereső jogszokásgyűjtés fogalmi hiányosságait, s megoldási javaslata szerint a kutatásokba világos fogalmi rendszert a jogszociológia, illetőleg általánosabban a szociológia hozhatna.

Hofer J. Miklós nem tartotta megalapozottnak a bírálatot. Szerinte helyesen járt el Papp, amikor a gyűjtött anyagot a jogtudomány általánosan elfogadott rendszer szerint csoportosította, és az élő állami jogszabályokhoz viszonyította. A legfontosabb célnak maga is a jogszokások rendszerben történő gyűjtését tartotta. Egyetértett Pappék előre meghatározott céljával, az egész ország területére kiterjedő, „tárgyilagos, minden melléktekintet nélkül dolgozó, lelkiismeretes munkával”⁴¹⁴ hatalmas, jól kezelhető adattárban gyűjtsék össze a népi jogszokásokat, a jogi néphagyományokat, hogy „abból az adattárból megismerhessük népünk jogi műveltségállományát és egy-egy felmerülő, szabályozandó kérdésben könnyűszerrel megismerhessük népünk felfogását”. Helyesen járt el tehát Papp, mivel a gyűjtésnek előre meghatározott egységes elvek, módszerek és beosztások szerint kell történnie, hogy a gyűjtött anyag kezelése, áttekintése és adattárba illesztése könnyebb legyen. Leszögezte, hogy a „jogi népeletkutatásnak elfogulatlan, elsősorban kifejezett jogászai szaktudással összegyűjtött megbízható adatokra van szüksége”,⁴¹⁵ a szintézis majd csak később következhet. Úgy vélte, hogy a néprajzi szempontok csak másodlagosak, és ezek figyelembevételével nem állapítható meg a népi jogéletkutatás módszere és célkitűzése.

A vitában Papp László részben módosította véleményét: „Távolról sem a néprajz számára kíván ez a gyűjtő- és kutatómunka adalékokat szolgáltatni. A kiindulás és a végső cél is elsősorban jogászai. Az itt munkálkodó előtt legfőképpen jogpolitikai, törvény-előkészítési szempontok lebegnek.”⁴¹⁶ Elismerte a munka új-

⁴¹³ SZABÓ I. 1942–43. 425.

⁴¹⁴ HOFER J. M. 1943. 271.

⁴¹⁵ HOFER J. M. 1943. 272.

⁴¹⁶ PAPP L. 1943a. 276.

szerűségéből adódó módszertani hiányosságokat, tévedéseket, és remélte, hogy a jövőben „jóhiszemű hozzászólások” és termékenyítő vita folytán sikerül ezeket kiküszöbölni, mert „a népi jogéletkutatás nem néprajz, nem társadalomrajz, sem a jogtörténetnek mellékrajza, ha mindjárt eredményei kisebb-nagyobb mérvben el is helyezhetők e tudományágak egyik-másikán belül, össze is olvadnak anyagával. Az önállóság igényével lép fel s talán ki is alakul belőle egy új tudáság.”⁴¹⁷

Bónis György hozzászólásában szintén „alakulóban lévő tudományágról beszél”,⁴¹⁸ majd megkísérelte a gyűjtőmunkát a „tudományok általános rendszerében” elhelyezni. A munka tágabb keretének ő a néprajzot tekintette, mivel ezt igazolták a külföldi törekvések is (rechtliche Volkskunde, folklore juridique, folklore giuridico stb.). A jogi néprajz a néprajz részeként, annak felosztását követve osztható fel a jogélet tárgyi emlékeinek és jogi vonatkozású szellemi jelenségeinek gyűjtésére. Az első a jogi régészet, a második pedig a jogi néphagyományok gyűjtése. „A jogi hagyománygyűjtés másodsorban arra törekszik, hogy a jogtörténet számára megvilágítson olyan kérdéseket, amelyek az írott emlékek alapján ma már meg nem oldhatók.”⁴¹⁹ Azt hangsúlyozta, hogy a jogi hagyománygyűjtés nem a „népiség divatjának” kíván hódolni, ellenkezőleg, eredményeit maradandóbban szeretné a jogfejlődésbe építeni. Felhívta a figyelmet arra, hogy bár a fent vázoltak alapján a jogi hagyománygyűjtés módszere csak néprajzi és történeti lehet, azonban nem lehet meg más rokon tudományok segítségével. „De bármilyen szélesre nyitja is horizontját, tisztában kell lennie azzal, hogy ha a népi társadalom leírásához lát, szociográfiát művel, ha az adott jelenségeken túlmenően általános összefüggéseket keres a jog és a jogon kívüli tényezők között, jogszociológiát űz, végül ha a tételes jog fejlesztésének célzatával egyes modern törvények hatását kísérleti alapon vizsgálja, a jogpolitika szolgálatában áll. Ezek a tárgybeli bővítések pedig már módszerbeli változásokat kívánnak, és az eredeti célkitűzést elhomályosítják.”⁴²⁰

Viszonzásában Szabó Imre részben újrafogalmazta a népi jogéletkutatás tudományterületekhez való kapcsolását. Egyértelműen jogpolitikai hatókörbe utalt minden olyan próbálkozást, mely a jogszabályalkotás befolyásolását célozta. Tisztelettel vette át „Bónis professzor” érvelését, mely szerint az új diszciplína módszere csak néprajzi és történeti lehet, és megismételte a korábbi cikkében állítottakat, mivel „a néprajzi jogkutatás szabadon szárnyal a jogi határok felett”, ezért szerinte nem lehetséges a jogrendszer kategóriáit a gyűjtött anyagra kényszeríteni.

⁴¹⁷ PAPP L. 1943a. 278.

⁴¹⁸ BÓNIS Gy. 1943a. 279.

⁴¹⁹ BÓNIS Gy. 1943a. 280.

⁴²⁰ BÓNIS Gy. 1943a. 281.

Életműve egészét szemlélve Szabó álláspontja a (jog)szociológia előzményektől független újrapozicionálásának lenyomata volt, s bár felosztása világos és tiszta (a „népi jogéletkutatás néprajz a jog területén; a jogszociológia, szociológia a jog területén”), a népi jogéletkutatás inkább csak ürügy volt számára a (jog)szociológia újrahangolt feladatainak kifejtésére.⁴²¹ Ebben a vitában jelent meg szélesebb nyilvánosság előtt először, hogy a népi jogéletkutatás „az önállóság igényével lép fel”. Ez az „igény” határozta meg Papp László későbbi tevékenységét: mindent megtett azért, hogy módszertanilag is megalapozza az új tudományt, s 1948-ban két kiadványban tette közzé a népi jogéletkutatás történeti és módszertani útmutatóját.

Helyzetértékelés és remények

A népi jogélet kutatása a növekvő tudományos érdeklődés ellenére nem tudott kiteljesedni. A háborús helyzet ellehetetlenítette a gyűjtéseket, ráadásul a már meglévő anyag nagy része is elkallódott. A Bónis György vezette jogtörténeti szeminárium gyűjtései az egyetem Szegedre történő áttelepítése során elvesztek. A minisztériumba érkezett jelentéseket pedig 1944-ben az apparátus részleges kitelepítése során Szombathelyre szállították, s ott egy részük elpusztult. A gyűjtések két meghatározó személyisége – Papp László és Bónis – ennek ellenére nem vesztette kedvét. Remélték, hogy a tragikus események csak rövid időre szakították félbe a megkezdett munkát, és az eddigi gyűjtések – mintegy főpróbaként – sok tanulsággal szolgálhatnak a jövőbeli gyűjtésekhez. Az Igazságügyi Minisztérium gyűjtésben vállalt szerepét két irányból kritizálták: egyrészt túlzott átpolitizáltságot, másfelől nem megfelelő támogatottságot emlegettek. Papp tovább dolgozott a népi jogéletkutatás céljának, módszerének pontosításán. 1948-ban két kiadványban tette közzé eredményeit. *A magyar népi jogélet kutatása* megfogalmazta a népi jogéletkutatás célját, ismertette az eddigi gyűjtéseket, valamint részletesen elemezte a népi jogéletkutatás viszonyát a különböző tudományterületekhez. A népi jogéletkutatás céljaként a „jogi tartalmú és jelentőségű népi társaséleti külső tényeknek s a velük kapcsolatos belső, lelki és szellemi megnyilvánulások” feltárását jelölte meg. Ebben látta azt a „véglegesnek látszó feladatkört”, melyhez a népi jogélet kutatása a „legutóbbi időkben jutott”.⁴²² Bírálta a néprajzi kutatókat, mert nem fordítottak kellő figyelmet a jogszokások gyűjtésére, s véleménye szerint ezért nem alakulhatott ki hazánk területén a jogi néprajz. Kivételként említette Tagányi Károly és Szendrey Ákos munkáit. Úgy vélte, hogy akik rajtuk kívül mégis erre a területre „tévedtek”, azokból hiányzott a „szakszerűséget képvi-

⁴²¹ SZABÓ I. 1943. 483.

⁴²² PAPP L. 1948a. 1.

selő, azaz jogászi indíttatás”, amely elengedhetetlen a népi jogéletkutatás helyes műveléséhez. A jogi ismeretek pedig nélkülözhetetlenek a gyűjtésnél, mert a népi jogéletkutatás, bár túllép a jog dogmatikus fogalmán, mégis „a jog felől indul, problémáit a jog veti fel”.⁴²³ Az anyag rendezésére Papp egy három kérdéskörből álló sémát dolgozott ki, mely már nem a tételes jog rendszerének szolgálai átvétele.⁴²⁴ Az első, az általános kérdéskör, melyben a jog, a törvény, a szokás, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás általános kérdései kapnak helyet; a második a magánjogi kérdéskör, ahol a személy, a személy és a dolgok (javak, vagyon) kapcsolata, a gazdasági forgalom és a munka kérdéscsoportjai, a család (családi személyi és anyagi kötelek) és az öröklés kérdéscsoportjai szerepelnek. Végül a harmadik a büntetőjogi kérdéskör, mely a bűn fogalmára, a személyi és vagyoni javak védelmére, az ellenük irányuló támadások megtorlására terjed ki. Ez az új felosztás nemcsak elmozdulás a Pappnál korábban egyeduralkodó, az eredményeket minden áron a jogtudomány, azon belül is a tételes jog rendszeréhez kapcsoló törekvéstől, hanem az addigi gyűjtések tanulságait, eredményeit maximálisan integráló rendszer. Tulajdonképpen ezek azok az általános meghatározott kérdéskörök, melyeknél a jogszokásgyűjtés eredményeket mutatott fel. Arra a kérdésre, hogy kik és hogyan végezzék a népi jogéletkutatás munkáját, Papp a következő választ adta: „a legfiatalabb jogásznemzedéknek egyenesen kötelességévé kellene tenni, hogy a szóban levő kérdésekkel foglalkozzék; a római jogi ismeretekkel legalábbis egyenlően fontos, hogy a mindenkor legfiatalabb jogásznemzedék, a magyar parasztság tényleges életberendezésével [...] a saját szakszempontjain keresztül megismerkedjék. A rendszeres kutatómunka azonban még inkább a jogban gyakorlati tapasztalatok útján is jártas szakemberekre hárul.”⁴²⁵ A joghallgatók gyűjtésbe való bevonása már Tagányi publikálatlan zárógondolataiban is szerepelt, nagyobb nyilvánosság előtt elsőként Viski Károly vetette fel.⁴²⁶ Bónis György – Eckharthoz írt levele tanúsága szerint – a jogszokásgyűjtés legfontosabb hozadékának tekintette, hogy a gyűjtések révén a hallgatók tapasztalatokat szerezhetnek, megismerkednek a faluval.

A kutatások módszerét Papp László a *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához* című írásában egységesítette. A *Munkamód* fejezetben, gyakorlati útmutatást adva a kutatás lefolytatásához,⁴²⁷ újabb definíciót fogalmazott meg a népi jogéletkutatásra, mely az új sémához hasonlóan tekintettel van a megvalósult gyűjtések tapasztalataira: „a magyar paraszttársadalom életfolyamataiban, jogi

⁴²³ PAPP L. 1948a. 7.

⁴²⁴ PAPP L. 1948a. 9.

⁴²⁵ PAPP L. 1948a. 15.

⁴²⁶ „Az élő jogszokásaink összegyűjtésére kétséggkívül a joghallgató ifjúság van elpeccseltelve.” VISKI K. 1930. 15.

⁴²⁷ PAPP L. 1948b.

szempontok szerint, közvetlenül végzett kutatómunka [...] munkamódjában a leíró nép- és társadalomrajz, a szociológia és a lélektan kutató útjai és eszközei találkoznak, a feladatok sajátosságainak megfelelő egybeolvadásban.”⁴²⁸ Minden részletre kiterjedően meghatározta a „tervszerű” jogéletkutatás menetét. A „vizsgálódási egység” megválasztásától kezdve, a megismerés legfontosabb lépcsőit aprólékosan kidolgozva adta közre útmutatóját.⁴²⁹ A környezet, a táj, a társadalom általános leírásának fontosságát hangsúlyozó „vezérfonal” több ponton hasonlóságot mutat a Bodor Antal által összeállított, a falukutatóknak szánt vezérfonallal.⁴³⁰ Ez alátámasztja azt az elsőként Paládi-Kovács Attila által megfogalmazott állítást, hogy a népi jogéletkutatás az 1930-as években nemcsak gyakorlatával (az erdélyi és a kiskunhalasi kutatótáborok is falukutató táborok voltak, melyeken belül kisebb jogszokásgyűjtő munkacsoport tevékenykedett), de eszméivel, elméletével és módszertanával is a falukutató mozgalom része volt.⁴³¹ Az általános útmutatóhoz csatolva adta közre Papp átdolgozott, 578 kérdésből álló kérdőívét, melynek használatát egy újabb részletes leírással segítette. Az adatszolgáltatók megfelelő kiválasztása, a releváns viselkedésminták felsorolása, az eddigi gyűjtések során felmerült problémák felelevenítése mind a jövőbeli gyűjtések pontosságát, egyöntetűségét hivatottak szolgálni. Papp minden sorát áthatotta a téma iránti elkötelezettség, ha úgy tetszik „fanatizmus”. Különösen körültekintő munkát várt el a gyűjtőktől: nemcsak a jelenségek leírását, de azok ok- és célszerűségi indokainak, erkölcsi megítélésének feltárását is célul tűzte ki. Ahogy Tagányi, ő is programjába emelte a népi jogérzet vizsgálatát, s ennek egy lehetséges módjaként a szólások gyűjtését jelölte meg. A jogéletkutatás tárgykörébe tartozónak tartotta ezenkívül a jelképes mozdulatok és cselekvések megfigyelését, a „tárgyi jelképek” (például jószág, ház, tulajdonjegyek) gyűjtését, a jogügyletekről készült írások, bírósági és közigazgatási iratok, valamint „a költészet helyben élő s a nép által szívesen hallgatott termékeinek, meséknek, mondáknak, példabeszédeknek jogi tartalmú és tendenciájú anyagának”⁴³² vizsgálatát is. Papp „vezérfonala”, és annak részeként kiadott kérdőíve az első gyűjtési tapasztalatok alapján kiérlelt tájékoztató, a gyűjtések tervezésétől az eredmények dokumentálásáig kidolgozott pontos útmutató. Szervezeti kérdéseket is érintett, a Néptudományi Intézetet tartotta alkalmasnak a gyűjtések koordinálására, de az Igazságügyi Minisztériumnak is jelentős szerepet szánt a szervezésben, abban, hogy a „magyar népi jogéletkutatás az ország minden táján meginduljon és végbemenjen”.⁴³³

⁴²⁸ PAPP L. 1948b. 3.

⁴²⁹ PAPP L. 1948b. 3.

⁴³⁰ BODOR A. 1935.

⁴³¹ PALÁDI-KOVÁCS A. 2002. 19–39.

⁴³² PAPP L. 1948b. 3.

⁴³³ PAPP L. 1948b. 20.

Papp útmutatását a gyakorlatban is kipróbálták, kibővített kérdőíve segítségével gyűjtötte adatait Bónis György tanítványaival Tápén 1948. szeptember 1. és október 15. között, immár a szegedi egyetem berkein belül. A tápéi gyűjtés

25. kép. Papp László módszertani alapvetése

Puszták Népében. Tárkány Szücs Ernő továbbra is a kiegészítésre, reformokra szoruló, jórészt kodifikálatlan magánjog alapjáról kiindulva, az állam szerepét hangsúlyozta: „Jog és társadalom viszonyának reálissá válása nemcsak társadalmi feladat, hanem állami is. [...] Demokráciában [...] jogunknak a társadalom igényeibe, szokásaiba, hagyományaiiba kell gyökerezni és szociálissá kell válnia, hogy a magyarságot a kizsákmányolás és kiuzsorázás minden formájától meg-

gazdag kéziratos anyaga a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárába került – ennek egy részét használta fel Börcsök Vince a tápéi jogi néphagyományokról írott dolgozatában,⁴³⁴ illetve Tárkány Szücs Ernő a jogi népszokásokról írt monográfiájában –, de azt csak közel ötven évvel később publikálta Nagy Janka Teodóra és Kőhegyi Mihály.⁴³⁵ Az alföldi gyűjtések sajátosságait az egyik legelkötelezettebb gyűjtő, Tárkány Szücs Ernő foglalta össze 1948-ban megjelent, *A népi jogéletkutatás problémái a Nagyalföldön* című cikkében.⁴³⁶

Bónis és tanítványa, Tárkány Szücs Ernő a gyűjtések újraindítása mellett a kutatások továbbvitelét biztosítandó, (nem tudományos igényű) helyzetelemzéseket is közreadtak a Tornyai Társaság Szemléjeként megjelent, Tárkány Szücs által szerkesztett hódmezővásárhelyi lapban, a

⁴³⁴ BÖRCÖK V. 1971. 243–255.

⁴³⁵ Az Etnológiai Adattárban EA 2133. számon őrzött 7 lapon, 267 cédulán és 1 rajzon nyilvántartott anyagot a szerzők két tanulmányban tették közzé. KŐHEGYI M. – NAGY J. T. 1995. 195–249., 1998. 185–235. Később Tárkány Szücs Ernő hagyatékából előkerült további harmincöt, addig ismeretlen, a tápéi gyűjtés anyagait tartalmazó cédula. Vö. KŐHEGYI M. – NAGY J. T. 2003. 233–245.

⁴³⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948b. 302–311.

mentse.⁴³⁷ Tárkány Szücs tulajdonképpen itt fejtette ki álláspontját a Társadalomtudomány hasábjain kibontakozott vita főbb kérdéseiben. Véleménye, hogy a magyar jogszokások összegyűjtése érdekében a jogászoknak két tudomány anyagához és módszereihez kell fordulniuk: a néprajzhoz és a társadalomtudományhoz, mely alatt gyakorlatilag a szociológiát értette. Míg a néprajz „a népi kultúra jogi anyagát” hivatott felszínre hozni, addig a szociológiai vizsgálatok a „jogi szükségletekre és a jogpolitikai szempontokra terjednének ki”.⁴³⁸ Mindezt a falukutatókon is számon kért tudományosság igényével tartotta kivitelezhetőnek, „hiszen a szociológia lassan azzá a tudománnyá válik, amelyet tanulmányok nélkül is mindenki ismerni vél, aki néhány falukutató író könyvét átlapozza”.⁴³⁹ Publicisztikájában végül egy válogatott szakemberekből álló jogpolitikai intézet felállítása mellett érvelt, melynek egyszerre lenne feladata a jogfejlesztés, a jogi műveltség színvonalának emelése, egyúttal „tájéegységenként rendszeresen figyeltetné a nép jogi életét, gyűjtené a jogszokásokat és lecsiszolná a magyar jog és a társadalom viszonyában jelentkező súrlódásokat”.⁴⁴⁰

26. kép. Papp László összegzése

Bónis György teljesen más alapokról indulva, rendkívül szofisztikált jogtörténeti műveltségét latba vetve sorakoztatta fel érveit arról, hogy „az épülő magyar demokráciában” milyen jelentőséggel bírhat a népi jog.⁴⁴¹ A korábbi cikkében megfogalmazottakra utalva bírálta az előző korszak jogalkotását, mert az nem tartott kapcsolatot a magyar parasztság jogi felfogásával: „az 1920–44 közötti jogalkotás elszakadt mind a magyar múlttól, mind a magyar néptől; ez természetes is volt, mert egy túlhaladott gazdasági és társadalmi rendet mesterségesen konzerváló rezsím nem is alkothatott a nép szemléletének megfelelő jogot.”⁴⁴²

⁴³⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1946. 21.

⁴³⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1946. 20.

⁴³⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1946. 21.

⁴⁴⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1946. 22.

⁴⁴¹ BÓNIS Gy. 1948. 15–23.

⁴⁴² BÓNIS Gy. 1948. 20.

Véleménye szerint demokráciában a jogalkotás terén is – természetesen nem változatlanul – a nép felfogásának kell érvényre jutnia. Az addigi kutatásokat áttekintve három jól elkülöníthető célt azonosított: a jogtörténet iratlan forrásainak feltárását, a néprajztudomány gazdagítását, egyúttal a „népi szemlélettől elszakadt jogalkotásnak” a magyarság mindennapi szükségleteihez, meggyőződéséhez igazítását. Szerinte az elmúlt kilenc esztendő kutatásai az első két ponton sikereseknek bizonyultak, a harmadik célt azonban nem sikerült megvalósítani. Reményét fejezte ki, hogy a „népuralom rendszerében” a kutatások tovább folytathatók, a korábbi eredmények hasznosulhatnak. Ennek elsődleges terepe nem a jogalkotás, sokkal inkább a jogászképzés: „a népi jogélet megismerésének elsőrangú gyakorlati fontossága van a jogász-hivatás megbecsülése és az életre készülő jogászfűjúság szempontjából. [...] Induljanak el a jog gyakorlati művelői és tanulói az alföldi magyar falvakba, ismerjék meg a magyar paraszt emelkedett erkölcsi és jogi felfogását, mélyedjenek el a szokásjogában kifejeződő gondolatvilágban s akkor hiszem, hogy mindhalálig hű munkásai lesznek az épülő magyar demokráciának.”⁴⁴³

A népi jogéletkutatás két tekintélyes szereplője a két cikkében életjelet adott magáról a háború után: az események értelmező szemlélként, a lehetőségekhez mérten, egy vidéki városi lapban próbálták a jogszokásgyűjtés programját az új rendszerrel is elfogadtatni. Közülük a tapasztaltabb Bónis a rendszer hibáira is reflektált. A korszak jogszolgáltatásába berobbant „laikus elemek” (a népbíróságoknál és az úgynevezett uzsorabírói különírtásokban) a magukkal hozott, jogerővel felruházott „népi jogi meggyőződésükkel” tálcán kínálták volna a népi jogélet megismerésének hangoztatását. Ennek kapcsán azonban Bónis – hallgatva lelkiismeretere – a hivatásos jogászok elméleti és gyakorlati tudásának nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta, melyre szerinte éppen olyan szükség van, mint egy sebészeti műtétnél az orvos tudására, vagy egy híd építésénél az építész felkészültségére.⁴⁴⁴ Nem csoda, hogy nézetei a hivatalos fórumokon nem találtak meghallgatásra.

Jogszokásgyűjtés az egri jogakadémia Szociográfiai Intézetében

Ebben az időszakban alakult újabb műhely a népi jogszokások gyűjtésére az egri jogakadémián, hivatalos nevén a Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Karon. Az 1947. év elején megnyílt Szociográfiai Intézet célkitűzéseit az igazgató,

⁴⁴³ BÓNIS Gy. 1948. 21.

⁴⁴⁴ BÓNIS Gy. 1948. 22.

Csizmadia Andor jogtörténész négy pontban fogalmazta meg az intézet első, *A szociográfiai alapismeretek vázlata* című kiadványában. Elsődleges célként a népi jogszokások gyűjtését, a nép jogi meggyőződésének tanulmányozását, továbbá annak vizsgálatát jelölte meg, hogy „a jogszabályok miképpen mennek teljesedésbe az életben, s így az életviszonyok javítása milyen jogi reformokat tesz szükségessé”.⁴⁴⁵ A kutatások a különböző tudományágak képviselőinek bevonásával az egyes községek (városok), községcsoportok jogi, társadalmi és gazdasági viszonyait voltak hivatva feltárni úgy, hogy a kutatások eredményeit a „gyakorlati élet is érvényesíthesse”.⁴⁴⁶ Az intézet – alapítói szándékai szerint – egyben az északi vármegyék (Heves, Borsod, Zemplén, Abaúj és Nógrád) „állami és társadalmi berendezkedéséről”, gazdasági és kulturális életéről rendelkezésre álló adatok nyilvántartója, de adatgyűjtése kiterjed a „nem magyar szuverenitás alatt élő magyar etnikumra” is.⁴⁴⁷ Csizmadia Andor a kutatások támogatására képzést hirdetett, heti egy órában *Bevezetés a népi jogkutatásba*, heti két órában *Szociográfia* címmel.

Az új intézet első kutatótáborának helyszíne a Heves megyei Péterváására lett, ezzel együtt megindult a barkók, „a palócság e legkeletebbre nyúlt ága” népi szokásjogának összegyűjtése, illetőleg az intézet egyik tanítványa elkezdte a mezőkövesdi házközösség szokásanyagát s ezzel kapcsolatban a matyók „népi szokásjogát” gyűjteni.⁴⁴⁸ „Csizmadia Andor munkaközössége”⁴⁴⁹ – melynek tagja volt többek között Kulcsár Kálmán és Tóth Zoltán György – a Magyar Táj- és Népkutató Központ által meghirdetett gyűjtésre *Barkó községek* cím alatt küldte be jelentését az Igazságügyi Minisztériumba, ami azonban eltűnt. A barkók körében végzett kutatás egyes eredményeit Tóth Zoltán György 1947-ben kiadott *A barkók öröklési jogszokásai* című könyvéből ismerhetjük meg. A szerző jogász, 1945-ben doktorált a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen. Egy év egri aljegyzősködést követően, 1946 végén került tanársegédként a jogakadémia magánjogi tanszékére, ahol édesapja, Tóth József a közigazgatási jogi tanszékot vezette.⁴⁵⁰ Tóth Zoltán György könyve bevezetőjében a „jogi néphagyományok és népi jogszokások felkutatását” szorgalmazta. Kiindulópontja, hogy ezek inkább a jórészt kodifikálatlan magánjogban, főleg a kötelmi, családi és öröklési jog területén „élnek és érvényesülnek”, s ezért „a népi jogkutatás számára itt nyílik a legtágabb tér”.⁴⁵¹ Röviden számba vette a hazai kutatókat – Mattyasovszky Miklóstól Fél

⁴⁴⁵ CSIZMADIA A. 1947. 29.

⁴⁴⁶ CSIZMADIA A. 1947. 29.

⁴⁴⁷ CSIZMADIA A. 1947. 30.

⁴⁴⁸ CSIZMADIA A. 1947. 30. A barkóságról vö. PALÁDI-KOVÁCS A. 1982., 2006., 2013a. 12–17., 2013.b. 12–17.

⁴⁴⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 852.

⁴⁵⁰ VERES G. 1997. 499., 507.

⁴⁵¹ TÓTH Z. 1947. 5.

Editig – akik „a népi jogkutatás korszerű jelentőségét felismerték”, és felsorolta a „francia népi jogkutatás”, a „folklore juridique” emblematikus alakjait.⁴⁵² Tóth Zoltán – saját kiadásában megjelent – könyve első fejezetében a barkó néprajzi csoportot jellemzi, ezt követően mutatja be öröklési szokásaikat: „Mindaz, amit eddig etnográfiai vonatkozásban a barkókról elmondtunk, már jórészt tűnőben van; de nincsen tűnőben a barkó-néplélek, amelyet az etnográfia tükrében tanulmányunk bevezetéseként bemutatni törekedtünk. Ez a barkó néplélek nyilatkozik meg népi jogéletében is, amelynek egy szűkebb körét, az öröklési szokásokat tárgyaljuk.”⁴⁵³ A tanulmány erőssége, hogy bár egy lokális közösség – a jogszokásokon belül szintén csak egy szűkebb terület –, az öröklési jogszokásainak vizsgálatára vállalkozott, figyelme kiterjedt a nemzetközi, elsődlegesen francia kutatásokra, valamint a fogalmi meghatározásokra is.⁴⁵⁴ A szerző szerint a barkók között feltérképezett öröklési jogszokások sajátosságait egy összehasonlító vizsgálat még pontosabban leírná, ehhez azonban a népi jogéletkutatásnak az ország valamennyi tájegységére és népcsoportjára ki kellene terjednie: „Kecsegtető feladat volna ez népi jogkutatóink számára, magánjogunk korszerű kodifikációjának küszöbén.”⁴⁵⁵

A Szociográfiai Intézet Pétervására (1948) után Ivádon (1949) szervezett fakutatást. Pétervásarán Csizmadia Andor mellett Tóth Zoltán György jogakadémiai tanársegéd, valamint a joghallgatók közül Kulcsár Kálmán, Acsády György és Rácz Gabriella volt a jogszokásgyűjtő munkacsoport tagja. Ivád községben Csizmadia Andor, Acsády György, Kulcsár Kálmán és Urbán Miklós végzett adatgyűjtést.⁴⁵⁶ A gyűjtőmunka eredményei azonban már nem jelenhettek meg: a katolikus jogakadémia 1949-ben megszűnt, a munkaközösség feloszlott, a diákok más-más egyetemeken fejezték be tanulmányaikat. Az Ivád és Pétervására jogéletéről összegyűjtött anyagot Csizmadia Andor csak évtizedekkel később publikálta.⁴⁵⁷

Az új intézet kiadványai kapcsán a népi jogélet kutatói ismét tollat ragadtak. Tárkány Szücs Ernő lapjában, a Puszták Népeben hívta fel a figyelmet Csizmadia

⁴⁵² „A népi jogszokások felkutatása és rendszeres feldolgozása külföldön külön tudományággá fejlődött [...] A francia népi jogkutatás több mint százéves múltjára mutat a Code Populaire hatalmas anyaga, amelyet a francia folkloristák és jogászok összegyűjtöttek. A folkloristák sorában Michelef (1837), Sébilott, Gaidoz, van Gennep, Saintyves nevét – a jogászok sorában Beugnof (1828), Chassan, Laboulage, Esmein, Girard, Chérnon, Jobbé-Duval nevét találjuk, mint akik a »folklore juridique« úttörőinek tekinthetők.” TÓTH Z. 1947. 5–6.

⁴⁵³ TÓTH Z. 1947. 19.

⁴⁵⁴ Szokás, népszokás. Jogszokás, szokásjog fejezet. TÓTH Z. 1947. 20–23.

⁴⁵⁵ TÓTH Z. 1947. 6.

⁴⁵⁶ CSIZMADIA A. 1979. 31.

⁴⁵⁷ CSIZMADIA A. 1979a. 5–34., 1979b. 34–61., 1983. 64–81.

kötetére,⁴⁵⁸ Tóth Zoltán György könyvét pedig az Ethnographiában ismertette. Mészáros Lászlóra, a kalotaszegi kutatás aktív résztvevőjére hárult a feladat, hogy a Puszták Népében bemutassa a barkók öröklési szokásait tárgyaló kismonográfiát. Tárkány Szücs szakmai szempontok mentén ismertette Tóth Zoltán kötetét, felvázolta a belőle kirajzolódó általános tendenciákat, kiemelte az újdonságokat. A szerzőn számon kérte az összehasonlítást, s úgy vélte, túl nagy vonalakban mutatta be a barkók öröklési jogszokásait, így néprajzi és jogi szempontból egyaránt fontos részletek maradtak el. Hiányolta továbbá, hogy nem szentelt kellő figyelmet a jogszokások földrajzi változásaira, és a barkóknak a területükön kívül élőkkel való kapcsolatára. Zárógondolatában reményének adott hangot, hogy a barkók jogi életének „további szelvényei is napvilágra kerülnek”.⁴⁵⁹ Mészáros László Tóth könyvét „a felszabadulás óta megindult első tényleges gyűjtőmunka” eredményeként jellemezte. Hangsúlyozta, hogy a felszabadulás óta nehezebb feladat előtt áll a népi jogéletkutató, mint annak előtte, mivel az egész magyar társadalom, így a jog is gyökeres változáson ment keresztül, és ez a változás a „tudományunk számára érdekes és a változás-kutatás számára értékes elindulási alap adatait nehezebben megközelíthetővé tette”.⁴⁶⁰

A „felszabadulás” valóban gyökeresen átalakította a jogrendszert, új apparátusok jöttek létre a jogrend biztosítására, melyek segítségével a totalitárius állam jogrendje – minden korábbit megdöntő gyorsasággal – hatolt be a hétköznapokba. Nemcsak a gyűjtések körülményei és a jogszokások változtak meg radikálisan, a megvalósult kutatások eredményei is csak több évtizedes késéssel láthattak napvilágot.

⁴⁵⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948a. 227. Az Ethnographiában a Szociográfiai Intézet megalakulásáról név nélkül jelent meg egy tudósítás. Ethnographia 1947. 343.

⁴⁵⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1947a. 230.

⁴⁶⁰ MÉSZÁROS L. 1948. 150–151.

NÉPI JOGÉLETKUTATÁS 1948 UTÁN

„A jelen valóságának mint a jogi szabályozás legfontosabb kontextusának elfogadásával arról sem feledkezhetünk meg, hogy e kontextus »közállapotaink«, jelenünk egésze történeti folyamatok terméke, ezek ismerete nélkül tehát nem megérthető.”⁴⁶¹

A népi jogéletkutatás ideológiakritikája

A népi jogélet kutatásának a „népuralom rendszerében” nem volt helye. A mindent átható ideológia természetesen a jogtudományt sem kerülhette el, sőt, a jog terrénuma elsődleges fontosságúnak minősült. Egyrészt a szocialista jogfelfogás – amely jognak kizárólag az állam által alkotott szabályokat tekintette – egyeduralmával elvi alapon kérdőjeleződött meg a népi jogéletként kutatott jelenség létjogosultsága, másrészt, mivel az előző rendszerben a népi jogéletkutatás támogatásra talált, sorsa azonnal megpecsételődött.

Kezdetben a Savigny-féle történeti jogi iskola marxí bírálatainak kötelező adaptációja tette nyilvánvalóvá, hogy a népi jog, valamint a történeti jogi iskola módszere és szemlélete nem lehet része az új (jog)tudományos koncepciónak.⁴⁶² A történeti jogi

27. kép. Kúlcshár Kálmán
(1928–2010)

⁴⁶¹ KÚLCSHÁR K. 1986. 5.

⁴⁶² „A XIX. század elején a kapitalizmus fejlődését az ideológiai harcok bonyolultsága, összefonódása jellemezte. Alapos tudásra volt szükség ahhoz, hogy valaki ebben az elméleti hínárban eligazodjon, minden szálát a maga lényeges jellegzetességében ismer-

iskola az „álhistorizmus” bélyegét kapta.⁴⁶³ Savigny kodifikációellenessége ebben az értelmezésben a „kapitalista viszonyok gyors fejlődésének akadályozója”, az pedig, hogy Savigny minisztersége alatt mégis fejlődés mutatkozott, annak az ékes bizonyítéka, hogy „egy ilyen hatalmas erőt, amit a termelési viszonyok fejlődése jelent, nem lehet még a Volksgeist cégére alatt működő államgépezet segítségével sem megállítani”.⁴⁶⁴ Méltatlan a Volksgeist (népszellem) kezelése is, mely ebben a kontextusban „mitikus, a romantikus reakció terméke”, s elkerülhetetlenül a nácizmusba torkollik.⁴⁶⁵ Miután Marx „lerántotta a hazafias, történelmi ideológiai leplet a porosz állam elnyomó testéről”, és egyidejűleg a „történelmi iskola gyakorlati tevékenysége ellen is küzdött”, nem maradhatott el az eszmék hazai viszonyokra való alkalmazása sem.⁴⁶⁶ A történelmi jogi iskola magyarországi hatásait a cikk szerzője, a fiatal Kulcsár Kálmán ekkor csak vázlatosan, a kiegyezés korára, különösen Zlinszky Imre munkásságára redukálva tárgyalta.

Kulcsár Kálmán a ciszterci rend egri Szent Bernát Gimnáziumának 1946-ban történt elvégzését követően előbb a budapesti József Nádor Műszaki Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, majd egy év után – a különbözeti vizsgát letéve – az egri jogakadémián folytatta tanulmányait.⁴⁶⁷ Joghallgatóként bekapcsolódott a Csizmadia Andor vezette népi jogéletkutatásba is. 1953-tól Szabó Imre akadémikus – aki Kulcsár és mások visszaemlékezése szerint is „politikai felfogása ellenére nagy és átfogó tudással rendelkezett”⁴⁶⁸ – vezetésével jogelméletből aspiránsi tanulmányokat folytatott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Szabó Imréről a mai jogelméleti irodalom – képességei és szaktudása elismerése mellett – „defensor dogmatis”-ként emlékezik meg,⁴⁶⁹ aki az 1945 utáni korszak-

jen fel. A proletariátus későbbi nagy tanítójának, Marxnak már ekkor, pályája kezdetén zseniális meglátásai voltak, ő már ekkor, hegelianus korában a későbbi nagy rendszerbe szervesen beilleszkedő alapvető megállapításokat tett. [...] éles szemmel bírálta Marx a korabeli reakciós porosz állam ideológiáját, s ennek egy részét, a történelmi jogi iskolát.” KULCSÁR K. 1955. 65.

⁴⁶³ „A jog területére érve, alapul véve azt a tételt, hogy a jogtudomány fontos része a felépítménynek, és az alapja szolgálatára hivatott, a történelmi jogi iskola helyét is könnyen megtaláljuk a reakciós porosz állam ideológiai szövevényében, és pedig kétségtelenül az álhistorizmus bélyegével, objektív rendeltetését tekintve, feudális viszonyok és a reakciós porosz uralkodó osztályok érdekeinek védelmében.” KULCSÁR K. 1955. 68.

⁴⁶⁴ KULCSÁR K. 1955. 69.

⁴⁶⁵ KULCSÁR K. 1955. 72.

⁴⁶⁶ KULCSÁR K. 1955. 79–80.

⁴⁶⁷ Vö. VARGA Cs. 2013. 167–204.

⁴⁶⁸ KULCSÁR K. 2005. 5.

⁴⁶⁹ „Defensor dogmatis: a dogma védelmezője. A cím kétféleképpen érthető: a (szocialista) jog dogmatikájának, illetve a (Marxra mutogató) szocialista dogmának a védelmezőjeként. Kétségtelen, hogy Szabó Imre munkásságában mindkettő jelen van. A szocialista

ban gyakorlatilag egy személyben reprezentálta a jogelméletet, sőt a jogelmélet központi „ideológia-karbantartó szerepe” miatt az egész jogtudományt, és ebből következően jelentős szerepet töltött be a tudománypolitika intézményeiben is.⁴⁷⁰ 1945 előtti írásaiban a fiatal Szabó Imre a jogszociológia pozícióit kereste, s egyúttal a korszak „időszerűtlen jogtudományának” gyengeségeit kritizálta. Ebbe a sorozatba illeszkedett Papp László kiskunhalasi könyvéről írott, az előző fejezetben részletesen elemzett bírálata is.⁴⁷¹ Szilágyi Miklós szerint Szabó egyedülként adott hangot kétségeinek a jogszokásgyűjtés eredményeinek a jogalkotásban és jogalkalmazásban való felhasználhatósága kapcsán.⁴⁷² Bírálata ugyanakkor „tapintatos”, Bónis tekintetében „empatikus” és szaktudományos érvekkel alátámasztott volt, amellyel a népi jogéletkutatás számára közfigyelmet és definíciós kényszert hozott.

A marxista jogszemlélet „hivatalos” fellépése azonban nem sokkal ezután hangnem- és hangsúlyváltással járt.⁴⁷³ A népi jogéletkutatás kapcsán a tanítványra, Kulcsár Kálmánra hárult a feladat, hogy egyértelművé tegye a hivatalos álláspontot. A megsemmisítő kritika legnagyobb hiányossága az volt, hogy nem látta, vagy ha látta, akkor nem láttathatta, hogy a bírálat keresztüzében álló – Györfly kezdeményezte – program lényegében a náciizmus fenyegető térnyerésével szemben fogalmazódott meg. Az 1956 utáni hivatalos ideológiával összhangban Kulcsár Kálmán egy, 1961-ben megjelent írásában a népi jogéletkutatás mozgalmát

jog, amint nyilvánvalóvá vált, hogy az állam és a jog elhalásával kecsesgató kommunizmus lidércfényként mindig előtte lebeg, de el sosem tudja érni (legfeljebb kihirdetni), saját dogmatika kidolgozásához látott. Ez bizonyos szubsztanciális (pl. a hatalom egysége vagy a társadalmi tulajdon kiemelt helye) és formális tételek (pl. a jogi norma szerkezete vagy a jogági tagozódás) hirdetésében nyilvánult meg, ami megfelelő kritika és vita tárgyává tehető. Ha még van értelme, akkor ez a kritika elvégezhető. A marxista–szocialista dogmák kérdése az ideológia szférájába vezet el. Itt a kérdés úgy fogalmazható meg, vajon a radikális marxista kritikái filozófia alkalmas-e egy pozitív jogelmélet megalapozására. A marxista dogmák védelmezőjeként Szabó Imre éppen erre tesz kísérletet: arra, hogy jogelméletet építsen az alap–felépítmény tételére.” SZABÓ M. 2003.

⁴⁷⁰ FLECK Z. 2003.

⁴⁷¹ SZABÓ I. 1935. 809–815., 1938. 615–618., 1940. 529–534., 1942. 422–427., 1943. 483–485.

⁴⁷² SZILÁGYI M. 2000. 697.

⁴⁷³ „1945 azonban nemcsak a »polgári« jogelmélet képviselői számára jelentett korszakhatárt, hanem a hazai marxista jogszemlélet »hivatalos« fellépésének is a dátuma. Az eleinte tanúsított, másokkal szembeni tapintatosságot és empátiát igen hamar fölváltotta az ön- és céltudatos hangnemben fogalmazó, egyetlen igazságot ismerő retorika.” SZABADALVI J. 2004. 7.

hungarocentrikusnak, nacionalistának bélyegezte.⁴⁷⁴ „A népi jogélet kutatásának társadalmi tartalma, nemkülönben szellemi összetevői is azt mutatják, hogy a nemzeti és romantikus felfogású népi jognak ilyen összekapcsolása Magyarországon is a nacionalizmus egyik megnyilatkozási formája volt.”⁴⁷⁵ A mozgalom feladatmeghatározása kapcsán – ahogy Szabó is – túlzónak ítélte a jogpolitikai szempontok hangsúlyozását. További szakmai hibaként értékelte, hogy a kutatók leszűkítették a nép fogalmát a parasztságra, melyet „az osztályszempontok mellőzésével egységesnek fogtak fel”.⁴⁷⁶ Ezenfelül a jog területére vetítették, egyúttal abszolútizálták az idegen és a magyar népi mesterséges szembeállítását, ezzel együtt nem ismerték fel és „elleplezték az elnyomók és elnyomottak ellentétpárját”.⁴⁷⁷

Az új marxista–szocialista dogmatika alapjain még karakteresebben jelentek meg az amúgy ténylegesen jelentkező terminológiai bizonytalanságok. Ebből a megközelítésből egyértelmű, hogy amit a kutatók a népi jog fogalmán értettek, az voltaképpen nem jog.⁴⁷⁸ Kulcsár tényszerű megállapítása volt, hogy bár az egyes kutatók többféleképpen is definiálták a népi jog fogalmát, a gyűjtéseknél végképp elmosódtak a fogalom határai. Ez a fogalmi bizonytalanság egyrészt a gyűjtések során előfeltevéseken alapuló szelekciót idézett elő: azokra a szabályokra irányította a figyelmet, amelyek a fennálló jogrenddel szemben álltak. Másrészt a fogalom meghatározatlansága folytán a jogszokások valójában nem különültek el az összes többi szokástól. A bíráló úgy vélte, hogy ténylegesen nincs is olyan ismérv, amely a jogszokásokat a többi szokástól megkülönböztethetné.⁴⁷⁹ Attól, hogy a jogtudat kifejeződik bizonyos szokásokban, azok még nem lesznek jogszokások. Konklúziója, hogy nincs elkülönülő népi jogélet, a jogtudat vizsgálata maximum az általában vett jogéletkutatással lehetne azonos, amely azonban még hallgatólagosan sem tartalmazhat jogpolitikai szempontokat.

Nem vitatható, hogy Kulcsárnak a népi jogéletkutatást a korszak dogmatikájában elhelyező megnyilatkozásai is tartalmazták a népi jogéletkutatást előrevivő megállapításokat. Azonban a pozíció, amiből megfogalmazta álláspontját, nemcsak a mondanivalót determinálta, de a felvetett kérdésekről való érdemi vita lehetőségét is kizárta. A gyűjtések gyakorlatilag teljesen megszűntek, csupán helyi kiadású néprajzi monográfiákban (Orosháza és Tápé) jelentek meg tanulmányok a népi jogélet kutatásáról.⁴⁸⁰ A hivatalos álláspont módosítására – a rendszer sajá-

⁴⁷⁴ KULCSÁR K. 1961. 167.

⁴⁷⁵ KULCSÁR K. 1961. 185.

⁴⁷⁶ KULCSÁR K. 1961. 178.

⁴⁷⁷ KULCSÁR K. 1961. 179.

⁴⁷⁸ KULCSÁR K. 1961. 179.

⁴⁷⁹ KULCSÁR K. 1961. 180.

⁴⁸⁰ HAJDÚ M. – KOVÁCS F. 1965. 161–191., BÖRCSÖK V. 1968. 131–139., 1971. 243–255.

tosságainak megfelelően – csupán önkritika formájában kerülhetett sor, ez azonban csak közel két évtized elteltével következett be.⁴⁸¹

„Enyhülés”, népi jogéletkutatás és jogszociológia

Kulcsár Kálmán 1974-ben közreadott könyvében a társadalom és a jog kapcsolatát elemezve adott áttekintést a „népi jogkutatás” hazai történetéről.⁴⁸² Úgy vélte, Györfly torz képet adott az osztályviszonyokról, amikor azt állította, hogy a nép azért látja az államjogban az urak fegyverét, mert az idegen, nem pedig magyar szokásokat tükröz. Hiába volt jó szándékú a mozgalom, ha az a népen csak a parasztságot, jogon pedig legtöbbször csak a régi jogszabályok maradványát értette. A programadókban megfogalmazottak Kulcsár szerint aktuálpolitikai szempontokat szolgáltak, és mesterségesen elválasztották a jogot az államtól. Magyar, s egyúttal kelet-közép-európai sajátosságként tekintette, hogy a jog és az élet viszonya, a helyes jog kérdése, „a hétköznapi élet normateremtő valósága és a jogalkotás létrehozta norma” összefüggése, konfrontációjának lehetősége a jogi népszokások kutatásában merült fel. Úgy ítélte meg, hogy a jogi szabályozás pótlására, korrekciójára keletkezett vagy a jogi szabályozás figyelmen kívül hagyásával életben maradt normáknak – köztük a jogi néphagyományoknak – jelentőségük lehet a jogérvényesülés folyamatában.⁴⁸³ Ez pedig már a marxista szociológia részeként újtára indult jogszociológia vizsgálati területével is egybevágh, a helytelen elméleti kiindulópontok pedig nem lehetnek akadályai annak, hogy az a jogi néphagyományok elemzésével foglalkozzon.

Kulcsár népi jogot negligáló korábbi álláspontjának változásáról tanúskodik az 1978 szeptemberében a Valóságban megjelent cikke⁴⁸⁴ is, amelyben beszámolt az 1978 augusztusában Budapesten tartott Összehasonlító Jogi Világkongresszusról. Ennek egyik szekciója „mintegy a probléma tudományos és gyakorlati fontosságának elismeréséül”⁴⁸⁵ a jog etnológiai vizsgálatával foglalkozott. A szerző arról tudósít, hogy világszerte fokozódó érdeklődés mutatkozik a primitív, törzsi társadalmak és a fejlődő országok átalakuló viszonyai iránt, melynek következtében óriási fellendülés figyelhető meg a jog etnológiai vizsgálatában. Az etnológiai jogtudomány fontos sajátosságának tekinti a jog fogalmának kiszélesítésén és a jogrendszer pluralitásának feltételezésén túl a tradicionális társadalmakhoz való kötődést. Ezzel a kikötéssel a szerző lehetségesnek tartja akár etnikai, akár

⁴⁸¹ Az 1970–1980-as évek jogtudományáról vö. GELENCSÉR J. 2014. 122–124.

⁴⁸² KULCSÁR K. 1974. 210–230.

⁴⁸³ KULCSÁR K. 1974. 223.

⁴⁸⁴ KULCSÁR K. 1978. 1–11.

⁴⁸⁵ KULCSÁR K. 1978. 1.

vallási szubkultúrák jogéletének vizsgálatát. Úgy véli, hogy az állami jogtól különböző vagy azzal szemben álló magatartási norma vagy normarendszer léte logikailag nem csupán ahhoz a feltételezéshez vezethet, hogy az állami jogrendszer mellett más jogrendszer is él a társadalomban. Az emberi magatartást a jogiak mellett más normák is alakítják. Az előbbi csupán része az utóbbinak, ezért – írja Kulcsár – nem állíthatjuk, hogy minden hatékony magatartásszabály jogi norma lenne.⁴⁸⁶ Elfogadhatónak tartott „egy másik hipotézist”, hogy „az etnológiai megközelítésnek – integrálva azt a jog valósággá válásának folyamatát vizsgáló kutatásokba – bizonyos perspektívát adjon”.⁴⁸⁷ Ennek szellemében párhuzamot vont a két világháború közötti Magyarországon – és általában a kelet-közép-európai országokban – a jogpolitikai törekvésekkel párosult népi jogszokás kutatás, valamint Etiópia között, ahol hiába vezettek be egy professzionálisan megszövegezett polgári törvénykönyvet, az a gyakorlatban az ellenállás miatt sohasem érvényesülhetett, „nem vált belőle élő jog”.⁴⁸⁸ A Kulcsár által Etiópiával kapcsolatban említett jelenség máig a „folk law” legnépszerűbb kutatási terepe. A keret, ahol Kulcsár Kálmán szerint a népi jogélet kutatása helyet kaphat, sőt gyakorlatilag értékelhető fontossággal bírhat, az, ahol „beilleszkedik a joghatékonyság jogszociológiai értelmű problémájának kutatásába, miközben specifikusan etnológiai jellege mindinkább elhalványul”.⁴⁸⁹ Kulcsár úgy látta, hogy a jövőben a hagyományos értelemben vett jogi etnológiai megközelítés egyre inkább integrálódik egy általánosabb jogszociológiai elméleti, fogalmi és módszertani rendszerbe, amely a jog életének, a jog realizálódásának teljességét kívánja megragadni: „A történeti tényezők változása következtében tehát a kezdeti jogi etnológia, amely századunkban egyre inkább jogi antropológiává formálódott, napjainkban és még inkább a jövőben a jogszociológia részévé válik.”⁴⁹⁰

Az itt vázolt szemléletváltás óriási jelentőségű a hazai népi jogélet kutatás szempontjából. Kulcsár Kálmán mindent meg is tett a megvalósításáért, a népi jogélet kutatását fokozatosan beillesztette a hazai jogszociológia történetébe. Ezzel egyidejűleg lehetővé tette, hogy Tárkány Szücs Ernő – több évtizedes gyűjtőmunkával a háta mögött – 1981-ben megjelentethesse a magyar jogi népszokásokról írott 900 oldalas monográfiáját⁴⁹¹ a Társadalomtudományi Könyvtár

⁴⁸⁶ KULCSÁR K. 1978. 4.

⁴⁸⁷ KULCSÁR K. 1978. 4.

⁴⁸⁸ KULCSÁR K. 1978. 3.

⁴⁸⁹ KULCSÁR K. 1978. 7.

⁴⁹⁰ KULCSÁR K. 1978. 10.

⁴⁹¹ „Lényegében a már gyűjtött anyag rendszerezése, a korábbi írások kritikai elemzése és a jogszociológia hazai megerősödése tette lehetővé azután a nyolcvanas évek elejére e kutatási irány legfontosabb hazai és jelentős nemzetközi figyelmet is kiváltó munkájának, Tárkány Szücs Ernő összefoglaló monográfiájának megjelenését.” KULCSÁR K. 1997. 80.

sorozatban. Kulcsár 1997-ben közreadott jogszociológiai tankönyvében a jogi népszokások kutatását már a „legsajátságosabb magyar jogszociológiai kísérletként” jellemzi.⁴⁹² Ezzel a tananyagot képező kutatástörténeti áttekintésébe a jogi néphagyományok kutatását, ha érintőlegesen is, de beemelte. A későbbi kutatástörténeti áttekintések számára fontos szempontokat kínál továbbá annak elemzésével, hogy miként nyert teret a jog társadalmi szemlélete és a jogi pluralizmus a szocialista normativizmussal szemben. Ezzel a hazai népi jogéletkutatásban sötét foltként jelentkező, máig kevésbé feldolgozott időszakhoz (1948–1968) adhat támpontokat, persze azzal a kiindulóponttal, mely szerint a jogi népszokások gyűjtése a hazai jogszociológia része. Ez a megközelítés azonban korántsem egyeduralgó. Paládi-Kovács Attila egyenesen „jogba ütköző kisajátítási kísérletnek” nevezi a néprajzi eredményeknek a „szociológia vérszegény hazai történetébe” történő átemelését.⁴⁹³

Kulcsár Kálmán revidálta a történeti-jogi iskolával kapcsolatban kifejtett korábbi véleményét is. Ennek egyik lenyomata az útjára induló Jogtörténeti Szemléhez – immár a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárhelyetteseként – írt *Útra-Valója*.⁴⁹⁴ Itt Savignyt idézte, aki a világ első jogtörténeti folyóiratához (*Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, 1815) megfogalmazott bevezetőjében vetette papírra az alábbi mondatot: „a történelem az egyedüli útja annak, hogy saját állapotunkról valódi ismereteket nyerhessünk.” Kulcsár hiábavalónak értékelte a magyar jogfejlődésben megnyilvánuló „görcsös törekvést” a múlttal való szakításra, hisz a jogi szabályozásban és a bírói gyakorlatban visszatérően jelen vannak „a korábbi jogfejlődés elemei, jogi kultúránk történeti fejlődésének következményei”. Zárógondolatként annak a kívánságának adott hangot, hogy a „megújódott jogtörténetírás” megadhatja majd az aktuális jogi és társadalomépítő feladatokhoz az „oly régen várt tudományos segítséget”.⁴⁹⁵

Természetes és üdvözlendő, hogy a szocialista normativizmus bebetonozott bunkeréből ki-kitekingető jogtudomány elsődlegesen az 1945 előtt indult és a hivatalos jogtudománnyal szemben működő tudósok rehabilitálását végezte el elsőként (a jogszociológia oldaláról mindenekelőtt Somló Bódog, Pikler Gyula és Horváth Barna kapcsán), és csak ezután foghatott hozzá a szocialista jogtudomány átfogó értékeléséhez, a hozzá való viszony kialakításához. Ez a folyamat ha nem is gyorsan, de zajlik. A népi jogélet kutatása kapcsán sem hallgatható el a hivatalos (jog)tudomány akadályozó szerepe, mely kitörölhetetlenül része a hazai kutatástörténetnek. A korszak részletes értékelésével, a viszonyítási pontok kijelölésével még adós a (jog)tudomány, mindenesetre úgy tűnik, ezt nem,

⁴⁹² KULCSÁR K. 1997. 75.

⁴⁹³ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 867.

⁴⁹⁴ KULCSÁR K. 1986. 3.

⁴⁹⁵ KULCSÁR K. 1986. 3.

vagy nem egyedül a saját szerepét épp újraértelmező jogelmélet fogja elvégezni. A népi jogélet kutatása szempontjából jelentősebb kérdésnek tartom a jogszociológiához való viszony tisztázását. A jogszociológia kezdetei a jog és társadalom közti szakadék felismerésére nyúlnak vissza. Angolszász területen született meg a jog kettős természetüként való feltételezése, amely szerint egyrészt jognak kell tekintenünk mindazt, amit az állam jogszabályként kibocsát (law in books), másrészt azt, ami a gyakorlatban ténylegesen megvalósul (law in action).⁴⁹⁶ A századforduló környékén megszületett a jog kettős természetüként való felfogásának kontinentális változata is. Jelen elemzés bevezetőjében is említett Eugen Ehrlich, a német jogszociológia nagy alakja a történeti jogi iskola hagyományaihoz kapcsolódva kétféle jogi normát különböztet meg: a döntésre szolgáló normákat, amelyeket az állami szervek, különösképpen a bíróságok alkalmaznak a jogviták eldöntése során, és az élet valós kötelékeiből származó szabályokat, amelyek az élet olyan tényeiből, kötelékeiből fejlődnek ki, mint a család, a falusi közösségek, a gazdasági élet stb. Ehrlich szerint az emberi magatartást elsősorban ez utóbbiak irányítják.⁴⁹⁷

A jogszociológia alapproblémáját létrejöttétől kezdve a szélesen értelmezett joggyakorlat és jogszabály közti eltérés adja. Nem kétséges, hogy ehhez hasonló el-
lentmondást fedeztek fel a népi jogélet kutatói is, amikor az élő jogot népi jogként, az írott jogot pedig a nép jogérzekétől távol eső, éppen ezért csak rákényszerített jogként értelmezték.⁴⁹⁸ Meggyőződésem, hogy a jog pluralitásának és társadalmiságának jogszociológiai elismerése biztos elméleti alapokkal szolgálhatna a népi jogéletkutatás számára. Fontos azonban felhívni a figyelmet a mondat feltételességére, hiszen a népi jog kutatói elméleti megalapozásért sosem fordultak, nem is fordulhattak a jogszociológiához. Kulcsár Kálmán jól érzékeli, hogy Roscoe Pound elmélete – mely szerint a jogszabályi anyag növekedése, a túlszabályozottság csökkenti a jog hatékonyságát – fontos kiindulópontja lehet a népi jogszokások vizsgálatának. Pound véleménye szerint éppen a jogi szabályozás növekvő mennyisége, áttekinthetőségének rohamos csökkenése ad lehetőséget egyrészt a korábbi, megszokott szabályozás fennmaradására, másrészt a hagyományos cselekvésminták, az életviszonyokat – különösen az elemi viszonyok területén – egyszerűbben és néhány alapvető értéket megtestesítő módon szabályozó szokásrendszerek továbbélésére. Érdekes látni, hogy még a weberi jogfelfogás – mely a jogfejlődésben a jog folytonosan racionalizálódó és formalizálódó tendenciáit látja – sem zárja ki a kevésbé racionális elemek létezését.⁴⁹⁹ Webernél ezek az „antiformális” elemek minden jogágban megjelennek (például a kötelmi jogban a „Treu und

⁴⁹⁶ BOROS L. 1998. 22.

⁴⁹⁷ KULCSÁR K. 1997. 53.

⁴⁹⁸ KULCSÁR K. 1997. 78.

⁴⁹⁹ KULCSÁR K. 1981. 839.

Glauben”, a kölcsönös bizalom, az üzleti tisztesség). A szociológia büszkén vállalt empirizmusát a jogszociológia is magáévá tette, így nem csoda, hogy előzményként tekint a népi jogélet kutatására, mely az egyetlen olyan kísérlet volt, amely empirikus módszerekkel kívánta a jogéletet feltárni.⁵⁰⁰ A jogszociológia elméleti kiindulópontja alapján természetszerűen jutott arra a felismerésre, hogy a népi jogéletkutatás mozgalma része előtörténetének. A baj nem ezzel van. Sokkal inkább azzal, hogy a beemelés kimerült a kutatástörténet vázlatos átvételében. Nem került sor a kutatástörténet újabb eredményeinek integrálására sem, és még nagyobb hiányosság, hogy a kutatások publikált és kéziratban maradt eredményei teljesen kívül maradtak a jogszociológia érdeklődésén.

Az ideológiakritika bírálata

Varga Csaba – visszatekintése szerint – Tárkány Szücs Ernőt megismerve, „az üldözött és ügye iránti tiszteletteljes rokonszenv” keltette fel érdeklődését a jogi népszokások vizsgálata iránt.⁵⁰¹ Találkozásaik nyomán figyelemmel kísérte az Európa-szerte e témában megjelent publikációkat, s hogy felhívja a szakma figyelmét a diszciplínára, több ismertetést közölt: az 1970-es évek közepétől egy átfogó francia értékelésről, valamint egy román és egy szerb jogi néprajzi opuszról tett közzé recenziót.⁵⁰² A román Vulcănescu – aki Tárkány Szücs Ernő meghívására 1975-ben részt vett a budapesti finnugor kongresszuson⁵⁰³ – munkáját ismertetve Varga röviden áttekintette a magyar előzményeket. Rögzítette, hogy a mozgalom átfogó, a tudományos és a tudományon kívüli szempontokat összefogó értékelése még várat magára, s ugyanez a helyzet más szocialista országokban is. Ezért tulajdonított különös jelentőséget Vulcănescu úttörő írásának, mely a néprajz, a jogtörténet körén túl „egyes tételes jogtudományi ágak figyelmére is érdemesnek mutatkozott”.⁵⁰⁴ A román jogi népszokások kiváló kutatója „a közös gondokra is tekintettel” annak hivatkozási alapja, példája lett, hogy a szocialista irodalom sem nélkülözheti a jogi etnológia tanulságait.⁵⁰⁵ Kristić 1979-ben Belgrádban megjelent könyve kapcsán pedig Varga azt vázolta fel, miként hasznosította a szerb tudomány az 1970-es évek végén „az empirikus jogszociológiában fordulópontot jelentő” Baltazar Bogišić eredményeit.⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ KULCSÁR K. 1974. 201.

⁵⁰¹ VARGA Cs. 2009. 28.

⁵⁰² VARGA Cs. 1973. 659–660., 1974. 8–10., 1980. 762–764.

⁵⁰³ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 872.

⁵⁰⁴ VARGA Cs. 1973. 696.

⁵⁰⁵ VARGA Cs. 1973. 696., vö. TÁRKÁNY SZÜCS E. 1975c. 201–203.

⁵⁰⁶ VARGA Cs. 1980. 762.

Varga Csaba „Tárkány Szücs Ernővel folytatott baráti diskurzusok nyomán, munkássága elismertetésének jogtudományi segítése jegyében”⁵⁰⁷ 1981-ben a Jogtudományi Közlöny hasábjain közzétette *Népi jogszokástól a jogi népszokásig* című cikkét. A cikk a jogi népraiz marxista bírálatát elemezve felvetette annak megkérdőjelezhetőségét, hogy a modern államiságnak és modern formális jognak olyan jelentőséget kellene tulajdonítani, „hogy a megelőző évezredek fejlődésének jelenségeiből s összefüggéseiből érdektelenként minden kiszoruljon, ami nem ezek előképéül szolgált, nem ezek számára készítette elő az utat”⁵⁰⁸. Úgy vélte, amennyiben el is fogadjuk a modern formális jognak az állammal való összefonódását, ebből a kapcsolatból nem kizárólagosan következik, „hogy e kapcsolat fennállta egyszermind a jogtudományi vizsgálódás abszolút elhatárolási kritériuma” is legyen. Elemzése szerint a szocialista jogelmélet azért fordult egyértelműen szembe a népi jogélet kutatásával, mert a jogi népraiz olyan időben került a magyar jogelméleti gondolkodás érdeklődési körébe, amikor a szocialista jogelmélet még „a saját intézményi berendezkedés teoretikus megalapozásával viaskodott, s így a múlttal legfeljebb csak mint a nem szocialista kortársi irányzatok közvetlen történeti előzményével került kapcsolatba”⁵⁰⁹. A cikk jelentősége, hogy egyes terminológiai bizonytalanságok kiküszöbölését célozta, és több, valóban újszerű javaslatot tartalmazott. A szerző a jogszokást mint az „államisított” jogon kívülit jellemezte, melynek feladata jogi funkciók betöltése ott, „ahol a történelmi fejlődés logikájából vagy specifikus történelmi okokból adódóan az állami és jogi szervezés hiányzik (1), és/vagy a szervezés alacsony szintjéből, érdektelenségéből következően számottevő egységge szerveződő társadalmi csoportokig nem hatol le (2), illetőleg ennek tényleges funkcióbetöltést eredményező gyakorlattá tételében szenved kudarcot”⁵¹⁰. Varga szerint az első két esetben önálló kultúráról van szó. Ez az angolszász irodalomban primitív jogként megjelenő képződmény, melynek ősi és mai megjelenési formáit a jogi antropológia és/vagy a jogi etnológia vizsgálja: „Eszertint szubkultúrává az állam és jog kudarcát jelző szokás is csak annyiban válik, amennyiben viszonylagos történelmi különállását feladva egészében abba integrálódik, annak a gyakorlati megvalósulásában mutatkozó változatává koreszosul.”⁵¹¹

Varga megközelítésében a népi jogszokás és jogi népszokás közötti különbség alapja egyrészt időbeli, másrészt e szokáscsoport valóságban betöltött szerepéhez köthető. A jog területének határait az állami elismerés gyakorlata jelöli ki: a hatalom érvényesíthetőségének körén belül ez tetszőleges, a hatalom gyakorlásában

⁵⁰⁷ VARGA Cs. 1999. 121.

⁵⁰⁸ VARGA Cs. 1999. 122.

⁵⁰⁹ VARGA Cs. 1999. 123.

⁵¹⁰ VARGA Cs. 1999. 133.

⁵¹¹ VARGA Cs. 1999. 133.

szerepet játszó megfontolásoktól függ. Ezzel szemben a jogszokást a gyakorlat jelöli ki: „noha természetszerűleg ez is manipulálható, a közösség mindenkori spontaneitása mégis mindenkor adott”. Varga jogi népszokás alatt az állami jog hiányát pótló szokást ért, amely időben korábbi és szerepe jelentős. Népi jogszokás alatt pedig azt, amikor az „állami és jogi szervezés a kérdéses funkciókat már teljességgel átveszi, betölti, s csupán ennek keretében, a maradványaiban még élő (nép)szokás összetevőjeként, mint az állami és a jogi szervezés kiegészítője, színezője – esetleg csak jelképes jelentőséget hordozó tartalommal – él tovább”.⁵¹² A szerző némi öniróniával utal arra, bárhogyan is fogjuk fel a jog (értve alatta szokásjogot és írott jogot)⁵¹³ egyaránt), jogszokás és jogi szokás kapcsolatát, illetőleg ennek történelmi változását, egy biztos: egyik sem fogható fel határozott körvonalú tömbként.⁵¹⁴

⁵¹² VARGA Cs. 1999. 134.

⁵¹³ Vargánál a szokásjog az „államiasított” jog összetevője, mint a jog fejlettebb állapotának, az úgynevezett alkotott-írott jognak a) történelmi előzménye, majd b) kerete, végül c) kiegészítője. VARGA Cs. 1999. 133.

⁵¹⁴ Varga Csaba tekintélyes jogelméleti munkásságában a jogi néprajz, etnológia és antropológia művelése nem Tárkány Szücs Ernő megsegítésére korlátozódik. Az évek során – mindenekelőtt Leopold Pospíšil jogantropológus hatására – a kutatásokat támogatandó, a jogantropológia hazai elméleti megalapozásában jelentős eredményeket ért el. Vö. VARGA Cs. 2004.

IMREH ISTVÁN (1919–2003) „FÖLDKÖZÖSSÉGTŐL A FALUKÖZÖSSÉGIG”

„Az országos méretű közösségi forma lazább szerkezetű, az állam tehát kevésbé kapcsolja közvetlenül magához az egyént. Annál inkább épül az bele kis, őt egészében magába ölelő társadalmi alakulatokba.”⁵¹⁵

A hazai élő jogszokások gyűjtéséről című Tagányi-kötet megjelenésekor született Imreh Istvánról a népi jogéletkutatás elemzése során mindenképpen meg kell emlékezni. Remekművi forrásközlései s az azokhoz írott európai kitekintésű tanulmányai jelentik azt az alapot, mely révén a legrövidebb áttekintésekben is szerepelnie kell nevének és legfontosabb munkáinak (*A székely falutörvények*, 1947; *A rendtartó székely falu*, 1973; *A törvényhozó székely falu*, 1983). Ahogy Tagányi Károly, Fél Edit és Tárkány Szücs Ernő munkásságának (utóbbi fiatalkori munkáiból mindenekelőtt a Mártély jogéletét bemutató kisonográfijának) mér-földkő szerepet tulajdoníthatunk a népi jogélet kutatásában, ugyanígy hozzájuk mérhetőnek tekinthetjük Imreh István szerepét is. Mindenekelőtt ő volt Tagányi programjának legautentikusabb folytatója. Nemcsak Tagányi jogszokásgyűjtő programjának elemeit valósította meg a székely falutörvények közzétételével és erdélyi jogszokásgyűjtő munkáival, de a földközösségre vonatkozó kutatások is – eltekintve a Molnár Erik-féle munkacsoport munkáitól⁵¹⁶ – elsőként nála találtak követőre. Tárkány Szücs Ernő mellett, hogy Imreh István eredményeit maximálisan integrálta a *Magyar jogi népszokások* anyagába, sokat tett azért, hogy azokat a szakmai közönség is megismerhesse.⁵¹⁷ Fontos szempont, hogy

⁵¹⁵ IMREH I. 1983a. 26.

⁵¹⁶ Vö. VARGA J. 1952., SZÉKELY Gy. 1953. 80–103.

⁵¹⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948c. 205–206., 1975b. 463–464., 1980d. 595–596., 1983b. 3–5.

Imreh István munkássága kapcsán betekintést nyerhetünk az erdélyi jogélet kutatásába, mely – a fentebb már említett – Vulcănescu hatására már az 1970-es évek elejétől nagyobb teret kapott, s melynek eredményei feltétlen beépítendőek a népi jogéletkutatás hazai történetébe.

A Sepsiszentkirályon született Imreh István 1938-ban fejezte be középiskolai tanulmányait Brassóban, de érettségi vizsgát csak 1940-ben, a második bécsi döntés után tehetett. Ezt követően beiratkozott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karára, ahol a második világháború idején szerzett oklevelet.⁵¹⁸ Az egyetemen hallgatója volt Bónis Györgynek, és részt vett a magántanárként időnként Kolozsvárra látogató Bibó István jogbölcseleti szemináriumának munkájában is.⁵¹⁹ Itt kapcsolódott be a Venczel József vezette bálványosváraljai falukutató tábor munkájába, melynek eredeti célkitűzése az volt, hogy a falu múltjának és jelenének tanulmányozásával körvonalazzák az erdélyi agrártelepülések korszerűsítésének lehetőségét.⁵²⁰ A falukutató táborban végzett munkáról – mely rendkívül nagy hatással volt Imreh későbbi munkásságára – a fiatal közgazdász egy kolozsvári diáklapban, a Márciusban közölt beszámolót.⁵²¹ A bálványosváraljai falukutató tábor ötvözte a magyarországi falukutató mozgalom klasszikus értékeit, eredményeit a szociológus Dimitrie Gusti módszertanával. Ez a szerencsés találkozás egy átfogó, a történelmi előzményeket is integráló közgazdaságtani és szociológiai vizsgálatot eredményezett. A bálványosváraljai falukutató tábor égisze alatt egy kisebb jogszokáskutató csoport is működött, melynek tagja volt Tárkány Szűcs Ernő is. Kettejük ismeretsége innen eredt.

A visszaemlékező Benkő Samu szerint Imreh István érdeklődése a bálványosváraljai falukutató tábor hatására fordult a történelmi kérdések irányába. Még egyetemi hallgatóként – mint az Erdélyi Tudományos Intézet ösztöndíjasa – fel-

28. kép. Imreh István (1919–2003)

⁵¹⁸ BENKŐ S. 1999. 5–12.

⁵¹⁹ BENKŐ S. 1999. 5.

⁵²⁰ A 20. századi erdélyi magyar kisebbségi történetírás érték- és témaválasztásáról, „kötelezettségérzetéről” BÁRDI N. 1998. 55–59., BOTH N. Zs. 2012., 2015. 118–137.

⁵²¹ IMREH I. 1943. 11–12., 1967. 1190–1197.

kereste Kolozsváron az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárát, Sepsiszentgyörgyön pedig a Székely Nemzeti Múzeum Kézirattárát, hogy tanulmányozhassa az erdélyi (különösen a székelyföldi) falu írásos emlékeit.⁵²² A háború után az Erdélyi Tudományos Intézetben helyezkedett el kutatóként. 1946-ban az akkor indult kolozsvári irodalmi és kulturális lap, az *Utunk* tizenkettedik számában publikálta *Napszámosság vagy részesség? A törvényhozás és az erdélyi szakember felelőssége* című írását, melyben az élő szokásjog és a tételes törvény ellentmondásaira próbálta felhívni a döntéshozók figyelmét.⁵²³ A román földművelésügyi tárca ugyanis új rendeletben szabályozta a részesgazdálkodás rendjét, s ezzel – írta Imreh – a „mezőgazdasági munkarendben az eddig szinte kizárólag szokásjogi szabályok által rendezett viszonyokat az államhatalom tételes jogi szabályozása váltotta fel”.⁵²⁴ A miniszteri rendelet napszám fizetését írta elő, bér munkára cserélve az addig általánosan elterjedt részes munkát. A szerző hiányolta az előzetes tudományos felmérést a törvényalkotás folyamatában: „Szükségesnek látjuk a részesgazdálkodás fogalmának megvilágítását, annál is inkább, mivel a mezőgazdasági munkaviszonyok feltárására hivatott kutatómunka ezzel a kérdéssel napjainkig igen keveset foglalkozott.” Írását tudománypolitikai követelmények megfogalmazásával zárta: „Napjainkon túlmenően mindazok, akik sorsuknál, képzettségüknél, hivatásuknál fogva felelősei az ország gazdasági jólétének, vagy a szóban forgó réteg problémáival szemben nem közömbösek, a mezőgazdasági munka- és bérleti viszonyok feltárásával és megismertetésével tartoznak. Egyedek és intézmények számára is elodázhatatlan feladat a rendelkezésre álló idő alatt a kérdés olyan értelmű tanulmányozása, amely segítségére siethet a törvényhozásnak, főleg a lokális, regionális sajátosságok kibontásával. Választ kell adni arra a kérdésre, hol, hogyan és milyen tényezőkre kell tekintettel lennie a törvényhozásnak, hogy céljait elérhesse.”⁵²⁵ Ez a rövid, aktuálpolitikai kérdésekre reagáló írás már jelezte azt a kutatói törekvést, amely rövid idő múlva a székelység jogéletét, annak történelmi intézményeit és forrásait teszi vizsgálat tárgyává.⁵²⁶

Az első, e témában megjelent forrásközlése a *Székely falutörvények*,⁵²⁷ amely eredetileg a Kelemen Lajos-emlékkönyv számára készült, de végül nem tisztelgő

⁵²² BENKŐ S. 1999. 6.

⁵²³ IMREH I. 1946a. 6.

⁵²⁴ IMREH I. 1946a. 6.

⁵²⁵ IMREH I. 1946a. 6.

⁵²⁶ Imreh István ebből az időszakból származó, a népi jogéletről szóló további írásai: Székely közbirtokosságok. IMREH I. 1944. 48–66. A vagyonszerzés megítélése Sepsibodokon. IMREH I. 1946b. 157–166.

⁵²⁷ IMREH I. 1947.

írásként, hanem önálló, negyvenoldalas füzetként került kiadásra.⁵²⁸ Imreh ebben öt falutörvényt tett közzé: Alsócernáton 1665., 1666. és 1716. évi törvényét, Kisborosnyó 1724. évi, valamint Szotyor 1727. évi törvényét.⁵²⁹ Bevezető tanulmányában azt a folyamatot mutatta be, ahogy a faluközösségek kialakulása során létrejöttek a különböző gazdálkodási közösségek (legelő, erdő, kaszáló és rét), és ezek közös szabályok iránti igényére válaszul születtek meg a falutörvények (az első Gyergyófalué és Zaláné 1581-ben, az utolsó Közéapajtáé, Baróté és Szárazajtáé 1775-ben).⁵³⁰ Az Imreh által közzétett falutörvények a székely faluközösség jogintézményeinek újabb emlékeit tárták fel (például a nyomkövetés, a bikahozás, a határpásztország kapcsán).⁵³¹ A falutörvények tulajdonképpen az úgynevezett „fogott közbírák” jogmegállapításait rögzítették, akik nemesemberek voltak, sohasem falubeliek, és három-öt fős tanácsban jártak el.

Imreh István az Erdélyi Tudományos Intézet megszüntetését követően, az 1948-as tanügyi reform során a Bolyai Tudományegyetemen tanító magyar állampolgárságú tanárok eltávolítása után különböző oktatói megbízatásokat kapott az egyetemen. A közgazdaságtudományi karon gazdaságtörténetet és statisztikát, a jogtudományin jogtörténetet tanított, majd 1950-tól az újkor és a legújabb kor történetének előadója lett a történettudományi fakultáson.⁵³² Ebben az időszakban – a marxizmus–leninizmus ideológiájának egyeduralma idején – Erdély sajátos helyzetéből fakadóan magyar történész csak gazdaságtörténeti kérdéseket vizsgálva léphetett a nyilvánosság elé. Benkő tényszerű korrajza szerint: „Magára adó történész ebben az időben különben is köztörténettel vagy éppen politikátörténeti kérdésekkel nem foglalkozhatott, ha nem akart szembekerülni lelkiismeretével. Imreh István a korszaknak ezekkel a kihívásaival meg tudott birkózni, mégpedig

⁵²⁸ „A kommunista párt vezetőjének személyi kultuszát építő, a tudomány részletkérdéseibe is beleszóló művelődéspolitikai nem tűrte el, hogy egy hetvenéves régi vágású tudóst tanítványai, barátai emlékkönyvvel tiszteljenek meg, következésképpen meghíusult a kötet kiadása. A könyv gondozói annyit még elértek, hogy az elkészült tanulmányok egyenként, önálló füzet formájában megjelenjenek.” BENKŐ S. 1999. 10.

⁵²⁹ Ezt megelőzően is adtak már ki a székely községek birtok- és gazdálkodási viszonyait, igazságszolgáltatási és közigazgatási rendtartásait dokumentáló falutörvényeket. A Székely Oklevéltár köteteiben hatot, Barabás Samu oklevéltárában négyet, az Erdészeti Oklevéltárban Tagányi Károly további nyolcat, a Corpus Statutorumban hatot, illetőleg Szádeczky-Kardoss Lajos Udvarhely vármegye monográfiájában négyet. Az összesen huszonnyolc közzétett falutörvény mellett ismert volt a kutatók előtt, hogy a Székely Nemzeti Múzeum Levéltárában további negyven falutörvény található, ebből azonban harmincöt a háború alatt – Zalaegerszegen, 1945 márciusában – megsemmisült. Imreh István a megmaradt öt falutörvényt tette közzé. TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948c. 205–206.

⁵³⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948c. 205–206.

⁵³¹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948c. 206.

⁵³² BENKŐ S. 1999. 10.

gerincroppanás nélkül.⁵³³ Imreh tulajdonképpen ekkor fordult a gazdaságtörténeti kutatások felé,⁵³⁴ Erdély gazdasági életének korábban teljességgel ismeretlen tartományait tárta fel.⁵³⁵ Tudományos pályája egészében jelentkező törekvése lett, hogy a székelység múltját, és azon belül a székelyföldi falusi írásbeliséget sok új adat közzétételével, elméletileg jól megalapozott magyarázatokkal mutassa be.⁵³⁶

Az 1950-es évektől – ahogy hazánkban – a román történetírásnak is támogatott témájává lett a földközösség kérdésköre. 1958-ban Henri H. Stahl tollából kerül ki a román faluközösségek monográfiájának első kötete, melyet további kettő követett. Ezek a kutatások Erdély területét csak részlegesen érintették, ezért Imreh István tervbe vette az erdélyi földközösség és faluközösség történetét feldolgozó szintézis létrehozását.⁵³⁷ A megjelent résztanulmányok bevezető soraiban a román földközösség-kutatásokat felvillantó tiszteletköröket követően Tagányihoz nyúlt vissza. Áttekintést adott az aranyosszéki földközösség formáiról, a bogáthi „szabad földről”, és a hurkalyuki társaság még 1933-ban is működött veteményes (káposztás-, kender-) földjéről (ez még a 20. század elején is szántóközösségként funkcionált, tehát nem volt azonos az Erdélyben általánosan elterjedt legelő-, rét- vagy erdőközösséggel).⁵³⁸ Wellmann Imre – aki a legtöbbet tette a hazai agrártörténet-írás historiográfiájának kidolgozásáért – egy késői, az Ethnographiában megjelent írásában, miközben áttekintette az elmúlt száz esztendő tudományos termését, párhuzamba állította Tagányi Károly és Imreh István munkásságát: „Közel egy évszázaddal ezelőtt méltán lehetett fölfedezésként értékelni, ahogy Tagányi Károly a magyarországi földközösség hajdani meglétét az ismeretlenség homályából a napvilágra hozta. Napjainkban Imreh továbbhaladva ugyancsak már-már veszendőbe ment nagy értékű kútfeegyüttest óvott meg a fenyegető enyészettől, tett hozzáférhetővé és beszédessé. A székely falutörvények, faluközösségi rendtartások és jegyzőkönyvek tiszta, közvetlen sugárzással világítanak be a közösségi életet élő falusi nép mindennapjának mélyébe, közzétételük és feldolgozásuk új, egyedülálló szilárd alapvetés további agrártörténeti kutatásaink számára. Egész bizalommal reméljük teljessé tevő folytatását Imreh művének, melyben a múltba néző tudomány eredményességének a földközösségtől a faluközösségekig kitérő fejlődése megragadóan, történelmet és néprajzot egyképp gazdagítva tetőződik.”⁵³⁹

⁵³³ BENKŐ S. 1999. 10.

⁵³⁴ IMREH I. 1956.

⁵³⁵ BENKŐ S. 1999. 11.

⁵³⁶ BENKŐ S. 1999. 12.

⁵³⁷ IMREH I. 1976. 120–123.

⁵³⁸ IMREH I. 1976. 120–123., 1979. 19–24., vö. TAGÁNYI K. 1894b. 325–330.

⁵³⁹ WELLMANN I. 1989. 299.

Miután Romulus Vulcănescu 1970-ben megjelentette jogi etnológiai monográfiáját, a romániai magyar tudományos élet is zöld utat kapott a népi jogélet vizsgálatára.⁵⁴⁰ Balás Éltés András a székelység jogéletét feltárandó, 1972-ben gyűjtési felhívást tett közzé: „A székelység mindmáig számtalan ősi vonást megőrzött népi jogéletéről van szó, melyet a mind jobban előtérbe kerülő írott, ún. tételes jog rohamosan szorít vissza.”⁵⁴¹ A szerző a „népi jogélet vizsgálatának” néprajzi, történelmi, jogtörténeti és „közvetlenül jogi vonatkozású” jelentőséget tulajdonított. Rövid cikkében olyan több száz éves intézményeket mutatott be, melyek nyomokban még az 1970-es években is fellelhetők voltak. Egyik példája a tízesek – mint a gyalogság (gyalogok rendjének) 12. századtól kezdve létező szervezeti formája –, melynek 1970-es évekbeli feladata az volt, hogy egymást felváltva végezzék el a falura háruló közmunkákat. Ez a szerző szerint világos példája annak, hogy a népi jogfelfogást tükröző formák – gyakran bármiféle külső támogatás nélkül – akár évszázadokig is fennmaradhatnak. A székelység büntetőjogi felfogásának sajátosságaként utalt arra, hogy a becsületsértést lényegesen nagyobb bűnnek tartják az emberölésnél, s az önbíráskodást általában jogosnak tekintik. Balás Éltés András s a népi jogélet kutatói szinte mindannyian fokozott érdeklődéssel fordultak a rendkívül sok archaikus vonást hordozó székelység népi jogszokásai felé, mivel a szabadság, a kiérlelt öngazgatás (ha úgy tetszik autonómia) mindenkor vonzó, hálás kutatási témának bizonyult. B. Kállay István jogtörténeti előadásaiban nemzetközi (mindenekelőtt japán) példák nyomán – szemben a közigazgatással – a jogéletkutatás elsődleges tárgyaként tekint az öngazgatásra. Ebben a megközelítésben – mint ideáltípusnak – különös jelentőségük van a székely falutörvényeknek, faluközösségi határozatoknak. B. Kállay felvetése egy eddig kevésbé hangsúlyozott, lehetséges kutatási perspektíva a népi jogéletkutatás számára.⁵⁴²

Imreh István 1973-ban újabb forrásgyűjteményt tett közzé *A rendtartó székely falu* címmel, melyben több száz, a 18–19. századból származó egyedi esetre vonatkozó faluhatározatot adott közre.⁵⁴³ A kiadott forrásokat több tízezer eseti döntésből válogatta össze. Törekvése, hogy a jövőre vonatkozó, „elvi álláspontot” tartalmazó határozatokon keresztül ne csak a faluközösség jogalkalmazásáról, de egyúttal a jogalkotás folyamatáról is képet adjon. Tette ezt egy olyan időszakra vonatkozóan, amikor a székely önkormányzati rendet és szokásjogot a Habsburgok korszerűsítő és központosító törekvései a maguk képére próbálták formálni. A tárgyak szerinti csoportosításban közölt faluközösségi határozatok

⁵⁴⁰ Ebben az időben keletkezett népi jogi írások: KRESZ M. 1975. 139–153., MARCU L. – NEGOT V. 1974–1975. 171–196.

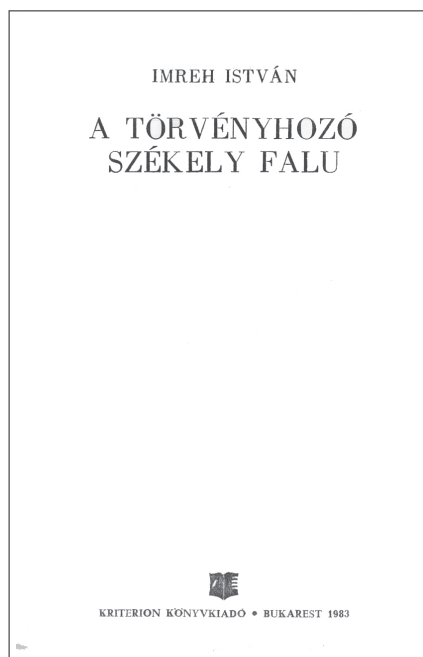
⁵⁴¹ BALÁS ÉLTÉS A. 1972. 30.

⁵⁴² Vö. KOC SIS Gy. 2000. 585–598.

⁵⁴³ IMREH I. 1973.

az élet szinte minden területére kiterjedtek: a „közre”, az önkormányzatokra, a falusi szervezetre vonatkozó rendelkezéseken túl vissza-visszatérően szabályozták a gazdasági kapcsolatokat és a családi életet is. Bevezető tanulmányában a szerző azt a folyamatot mutatta be, ahogy a szokásjog, s benne a faluközösségi határozatok megpróbálták a hagyományos rendet megvédeni a külső kényszerekkel szemben. Szintén Imreh István kutatásai hoztak felszínre egy nagyon érdekes vizsgálati anyagot. 1823-ban Keresztúrszék „cirkuláló biztosai” a falvakat bejárva a lakoságtól arról kértek tájékoztatást, hogy ott kit tartottak bűnösnek, vétkesnek, és az egyes cselekményekért milyen büntetés járt. Harmincnyolc községből gyűjtöttek be adatokat egy tizennégy pontos kérdőív alapján. A válaszokból jelentés készült, melyekből kiolvasható, hogy a falvak lakói milyen „bűnös cselekedeteket” tartottak számon.⁵⁴⁴ Szintén az 1970-es években jelenhetett meg Imreh Istvánnak a csángó Szeszka Erdős Péterrel készített interjúja is a szabófalvi jogszokásokról, mely a témában az egyik leggyakrabban hivatkozott írása lett.⁵⁴⁵

Túl a hatvanon adta ki Imreh István az 1973-ban megjelent könyve „párját” *A törvényhozó székely falu (1581–1847)* címmel, melyben a szélesen értelmezett jognézőpontjából dolgozta fel a székely falvak történetét.⁵⁴⁶ Az önmagukat szabályozó és igazgató 16–19. századi székely faluközösségek a társadalmi rétegződésüket tükröző falusi önkormányzataikon keresztül egy keményen szervezett, szigorú rendszabályokkal körülbástyázott rendszert alakítottak ki. Ez sem kerülhette el azonban az országos törvényalkotás hatásait. A külső, „idegen” jog behatolása viszont egy időszakra még szorosabbra zárta a rendszert, ahogy szerző hangsúlyozta, hogy a válaszként megerősödő konzerválási törekvések egyben az értékőrzést,

29. kép. Imreh István sokat hivatkozott műve egy lokális közösség normarendszeréről

⁵⁴⁴ A lista: részegeskedés, verekedés, káromkodás, tolvajkodás, kóborlás, erdő- és hátrpredálás, templomkerülés, házasságrontás, paráznaság és hitetlenül élés. IMREH I. 1974. 191–204., idézi: TÁRKÁNY SZÜCS E. 2003. 784.

⁵⁴⁵ IMREH I. – SZESZKA ERDŐS P. 1978. 195–207.

⁵⁴⁶ IMREH I. 1983a.

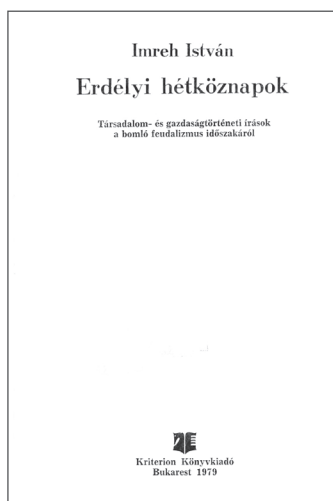

30. kép. Egy mértékadó történeti statisztikai elemzés

tása.⁵⁴⁷ Imreh István félreérthetetlenül érzékelteti: „a falutörvény szülőföldje: a kis tömbökre tagozódott közösségekkel teli világ.”⁵⁴⁸ Meggyőződésem szerint nem véletlen, hogy a népi jogéletkutatás hazai történetére visszatekintve, nem annyira a vágyalom kategóriájába sorolható országos vizsgálatok, hanem sokkal inkább a kisebb léptékű, az egy-egy közösség jogéletének feltérképezését célul tűző kutatások lehettek szakmailag is sikeresek. Mindenképp ezek közé sorolom Tárkány Szűcs Ernő mártélyi és Fél Edit martosi vizsgálatait – e kutatóknak, ahogy Imreh Istvánnak, sikerült a közösség életét szabályzó komplex normarendszert bemutatni.

s egyáltalán az élet lehetőségének megőrzését is szolgálták. Az átmenet, átalakulás során még karakteresebben körvonalazódnak azok a szabályok, melyeknek egy része népi jog, s melyek az élet minden lényeges momentumát áthatották. Ahogy a tételes jogban, úgy itt is a szankciókból és a (jog)esetekből rajzolódik ki a szabályok valódi tartalma. Imreh István tolmácsolásában a szabályozási rendszer megbonthatatlan egységként él: részét képezik az írott falutörvények, határozatok éppúgy, mint a vallási és erkölcsi szabályok.

Véleményem szerint Imreh István példaértékű munkáiból általános tanulsággul szolgálhat a népi jogéletkutatás számára a vizsgálati egység megválasztása, valamint a lokális szabályozások komplex bemutatása.

31. kép. Válogatás Imreh István társadalom- és gazdaságtörténeti írásaiból

⁵⁴⁷ Vö. IMREH I. 1974. 191–204., 1982. 9., 1983b. 71–76., IMREH I. – PATAKI J. 1991. 30–32., IMREH I. 1992a. 4., 1992b. 14–16., 1993a. 256–266., 1993b. 122–140., 1996. 19–21., 1997. 70–75., 1998a. 354–391., 1998b. 457–487.

⁵⁴⁸ IMREH I. 1983a. 26.

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ (1921–1984) „A JOGI NÉPSZOKÁSOK KORPUSZA”

„Ottbenn tanácskoztak a szalonban, Szücs Bandinak még a köszönése is olyan ünnepélyes volt, mintha kondoleálni vagy kérőbe jött volna. Eszter az üvegajtón át kihallott egy-két szót. – Ez megint egy tipikus szücsbandis fantazmagória – csapott föl a József hangja. – Neked, József, minden fantazmagória, amit nem te kezdeményezel – dűnnyögte Bandi.”⁵⁴⁹

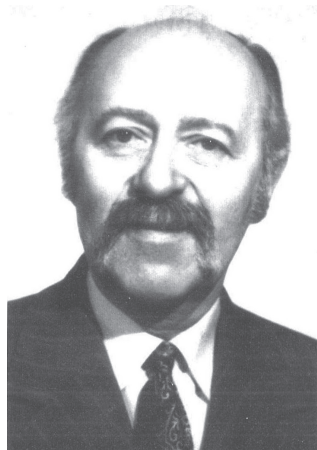
Tárkány Szücs Ernő felmenői hódmezővásárhelyi parasztok voltak, apja, id. Tárkány Szücs Ernő ismert helybeli ügyvéd, anyja Banga Ida.⁵⁵⁰ Tárkány Szücs Ernő a vásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett, ahol tanára, Tálasi István, az ELTE tárgyi néprajzi tanszékének későbbi professzora volt rá nagy hatással. Gyáni Gábor plasztikus képet fest arról az iskolai (szellemi) miliőről és szocializációs kontextusról, mely a helyi vagyoni és értelmiségi elitből származó gimnazista, Tárkány Szücs érdeklődését a paraszti világ felé fordította.⁵⁵¹ Tárkány Szücs középiskolásként részt vesz a Márciusi Front helyi szervezetének megalapításában, mindössze tizenhat éves, amikor a Baranya megyei Czúmban, majd Hódmezővásárhelyen, valamint a mellette fekvő Mártélyon terepkutatást végez: „azt igyekeztem felkutatni, hogyan élnek az em-

⁵⁴⁹ NÉMETH L. 1965. 617–618.

⁵⁵⁰ Az életrajzi adatok a Katona Imre által írt nekrológból, a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató irataihoz készített mutató bevezetőjéből, valamint az MTA Levéltárában található önéletrajzából valók. KATONA I. 1985. 377–381. Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

⁵⁵¹ GYÁNI G. 2016. 129–138.

berek jogi ügyekben a meglévő szabályokkal, mi a véleményük ezekről, vannak-e jogi népszokásaik.”⁵⁵² A gimnázium elvégzését követően a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen lett joghallgató, ahol néprajzot, szociológiát és történelmet is hallgatott mindenekelőtt Bónis Györgytől, Gunda Bélától, Haáz Ferencről, K. Kovács Lászlótól, Venczel Józseftől és Viski Károlytól.⁵⁵³

32. kép. Tárkány Szücs Ernő
(1921–1984)

1941-ben egyik évfolyamtársával elnyerte az egyetem jogtörténeti pályadíját *A székely bírói szervezet* című tanulmányával. „Ez a siker és Viski Károly biztatása bátorítást adott arra, hogy a jogi néprajz körébe tartozó eredményeinkről Bónis Györgynek, a jogtörténet professzorának beszámoljunk, aki ettől kezdve irányította, anyagilag, erkölcsileg támogatta munkánkat. Hofer J. Miklós táblabíró segítségével azt is sikerült elérnie, hogy a kolozsvári járásbíró-sághoz díjnoknak kinevezzenek és szolgálattételre az egyetemre rendeljenek át. Ez a joggyakorlatom a jogi népszokásokkal való foglalkozásomat megkönnyítette.”⁵⁵⁴ 1942–1944 között – immár Bónis tanársegédjeként – tagja lett annak a tizennégy főből álló kutatócsoportnak, amely Kalotaszeg népi jogéletének feltárására vállalkozott, illetőleg részt vett a Venczel József vezette bálványosváraaljai falukutatásban. A fiatal Tárkány Szücs Ernő életének erről a szakaszáról, időbeosztásáról, a kutatások ütemezéséről részletesen tájékozódhatunk a fentebb már idézett – elsőként Nagy Janka Teodóra által feldolgozott – levéltári csomókból, ahol fellelhetők „Tárkány Szücs Ernő betétszerkesztő díjnak” úti számlái és tevékenység-kimutatásai.⁵⁵⁵ A kutatótáborok munkájáról beszámolókat tett közzé a Néprajzi Értesítőben,⁵⁵⁶ s ekkoriban (1942-től) lett tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak is. Kutatásai első eredményeit

⁵⁵² Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3. Németh László Égető Eszter című regényében Szücs Bandi néven szerepelteti Tárkány Szücs Ernőt, így a korszakba ágyazottan olvashatunk cserkészveiről, a népi írókhoz való viszonyáról.

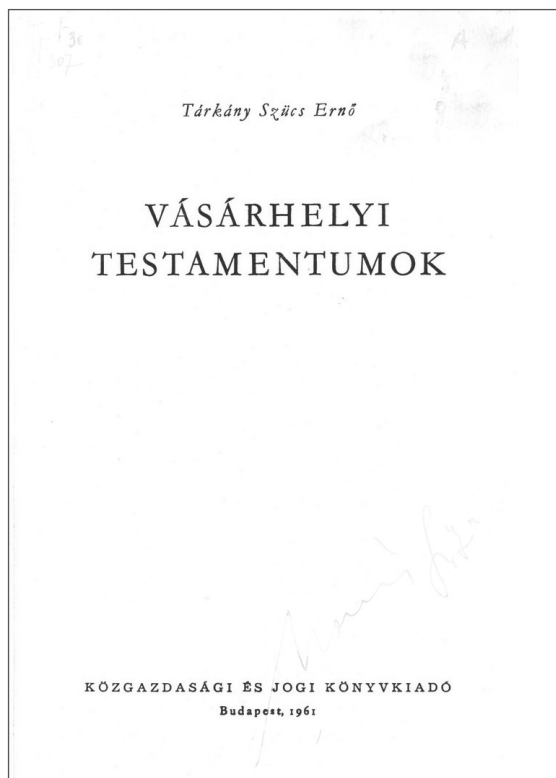
⁵⁵³ KATONA I. 1985. 377.

⁵⁵⁴ Tárkány Szücs Ernő gépiratos önéletrajza az MTA Néprajzi Kutatóintézet irattárában 1975. május 18-i keltezéssel. Idézi PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 864–865.

⁵⁵⁵ MNL OL IM K 579/ 15.417.; valamint: „1942-től kezdve minden szabadidőmet az erdélyi és a hódmezővásárhelyi jogi népszokás kutatásoknak szenteltem (pl. Székelyföld, Mezőség). Párhuzamosan a hazai és a külföldi szakirodalmat tanulmányoztam és eredményeimet folyamatosan publikáltam.” MTA Levéltár 2640/3. KÖHEGYI M. – NAGY J. T. 1997. 207–223., NAGY J. T. 2014a. 593–547.

⁵⁵⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943a. 253., 1943b. 253–254.

a kolozsvári Hitel, és az abban az időben Csizmadia Andor által szerkesztett Kolozsvári Szemle hasábjain tette közzé.⁵⁵⁷ Ezek közül kiemelkedő *Erdély öröklési jogszokásairól* írott cikke, melyben az akkor még mindössze huszonhárom éves joghallgató „régí jogi kútfők” alapján adott áttekintést az örökösödési jogi szabályozás alakulásáról, miközben

33. kép. A végrendelet-kutatás alapműve
Tárkány Szűcs Ernőtől

nem feledkezett meg azon források bemutatásáról, amelyek a különböző népcsoportok öröklési gyakorlatára vonatkoztak. Ezt követően egybevetette Baross és Mattyasovszky felméréseit az 1941–1944 között Bónis György és Venczel József vezetésével megvalósult falukutatók eredményeivel. A századforduló öröklési jogi gyűjtéseinek hibáiként említette, hogy azok leginkább „statisztikai tájékoztatásokat nyújtottak az egyes szokások elterjedéséről az állam területén belől”, s így azok „a relációk”, amelyek a szokások fennmaradását biztosították (például gazdasági okok), csak érintőlegesen jelenhettek meg ezekben a felmérésekben. „Ma már látjuk, hogy a szokások funkciójának ismerete nélkül értékelésüket nem végezhetjük

el, s nem jelölhetjük meg szerepüket a családok, nemzetségek s nagyobb közösségek életében.”⁵⁵⁸

A jogszokások helyi társadalomba ágyazottságára, lehetséges funkcióinak körülírására – s egyúttal a jogszokásokkal szemben érvényre juttatott központi szabályozás negatív hatásaira – egyik konkrét példája az egyenlő öröklés, melynek következményeit a bírói és az árvaszéki gyakorlat szemszögéből elemezte. Bemutatta, hogy az örökösök számát kiterjesztő egyenlő osztály miként erősített

⁵⁵⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943c. 64–70., 1944a. 379–400., 1944b. 137–145., 1944c. 464–475.

⁵⁵⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944a. 392.

fel olyan társadalmi problémákat Erdélyben, mint a születéskorlátozás, a kivándorlás, egyúttal a föld „tőkeképes népek kezére juttatása”.⁵⁵⁹ Paládi-Kovács Attila több mint fél évszázaddal később is nagyra értékeli, hogy a 23 esztendőes Tárkány Szücs „milyen távlatosan gondolkodott a magyarságot súlyosan szorongató nemzetpolitikai kérdésekről”. Meggyőződése, hogy „ezekhez a reális, nagyon is hűsbavágó gondokhoz nem ér fel az az ideologikus indíttatású kritika”, amit a népi jogéletkutatók felfogását értékelve Kulcsár Kálmán is képviselt.⁵⁶⁰

Tárkány Szücs 1944-ben megjelent, Mártély népi jogéletét bemutató önálló kötetében – melynek első kéziratát önéletrajza tanúsága szerint húszévesen készítette el⁵⁶¹ – Mattyasovszky eredményeinek korlátozott használhatóságáról szolt, s e munkájában sem sikkadtak el az aktuális társadalmi problémák. A bíráló Degré Alajos szerint a kötet „határozott haladást jelent” az első ilyen tárgyú munkához, Papp László Kiskunhalas népi jogéletét bemutató tanulmányához képest. A fejlődést mindenekelőtt abban látta, hogy Tárkány Szücs Ernő nem elégedett meg pusztán a népi jogszokások közlésével, hanem azokat jegyzeteiben össze is hasonlította az élő tételes magánjoggal, a magánjogi törvényjavaslat szabályaival, valamint a régi joggal.⁵⁶² Degré szerint a könyv legérdekesebb fejezete a mártélyi nép általános jogi szemléletéről szóló rész: „Igen szépen fejti ki, hogy a nép kétféle törvényt ismer. Az egyik az Isten törvénye, amely az élet rendjét, az állandóságot adja és amely a beszéddel együtt ivódik az emberbe. »Ez a szokásokban nyilvánul meg. Benne élünk, ellene tenni nem lehet. Aki mégis túlteszi magát rajta, Isten büntetése alá esik. A másik törvényt a városi urak csinálták, személyes jelenség, amely hasa alá akarja fogni a világot.« Ezt csak azért kell teljesíteni, mert különben büntetés jár, de ennek megsértése (pl. dohánycsempészet, falopás az erdőből, a parti birtokosnak állami engedély nélküli halászata) semmiképpen sem erkölcstelen, sőt néha dicsőség. Ez az okfejtés ismert tényekről számol be [...], mégis igen hasznos, mert azt igazolja, hogy a falusi nép nem azért nem bízik a törvényben, nem azért tartja sokszor igazságtalannak a bírói ítéleteket, mert közvetlen kára származik belőlük, hanem mert a jogszabályok is, az igazságszolgáltatás is figyelmen kívül hagyja a nép szokásait és jogi meggyőződését.”⁵⁶³ Megfigyeléseinek Tárkány Szücs Ernő is nagy jelentőséget tulajdonított, ezt jelzi, hogy könyvének vonatkozó részét Tárkány Szücs külön is megjelentette.⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944a. 400.

⁵⁶⁰ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 868.

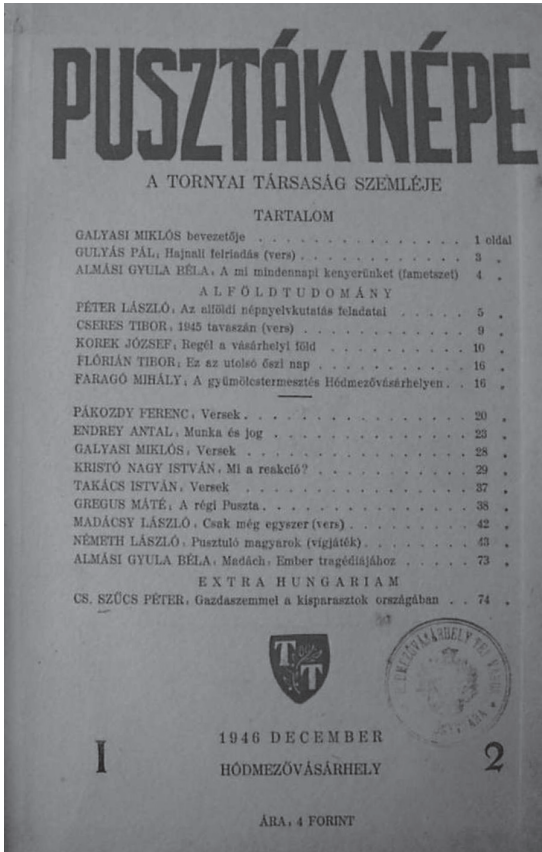
⁵⁶¹ Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

⁵⁶² DEGRÉ A. 1944. 566.

⁵⁶³ DEGRÉ A. 1944. 568.

⁵⁶⁴ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1944e. 209–212.

Az egyetem második világháború végi áttelepítése folytán Tárkány Szücs Ernő Szegeden fejezte be tanulmányait, ahol továbbra is aktívan részt vett a Bónis vezetete gyűjtésekben. 1948-ban jogi doktorátust szerzett. 1945 és 1949 között Hódmezővásárhelyen volt ügyészégi megbízott, ügyvédjelölt. 1946-tól a Tornyai Társaság titkáráként szerkesztette annak folyóiratát, a Puszták Népe-

34. kép. Tárkány Szücs Ernő által szerkesztett hódmezővásárhelyi lap

pét.⁵⁶⁵ Itt jelentette meg a népi jogéletkutatás új rendszerbe integrálását célzó írását,⁵⁶⁶ valamint recenziókkal próbálta tájékoztatni a tudományos közvéleményt az újabb eredményekről.⁵⁶⁷ Ezek a rövid cikkek, egy helyi lapban írt apró, témába vágó közleménye,⁵⁶⁸ továbbá az alföldi jogéletkutatásról közölt beszámolója⁵⁶⁹ a magyar jogéletkutatás egy szakaszának lezárását jelentették. Ezzel együtt új fejezet kezdődött Tárkány Szücs életében is.

1950-ben Budapestre került, ahol a közigazgatásban helyezkedett el. 1950-től 1957-ig a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép Főigazgatóságának jogi előadója volt. 1953-ban feleségül vette a szintén vásárhelyi származású néprajzost, Bihal Ellát. Ugyanebben az évben jogtanácsosi képesítést szerzett, majd 1957 és 1974 között a Nehézipari Minisztérium jogi

⁵⁶⁵ A Puszták Népe 1946 szeptembere és 1948 novembere között negyedévente jelent meg. Illyés Gyula szociográfiája volt a példa, nemcsak címében, de műfajában is. A lap „új műfajt teremt, egyszerre riport, regény, társadalomleírás és – líra”. PÉTER L. 1981. Tárkány Szücs Ernő személyes emlékei a folyóiratról: TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981d. 4.

⁵⁶⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1946. 17–22.

⁵⁶⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948c. 205., 1947a. 230., 1948a. 227–228.

⁵⁶⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1947b.

⁵⁶⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1948b. 302–311.

osztályának munkatársa, 1967-től vezetője lett, irányításával készítették elő a bányá-, gáz- és villamosenergia törvényeket. A bányajog európai hírű szakemberévé képezte magát, társszerzője volt a három kiadást megélt *Magyar bányajog* című tankönyvnek. E témában oktatói tevékenységet is folytatott a Tatabányai Bányászati Technikumban (1963–1968), valamint az ELTE TTK Földtani Tanszékén (1970–1973). Jogász tevékenységét számos díjjal ismerték el.⁵⁷⁰ Bányajogi munkásságát természetesen összekapcsolta a jogszokás kutatással, több tanulmányban foglalkozott a bányajog egyes jogtörténeti kérdéseivel, valamint a bányászathoz kapcsolódó jogszokásokkal.⁵⁷¹

Budapestre költözése után tíz évvel jelentkezett először terjedelmesebb, néprajzi (pontosabban történeti-néprajzi), s egyben a népi jogélet kutatásához is kapcsolódó publikációval. 1961-ben önálló könyvben foglalta össze a vásárhelyi paraszti végrendeletek néprajzi-jogtörténeti tanulságait, s egyúttal közzétett negyvennyolc végrendeletet is.⁵⁷² Oszthatjuk Paládi-Kovács Attila véleményét: valóban csodálatra méltó, hogy felelős hivatali beosztásban is publikált megkerülhetetlen néprajzi dolgozatokat.⁵⁷³ A *Vásárhelyi testamentumok* kötetével „Tárkány Szücs olyan irattípust vont be a történeti-néprajzi vizsgálódásba, amelyet előtte érdemben nem vizsgáltak. Jobbágyi végrendeletek olyan tömegben azóta sem kerültek elő, mint a vásárhelyi *Testamentum-könyvből*, amelynek két kötete 477 végrendeletet őrzött meg az 1730–1796 közötti évekből.”⁵⁷⁴ A páratlan irategyüttes ismert volt a kutatók előtt, feldolgozására azonban azt megelőzően nem került sor: „Vásárhely szülötteként Tárkány Szücs Ernő volt az a kutató, aki ezt a feladatot kitűnően elvégezhette. Szeremlei Samu és Kiss Lajos – mintha csak tudták volna, hogy jönni fog – ráhagyták ezt a jogtörténeti felkészültséget is igénylő, elemző, rendszerező munkát, noha a kéziratot maguk is forgatták, tudtak róla.”⁵⁷⁵ A szerző a végrendeletekből, a helyi levéltárban fellelt vagyonleltárakból, atyafiságos megállapodásokból, becsü-jegyzőkönyvekből, valamint más forrásokból megrajzolta a 18. századi Hódmezővásárhely társadalomképét.⁵⁷⁶ Egy-egy végrendelet forrásként is értelmezve, nemcsak az örökhagyók szándékait tárja

⁵⁷⁰ A bányászat, a nehézipar, földtani kutatás kiváló dolgozója (1958, 1962, 1976), a Munka Érdemrend kitüntetettje (1960).

⁵⁷¹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1968b. 423–428., 1970b. 259–269., 1978c. 278–282., 352–354., 418–423.

⁵⁷² TÁRKÁNY SZÜCS E. 1961.

⁵⁷³ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 869.

⁵⁷⁴ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 869.

⁵⁷⁵ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 869.

⁵⁷⁶ Katona Imre a kötetéről közölt recenziójában részleteiben ismerteti, milyen új adalékokkal szolgálnak a végrendeletek a korabeli társadalmi viszonyok elemzéséhez. KATONA I. 1961. 635–639.

fel, hanem vagyoni helyzetüket is maradéktalanul, „letárszerű hitelességgel adja vissza”.⁵⁷⁷ Belőlük megismerhető a gazdálkodás, az öröklés rendje, az özvegyek jogai, a hagyományozás mögött rejlő okok, szándékok, a „végrendeletkészítés normái és formái”. Nem mellékesen a testamentumok szövegei számos jogszokást rögzítenek, melyek jó része a végrendelet érvényesülését volt hivatva biztosítani. A testamentumok kutatását Tárkány Szücs később országosra bővítette, s újabb jobbágy-végrendeleteket tartalmazó dolgozatokat közölt az Agrártörténeti Szemlében és az Ethnographiában.⁵⁷⁸

A szakmai elismerés azonban féloldalas maradt. Tárkány Szücs Ernő még 1956-ban pályázott először jogtörténetből rendes aspirantúrára.⁵⁷⁹ Kérelmét az állam- és jogtudományi aspiránsvizelési bizottság 1958 májusában tárgyalta. A bizottság „azt az álláspontot alakította ki, hogy nevezett publikációi inkább néprajzi és nem annyira jogtörténeti jellegűek, ezért az általa kutatott terület és aspirantúrájának ügye nem a magyar jogtörténet és nem a jogi tudományok szerves körébe tartozik. [...] E kérdésben Tárkány Szücs Ernő Szabó Imre elvtárral, a II. osztály akkori titkárával is folytatott beszélgetést. Szabó elvtárs kifejtette, hogy nevezettnek az ún. »népi jogéletkutatás« terén végzett munkássága fokozat odaítélésére nem alkalmas, hogy továbbá a népi jogéletkutatás jogtörténeti disszertáció írásához sem látszik megfelelő tárgykörnek. Szabó elvtárs javasolta Tárkány Szücs Ernőnek, hogy szorosabban vett jogtörténeti témával foglalkozzék, és ilyen téren elért bizonyos eredmények után vesse fel az aspirantúra kérdését.”⁵⁸⁰

Tárkány Szücs az eljárást igazságtalannak tartotta, több kérvényt fogalmazott meg az MTA főtitkárának, melyekben beszámol arról, hogy 1953 óta kutatja a vásárhelyi parasztok végrendeleteit, s ezért 1955-ben az Akadémia kutatási prémiumban is részesítette, valamint hogy tanulmányaival is előrehaladt, 1956-ban az orosz nyelvvizsgát is letette. A feljegyzések tanúságai szerint kérvényei az Akadémia különböző osztályai között vándoroltak. A *Vásárhelyi testamentumok* megjelenését követően Erdei Ferenc, az MTA főtitkára 1961. július 12-én a következő feljegyzést küldte Kónya Sándor szaktitkárnak: „A mellékelt levelet aláíró Tárkány Szücs Ernő egy nagyon szép munkát írt a XVII–XIX. századi hódmezővásárhelyi végrendeletekről. Én ezen annyira megörvendeztem, hogy elismerő levelet írtam neki, mit sem tudván az ő aspiránsi bajairól. Most pedig a levélben foglalt nyilatkozatot kéri tőlem. Légy szíves, nézz utána, hogy áll ez tulajdonképpen.” Tárkány

⁵⁷⁷ WELLMANN I. 1967. 316–317., vö. BÓNIS Gy. 1962. 218–220.

⁵⁷⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1966. 401–431., 1974. 493–512. A hazai végrendelet-kutatásról, s benne Tárkány Szücs Ernő szerepéről: HORVÁTH J. 2009. 266–279., 2014. 153–174.

⁵⁷⁹ Felvételi kérelem. 1956. július 16. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

⁵⁸⁰ Kónya Sándor szaktitkár feljegyzése Erdei Ferenc főtitkár elvtársnak. Budapest, 1961. szeptember 14. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

Szücs Erdei elismerő soraira írt válaszában valóban arra kérte a főtítkárt, hogy igazolja: tudományos munkássága jogtörténeti jellegű.⁵⁸¹ Kónya válaszában beszámol az 1956-os sikertelen jelentkezés okairól, és Halász József Tárkány Szücs Ernő munkásságát elismerő, támogató sorait mellékelve⁵⁸² javasolja, értesítsék, hogy felvételi kérelmét 1962-ben a téma pontos és körültekintő megválasztásával újból nyújtsa be.⁵⁸³ Tárkány Szücs a lehetőségekkel élve, 1962. szeptember 1-től 1965. augusztus 31-ig volt hivatalos aspiráns, képzési témája: „A magyar jobbágy-ság öröklési, ezen belül főleg végrendelkezési kérdései a XVIII. és a XIX. század viszonylatában.” A fennmaradt dokumentumokban nincs nyoma, hogy Tárkány Szücs kezdeményezte volna kandidátussá minősítését, azonban Csizmadia Andor húsz évvel később, a *Magyar jogi népszokások*ról adott bírálatában leírja, hogy Tárkány Szücs aspiránsi tanulmányai befejezését követően a *Vásárhelyi testamentumok* kandidátusi disszertációként való elfogadását kezdeményezte, amit a jogi szakbizottság elutasított.⁵⁸⁴ Ugyanerről a munkáról megfogalmazott bírálatában Kulcsár Kálmán megjegyzi, hogy a jelölt „már két évtizeddel ezelőtt alkotott és megjelentetett olyan munkát, amely minden vonatkozásban megfelelt volna a kandidátusi cím elnyeréséhez szükséges követelményeknek, gondolok itt a *Vásárhelyi testamentumok* című könyvére”.⁵⁸⁵ Az elszórt utalásokon túl nincs nyoma annak, hogy egyáltalán elindult-e a kandidátussá minősítési eljárás.

Tárkány Szücs aspiránsi évei alatt, 1965-ben adta közre *A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon* című, két részletben megjelent dolgozatát. Ebben mintegy tízezer tulajdonjegyet elemezve tárta fel a jószágjegyek hazai történetét, szerepét, külön foglalkozott a vármegyék jeleivel és az adminisztráció szerepével. Jószágjegyekkel kapcsolatos kutatásait két német nyelvű dolgozatban is közzétette.⁵⁸⁶ Munkája első nemzetközi elismeréseként 1964-ben a berlin-dahleeni Zentralstelle für Personen- und Familiengeschichte levelező tagjává választották.

⁵⁸¹ „Főtítkár Elvtárs! Nem okoz Önnek külön gondot, ha megkérem: szíveskedjék a Tudományos Minősítő Bizottságnál igazolni, hogy az Ön véleménye szerint tudományos munkásságom jogtörténeti jellegű?” MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

⁵⁸² Halász József röviden áttekintve Tárkány Szücs addigi publikációit, elhatárolja a népi jogélet más kutatóitól: „Mártély abban különbözött a korabeli hasonló irányú kutatóktól, hogy a szerző észlelte a falvak osztályrétegződését és ki is fejezte az észlelt gazda-zsellér ellentétet.”

⁵⁸³ Kónya Sándor szaktitkár feljegyzése Erdei Ferenc főtítkár elvtársnak. Budapest, 1961. szeptember 14. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

⁵⁸⁴ Csizmadia Andor véleménye Tárkány Szücs Ernő Magyar jogi népszokások című munkájáról. MTA Levéltár 2640/3.

⁵⁸⁵ Kulcsár Kálmán véleménye Tárkány Szücs Ernő Magyar jogi népszokások című munkájáról. MTA Levéltár 2640/3.

⁵⁸⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1965a. 187–199., 359–410., 1968a. 225–264., 1969. 417–438.

Ebben az időszakban egyre sűrűbben jelentkezett jogi néprajzi publikációkkal. 1967-ben a Párizsban megjelenő *Ethnologica Europæana* hasábjain országokénti bontásban közölt kutatástörténeti áttekintést az európai jogi néprajz eredményeiről, módszereiről. A kutatások tapasztalatai alapján egyúttal újrafogalmazta a jogi néprajz feladatát és áttekintette módszereit.⁵⁸⁷ Meghatározásában a jogi néprajz tárgykörét képezik: a jogszokások, jogi hagyományok és ezek tárgyi anyaga.⁵⁸⁸ A jogi néprajz népfogalmának kiterjesztését szorgalmazta, amelybe beleértette a parasztságot, a kereskedőket és a munkásságot is. Úgy vélte, hogy a jogi néprajz elsősorban a jogszokásokat kutatja, és csak másodsorban azt, ki él vele: „a jogi néprajz népfogalmába azok tartoznak, akik házasodnak, örökölnek, végrendelkeznek, üzletet kötnek, közös gazdaságot folytatnak stb., de az állami előírásokat csak annyiban tartják be, amennyiben ezt feltétlenül meg kell tenniük, egyébként meg saját kisebb közösségeik szokásai szerint élnek.”⁵⁸⁹ A jogi néprajz a jog fogalmát kiterjesztően értelmezte, azt társadalmi terméként fogta fel. Elismerte, hogy a jogszokást a többi szokástól egy fikció különbözteti meg, nevezetesen annak feltételezése, hogy vannak emberi viszonylatok, melyek általában tükröződnek a jogban, vagy amelyekre a jog normákat szokott előírni. Hangsúlyozta, hogy a jogszokások fogalmát nem lehetséges leszűkítően, csak az állami joggal ellentétes, attól független szabályokra érteni, „mert az állam által elismert jogszokások forrása is a létrehozó közösség”.⁵⁹⁰ Tárkány Szücs szerint a jogi néprajz tárgya markánsan elhatárolható. Az állami normák létrehozásával és alkalmazásával a jogtudomány foglalkozik, a társadalomban játszott konkrét szerepükkel a jogszociológia, mindezek történeti viszonylatban való kutatása pedig a jogtörténet feladata. „Minden egyéb forrásból származó emberi magatartás vizsgálata, amelyet a társadalom meghatározott közössége elismer és szokásszerűen követ, feltéve, hogy az a fikció alkalmazásával kialakított jogi területre esik, a jogi néprajz feladatát képezi.”⁵⁹¹ A szerző szerint ugyancsak a jogi néprajznak kell foglalkoznia „az emberek jogtudatában még létező, gyakorlattá, az életviszonyokban tényekké azonban már nem váló és csak folklorisztikus termékekben (pl. mese, dal, monda, rege stb.) jelentkező jogi hagyományokkal is”, továbbá a jogszokások és jogi hagyományok tárgyi emlékeivel.⁵⁹² A legfontosabb kutatás-módszertani elveket is rögzítette: „A jogi néprajz jelenségeinek a formáját, az adott község (csoport) kultúrájához való kapcsolatát (jelentés), az állami normákhoz való viszonyát

⁵⁸⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1967. 195–217., magyarul: Uő. 1976a. 86–107. Újraközlés: Uő. 1994. 161–186.

⁵⁸⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 98.

⁵⁸⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 99.

⁵⁹⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 100.

⁵⁹¹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 100–101.

⁵⁹² TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 100–101.

(használat), végül a közösség társadalmi-gazdasági alapszerkezetével való összefüggését (funkció) a gyűjtéssel egy időben, meghatározott helyre és időre korlátozottan kell megállapítani.”⁵⁹³ A „technikai kérdések” közül Tárkány Szücs a kérdőívekre és a néprajzi atlaszok készítésének gyakorlatára tért ki részletesebben. Konklúziója, hogy a jogi néprajz kutatásait a „néprajz általánosan ismert módszereivel” végzi, azzal, hogy a jogi hagyományok közötti eligazodáshoz biztos jogtörténeti alapokra, a szokások társadalmi céljainak vizsgálatához pedig a szociológia eredményeinek és módszereinek beható ismeretére van szükség. Az adatok feldolgozásánál a történeti gyökerek feltárását, valamint a jelenségek vándorlásának, változásának rögzítését, egyidejűleg nemzetközi összehasonlítását jelölte ki célul. Az akkor megfogalmazott, máig mértékadó fogalmi és módszertani alapvetése nagyban hozzájárult az európai kutatások fellendítéséhez is.⁵⁹⁴ Nem véletlen, hogy a világszerte folyó népi jogéletkutatásokat bemutató tanulmánykötetbe az európai kutatások reprezentálására Alison Dundes Renteln és Alan Dundes 1994-ben ezt a tanulmányt illesztette be.⁵⁹⁵

Tárkány Szücs Ernő 1970-ben ismét hazai témával jelentkezett: a 19–20. század fordulóján Szeged környékén élt emberek jogtudatát vizsgálta Tömörkény István novellái alapján, a szépirodalmi alkotások néprajzi forrásértékére támaszkodva. Tömörkény sokszereplős, realista novellái Tárkány Szücs szerint kiváló forrásai a népi jogtudat megismerésének, mert egy jól körülhatárolható közösség életét mutatják be (lokalitás), továbbá Tömörkény népfogalmába beletartoznak a szegény és gazdag parasztok, a kisiparosok éppúgy, mint a mezőgazdasági termékeket feldolgozó középipar munkásai és a kisvárosi értelmiség (társadalmi vertikális).⁵⁹⁶ Cikkében gazdag példaanyagon vázolta fel a Tömörkény által megrajzolt képet, s ezt összehasonlította mártélyi és kalotaszegi tapasztalataival. Írásának értékét egyrészt az adja, hogy elsőként dolgozott ki egy olyan témát, melyet korábban a népi jogéletkutatás területeként többen – köztük mindenekelőtt Tagányi Károly és Szendrey Ákos – is megjelöltek. Másrészt elemzésének módszertani következményeit is rögzítette: ha és amennyiben elfogadjuk, hogy a – jelen esetben – Tömörkény munkáiban jelentkező jogi felfogások azt a jogtudati állapotot jelzik, amelyben a társadalom abban az időben vagy akár évszázadokkal korábban élt, tevékenykedett, egyúttal elfogadjuk azt is, hogy a népi jogtudat társadalmilag és történetileg kötött.⁵⁹⁷

Tárkány Szücs Ernő tanulmányaival lépésenként haladva egy jól körülírható programot valósított meg, mely fokozatosan előbb nemzetközi, majd

⁵⁹³ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 101.

⁵⁹⁴ KATONA I. 1985. 397.

⁵⁹⁵ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1994. 161–186.

⁵⁹⁶ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1970a. 421.

⁵⁹⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1970a. 427.

hazai szakmai ismertséget hozott számára. Már elismert szakemberként került 1975-ben a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjához, ahol tudományos főmunkatársként teljesedett ki tevékenysége.⁵⁹⁸ Bekapcsolódott a *Magyar néprajzi lexikon* munkálataiba, kötetenként 15–20 társadalomnéprajzi szócikket közölt, melyek között megtaláljuk a bányászélet szokásait és természetesen a jogszokásokat is.⁵⁹⁹ 1976 és 1978 között a Magyar Néprajzi Társaság tájékoztató folyóiratának, a Néprajzi Híreknek a társszerkesztője lett, ahol több rövid cikket, beszámolót közölt a népi jogéletkutatásról, valamint egy helyi kiadvány számára kidolgozta a vásárok jogi népszokásait.⁶⁰⁰ 1977 és 1983 között lehetősége nyílt, hogy jogi néprajzot oktasson: az ELTE jogi, majd bölcsészkarán, a néprajzi tanszéken tartott előadásokat a témában. Nemzetközi szerepvállalása is kibővült: 1973-ban két jogi néprajzi előadással vett részt egy chicagói nemzetközi kongresszuson, 1973–1977 között szerkesztőbizottsági tagja volt a *Dialectical Anthropology* című nemzetközi társadalomnéprajzi folyóiratnak, 1975-ben Belgiumban (Liège–Lüttich) a szerelem és a házasság témakörében tartott jogi néprajzi előadást.⁶⁰¹ 1978 decemberében részt vett a jogi népszokások kutatását összefogó nemzetközi szervezet, a Commission on Contemporary Folk Law megalapításában, mely G. van den Steenhoven intézetéhez (Institute of Folk Law, Nijmegen, Hollandia) kapcsolódóan jött létre harmincnégy ország száz-tizenkét kutatója részvételével, az International Union of Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) égisze alatt.⁶⁰² A *World Anthropology* sorozat *Toward a Marxist Anthropology* kötetébe készített összefoglaló tanulmányt az európai jogi népszokásokról.⁶⁰³ 1980-ban a turkui finnugor kongresszuson tartott előadást, 1981-ben pedig a bécsi Társadalomtudományi Koordinációs Központ szervezésében Moszkvában vett részt megbeszélésen a helyi jogi rendszerek kutatásáról.⁶⁰⁴ A nemzetközi elismeréssel párhuzamosan végre idehaza is lehetőséget kapott: élete főműve, a *Magyar jogi népszokások* reprezentatív monográfia a Gondolat Kiadó Társadalomtudományi Könyvtár sorozatában, Kulcsár Kálmán méltató utószavával jelent meg 1981-ben, olyan klasszikus munkák sorában, mint például H. S. Maine *Az ősi jog* vagy W. G. Sumner *Népszokások* című mun-

⁵⁹⁸ KATONA I. 1985. 379.

⁵⁹⁹ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 871.

⁶⁰⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976e. 333–376.

⁶⁰¹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976b. 211–249.

⁶⁰² A társaság megalapításáról, jelentőségéről bővebben: SNYDER, Fr.G.: 1981. 141–180. A Társaság központja ma Svájcban van: <http://www.commission-on-legal-pluralism.ch>

⁶⁰³ HOFFMANN T. 1985. 323.

⁶⁰⁴ KATONA I. 1985. 380.

kája.⁶⁰⁵ A vaskos, impozáns kötet bemutatójára Hódmezővásárhelyen került sor 1981. május 7-én.

Magyar jogi népszokások

A magyar jogi népszokások egy kötetben való összefoglalásával Tárkány Szücs Ernő – majd negyvenévnnyi kutatómunkával a háta mögött is – rendkívül nagy feladatra vállalkozott. Könyvében – saját levéltári és terepkutatási eredményei, valamint a témához kapcsolódó, kiterjedt jogi, néprajzi, történelmi szakirodalom mellett – elsőként és sokáig egyedülként dolgozta fel az 1930-as évek végén Györfly kezdeményezésére indult gyűjtőmozgalom fennmaradt anyagait. A rendkívüli vállalkozást nehezítette, hogy pluszfeladat is hárult a szerzőre: egy hosszú évtizedek óta létező kutatási törekvés, irányzat elfogadtatása a hivatalos tudományossággal. A szerző mindent megtett a sikerért: munkájának keretét adva ismerteti a témakörben eddig megvalósult kutatásokat, nemzetközi és hazai törekvéseket, definiálja kutatásának tárgyát. Az adatok kezelésére és közzétételére megalkotott továbbá egy saját rendszert, amelyben a tételes jog kategóriáit néprajzi és szociográfiai szempontok mentén formálta át. Ebbe a rendszerbe ágyazva – elsősorban terjedelmi korlátok miatt az 1700–1945 közötti időszakra leszűkítve – dolgozta fel a magyar jogi népszokásokat.

Katona Imre opponensi minőségben megfogalmazott véleménye szerint ez az időhatár egybeesik a magyar etnográfia klasszikus vizsgálódási korszakával.⁶⁰⁶ Katona Imre barátként, a szerző munkájának egyik legjobb ismerőjeként írta, hogy Tárkány Szücs hatalmas anyagot átfogó szintézisében csupán a harmadát használta fel gyűjtött forrásainak.⁶⁰⁷ A jogi hagyomány, jogi népszokások forrásait a szerző valóban nagyon széles körben határozta meg. A szóbeliségen kívül idesorolta a családi és községi levéltárak anyagait, az előljáróság polgári és büntetőügyekben hozott döntéseit feljegyző bírói könyveket, a vitás ügyekben kötött megállapodásokat tartalmazó protokollumokat, atyafiságos jegyzőkönyveket, a kódexszerű feldolgozásokat (falutörvények, városi statútumok, megyei statútumok, a kismesek kontraktusai), belső szabályokat tartalmazó falukönyveket, a szőlő és kert eseményeit megörökítő hegykönyveket, az ingatlanforgalom tényeit kimutató ügynevezett földkönyveket, szőlőartikulusokat, erdő-, legelő-, halászati,

⁶⁰⁵ Tárkány Szücs Ernő részletes publikációs jegyzéke – SERFŐZÓNÉ GÉMES M. 1985. 381–386., BOGNÁR SZ. 2014. 185–200.

⁶⁰⁶ KATONA I. 1985. 327.

⁶⁰⁷ „E teljesítmény becsületére válnék akár egy szűkebb körű kutatócsoportnak is.” KATONA I. 1985. 327.

vadászati, kerthasználói, vásári, malom- stb. szabályzatokat.⁶⁰⁸ Szintén Katona Imre értékelése, hogy míg a néprajz legtöbb szakágazatában a terepmunka során kapott szóbeli közléseken és egyéb adatokon van nagyobb hangsúly, s a levéltári vagy más történeti források kiaknázása sokszor inkább csak követelmény, mint megvalósulás, addig Tárkány Szücs Ernő értekezése a két forrástípus egyenlő felhasználásán alapul.⁶⁰⁹ Nemcsak a források rendkívül széles körének bevonása jelentkezik újdonságként. Tárkány Szücs újradefiniálta a kutatás tárgyát: nemcsak a jogi népszokás fogalmát, de annak terjedelmét, fennmaradásának törvényszerűségeit is tisztázta. Kiindulópontja, hogy a nép körében szokások formájában mindig léteztek belső, önálló jogi szabályok, amelyeket mindenki követni tartozott.⁶¹⁰ Olyan társadalmilag kötött magatartásformákat vont vizsgálat alá, amelyeket „valamely viszonylagos belső autonómiát élvező vagy igazgatásilag önálló községben a többség követett, magáénak vallott abban az időpontban, amelyből a tény származott”.⁶¹¹ Ezek a szokások – nemritkán a hatalom befolyása alatt – folyamatosan változnak, s mivel a jogi szokások mögött szigorú emberi érdekek állnak, ezért lehetségesnek és vizsgálándónak tartotta az ugyanazon közösségen belül létező csoportok szabályrendszereit.⁶¹² A szokás és a törvény kapcsolatának elemzésekor kiemelte, hogy a jogi népszokás nem törvény, hanem „alkalmazási esetekben élő szabály”. Oda-vissza mozgást feltételezett a törvények és szokások között: lehetséges, hogy a jogi néphagyomány egy korábban létezett, de később már elhalt szabályt jelenít meg, ugyanakkor előfordul a jogi népszokások törvénybe kerülése is. Álláspontja, hogy a jogi népszokások létezése független attól, hogy az állami jog megengedte, megtúrta vagy elismerte azokat. A népszokás jogi tartalmát két – egy tágabb és egy szűkebb – kritériumhoz kapcsolta: a tágabb az alanyi jog, amit a nép úgy fejez ki, hogy „ehhez jogom van” vagy „ehhez nincs jogom”; a szűkebb már valamivel objektívebb kritérium: a szerző tapasztalatai alapján azon „életviszonyok köre, amelyekre az államok a jogszabályokat rendszerint kiadni szokták”.⁶¹³

A népszokás és a jogi népszokás között hatásait tekintve is különbséget tett: míg a legtöbb népszokást ma is fel lehet eleveníteni, addig a jogi népszokások annyira a kialakító korhoz, a gazdasági és társadalmi viszonyokhoz tapadnak, amelyekben létrejöttek, hogy azokat már nem lehet életszerűen rekonstruálni. A jogi néphagyományok három sajátosságát hangsúlyozza: az életteljességet, a történetiséget és az alkalmazkodási képességet. Az életteljesség alatt azt érti, hogy – a kodifikáció

⁶⁰⁸ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 23–26.

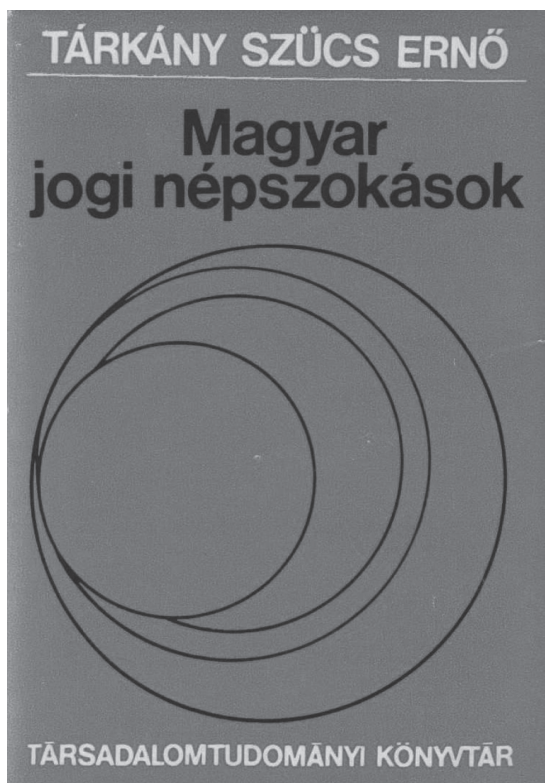
⁶⁰⁹ KATONA I. 1985. 327.

⁶¹⁰ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 8.

⁶¹¹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 22.

⁶¹² TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 42.

⁶¹³ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 27.

35. kép. Tárkány Szücs Ernő alapmunkája, melyet kollégái a „jogi népszokások korpuszának” tekintettek

ellenére – ezek fogják át az életviszonyok teljességét és személyhez kötöttek (ismerői halála egyúttal a hagyomány elhalását vagy más formában való továbbélését eredményezhette). A jogi hagyományok az előző korokból mint történeti relikviák maradtak fent. Előfordul, hogy régi állami törvények élnek tovább bennük, valamint egyházi eredetű jogi népszokások is találhatóak köztük. Az alkalmazkodóképesség több ponton is megnyilvánul. A szokások átvétele nem egyszerre, változatlanul történik, azok rugalmasan alkalmazkodnak az új körülményekhez, tartalmukban követik az élet fejlődését: az újabb törvények hatályon kívül helyezték, de alkalmazásra talált szabályokkal, más országok törvényeinek ismeretével, más népek szokásaival is bővültek. „Beférkőztek a jogalkotás hé-

zagaiba, kiskapuiba, a túlzott jogszabályalkotás áttekinthetetlen bürokráciájába, mihelyt az állampolgárok részéről erre valami érdek, cél, szándék mutatkozott,”⁶¹⁴ Tárkány Szücs végső definíciója szerint: jogi népszokáson „az emberi magatartást befolyásoló, nem az állam, az egyház vagy egyéb országos szervezet vagy hatalmat gyakorló személy által alkotott és kikényszerített, hanem a társadalom különböző kisebb-nagyobb közössége vélt vagy létezett autonómiája alapján a többség közmegegyezését kifejező, a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra és a közügyek tárgyában (az életviszonyokban) jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályt értjük”.⁶¹⁵ Bár a szerző többször hangsúlyozta,

⁶¹⁴ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 27.

⁶¹⁵ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 41.

hogyan ez a definíció nem általános érvényű, s elsősorban a munkahipotézis céljait szolgálja,⁶¹⁶ meghatározását máig sokan használják.

A vizsgálat alapvető módszereként „a néprajztudomány adatgyűjtésre kialakult gyakorlatát” jelölte meg. „Vizsgáltuk a szájhagyomány, a leírások, az okiratok, az egyéb adatok alapján a bennük felismerhető emberi magatartást. Ezek törvényszerű ismétlődését, az esetek szövődését, sűrűsödését, a szokásszerűséget a társadalmi elismertség fokától függően szabályként fogtuk fel, a jogi tartalmat pedig attól tettük függővé, hogy a kérdéses életviszonyt a tételes jog a kor szintjén, vagy az államok történetileg valaha is tették-e jogalkotások tárgyává.”⁶¹⁷ Vizsgálati keretként, módszerként azt a Kramer: *Grundriß einer rechtlichen Volkskunde*⁶¹⁸ című művében ismertetett elméletet említi, mely a jogszokásokat az egyén, „a hagyományosan követett jogi szokást képviselő közösség”, valamint a hatóság közötti hármasszorzatban vizsgálja.⁶¹⁹ Míg vizsgálati módszerként Tárkány Szücs a néprajz elsődlegességét hangsúlyozta, addig az adatok feldolgozásánál szükségesnek tartotta más tudományok eredményeinek integrálását, pontos útmutatót adva ezzel a későbbi kutatásokhoz.

Gyakorlati szintézis – a népi jogéletkutatás témái Tagányi Károlytól Tárkány Szücs Ernőig

Tárkány Szücs Ernő a részletes bevezetőt követően a külföldi jogi etnológiai irodalomban általánosan használt hármasszorzatban – de personis, de rebus, de actionibus – mutatja be a jogi népszokásokat.⁶²⁰ A saját tárgyát kereső jogi néprajz szempontjából rendkívül hasznosnak mutatkozik annak egybevetése, hogy a téma két meghatározó 20. századi kutatója – Tagányi Károly és Tárkány Szücs Ernő – milyen kérdéseket vizsgált. Tárkány Szücs elsőként közel kétszáz

⁶¹⁶ Vö. Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Doktori értekezés tézisei. MTA BTK Néprajztudományi Intézet Könyvtára. Budapest, 1981. 11.

⁶¹⁷ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Doktori értekezés tézisei. MTA BTK Néprajztudományi Intézet Könyvtára.. Budapest, 1981. 11.

⁶¹⁸ KRAMER, K. S. 1974.

⁶¹⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981b. 36–44.

⁶²⁰ „Az adatok feldolgozásánál, a közreadásnál, a fejezetek sorrendjének meghatározásánál a külföldi jogi etnológiai irodalomban ma is használt, a hazai jogtudományban a múlt század közepe előtt alkalmazott hármasszorzat szerint tárgyaljuk a jogi népszokásokat, de mindenképp megtartva az általános etnológiai szemléletet. Így először a személy, a személyiség kérdéseivel foglalkozunk (de personis), majd a vagyonnal, a tárgyakkal (de rebus), végül a perjogból (de actionibus) a szankciórendszert emeljük ki.” Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Doktori értekezés tézisei. 1981. 10.

oldalon keresztül foglalkozik a „személyt” érintő jogszokásokkal, a személy és társadalom viszonyával a következő alcímek alatt: lokalitás, rendiség, osztályok, vallás, nemzetiség, nem, kor, egészségi állapot, családi állás. A következő nagy kérdéskör nála a „belépés a társadalomba”: itt ismerteti a szüléshez, születéshez, a születésszabályozáshoz, a várandós asszony és a magzat helyzetéhez, a befogadáshoz, névadáshoz (keresztelő) kapcsolódó jogi szokásokat, az egyházkelőt (asszonyavatást), a gyermek, a házasságon kívül született gyermek helyzetét, a nemzótárs szerepét, a személynevek jelentőségét. Külön részt szentel a körösfői névadási rendszer leírására. A fejezet lezárásaként ismerteti a nevelés, az avatás, a legényszervezetek szabályrendszerét. Fenti témakörök nagy része – ahogy arra bírálatában Hübner Emil is felhívta a figyelmet⁶²¹ – hiányzott Tagányi megjelent munkájából. Több hasonló részlet feldolgozását azonban megtaláljuk a tervezett folytatás anyagai között, mint például a házasságon kívül született gyermekek helyzetét, a személynevek és a társadalomban elfoglalt hely kérdéskörének jegyzetanyagait.

Tárkány Szücs Ernőnél a következő fejezet tárgya a halálhoz kapcsolódó jogszokások bemutatása: a gyász, a temetés és a temető rendje, a sírhely, a tor és a halottak kultusza. Ez a kérdéskör Tagányinál is hasonlóan került kidolgozásra, azzal, hogy jelentős különbségeket találunk a két elemzés célkitűzését megfigyelve. Míg Tárkány Szücs a magyar jogi népszokásokat gyűjtötte egybe, addig Tagányi a világ több népénél feltárt jogszokások szintézisét nyújtotta.⁶²² Tárkány Szücs *Személyiség és jogok* címen jogi kérdéseket vesz sorra: a személyiséget, személyiség és közvélemény viszonyát, a kiemelkedő személyiségeket, a személyiség jogi jeleit és a jogi személy fogalmát. Ezt követően másfél száz lapot szentel a házasság jogszokásainak. Először általánosságban tárgyalja a házasságot: a házasság célját, fogalmát, formáit (a nőrablást, -lopást, -szöktetést, -vételt, a próbát és cserét), házasságtörést, válást, a második házasságot, a házasságon kívüli nemi kapcsolatokat, a szexuális vendégbarátság intézményét, végül a házasság alapelveit. Ezután a párválasztás mikéntje, azaz a megkötöttségek, az endogámia, a párválasztás alkalmi és a közvetítők szerepe kerül ismertetésre. *Kézfogó* címen a jegyesség, a kiházásítás kötelező mértéke, a házassági szerződések, a hitbér (móring) szerepelnek. Végül a házasságkötés aktusa, a lakodalom jogszokásai, a vendégekör, a kiházásítási javak, a befogadás, a társadalmi hozzájárulás formái, házassági vagyoni jogi kérdések, az emberré és asszonnyá avatás s a lakodalom hatósági ellenőrzése kerül ismertetésre. A folytatásban *Család* címen előbb a család fogalmát és formáit (kiscsalád, törzscsalád, nagycsalád, fejlődési tendenciák a családdal kapcsolatban), majd a rokonság témakörében a vérrokonság kérdését, a rokonság számítását, a nemzetség, a had, a műrokonság, a lelki rokonság és a sógorság

⁶²¹ HÜBNER E. 1921. 607–608.

⁶²² TAGÁNYI K. 1919. 47–60.

fogalmát ismerteti. A két összegzés egybevetéséből egyértelműen kirajzolódik, hogy a házasság, a család és a szerző által a későbbiekben tárgyalt öröklési jogszokások (a családi vagyon egyben tartása, a juttatás kritikus alkalmi, a törvényi öröklés, a végrendelet, a végrendeletkezés okai, az öröklési rendszerek párhuzamos érvényesülése, valamint a hagyatéki eljárás rendje) a jogszokáskutatás, jogi néprajz kiemelt területeit jelentik.

A *Magyar jogi népszokásokban* harmadikként következik a tulajdon kérdésköre (a tulajdon fogalma, a birtoklás, a használat, a vagyon), majd – jogi szakkifejezéssel élve – a különböző szerzőmódok jogszokásai (elválasztás, gyűjtögetés, idegen joga a terméshez, vadászat, madarászat, mézrablás, halászat, bányászat, foglalás, átalakítás, találás). Ezt követően a munkáról ír, melynek a közcélú munka, a magáncélú munka mellett fontos témája a kölcsönösségen alapuló munka (kaláka) is. Az „árucseré” ismertetésénél jelennek meg a vásárral kapcsolatos jogszokások (vásárbíróság, vásárnyitás, vásári forgalom, üzleti szokások). Ezeket a témákat Tagányi a kéziratban maradt *Dologjog, vagyonjog, vagyonjogi igazság szokásai, birtokjog*⁶²³ jegyzeteiben dolgozta ki, azzal, hogy nála hangsúlyosabban jelentek meg a közös birtoklás formái.

A feltárt jogi népszokásokból – az egyes jogágakat tekintve – jól látható, hogy mindkét összegzésben elsősorban a polgári jogi (magánjogi) vonatkozások dominálnak, azaz főként a személyi jogot, a családi jogot, a házassági vagyonjogot, a tulajdonjogot, a kötelmi jogot (ezen belül a kereskedelmi jogot) és az öröklési jogot érintik. A kiadásra került könyvekben kevésbé gazdag a munkajog, a közigazgatási jog és a büntetőjog szokásanyaga. A közjogi vonatkozásokat ezért mindkét szerző alaposabban kidolgozandónak ítélte. Míg Tagányi hagyatékában óriási büntetőjogi anyag pihen immár kilencven éve, addig Tárkány Szücs Ernő elsősorban a népi közigazgatásról tervezett monográfiájához gyűjtött további adatokat.⁶²⁴ Az egyes foglalkozási csoportok munkajog területét is érintő sajátos jogszokásainak mindkét kutató nagy jelentőséget tulajdonított. Ugyanígy mindketten különbséget tettek az alkalmazási kör szerint kisebb közösségekhez vagy nagyobb tájegységekhez köthető jogszokások (például móríng), illetőleg országosan is alkalmazott jogszokások (például fiági öröklés) között. Egyaránt figyelmet szenteltek a jogi népszokásokhoz kapcsolódó kísérő jelenségek vizsgálatának. Idetartoznak a részben jogi szándékot kifejező jelzések (például kézfogás) és jelek (például tulajdonjegy), amelyek a jogi népszokásokon (vagy jogon) alapuló viszonyokat szimbolizálják. Ugyanígy idesorolhatók a kapcsolódó, de nem jogi tartalmú szokások is, valamint a jogi tartalmú közmondások, szólások. Mindketten észlelték azokat az eseteket is, amikor nem jogi szokáshoz kapcsolódott jogi népszokás (például májusfalopás). A két összegzés pontosan kijelöli a jogi néprajz klasszi-

⁶²³ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 438-as boríték.

⁶²⁴ PALÁDI-KOVÁCS A. 2003. 873.

kus területeit, kéziratban maradt részekkel együtt hatalmas forrás- és tudásbázist jelenthetnek a hazai jogi néprajz számára. Mindezt ki kell egészíteni természetesen azzal, hogy a bennük lefektetett fogalmak és témák újrafogalmazhatók és újragondolandók.⁶²⁵

Tárkány Szücs Ernő fantasztikus mennyiségű adatot dolgozott fel a jogi népszokások címszó alatt. A téma sokfélesége – amellet, hogy szinte az élet minden területére kiterjed – nem megy a minőség rovására. A szerző tájékozottsága, olvasottsága minden részterületen lenyűgöző. Azért, hogy mélységében tudjuk értékelni, figyelembe kell vennünk a mű megszületésének körülményeit. Kényszeresen létrehozott szintézist figyelhetünk meg, amelynek egyaránt vannak pozitív és negatív következményei: hasznára válhat bármely kutatási területnek, amely eredményei, módszerei összefoglalására kényszerül. Egy ilyen szintézis eljövendő kutatások alapjául szolgálhat, az eddigi eredményeket csokorba szedve felhívhatja a figyelmet az adott területre. Veszélyeket is rejthet azonban magában, főként akkor, ha egy kutatási terület nem egyszerűen összefoglalásra, hanem létének igazolására kényszerül. Tárkány Szücs szerencsésen elkerülte a korábbi évtizedek vitáiban „veszélyes pontként” kialakult kérdésköröket: nem foglalt állást abban, hogy ez a kutatási terület pontosan mely tudományághoz tartozik [néprajz – jogtörténet – (jog)szociológia], és nem kívánt egy új kutatási területet definiálni, hanem mindezen tudományokat érintő, mindegyik számára hasznos témakörrel beszélt. Óatosan írt a hagyományok esetleges nemzetiséghez kötöttségéről, elutasította, hogy magyar specifikumról lenne szó; közös európai gyökeket említett, és nem ragaszkodott az eredmények jogalkotásban való azonnali felhasználásához. A „tudományosságra” irányuló igazolási kényszer azonban némi zavart, bizonytalanságot okoz, különösen a kutatási téma és módszer meghatározásában.⁶²⁶

⁶²⁵ Vö. MEZEY B. 2009. 13–25., NAGY J. T. 2000. 99–120.

⁶²⁶ A fennálló bizonytalanság jól látható abban is, hogy a jogi népszokásokról írott összefoglaló, kilencszáz oldalas munka végén a szerző a következő három feladatot jelöli meg, ami a témában még megoldásra vár: elsőként fejezetenként néhány kiemelt példával összefoglalni, hogy a különböző életviszonyokban hogyan tükröződnek a jogi népszokások, másodikként summázni, hogy a bemutatott kutatásoknak milyen tudományos és gyakorlati haszna van, harmadikként megvizsgálni, hogy a szocialista társadalmi és gazdasági viszonyok között alakulhatnak-e ki olyan feltételek, kondíciók, amelyek lehetővé teszik jogi népszokások keletkezését, fennmaradását. Az első két pontra szerintem kielégítő választ találhatunk a könyvben: nem lenne értelme tovább ecsetelni a kutatások tudományos és gyakorlati hasznát és egyes példák kiemelése is további információvesztéshez vezetne. A harmadik kérdésre is találunk válaszokat a könyvben például a csúszópénz kapcsán. A szintetizáló törekvés legfőbb veszélye az információvesztés. Szerencsének tartom, hogy ebben az esetben a szerző arányérzékének köszönhetően ez nem következik be, és a népi jogszokásokat a maguk sokszínűségében bemutató, érdekes és informatív könyvet tarthatunk a kezünkben.

A népi jogéletkutatás szempontjából Tárkány Szücs könyvének jelentősége, hogy egy hivatalosan nem létező, eltemetett kutatási területet ismertetett kilencszáz oldalon keresztül. A kutatótársak egyenesen a népi jogszokások létének bizonyítékát látták benne. A szerző mestere, Bónis György ismertetőjében a jogi népszokások korpuszának nevezte a kötetet. A fennkölt – ugyanakkor az előzmények ismeretében érthető és őszinte – megjelöléséből érződik, hogy számára teljes elégtételt jelenthetett a könyv megjelenése.⁶²⁷ A *Magyar jogi népszokások* szakmai körökben nagy sikert aratott, a gimnáziumi osztálytárs, Katona Imre szerint több mint harminc ismertetés jelent meg bel- és külföldi szaklapokban.⁶²⁸ A Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága 1981. december 14-i ülésén Degré Alajos, Bónis György és B. Kállay István méltatták a kötetet. Bónis referátumát az *Ethnographiában*,⁶²⁹ B. Kállay István a *Magyar Jogban* és egy neves japán jogi folyóiratban adta közre.⁶³⁰ Varga Csaba a *Jogtudományi Közlönyben* tette közzé a korábbiakban már ismertetett, a kutatások jogelméleti megalapozását felvállaló recenzióját.⁶³¹ A kötetéről megemlékezett minden jelentős tudományos-ismeretterjesztő folyóirat (a *Valóság*,⁶³² a *Magyar Tudomány*,⁶³³ a *Világosság*,⁶³⁴ a *Honismeret*⁶³⁵), s Tárkány Szücs tisztelői a határokon túlra is eljuttatták a kötet hírért: Imreh István, Nagy Olga és Penavin Olga nemcsak egy recenzió erejéig merültek el a jogszokások gyűjtésében, hanem mindhárman egyedülálló, sikeres kutatási programot valósítottak meg a témában.⁶³⁶

Monográfiája megjelenése után Tárkány Szücs Ernő tovább folytatta megkezdett munkáját: „adatokat gyűjtött a mesterjegyek használatára, a mezővárosi kézművesek és parasztpolgárok XVII–XVIII. századi hivataloskodásai, a telepü-

⁶²⁷ „A jogi népszokások korpusza, az általam még igen ifjan hangoztatott tétel igazolása. Ezentúl már nemcsak beszélhetünk a jogi népszokásokról, hanem egy kilencszáz lapos kötettel is bizonyíthatjuk létezésüket.” BÓNIS Gy. 1982. 158–159.

⁶²⁸ KATONA I. 1985a. 380. Rövidebb ismertetések: *Magyar Nemzet*, 1981. március 1. (Katona Imre); *Könyvvilág*, 1981. március (F. Hazay Lujza); *Kisalföld*, 1981. március 14.; *Csongrád Megyei Hírlap*, 1981. május 1. (Szenti Tibor); *Egyetemi Lapok*, 1981. május 25.; *A MEDOSZ Lapja*, 1981. június 16. (Leopold Györgyi); *Élet és Irodalom*, 1981. augusztus 15. (Varga Domokos); *Utazási Magazin*, 1981. tél; *Kincses Kalendárium 1982* (Császár Nagy László); *Békési Élet*, 1982. február 260–262. (Szabó Ferenc); *Forrás*, 1982. március. 88–90. (Katona Imre). Forrás: *Artes Populares* 1985. 386.

⁶²⁹ BÓNIS Gy. 1982. 158–159.

⁶³⁰ B. KÁLLAY I. – SZEGEDI K. 1982. 79–84.

⁶³¹ VARGA Cs. 1981. 880–886.

⁶³² VEKERDI L. 1981. 109–111.

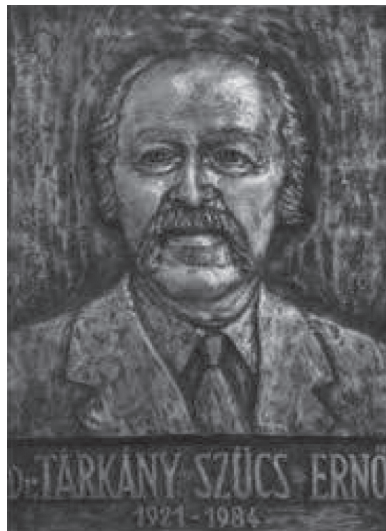
⁶³³ CSILLAG Gy. 1981. 792–794.

⁶³⁴ DÖMÖTÖR T. 1981. 786–787.

⁶³⁵ SZENTI T. 1982. 54–55.

⁶³⁶ PENAVIN O. 1981. 378–380., NAGY O. 1981. 877–888., IMREH I. 1982.

lések közötti jogi kapcsolatok, továbbá a nemzetiségek jogi élete és a temetések jogrendje témaköréből; összefoglalást tervezett a közélet népi jogszokásairól, és időben vissza akart nyúlni egészen a honfoglalás koráig, esetleg még azon is túlra.⁶³⁷ 1981-es munkalapja szerint a közélet jogi népszokásairól folytatott anyaggyűjtést, illetve kéziratot készít a tulajdonjegy-mesterjegy témában.⁶³⁸ 1982-ben – öt hónapot Bécsben töltve – levéltári kutatásokat folytatott a magyar jogi népszokások történeti rétegeinek, etnikai jellemzőinek feltárásához: „Rendkívül gazdag összehasonlító kelet-európai anyagot sikerült beszerezniem ausztriai tanulmányutam során és ezeknek a feldolgozása, kiegészítése lesz az elkövetkező időszak feladata” – írja 1982-es egyéni munkabeszámolójában.⁶³⁹

36. kép. Bronz portrédombormű a Tárkány-palota homlokzatán.

Erdős Péter alkotása

Ugyanitt tudósít arról, hogy irányítása alatt Tánzos Rita joghallgató Pozsony melletti községekben, valamint Esztergomban és környékén kérdőívek segítségével jogi népszokásokat gyűjtött.⁶⁴⁰ 1984 tavaszán még elvállalta, hogy a *Magyar néprajz* sorozat számára megírja a „szokásjogot érintő fejezeteket”,⁶⁴¹

⁶³⁷ KATONA I. 1985a. 380.

⁶³⁸ Tárkány Szücs Ernő Néprajzi Kutató Csoport Szociálintropológiai Osztály. Munkalap 1981. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

⁶³⁹ „A kismartoni levéltárban több napon keresztül kutattam magyar falvak iratanyagában. Ennek során a következő jellegű okiratokat sikerült mikrofilmen megszerezniem és magammal hoznom: Alsóőr levéltárából 32 végrendeletet és házassági szerződést, a Batthyány-levéltárból (Güssing), a klostermarianbergi uradalmi levéltárból és a lutzmannsburgi községi levéltár anyagából kigyűjtöttem néhány házassági szerződést, hegyközségi regulációt, vadászati regulációt, községi javak kezelésével kapcsolatos szabályozásokat, összesen 110 darab okirat felvételét. Ezek feldolgozása az elkövetkező idők feladata lesz.” Dr. Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

⁶⁴⁰ Dr. Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

⁶⁴¹ Tárkány Szücs Ernő a *Magyar Néprajz* számára írandó fejezetekkel elkészült, de az a Magyar jogi népszokások egyszerű kivonatolása volt, kivágatok gyűjteménye, s ezt – a szerkesztőbizottság megítélése szerint – halála után tizenöt évvel illetlenség lett volna publikálni. (Szilágyi Miklós szóbeli közlése.)

megakadályozta tervei megvalósítását. Rengeteg terve, feljegyzése maradt kéziratban. Tárkány Szücs Ernő tudományos életműve a jogi néprajz számára egyaránt kínál biztos támpontokat, és – mindenekelőtt cédulakötegei révén – további feladatokat is.

A *Magyar jogi népszokások* utóéletéhez tartozik, hogy Tárkány Szücs kiadói nívódíjat kapott. Könyvét a szerző kandidátusi disszertációként benyújtotta a Tudományos Minősítő Bizottsághoz. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportban 1981. október 27-én tartott házi védés jegyzőkönyve szerint Sárkány Mihály vetette fel, hogy a szerző számára, mentesítve őt a kandidátusi fokozat megszerzése alól, a tudományok doktora fokozat megadását kezdeményezzék.⁶⁴² A védésre 1983. június 20-án került sor, a bírálók, Dömötör Tekla, Kulcsár Kálmán és Katona Imre egyetértettek abban, hogy a benyújtott munka a tudományok doktora cím megadására képesíti a szerzőt. A bizottság elnöke Tálasi István, titkára Hoffmann

Tamás, tagjai eredetileg Ferge Zsuzsa és Bónis György, de Bónis helyett a védésen végül Csizmadia Andor vett részt.⁶⁴³ A monográfia alapján a Tudományos Minősítő Bizottság gyorsított eljárással, 1983. november 30-án ítélte oda Tárkány Szücs Ernő számára a „történelemtudományok (néprajz) doktora” fokozatot.⁶⁴⁴ A bírálók egységes véleménye, hogy a jelölt életműve úttörő és hézagpótló, nemzetközileg is elismert munka, Kulcsár Kálmán indoklása szerint: „Tárkány Szücs Ernő munkája bizonyos értelemben folytonosságot jelent a két világháború között és a második világháború időszakában kibontakozott ún. népi jogkutató mozgalom

37. kép. Tárkány Szücs Ernő és felesége, Bihal Ella néprajzkutató

⁶⁴² MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3. A házi védésen Filep Antal véleményében Papp Lászlóról megemlékezve írja: „Ma látjuk, Papp Lászlóért nekünk kellett volna kinyújtanunk a kezünket, magunk közé kellett volna állítsuk. Akkor talán az ő jogszokás és jogtudat vizsgálatai sem maradtak volna torzóban.”

⁶⁴³ Voigt Vilmos több levélben jelezte a bizottság felé, hogy Bónis messzemenően alkalmas a bírálói feladat ellátására, egészségi állapota maximum a bírálat felolvasásában okozna nehézséget, de a bizottság Csizmadia felkérése mellett döntött. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3.

⁶⁴⁴ MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3.

törekvései, eredményei és napjaink kutatásai között. Ő, aki egyetemi hallgató korában jelentős részt vállalt az egykori mozgalomban, és akinek akkori munkáit már azok a sajátosságok jellemezték (mint pl. a történeti szemlélet, a jogi népszokások jogtörténeti és jogszociológiai összefüggésekben való magyarázatra való törekvés stb.), amelyek a bírált mű érdenei is. [...] A *Magyar jogi népszokások* című munka tehát gyakorlatilag negyven év, bár egyes időszakokban változó intenzitással végezhető és végzett tudományos kutatásának eredménye.⁶⁴⁵

Tárkány Szücs életprogramja, ha óriási késéssel is – fél évvel halála előtt –, végül külső elismerésben is részesült. A minősítésével, munkásságával kapcsolatos korábbi, valóban méltatlan eljárásokon az a meggyőződése segítette át, hogy kutatási programja nem öncélú, a társadalomba ágyazott, történelmileg változó jogi népszokások feltárásával a köz érdekét kívánta szolgálni.⁶⁴⁶ A bírálatokra adott válaszában bevezető soraiban így fogalmaz: „Kivételes ajándék, ha megadatik valakinek az élettől, hogy élethivatásszerű foglalkozása mellett évtizedeken keresztül olyan szenvedélyének hódoljon, mely képes feloldani benne a predestináltság megkötései folytán a mindennapok ellentmondásait és feszültségeit, de ugyanakkor a köz számára is értéket képvisel. [...] A fiatal és matróna Égető Eszternek élete folyamán e megnyugvást a mozarti zene okozta. Az én »mozarti muzsikám« több mint négy évtized óta a jogi népszokások kutatása volt.”⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3.

⁶⁴⁶ Tárkány Szücs Ernő aspiráns válasza. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3.

⁶⁴⁷ Ua.

A „TUDOMÁNY SZÖVETE” – SZEMÉLYHEZ KÖTÖTTség ÉS INTÉZMÉNYESÜLÉS

„a mindennapi (tehát túlnyomó részben megélt) közösségi konfliktusok kezelésének feladata összehasonlíthatatlanul nagyobb és tisztesebb szeletet jelentett a társadalom igazgatásában és a társadalmi élet irányításában, mint az állami apparátussal és erőszakkal kicsikart hatalmi fölényt élvezők joga.”⁶⁴⁸

Mezey Barna Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója alkalmából közölt írásának kiindulópontja, hogy a népi jogszokásokkal foglalkozó hatalmas életmű alapján immár megkérdőjelezhetetlen annak a jogterületnek a létezése, „mely az állami jogtól távolabb (lejjebb?) áll, és amely a magyar jogtörtétele egyik legizgalmasabb kutatási feladatként kínálja magát a feltárandó fehér foltok listázásakor”.⁶⁴⁹ Áttekintéséből kirajzolódik, ahogy a jogtudomány és a jogtörténetírás hagyományos megközelítéséből: a törvényhozás termékeinek (elsősorban a Corpus Juris Hungarici, a Tripartitum és annak kommentárjai) vizsgálatától kiindulva már a 19–20. század fordulójára – a feudális-rendi jog megismerésében – elsődleges forrásként tekint a jogalkalmazó és a törvénykező szervek gyakorlatára.⁶⁵⁰ Az „országos jogot” ezek a szervek azonban „meglehető önállósággal” kezelték, illetve a nemesi jogokat összefoglaló Hármaskönyv is csak érintőlegesen foglalkozott a közrendűek jogával. Mivel – Mezey megfogalmazásában – „az országos nemesi-rendi jog nem kívánt a jobbágyi élet szabályaival foglalkozni”,⁶⁵¹ ezért

⁶⁴⁸ MEZEY B. 2014a. 30.

⁶⁴⁹ MEZEY B. 2014a. 25.

⁶⁵⁰ MEZEY B. 2014a. 26.

⁶⁵¹ MEZEY B. 2014a. 27., vö. MEZEY B. 2014b. 291–314.

38. kép. A Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár első kötete

„az ősi közösségek, a család és a nemzetiség építették ki az életkereteket és a szabályok rendszerét, melyek a fő szervezési szempontokat garantálták: a megélhetést, a biztonságot, a nyugalmat, az egységet és a szolidaritást”.⁶⁵² A szerző a népi jogélet folytonosságát emeli ki, azzal hogy az írásbeliség hiánya komoly nehézséget jelent a kutathatóság szempontjából, valamint hogy ha az „érvényesülő jog” területét tekintjük, nem is annyira a „fent és lent” jogáról, de legalábbis az „alkotott jog” és a népi jog mellérendeltségéről kellene beszélnünk.⁶⁵³ Konklúziója, hogy Tárkány Szücs művének közzététele óta az „út kijelöltetett”: „a magyar jogtörténet egyik legfontosabb feladata lett [...] a népi jogéletkutatás eredményeinek feldolgozása, beillesztése a jogtörténet fejlődési ívébe és a magyar jog eddigi történeti képének kiegészítése.”⁶⁵⁴

Homoki-Nagy Mária *Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán* című írásában arra hívja fel a figyelmet, hogy a szakjogtörténet műveléséhez elengedhetetlen a történelemtudomány, a néprajz és a nyelvtudomány eredményeinek egyidejű feltérképezése.⁶⁵⁵ Maga is számos esettanulmányt közölt ennek szellemében, például a vásároknak zajló adásvételről, a jobbágy-paraszság körében kialakult szolgálati szerződésekről.⁶⁵⁶ *A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére* című írásában pedig felvázolja, hogy hazánk jogfejlődésében milyen szerepet játszott a szokásjog; illetve hogy melyek a szokásjognak mint jogforrásnak a jellemzői. A szerző szerint ezek közül az egyik legfontosabb, „hogy hosszú idő alatt alakult ki, s a nép, a nemzet tagjainak a meggyőződése formálta a mindennapok gyakorlata során”, illetve hogy nem írták le, érvényességének nem volt feltétele az írásos forma.⁶⁵⁷ A magyar joggyakorlatban századokon át mind a magánjog, mind a büntetőjog területén elsősorban a szokásjog dominált.

⁶⁵² MEZEY B. 2014a. 29.

⁶⁵³ MEZEY B. 2014a. 30–31.

⁶⁵⁴ MEZEY B. 2014a. 30., vö. MEZEY B. 2016. 261–270.

⁶⁵⁵ HOMOKI-NAGY M. 2014d. 136.

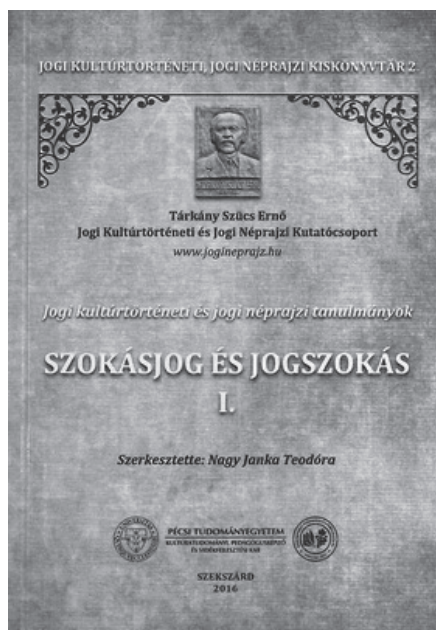
⁶⁵⁶ HOMOKI-NAGY M. 2008. 73–96., 2009. 383–405.

⁶⁵⁷ HOMOKI-NAGY M. 2016. 169.

Ez a szokásjog gyakran épp az olyan lokális forrásokból rekonstruálható, mint a szerző által vizsgált, Szentes mezőváros jegyzője által vezetett, a szentesi levéltárban őrzött *Egyességek könyve*.⁶⁵⁸

Mint láttuk, a népi jogélet kutatói is elsősorban a lokális közösségek normáinak, normarendszereinek megismerését tűzték ki célul. Kutatásaik kiterjedtek a normák keletkezésének, életben tartásának körülményeire éppúgy, mint a normaváltozások, illetve normasértések eseteire, és természetesen arra is, hogy az egyes egyéneknek milyen szerepe lehet a közösség szabályrendszereinek alakításában. Bár a kutatások többsége a múlt, „letűnt korok” szabályozóit próbálta feltárni és értelmezni, ezekben az elsősorban történeti dimenziójú vizsgálatokban rendszerint teret kapott az aktuális jelen – akár csak szimbólumokban fellelhető – szabályanyaga is. A Kutatócsoport tagjai is ezen a „nyomvonalon”, a Tárkány Szücs-i életműhöz kapcsolódva fejtik ki tevékenységüket.

Több évtizedes tapasztalattal folytatják például a lokális közösségek szabályozóinak vizsgálatát. Bánkiné Molnár Erzsébet a jászkun kerület jogéletét és abban a szokásjog, illetve a jogszokások szerepét elemzi.⁶⁵⁹ Bárh János a népelet kontaktusait, a lokális együttműködések többé-kevésbé intézményesült közösségi formáit, ezek szabályozóit, illetve az önkormányzati egységnek számító székely tízesek funkcióját, jogosultságainak és a közösség érdekében kifejtett feladataik változását kutatja.⁶⁶⁰ Gelencsér József gyakorló jogászként az 1980-as évektől gyűjti a Káli-medence jogszokásait. Figyelme gyakorlatilag minden jogterületre kiterjed: a büntetőszokásokra éppúgy, mint a dologi (például tulajdonjegyek, határviták, szolgalmi jogok) és a kötelmi jog területére (például pénzkölcsönzés,

39. kép. A Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár második kötete

⁶⁵⁸ VÖ. HOMOKI-NAGY M. 2014a. 141–158., 2014c. 79–88.

⁶⁵⁹ BÁNKINÉ MOLNÁR E. 1995., 2005a., 2005b., 2007., 2009. 97–108., 2011a. 15–31., 2011b. 41–50., 2012a., 2012b. 90–98., 2012c. 148–160., 2013. 69–78., 2014a. 67–80., 2014b. 350–367., 2016. 13–31.

⁶⁶⁰ BÁRTH J. 1997., 2005a. 149–159., 2005b. 17–35., 2006., 2007a. 153–157., 2007b. 47–56., 2007c. 157–162., 2007d., 2011. 51–63., 2014. 81–100., 2016. 32–37.

szolgálati szerződések).⁶⁶¹ Örsi Julianna a 18–19. századi Jászkunság helyi szabályozóit vizsgálja.⁶⁶² Petercsák Tivadar az észak-magyarországi közbirtokosságok, erdő- és legelőközösségek működését,⁶⁶³ és a szintén több évszázados tradícióval rendelkező, korábban a Kárpát-medence több táján ismert, a 20. század közepéig azonban Magyarországon egyedül Egerben fennmaradt fertálmesteri tisztség funkcióit vizsgálja.⁶⁶⁴

A Kutatócsoport tagjai közül Horváth József a kora újkori győri és nyugat-dunántúli kismemesi végrendeletek jogtörténeti jelentőségét hangsúlyozza, ugyanő vállalkozott a hazai végrendelet-kutatások történetének áttekintésére is.⁶⁶⁵ A folklór felől indulva gyakorlatilag „új műfajt” teremtett a jogtörténet és a jogi néprajz határmezsgyéjén Lanczendorfer Zsuzsanna, aki egy népballada kutatása kapcsán a folklórszövegek jogtörténeti forrásértékére irányította a figyelmet.⁶⁶⁶ Óriási eredmény, hogy a remek hangú szerző kutatási eredményeit sikeresen „beékelte” jogi szaklapokba is.⁶⁶⁷ A határterületi kutatások közül – Lanczendorfer eredményeihez hasonlóan – feltétlen említendő kezdeményezés Domokos Mariann-nak a folklórszövegek szerzői jogi problémáit felvető vizsgálata,⁶⁶⁸ továbbá Varga Sándornak a mezőségi táncszervező kezesek feladatköreit bemutató elemzése,⁶⁶⁹ illetve a szociális szféra felől indult Varga Istvánnak a törvénytelen születéssel, annak megítélésével kapcsolatos – a jogszokások intézményesülését egy tágabb perspektívába helyező – megállapításai,⁶⁷⁰ továbbá Kothencz Kelemennek elsősorban a szakrális területen és Kriston Vízi Józsefnek a gyermekjátékok körében végzett normakutatásai.⁶⁷¹

⁶⁶¹ GELENCSÉR J. 1982. 305–310., 1983. 61–72., 1985. 643–657., 1988. 165–188., 1989–1991. 48–60., 1992. 251–262., 2009. 116–129., 2010. 205–221., 2011. 279–291., 2012a. 33–38., 2012b. 57–61., 2012c. 318–330., 2013a. 274–284., 2013b. 30–35., 2014a. 121–134., 2014b. 505–530., 2014c. 187–210., 2014.d., 2016. 114–128. Teljes bibliográfia: <http://www.neprajzesjog.hu>

⁶⁶² VÖ. ÖRSI J. 1994. 139–158., 2003. 133–166., 2005. 337–348., 2016. 302–313.

⁶⁶³ PETERCSÁK T. 1992., 1997. 205–217., 2003., 2008., 2009. 109–115., 2014a. 175–183.

⁶⁶⁴ PETERCSÁK T. 2013. 484–491., 2014b., 2014c. 219–231., 2016. 313–324.

⁶⁶⁵ VÖ. HORVÁTH J. 1995., 1996a. 73–106., 1996b., 1997a., 1997b. 93–100., 2004. 135–148., 2009. 266–279., 2014. 153–174., 2016. 176–195.

⁶⁶⁶ LANZENDORFER Zs. 2003., 2009. 214–227., 2012. 376–393., 2016. 244–260.

⁶⁶⁷ LANZENDORFER Zs. 2011a. 89–99., 2011b. 81–90.

⁶⁶⁸ DOMOKOS M. 2009. 228–263.

⁶⁶⁹ VARGA S. 2016. 355–376.

⁶⁷⁰ VARGA I. 2007. 203–221., 2008. 89–102., 2009. 466–481., 2014. 9–24., 2016. 335–354.

⁶⁷¹ KOTHENCZ K. 2016. 219–235. Továbbá figyelemre méltó a népi jogéletkutatás szempontjából a sükösdői kovácsmesterek munkavégzésére és kapcsolatrendszerére vonatkozó 19. századi forrásközlése. KOTHENCZ K. 2012., KRISTON VÍZI J. 2009. 333–338., 2016. 236–243.

A jogtörténet „nyitása” a népi jog felé, ahogy ezt például a Tárkány Szücs Ernő Kutatócsoport holdudvarában született jogtörténeti publikációk sora is jelzi, mostanra megtörtént.⁶⁷² Mindez illeszkedik a jogtudomány általános nyitására, melyet jól tükröz a jogi kultúrtörténet intézményesülése is.⁶⁷³ Míg a hazai jogi néprajz történetéről, eredményeiről részletes képet kaphatott az olvasó, addig a kutatócsoport nevében is megjelenő jogi kultúrtörténetről csak érintőlegesen esett szó.

Kajtár István, a jogi kultúrtörténet hazai monográfusa rajzolja fel azt a történeti ívet, amit a *Magyar jogi népszokások* 1981-es megjelenésével egy időben, egy szemináriummal (speciálkollégiummal) útjára indult pécsi jogi kultúrtörténeti műhely, az azóta eltelt időszakban bejárt.⁶⁷⁴ A hazai jogi kultúrtörténet – elsősorban a szimbólumkutatás és a mindennapi jogélet vizsgálata területéről közzölt – eredményei számos ponton érintkeznek a jogi néprajzi vizsgálatokkal. Kajtár István véleménye szerint a Tárkány Szücs Ernő Kutatócsoport megalakítása egyrészt szervezeti keretet jelenthet a továbblépésre, ugyanakkor fogalmi tisztázást hozhat „egyrészt a jogi néprajz, a jogi etnográfia, jogi népeletkutatás, másrészt a jogi kultúrtörténet, jogi szimbolika, rituálé között”.⁶⁷⁵ Ez a fogalmi és módszertani tisztázás talán a legnagyobb elvárás, ami a Kutatócsoport működésével összefüggésben megfogalmazódhat.

Nagy Janka Teodóra szerint természetes, hogy a magát történeti tudományként definiáló néprajz égisze alatt a Tárkány Szücs-i életműben a történeti szemlélet meghatározó.⁶⁷⁶ Ugyanez a történeti irányultság tűnik elő Nagy Janka Teodóra elemzéséből, melyben a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában, az Ethnographiában megjelent jogi néprajzi tárgyú írásokat vizsgálja.⁶⁷⁷ Úgy véli, hogy bármennyire is igényes Tárkány Szücs alapvetése, annak mégsem alakult ki egy konzisztens metodológiája: „Tárkány Szücs Ernő alapvetően a történettudomány, kiegészítésként a jogtudomány és a néprajz módszer- és eszközkészletét választotta – amely többször is kompromisszumokra készítette.”⁶⁷⁸ Ugyanakkor megítélése szerint

⁶⁷² Mezey Barna és Homoki-Nagy Mária idézett munkái mellett a teljesség igénye nélkül: BATÓ SZ. 2009. 352–369., 2016. 38–59., BÉLI G. 2014. 101–120., 2016. 60–74., BÓDINÉ BELIZNAI K. 2016. 75–92., DOMOKOS A. 2009. 339–351., HERGER Cs.-né 2016. 139–164., NÁNÁSI L. 2016. 281–301., VÖLGYESI L. 2016. 377–386.

⁶⁷³ STIPTA I. 2015. 486., 2016. 305–312.

⁶⁷⁴ KAJTÁR I. 2004., 2006. 130–145., 2008. 123–141., 2009. 47–49., 2016. 196–203. Idetartozónak tekintve Herger Csabáné Gernot Kocher, az osztrák történeti ikonográfia kiemelkedő képviselője *Szimbólumok és jelek a jogban* című könyvének a hazai jogi kultúrtörténetre megtermékenyítőleg ható fordítását is. KOCHER, G. 2008.

⁶⁷⁵ A jogi kultúrtörténet legújabb eredményeiről vö. BÉLI G. – KORSÓSNÉ DELACASSE K. – HERGER Cs.-né 2016.; a jogtudományban elfoglalt helyéről STIPTA I. 2016. 305–312.

⁶⁷⁶ NAGY J. T. 2014. 54., 2016. 272.

⁶⁷⁷ NAGY J. T. 2013e. 297–320.

⁶⁷⁸ NAGY J. T. 2014. 55.

a jogi néprajz önálló diszciplínává válásához elengedhetetlen a sajátos tárgy és módszer hangsúlyozásával folytatott eredmények felmutatása, illetve intézményi háttér létrehozása.⁶⁷⁹ Nagy Janka Teodóra tudományos és tudományszervező tevékenységével ezeket a keretfeltételeket próbálja megteremteni. Mint láttuk, körülhatárolta-újrafogalmazta – egy jogintézmény fejlődési szakaszaira tekintettel (szokás-norma, jogszokás, jogintézmény szakasz, jogi népszokás, jogi néphagyomány) – a jogi néprajz tárgyat,⁶⁸⁰ illetve a makói történeti néprajzi kutatásai alapján kísérletet tett egy jogi néprajzi kutatómódszertani modell felállítására.⁶⁸¹

Amíg mára Nagy Janka Teodóra jogi néprajzi kutatástörténeti áttekintései a társadalomnéprajz, a jogtörténet és a jogszociológia tudománytörténetének is integrált fejezetei, addig a témában publikált kutatómódszertani, fogalmi alapvetései jobbra visszhangtalanul maradtak. Természetesen meglehetősen szűk az a tudományos kör, amely akár a jog, akár a néprajztudomány elméleti kérdéseit bogozgatja, de mégis szembetűnő a jogi néprajz elmélettelensége. Érthető, hogy a jogi néprajz területén kalandozók nemigen bajlódnak elméleti kérdésekkel, és azt is látnunk kell, hogy a jogi néprajz „háttértudománya”, a társadalomnéprajz sem az elméletképzésben a legerősebb, de úgy vélem, ez az a kérdéskör, ahol még inkább érvényesül a „jogi néprajz személyhez kötöttsége”. Összefoglalóan, míg sorra születnek jogi néprajzi tematikájú elemzések – ahogy ezeket Nagy Janka Teodóra és Szilágyi Miklós áttekintéseiből is ismerhetjük –, a jogi néprajz fogalmi kérdései, módszertani megalapozása – tegyük hozzá: intézményi háttér híján – egy személyes vállalkozás sikerén áll vagy bukik.

A jövő egyik kérdése tehát, hogy a jogi néprajz egy olyan (tudomány)terület/mező marad, amin a különböző tudományterületek képviselői ott jártukban, kalandozásaik során nyomot hagynak, vagy pedig sikerül megalapítani egy saját – természetesen a kalandozók számára is nyitott – (intézmény)rendszert.

Nagy Janka Teodóra kutatástörténeti áttekintéseiből is tudható, hogy viszonylag stabil intézményes háttérrel rendelkező népi jogi kutatócsoport legutóbb több mint hetven éve, Györffy István irányításával jött létre. Az 1930-as évek végén indult mozgalom eredményeit így összegzi a szerző: „A megfogalmazott célok közül »a jogtörténet íratlan forrásainak feltárását, a parasztság körében élő, az írott jogból régen kiveszett szokások, szertartások és jelképek« megismerését, továbbá a néprajztudománynak az iskolázott jogász szemével felmérhető adatokkal való gazdagítását sikerült elérni, de a jogpolitikai célt, azt, hogy a jogi néphagyományok a jogalkotás egyik alappillérvé válhassanak, nem lehetett megvalósítani. A kutatók legjobbjainak tollából azonban olyan néprajzi szakmunkák

⁶⁷⁹ NAGY J. T. 2009. 90.

⁶⁸⁰ NAGY J. T. 2009. 94–95.

⁶⁸¹ Makói forrásfeldolgozásai: NAGY J. T. 2008. 816–886., 2010. 135–147., 2012a., 2014d. 123–139. Módszertani összegzése: NAGY J. T. 2016b. 271–280.

születtek, amelyeket e mozgalom ösztönzött. Papp László, Bónis György, Fél Edit, Tárkány Szücs Ernő gyűjtése megjelent. A feldolgozatlan jelentések között számos értékes tanulmány található, a gyűjtemény pedig töredékességében is gazdag példatár.⁶⁸² Az intézményesülés lehetőségeire tekintettel is rendkívül fontos ez az értékelés. A hazai kutatások tapasztalata alapján az elmúlt több mint száz év távlatából úgy tűnik, illúzióknak bizonyult, hogy a jogalkotást a nép között élő jogra lehessen alapozni, hiszen a jogi néprajzi kutatások közvetlenül nem szolgálhatják a jogalkotást. Ebből azonban nem következhet a jogi néprajz szükségességének, fontosságának megkérdőjelezése.

Nagy Janka Teodóra az 1989 utáni időszakot értékelve megállapítja, hogy a bekövetkezett társadalmi változások ellenére „nem lehetett mindent egyszerűen ott folytatni, ahol a 20. század közepén abbamaradt”.⁶⁸³ Komoly eredménynek tekinti, hogy „megtörtént a két világháború közötti gyűjtések eredményeinek hazai forrásközlése, értékelése”; ugyanakkor nem pótolható hiányosság, hogy „nem került sor az 1989-ben bekövetkezett társadalmi, jogi változásokat jól tükröző, szervezett, közös jogi népeletkutatásra, egy szélesebb körű, tematikus kérdőíves gyűjtésre”.⁶⁸⁴ Ezekre a kutatástörténeti tényekre és folyamatokra is tekintettel a szerző szerint a „legfontosabb feladat”: „az új tájékozódási pontok megtalálása a jogtörténet nemzetközi kutatási eredményei kínálta lehetőségek és a multidiszciplinaritás koordinátarendszerében – a pragmatikus követelmények fel-, illetve újrafelismerését sem kizárva.”⁶⁸⁵

Hasonlóan hangsúlyos kérdésként tételeződik, hogy a „szaktudományok” képesek-e integrálni a népi jogéletkutatás kifejezetten interdiszciplináris tudományos vállalkozását, s hogy létrejöjjön egy, a Györffy István által életre hívott munkacsoporthoz mérhető felkészültségű kutatói közösség. A PTE Illyés Gyula Karának kebelén megalakult Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport mindkét kérdés tekintetében komoly bizakodásra ad okot. A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya által 2011. október 5-én szervezett Tárkány Szücs Ernő-emlékülés, valamint a 2014 októberében megrendezett Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia, továbbá az itt elhangzott előadásokat közreadó kiadványsorozat (Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1–2.) a haladás-szerveződés fontos mérföldkövei. Ahogy a kutatócsoport több tagjának részvételével megvalósuló OTKA-pályázat (A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár) és a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti szimpóziuma is.

⁶⁸² NAGY J. T. 2009. 85–86.

⁶⁸³ NAGY J. T. 2011a. 386.

⁶⁸⁴ NAGY J. T. 2011a. 386.

⁶⁸⁵ NAGY J. T. 2011a. 386.

ÖSSZEGZÉS

A népi jogszokás „a folklóre anyaga, a szellem terméke, de magjában nem a képzelet és érzésvilág szüleménye, hanem a reális életé, a mindennapi szükségleteké, a család, a vagyon, a munka mozzanataié, a személyi és anyagi érdekek kapcsolatában és szembenállásában. Legnagyobb részben teljesen beleolvad az anyagi kultúrába, amelyeknek funkcióit elsősorban a jog irányítja, korlátozza, máskor pedig elválaszthatatlan az illem, az erkölcs s a társas élet egyéb szabályaitól s igazában ezekkel együtt alkot egységes képet.”⁶⁸⁶

Tárkány Szücs Ernő 1967-ben megjelent európai kutatástörténeti áttekintésében rögzítette először, hogy a jogi néprajz több mint egy évszázada jelen van az európai tudományban, különösen a néprajzban, a jogtörténetben és a társadalomtudományban. A szerző szerint azonban ezek a már meghatározott tárgykörrel és módszerrel rendelkező tudományok „nem helyeztek különösebb súlyt az emlőikből táplálkozó új gyermek fejlesztésére. A néprajzosok nem igényelték a különbségtevést jogi és nem jogi jelenségek között, a jogászok kifejezetten »fáztak« attól a gondolattól, hogy az állami normák mellett a jognak egy másik szféráját is elismerjék, amelyet tudományos eszközökkel még kutatni is szükséges lenne, végül a társadalomtudomány rangon alulinak tartotta, hogy kapcsolatban álljon egy kialakuló történeti tudománnyal.”⁶⁸⁷ A senki földjén megtelepedni óhajtó jogi néprajzról – az új tudományterület sajátosságai mellett – a szerző plasztikus le-

⁶⁸⁶ PAPP L. 1939. 69.

⁶⁸⁷ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1976a. 86.

írása a sikeresség kerékkötőire is utalt. A jogtudományban a korlátok egy része mára leomlott, evidenciává lett a jog pluralitásának, társadalmi kötöttségének elismerése. Már nem idegen az a gondolat, hogy a jogi szabályozás a társadalom értékítéletének egyik kifejeződése. Megkerülhetetlen emlékoszlopként van jelen a hatályos jogrendszer bírálók korszakokon átívelő fő érve: amennyiben az nagymértékben eltér a lakosság erkölcsi és jogi meggyőződésétől, szokásaitól, nem tud érvényre jutni. A jogszociológia fő területeként tételeződik az egyéni és csoportos jogtudat (jogerzet) és joggyakorlat (jogérvényesülés) – tegyük hozzá, empirikus – vizsgálata, melyet elsőként és egyedülként a népi jogéletkutatók kezdtek meg és műveltek hazánkban. A néprajzban immár a társadalomnéprajz történetének része a jogi néprajz, s benne változó hangsúllyal a kutatástörténet művelése is jelen van.⁶⁸⁸

Megközelítésemben a kutatástörténet – és ezzel együtt jelen elemzés – elsődleges célja, hogy a népi jogéletkutatás eredményeinek értékelő felhasználásához támpontokat nyújtson. A kutatástörténet – nem kifejezetten szórakoztató, de reményeim szerint nem öncélú – művelése alapul szolgálhat továbbá azoknak a kutatóknak, akik az interdiszciplináris megközelítésre készen és felkészülten megkezdik a részeredmények és résztanulságok szintetizálását, elméletképző újragondolását. Itt és most mindenekelőtt az ehhez szükséges alapokat próbáltam erősíteni Tagányi Károly munkássága kapcsán, de reményeim szerint ezen túl sikerült legalább felvázolni azt a történeti pályát, mely a 20. században hazánkban a népi jogélet kutatóinak osztályrészül jutott. Az itt feltárt új adalékokkal, a nemzetközi párhuzamok bemutatásával éppúgy, mint a népi jogéletkutatás egyéni tudományos pályákon belüli elhelyezésével a népi jogélet kutatásáról kialakult meglehetősen vázlatos képet próbáltam árnyalni. Mindezt azzal a meggyőződéssel, hogy az itt bemutatott „kézről kézre” járó kutatási tradíció fontos, méltatlanul mellőzött eleme a hazai társadalomkutatásnak. Jelen tanulmányban az általam legfontosabbnak ítélt kutatásokat, a köztük lévő kapcsolódási pontokat ismertettem, így még a bevezetőben kijelölt időhatáron belül sem került sor minden kutatás bemutatására. Számos néprajztudós munkája nem említettett, ezen a téren az alapvetést Szilágyi Miklós és Nagy Janka Teodóra végezte el.⁶⁸⁹ Szintén nem esett szó a vajdasági népi jogi vizsgálatokról. Az itt megvalósult – a bogiści hagyományokhoz jobban kötődő, mindenekelőtt Csányi József és Penavin Olga által képviselt – kutatások részletes bemutatása külön tanulmányt érdemelne.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ MEZEY B. – NAGY J. 2009. 11.

⁶⁸⁹ NAGY J. 2000. 99–120., SZILÁGYI M. 2000. 693–759.

⁶⁹⁰ VÖ. CSÁNYI J. 1943., FÉL E. 1943. 129., TÁRKÁNY SZÜCS E. 1943d. 3–4., valamint PENAVIN O. 1981.

Ugyanígy kimaradt az egyházi jogi népszokások kutatása, melynek programját Erdő Péter fogalmazta meg hazánkban.⁶⁹¹

A népi jogélet kutatási tradíciójának részletesebb megismerése együtt jár az eredmények, köztük karakterisztikusan az évtizedekre kéziratban maradt feljegyzések feltárásával, számbavételével. Mattyasovszky és Baross 20. század eleji öröklési jogi gyűjtései – minden hiányosságuk ellenére – megkerülhetetlen forrásai a korszakkal foglalkozó társadalomkutatóknak. Faragó Tamás példaértékű történetstatistikai elemzésével mutatott rá arra, hogy a módszertani hiányosságok miatt korlátozott érvényű adatok miként ellenőrizhetők más források bevonásával. Ezzel egyúttal új távlatokat nyitott nemcsak a 19–20. század fordulója öröklési rendjére vonatkozó adatsorok, de általában a népi jogéletkutatók által gyűjtött adatok felhasználásához is.⁶⁹²

Teljesen más a léptéke, módszertana és célja Tagányi Károly itt részleteiben is bemutatott jogszokásgyűjtő programjának. Tagányi a munkája iránt elkötelezett tudós, aki a 19. század végén rendkívüli képességekkel és erudícióval próbált meghonosítani több, Európában szintén abban az időszakban indult kutatási irányzatot. Szerteágazó próbálkozásai azonban – a modern levéltártani rendezőelvek adaptálásától a helytörténetírás tudományos megalapozásán keresztül a gazdaságtörténet meghonosításáig, valamint az itt részletesebben tárgyalt, széles nemzetközi kutatástörténeti megalapozású jogszokásgyűjtő programja – túl korainak bizonyultak, s így sokáig nem akadt követőjük.

Tagányi tulajdonképpen egy újabb forrásbázist látott a néprajzi gyűjtésben. Bár ő maga sohasem művelte, de széles nemzetközi kitekintéssel nyomon követte a korszakban kibontakozó új tudomány eredményeit, és levéltári kutatásaival ötvözve építette be azokat munkáiba. Kifejezetten néprajzosok számára megfogalmazott programja, *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* több évtizedes kutatásának eredménye, melynek csak első két része jelenhetett meg, a tervezett további három fejezet máig kéziratban maradt. Jogszokásgyűjtő programjában és hagyatékában éppúgy, mint Tárkány Szücs Ernő megjelent munkáiban és kézírataiban, a jogi néprajz számára biztos alapokat nyújtó forrásbázist látok, ezért mielőbbi feltárásukat szorgalmazom. A népi jogélet kutatásától részben elkülönül a két tudós pályájának monografikus feldolgozása, melyek szintén adósságai a kutatás- és tudománytörténetnek. A népi jogéletkutatás hazai, Tagányi Károlyt követő időszakának kutatói közül Bruckner Győző és Szendrey Ákos kapcsán – ebben a kontextusban elsőként feltárt rövid tanulmányaik: az ősmagyar jogéletről, valamint a székelység jogéletéről⁶⁹³ részletesebb ismertetésével – azt pró-

⁶⁹¹ ERDŐ P. Vigília 1984. 15–21., ERDŐ P. 1986. 252–274.

⁶⁹² FARAGÓ T. 2008. 81–122.

⁶⁹³ BRUCKNER Gy. 1934. 6–7., SZENDREY Á. 1930. 428–429.

báltam bemutatni, hogy az elsősorban programindítóként tisztelt szerzők milyen irányokban indultak el a népi jogélet kutatásában.

Az 1930-as évek végén Györffy István kezdeményezésére megindult, a népi jogszokások és joghagyományok összegyűjtését célzó program a falukutató mozgalomba illeszkedett. A Táj- és Népkutató Központ – melynek utódjában Györffy életre hívta munkacsoportját – 1938-ban a Márciusi Front és a népi szociográfus csoport szétesése után, a különböző etnográfiai, közgazdaságtudományi, jogi, szociográfiai kutatások integrálására jött létre.⁶⁹⁴ A népi jogélet kutatói a falukutatók nyomdokain haladtak: a kalotaszegi és a kiskunhalasi kutatótáborok is falukutató táborok voltak, melyek – főként a kutatásokat irányító Bónis György és Papp László révén – más hangsúlyokat is kaptak. Szembetűnő a módszerbeli hasonlóság is, amennyiben összevetjük a falukutató és a népi jogéletkutatás számára készített útmutató kiadványokat. *A falu megismerése* című kiadvány 1934-ben jelent meg; *A falukutató vezérfonalát* 1935-ben tette közzé Bodor Antal, melyhez egy „gigantikus”⁶⁹⁵ méretű kérdőív is társult. Szintén 1935-ben látott napvilágot a Falukutató Intézet kiadásában egy útmutató könyv, a *Honismeret könyve* címmel.⁶⁹⁶ Ezen kiadványok nyomdokain haladt Papp László, amikor megírta a *Magyar népi jogélet kutatása* és a *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához* című könyvét, és összeállította 578 pontos kérdőívét. A Táj- és Népkutató Intézet keretein belül megvalósult interdiszciplináris együttműködések egyik szép példája a jogszokásgyűjtő munkacsoport működése. A munkacsoport tagjai munkásságának részletesebb megismerése újabb adalékokkal gazdagíthatná a népi jogélet kutatásának hazai történetét. Különös jelentőséget tulajdonítok Fél Edit szintén kevésbé feltárt jogszokásgyűjtő vizsgálatainak, meggyőződésem továbbá, hogy az ő társadalomnéprajzi fogalmi alapvetései nélkül nem lehet meg a hazai jogi néprajz.

A népi jogéletkutatásba bekapcsolódott, illetőleg azt kívülről támogató jogtörténészek – Bónis György, Csizmadia Andor és Degré Alajos – életművén belül szintén részletes elemzésre vár a népi jogéletkutatás szerepe. Dolgozatomban a népi jogéletkutatás történetébe ágyazva csak felvillantani sikerült, hogy a népi jogélet kutatása, egyúttal az azt művelők támogatása mindhármuk esetén életprogrammá vált. Míg Bónis – Eckhart tanítványaként – kezdetben Tagányi programjából kiindulva, külföldi szakirodalom ismertetésével adott jelet ilyen irányú tájékozódásáról, az 1930-as évek végén már meghatározó tagja lett Györffy munkacsoportjának. A romantikus, magyarabb jog megteremtését célzó törekvésektől – ahogy az világosan látszik ebben az időben professzora számára írt leveléből – a kezdetektől elhatárolódott. A népi jogéletkutatásnak az írott források feltárásánál, a szokás és

⁶⁹⁴ NÉMEDI D. 1985. 238.

⁶⁹⁵ NÉMEDI D. 1985. 62.

⁶⁹⁶ BODOR A. 1934., BODOR A. 1935.

törvény viszonyát tisztázó jogtörténeti programjában és a jogászképzésben tulajdonított fontos szerepet. A rendkívül tehetséges, ezért tanítványai körében is nagy tiszteletnek örvendő Bónis követője Tárkány Szücs Ernő, akinek mestere végigkísérte pályáját. 1948 után, majd 1956-ban együtt próbálták a gyűjtéseket új alapokon újjászervezni. Törekvések nem voltak beilleszthetők a drasztikusan átformált új tudománypolitikai rendszerbe.

A népi jogéletkutatás külön fejezete Imreh István munkássága, aki mindenekelőtt a székely falutörvények, faluközösségi rendtartások és jegyzőkönyvek közélettel és feldolgozásával egyedülállóan szilárd alapokat nyújtott a további jogi néprajzi kutatások számára is.

A népi jogéletkutatás 1945 utáni megítélésében az egyik legfőbb szempont lett, hogy a korábbi rendszer támogatta a kutatásokat.⁶⁹⁷ Elemzésemben az 1948 utáni korszak bemutatása – annak ellenére, hogy minden eddigi feldolgozásnál részletesebb – rendkívül vázlatos. A fő tendenciákat jelzi ugyan, de mindenképp szükséges lenne további források bevonásával, interjúk készítésével árnyalni és egyúttal pontosítani az általam felvázoltakat. Jól tudjuk, nem csak a népi jogéletkutatás történetében tisztázatlan a közvetlen elődökhöz való viszony. Fontos lenne, hogy akár jelen elemzés kapcsán is körvonalazódjanak az ezzel kapcsolatos teendők. Az 1945 utáni tudománypolitika szerepe kapcsán elsősorban nem az ideológiai akadályok számbavételét szorgalmazom, sokkal fontosabbnak tartom a jövőbeli kutatások szempontjából annak feltárását, hogy a rendszer miért nem volt képes integrálni Tárkány Szücs Ernő kifejezetten interdiszciplináris tudományos vállalkozását. Az az univerzális szemlélet, ami Tagányi Károly számára egyértelmű – „az egyes szaktudományok eddigi merev szakszerűsége és zárkózottsága mindinkább enyhülni kezd. Mindenik most már sokkal szívesebben keresi föl a többi tudományokkal határos mezsgyéket, mert csakugyan éppen e különböző érintkezési pontok azok, melyek ma a leggazdagabb tudományos eredményeket szolgáltatják”⁶⁹⁸ –, fél évszázaddal később befogadhatatlan volt a tudomány számára. Így Tárkány Szücs Ernő – aki már a húszas évei elején Mártély jogéletéről írt könyvében jól látta, hogy a népi jogélet kutatása éppúgy része a jogtörténetnek, a néprajznak, mint a társadalomkutatásnak – alkotó ereje teljébe érve annak

⁶⁹⁷ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség nyilatkozata szerint: „az ilyesfajta elképzelések idealisztikusnak minősülnek, a német faji gondolat veszélyével szemben egy másik, hasonlóképpen romantikus ellenideológia történelmileg egyszer már gyengének bizonyult, s mindez közrejátszhatott abban, hogy az uralkodó politika akkoriban nem egy ponton sikeres kísérletet tehetett a népi írók mozgalmának általában és a népi jogéletkutatásnak különösen a manipulálására, és ezzel saját cél- és eszközrendszerébe való integrálására.” Kortárs, 1958. 7–9.

⁶⁹⁸ Ethnographia 1922. 116. Tagányi Károly elnöki megnyitója.

bizonygatására kényszerült, hogy témája jogtörténeti, majd – nem dokumentált kanyarok után – a néprajznál horgonyzott le, és néprajztudósként teljesedett ki hátralévő, meglehetősen rövidre szabott életében. Ferge Zsuzsa hangsúlyozta Tárkány Szücs Ernő doktori védésén, hogy a *Magyar jogi népszokásokban* „rendkívül vonzó a munka interdiszciplináris jellege, etnológia, jog, történelem, szociológia szerves összekapcsolása”.⁶⁹⁹ A jövőbeli kutatások egyik fő kérdése is az, mennyiben sikerül megvalósítani ezt a számtalan lehetőséget magában rejtő „vonzó” együttműködést, valamint hogy létrejön-e egy, a Györffy István által életre hívott munkacsoporthoz mérhető felkészültségű kutatói közösség.

Mindenképp bizakodásra adhat okot a Tárkány Szücs Ernő életművére reflektáló és a nevét felvevő kutatócsoport fentebb ismertetett szakmai munkája.

⁶⁹⁹ Ferge Zsuzsa véleménye. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. október 13.) 2640/3.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A népi jogszokáskutatás mérlege

A Néprajzi Főbizottság a népi jogszokáskutatás kérdésének napirendre tűzésével számadásra szólított valamennyiünket, akik 10 esztendő folyamán (1939–1948) ezzel a problémával foglalkoztunk.

Köztudomású, hogy Mattyasovszky és Baross első kísérletei és Tagányi nagyszabású etnológiai munkája után csak 1939 tavaszán, Györffy István körül alakult egy kis munkaközösség, mely a „hazai élő jogszokások gyűjtésére” vonatkozó felhívást akarta valóra váltani. Hamarosan elkészült egy elindulásnak szánt kérdőív, megkezdődött az egyéni és a kollektív kutatás. A munka elvi kérdéseivel 1939-től fogva több tanulmány foglalkozott: 1943-ban ankét is folyt róla egy folyóirat hasábjain. Több cikk és könyv jelent meg, amely egyes községek és tájak jogszokásairól számolt be (Kiskunhalas, Martos, Mártély, Garamvölgye, Alsómuraköz, Barkóság). Nem egy csoportos gyűjtőmunka indult el, de nem jutott eredményeinek közzétételéig (Kalotaszeg, Sárköz, Kecskemét vidéke).

Nem bizonyult szintézisre alkalmasnak a felszabadulás előtt az igazságügyi szervezet egyes tagjai által végzett gyűjtés sem. A számvetést, az önbírálatot így nemcsak a Főbizottság vitája teszi indokolttá, hanem az a hiányérzet is, amely a gyűjtéssel foglalkozókban és az egész néprajzi közvéleményben joggal felmerül. Indokolhatjuk fogyatkozásainkat a háborús esztendőkkal, a hírverés hiányosságával, a hivatalos támogatás csekélységével, személyi kiesésekkel, de akkor is világos, hogy a mozgalom 10 esztendő alatt nem érte el azt az eredményt, amelyet

a meginduláskor remélt, nem mutatott fel annyi teljesítményt, amennyit vártak tőle, sőt elvi alapjainak megnyugtató tisztázásáig sem jutott el.

Éppen az elmélet tisztázatlanságában véljük feltalálni a mozgalom aránylagos sikertelenségének fő okát. Nehezen lehetett bőséges eredményű munkát várni egy olyan tudományos törekvéstől, amelynek elméleti alapjai nem voltak világosak. Az elmélet és gyakorlat egysége a népi jogszokásgyűjtés tíz esztendejében is megmutatkozott: tisztázatlan elméletnek botladozó gyakorlat felel meg. A Bizottság 1953. novemberi jelentése és a hozzá kapcsolódó vita rámutatott a néprajztudomány elvi kérdéseinek tisztázatlanságára, a múlttal való tudománykritikai leszámolás szükségességére.⁷⁰⁰ Az elméleti hiányosság felszámolására irányult az a színvonalas vita, amely az utóbbi esztendőben az *Ethnographia* hasábjain kialakult.⁷⁰¹ Részletterületünkön is meg kell kísérelnünk az elvi kérdések tisztázását, mely kemény és őszinte kritikát tesz szükségessé, de ettől nem riadunk vissza. Azt hiszem, őszintén beszélhetek törekvésünk hibáiról és fogyatkozásairól, hiszen tíz éven át cselekvő részem volt benne, s így bírálatom egyben önkritika is.

Bár törekvésünk elveiről és céljairól 1939 óta sok találó megjegyzés hangzott el, az önbírálat jegyében azt a tanulmányomat választanám kiindulópontnak, amely – másokkal együtt – megpróbálta megütni a jogszokásgyűjtés alaphangját.⁷⁰² A cikk „jogi néphagyománynak” nevezte a megismerendő anyagot, s a munka feladatait e kifejezés három tagjához kapcsolva, egyúttal három tudományágat szólított fel közreműködésre. Mivel a „nép” jogi hagyományairól volt szó, a néprajz, a „hagyományok” címen a jogtörténet, s e hagyományok „jogi” jellegénél fogva a tételes jogtudomány segítségét kérte. Ezzel szemben azt ígérte, hogy a meginduló kutatás bőséges gyümölcsöt fog teremni mindhárom számára. A néprajz – írtam akkor – olyan oldalról fogja megismerni a magyar népet, amelyet eddig teljesen elhanyagolt. A jogtörténet az élő hagyományból fog megtudni, olyan adatokat, amelyekről az írott források nem adnak felvilágosítást. A jogtudomány pedig közelebb kerül az éléhez, illeszkedik a „társadalom” kívánságaihoz és felveszi magába a magyar „nép” jogi felfogását. A felszólításnak az szolgált indokul, hogy 1939-ig sem néprajzi, sem jogtörténeti, sem pedig tételes jogi oldalról nem foglalkoztak behatóan a jogi néprajzzal. A hármas kiindulásnak később meg is mutatkozott a hatása: a gyűjtés ismeretes történetéből elég a néprajzi irányra Szendrey és Fél, a jogászira Hoffer és Papp nevét kiemelnünk, míg a

⁷⁰⁰ A néprajztudomány helyzetének megvitatása MTA II. Osztály Közleményei IV. (1954) 3–4. sz. 132, 157.

⁷⁰¹ Vajna László: A néprajzi anyaggyűjtés módszere és jelentősége. *Ethn.* LXV. (1954) 1–17., hozzá Vargyas Lajos, uo. 240–244. és Bodrogi Tibor megjegyzései, uo. 581–592.

⁷⁰² Magyar jogi néphagyomány. Kny. a Magyar Szemle 1939. júniusi számából.

jogtörténeti kimunkálás rám várt volna.⁷⁰³ Ez a hármasság megmutatkozott a népi jogéletkutatás körül 1943-ban folyt vitában is, melyben a hozzászólók más-más oldalról közelítették meg a kérdést, nem méltányolva eléggé a vitát kiváltó negyedik felfogásnak (Szabó Imre) szociológiai megalapozottságát.⁷⁰⁴

Mielőtt a régi célkitűzés egyes elemeit sorra venném, rá kell mutatnom arra, hogy a jogi néphagyomány gyűjtésének kívánsága nem ötletszerűen merült fel kezdeményezőinek, Györffy Istvánnak és Viski Károlynak agyában, hanem szoros összefüggésben állott a magyar társadalom és állam 1939-i állapotával. Nem véletlen, hogy a népkutatás megszervezésére, a „magyar művelődés népi-nemzeti irányba való terelésére” vonatkozó emlékiratát – mely a táj és népkutató mozgalom programjává lett –, Györffy István éppen az Anschlusst követő napokban terjesztette elő.⁷⁰⁵ Az ő működése a népiesek irodalmi-publicisztikai tevékenységének felelt meg a tudomány területén, így elméleti alapjai is ki vannak téve annak a mélyreható kritikának, melyet Révai József már 1938-ban leírt, de akkor – sajnos – még nem válhatott közismertté hazánkban.⁷⁰⁶ Aki személyesen érintkezett Györffyvel, nap mint nap meggyőződhetett róla, hogy népünk nagy ismerője és szerelmese mérhetetlenül gyűlölte a nemzeti létünket fenyegető német imperializmust. A német szellem uralma ellen a paraszti műveltség kincseivel felszerelten vette fel a harcot, míg a szociális elnyomás elleni küzdelem háttérbe szorult. Népies iránya tartalmilag ellenállást jelentett a nagybirtok és a nagyőke kizsákmányolásával szemben, de óhatatlanul belevegyültek a parasztrómantika elemei is. Valóban „hagyományvédő, idillikus, romantikus népiesség”⁷⁰⁷ volt ez, melynek a nép „a nemzet alsó társadalmi rétegét”⁷⁰⁸, de elsősorban a parasztságot jelentette, s amely a néphagyomány alapján kívánta megújítani, ellenállóbbá tenni a „középosztályt” is. Érthető, hogy Györffy sugallta és szeretettel támogatta a népi jogszokások gyűjtésére vonatkozó kezdeményezést és, hogy a „jogi néphagyományt” meghatározó cikk egy bekezdését logikusan be tudta illeszteni em-

⁷⁰³ Ld. Papp László: A magyar népi jogélet kutatása (Budapest, 1948. MNKve II. 14.) az irodalom jegyzékével. Kiegészítésként ld. Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok (Perlak, 1943.), Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszokásai (Eger, 1947.) Tárkány Szücs Ernő: A népi jogéletkutatás problémái a Nagyalföldön. Kny. az Alföldi Tudományos Gyűjtemény II. kötetéből (Szeged, 1948.)

⁷⁰⁴ Népi jogéletkutatás. Hofer Miklós, Papp László és Bónis György hozzászólásai. Társadalomtudomány 1943. 270–281. Magam itt a „jogi néprajz” mellett foglaltam állást.

⁷⁰⁵ Györffy István: A néphagyomány és nemzeti művelődés (Budapest, 1939).

⁷⁰⁶ Marxizmus és népiesség. Marxizmus, népiesség, magyarság c. kötetében (Budapest, 1948) 213–336.

⁷⁰⁷ Uo. 295.

⁷⁰⁸ I. m. 6.

lített munkájába.⁷⁰⁹ A tanítvány itt a mester gondolatait fejezte ki, az ő általános tanítását vetítette a jog síkjára.

A gyűjtés első esztendei megindulásunk számos hibájára ébresztette rá. Még inkább eszmélésre indított maga a történelem: hazánk felszabadulása, s a szocialista forradalom kibontakozása. A marxizmus-leninizmus megismerésével világossá váltak előttünk azok az elméleti hibák, amelyek gyakorlati munkánkat gátolták. Ha meginduláskor – mint a népies irányzatban általában – a kapitalizmusból való kiábrándulás, valamilyen új társadalmi rend utáni vágyakozás játszott közre, ma már tudományosan vehetjük szemügyre eredeti meghatározásunk három elemét, majd további munkánk elméleti és gyakorlati követelményeit.

II.

A „nép” fogalmát Györfly így határozta meg: „Népnek rendesen a nemzet alsó társadalmi rétegét nevezzük. Tágabb értelemben pedig a *nép* minden olyan embertömeg, amely nemzetté nem alakult. Ritkább értelemben azonban nemzetet is értünk rajta.”⁷¹⁰ Később a minket különösen érdeklő „népszokásokról” szóló fejezetében a „nép” és a „parasztság” kifejezéseket felváltva, szinonimaként használta. Magam ugyanakkor hasonló, bár bőbeszédűbb meghatározást adtam, mely ugyancsak az alsó társadalmi rétegekre utalt. „A gazdaember, a munkás még ismeri községe hagyományait, de a polgár, a lateiner, aki jogi dolgaiban az ügyvédhez fordul, már elveszett e kezdetlegesebb jog számára.”⁷¹¹ Sokan igyekeztek meghatározásra a gyűjtés során is, de munkájuknak a falusi lakosságra való korlátozása a most idézett felfogás híveiként tünteti fel őket. Nyilvánvaló, hogy a „népi” jogszokáskutatás mindeddig egyedül a parasztságra korlátozódott.

Révai a népiesség kritikai vizsgálatánál különbséget tesz a fasiszta demagógiában használt (völkisch) népfogalom és a harmincas évek magyar népieseinek kizárólag a parasztságra korlátozott (narodnyik) meghatározása között. A falukutatók tábora azonosította a népet a parasztsággal, benne látta a nemzeti kibontakozás bázisát, a jövő egyetlen reménységét. Ebből az is következett – mutat rá Ortutay Gyula – hogy a néprajzi kutatók a munkásosztályt voltaképpen kirekesztették a „magyar nép” fogalmából, szinte ellenségként tekintettek reá.⁷¹² Ebben a hibá-

⁷⁰⁹ Uo. 21.

⁷¹⁰ Uo. 6.

⁷¹¹ I. m. 2.

⁷¹² Ortutay Gyula: Néprajz és kulturális forradalom. MTA II. Osztály Közleményei I. (1951.), muzeológiai sorozat I/2. 196–197.

ban osztozott a jogszokáskutatás is. Hogy mestere, Györffy István nem eshetik a „völkisch” népiességgel való közösség gyanújába, azt mondanom sem kell. Amikor viszont olyanokat ír le mint: „A nemzetmegtartó hagyományok letéteményese a parasztság”, vagy a „A magyar társadalom utolsó, de legnagyobb erőtartaléka a magyar nép”,⁷¹³ amikor a „nép” hagyományával akarja felfrissíteni a magyar műveltséget, kétségtelenül a népies baloldal, a magyar narodnyikok táborához csatlakozik. Meghatározása tehát, melyben a jogszokáskutatás is egy volt vele, az osztálytagozódás és az osztályharc jelenségeinek elködösítésével egyrészt túlságosan szűknek, másrészt túlságosan tágak bizonyul. Túlságosan szűknek azért, mert kirekeszti a „nép” köréből a jogszokásokkal is rendelkező munkásosztályt, túlságosan tágak azért, mert a néppel azonosított parasztságnak *valamennyi* rétegét felöleli, s így a „falu” jogszokásanyagának osztályjellegét elhomályosítja.

A falusi osztálytagozódást, valamint ennek a jogszokásokra tett hatását a gyűjtők egy része akkor vette észre, amikor az általános meghatározáson túlmenve a konkrét anyagba merült. Így Papp László Kiskunhalasról írt úttörő monográfiájában ezt az alföldi várost – a többivel együtt – „nagy, ethnikai, társadalmi, vallási tekintetben erősen heterogén közösség”-nek nevezi. Különbséget tesz a városban lakók, a kétlaki (városi–tanyai) életet élők, meg a tanyákon született és felnőtt lakosság között. Az első csoportban, a gyökeres gazdalkosságban elválasztja a régebben települt református gazdarétegeket a később beszivárgott katolikus szegénységtől; megfigyeli a vagyoni állás szerinti tagozódást, valamint ennek jogi kihatásait.⁷¹⁴ Még erősebben emeli ki a mártélyi nép társadalmi tagozódását a kalotaszegi kutatócsoport kiváló tagja, Tárkány Szücs Ernő. „Két nagyobb csoport különböztethető meg: a gazdák és a mezőgazdasági munkások. A két népcsoportnak eltérő az állásfoglalása a természet és a társadalom erőivel szemben. A gazdák mindennapi munkájuk közben elsősorban a természetet látják ellenlábasuknak... A mártélyi munkásság főleg a társadalomban érez sok igazságtalanságot a maga irányában...” A társadalmat az egyház, az adószedő és katonát sorozó állam, és főleg a „városi urak” személyesítik meg a mártélyi földmunkás számára. Ezért a zsellér harcol a „társadalommal”, a gazda nem. Szempontunkból ez a megállapítás a legjelentősebb: „a mártélyi zsellérember közelebb érzi magához a szomszédos mártélyi napszámot, vagy a gyevi (algyői) sógort, mint a mártélyi gazdát.”⁷¹⁵

Ezekből a marxizmus ismerete nélkül tett, inkább tapogatózó megállapításokból következik, hogy a jogszokáskutatás el tudja vetni kezdetben elfogadott,

⁷¹³ I. m. 8., 84.

⁷¹⁴ Papp László: Kiskunhalas népi jogélete (Budapest, 1941) 7–10.

⁷¹⁵ Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete. (Kolozsvár, 1944.) 38–40. Már csak azért sem érzem igazságosnak Balassa Iván kritikáját, mely Tárkány Szücs munkájában *általánosítva* a „külak ideológia” megnyilatkozását látja, Ethn. LXVI. (1955) 189.

narodnyik „nép” fogalmát. A jövőben kettős következtetést kell levonnia ebből a hibájából: a jogszokásokat mind a munkásság, mind a parasztság körében kell vizsgálnia, s az utóbbiban különbséget kell tennie a falusi kizsákmányolók és a dolgozó parasztok szokásrendje között.

III.

Munkánk megindulásának másik alapvető gondolata a „hagyomány” vizsgálata volt. Közismert, hogy milyen megújító és felfrissítő szerepet szánt Györfly István a hagyománynak és szokásnak, mely – úgymond – a népnek annyit jelent, mint az alkotmány és a törvény a nemzetnek.⁷¹⁶ Ennek megfelelően tűztük célunkul mi is a „nemzedékről nemzedékre átszármazott elvek” felkutatását, azét a hagyományét, amely ősrégi állapotok emlékét őrzi, de ugyanakkor magába olvasztja a változásokat is. Megnyilatkozásainkban közrejátszott a jogtörténet íratlan forrásai, a szójhagyományban még esetleg élő új adatok iránti érdeklődés, melynek kielégítésére a konkrét kutatás sok anyagot hozott felszínre, pl. a nagycsaládi és nemzeti szervezeti maradványait, a nyílászáró és osztozkodás formáit, a lányrablás nyomait stb. Közrejátszott a Savigny-Eichhorn alapította „történeti jogi iskolának” a népszellemtől szóló tana, amelyet a sokban haladó Grossmith Béni-nek éppen reakciós elméletei közvetítettek a jogászokhoz. És közrejátszott végül az az utópisztikus ábrándozás, mely annak idején parasztságunk körében az eljövendő parasztszágról elterjedt. „Ha ország lehetett volna e törekvésekből, annak a társadalma ugyancsak különbözött volna minden polgári és szocialista rendszertől. Népi társadalom lett volna, amely apró egységek szabad társulásán épül, s a *parasztörvények újjáélesztett uralma alatt* folyt volna az élete.” Erdei Ferenc, akitől e sorokat idéztem, mindjárt kifejezte aggályait a „parasztszággal” velejáró visszaesésről, Révai József pedig határozottan utópiának bélyegezte ezt az elképzelést.⁷¹⁷

A tételes jog megújításának reményében való jogi néphagyomány-kutatás két tévedést rejtett magában: a parasztközösség (legalább részbeni) fenntartásának lehetőségében való indokolatlan reménykedést és a közösségi hagyományok osztályjellegének fel nem ismerését. A parasztságnak a feudalizmus korában kialakult életformáját a néprajzi kutatók nem egyszer úgy siratták el, mint a magyarság pusztulását, mert ezt az életformát metafizikusan öröknek, változatlanul parasztinak tekintették.⁷¹⁸

⁷¹⁶ I. m. 20–21.

⁷¹⁷ Erdei Ferenc: *Parasztok* 206–208. idézi és bírálja Révai i. m. 329–330. A magam kiemelése.

⁷¹⁸ Ortutay i. m. 196.

Az ősi faluközösség általunk helyeselt szokásainak és hagyományainak valamilyen új paraszti közösség, közelebbről az elképzelt új magyar jog kialakítására való felhasználása olyan illúzió volt, amelyben a jogszokáskutatók osztoztak a népiesek mozgalmának jelentős részével. Nem láttuk meg, hogy a „hagyomány ereje” tartalmilag nem mond semmit, hogy a „régí rend őrei” – mint Plehanov már régen felismerte – a hagyományban a nekik kedvező és hasznos társadalmi berendezkedést védelmezik, az újítók pedig a számukra kedvezőtlen, fejlődésüket akadályozó társadalmi berendezkedést támadják.⁷¹⁹ A hagyomány megmaradása vagy elpusztulása tehát az osztályharc kifejezése az ideológia síkján. Amikor a jószándékú népiesek – köztük a jogszokáskutatók is – a hagyomány fenntartásának, sőt megújításának követelésével léptek fel, akaratlanul is a parasztság újabb gúzsbakötésének ügyét szolgálták.⁷²⁰ Ezt mutatja az a gyanús lelkesedés is, amellyel a szovjetellenes háborút folytató Horthy-fasizmus jogpolitikája – anélkül, hogy a gyűjtést érdemben segítette volna – a jogrendszernek a „magyar lélek”, a „magyarabb jog” megteremtésére irányuló felszólalásaink mindig együtt hangoztak el a „szociálisabb jog” jelszavával, s a jog „magyartalanságának” példáiként mindig a paraszt kapitalista kijátszásának kiáltó eseteit hoztuk fel,⁷²¹ törekvésünk mégis arra adhatott volna ürügyet, hogy a hatalmi viszonyokat sokkal jobban ismerő uralkodó osztály népi jelszavakkal újabb népellenes szabályokat alkosson.

A „jogi néphagyománygyűjtés” kifejezés azonban – jogpolitikai kicsengésével együtt – hamarosan feledésbe merült. A jogtörténeti tradicionális ízü elnevezést a „népi jogéletkutatás” váltotta fel, s ennek megfelelően a munka horizontja is kitért. Az új célkitűzést Papp László így fogalmazta meg: A magyar népi jogéletkutatás arra kíván fényt deríteni, hogy milyen terjedelmű, tartalmú és színezetű népünk jogi műveltségállománya, mi ebben az ősi s az újabb vonás, a hagyományokban öröklött s a hagyományoktól független tudás és ismeret, hol ér véget ez a tudás, miféle elvek, érzések érvényesülnek a népi közösség jogi vonatkozású ügyeinek lebonyolításánál, milyen a közösség szembenállása a mindenkire nehezedő állami jogrendszerrel és jogintézményekkel szemben.” Egyben utalt arra is, hogy munkánk nem elégedhetik meg a „szorosabban vett népi joghagyomány kutatásával”.⁷²² Az 1943-i vitában magam is elfogadtam a műszót a megjegyzéssel, hogy voltaképpen a jogi néprajzot takarja: „Amennyiben a néprajz a népélet kutatása, úgy a munkánk is lehet népi jogéletkutatás.”⁷²³ Ezzel az 1939-ben elindult kutatás elszakadt a kezdetben vallott gyakorlati céloktól és

⁷¹⁹ Plehanov: A materialista történelemfelfogásról. 2. kiad. (Budapest, 1949) 39–40.

⁷²⁰ Révai i. m. 328–329.

⁷²¹ Itt különösen Papp László cikkei nyújtanak jó példákat.

⁷²² Kiskunhalas népi jogélete 3.

⁷²³ Társadalomtudomány 1943. 279.

pusztán a parasztság jogi szempontú megismerésére korlátozódott, viszont a múlton kívül fel kellett ölelnie a jelent is.

Amennyire azonban ez a névbeli és programbéli változás a gyakorlati, jogpolitikai céloktól való megtisztulást jelentette, annyira növelte az elméleti zavart is. Hiszen ki tudná meghatározni, hogy mi a „népi jogélet?” „A nép” „jogi műveltségállománya” más szóval arra a kérdésre felel: mennyit ismer a „nép” a mindenkor fennálló tételes jogból. A „hagyományokból öröklött” jogi műveltség legtöbbször már csak jogi babona. A „hagyományoktól független” ismeret megint csak a hatályos jogra utal. A „jogi vonatkoztatású ügyek lebonyolításánál” érvényesülhetnek tételes jogi ismeretek, elmúlt rendszerekből maradt jogi babonák (pl. Nemesorosziban még 1939-ben is azt hitte valaki, hogy a nemes-levéllal sehol sem kell fizetni.⁷²⁴) és pusztán szertartásjellegű tényleges szokások (áldomás, kézfogás stb.). Végül az állami jogrendszerrel való szembenállás (a felszabadulás előtről van szó) a tudat kérdése, a népi jogkritika problémája. Ezért tartottam helyesebbnek az említett vitában a szerényebb „jogi néprajz” művelését, a jogszociológiai és jogpolitikai célok elhárításával.⁷²⁵

A tanulságok levonását tehát a jogi „hagyományok” gyűjtésére korlátozva meg kell vallanunk, hogy a hagyomány történeti forrásszerépét túlértékeltek, gyakorlati felhasználásának lehetőségét pedig utópista módon hirdettük. Ma már világosan látjuk, hogy amit a falusi közösség maradványaként még megtalálunk, nem valamilyen misztikus „népszellem” jogi alkotása, hanem a társadalmi fejlődés régebbi szakaszainak maradványa. Ez a felismerés már 1944-ben megjelent ilyenformán: „Amint a régészeti kutatás több egymás fölé rakódott réteget hoz napvilágra a föld mélyéről, úgy őrzi a magyar társadalom mélyére szorult parasztságunk is a legkülönbözőbb korok jogi emlékeit, a pogány szokásvilágtól kezdve a hosszú jobbágyi századokon át a legközelebbi idők nyomáig.”⁷²⁶ Csak a középkorban tartották jónak azt, ami hagyományos; ma minden hagyományt aszerint kell értékelnünk, hogy melyik gazdasági-társadalmi fejlődési fok maradványa. Természetesen sem a régen túlhaladott nemzetségi-nagycsaládi szervezetnek, sem a jobbágyság keserves századainak, sem a kapitalista kizsákmányolásnak maradványai nem lehetnek követendő „hagyományok” a mi számunkra. De az osztályállam jogrendszere *ellenére* érvényesült szokások sem mind haladóak, hiszen ezeket az érdekeltek tartották fenn; így a leányok öröklésbeli megrövidítésének szokását az ősi soron uralmat gyakorló férfiak, az erdő- és legelőközösségekben a használat szegényekre hátrányos rendjét a zsírosparasztok, a mezőgazdasági munkaszerződéseknek a munkavállalóra hátrányos kikötéseit ugyancsak a falu kizsákmányolói s í. t.

⁷²⁴ Uo. 1941. 307.

⁷²⁵ Uo. 1943. 281.

⁷²⁶ Előszavam Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete c. könyvéhez, 3–4.

Összefoglalva úgy látom, hogy a „jogi hagyomány” kutatásának célkitűzését el kell ejtenünk, mert e kifejezéshez metafizikus, hibás jogpolitikai és alapjában reakciós képzetek kapcsolódnak. Elméletileg zavart okozhat a „jogi-népélet” vizsgálatának programja is. Hogy mit kell a helyükbe állítanunk, azt csak egy további problémának: e hagyományok, szokások, *jogi* jellegének tisztázása után mondhatjuk meg.

Ha a hagyományok, szokások, népi jogélet vonatkozásában nem is volt összhang közöttünk, abban mindannyian megegyeztünk, hogy *jogi* hagyományokat, szokásokat stb. keresünk. De már 1939-től fogva felébredtek bennünk a kétségek is, hogy a jog nagy birodalmának ezen legszerényebb tagjai nem esnek-e már kívül a határokon? Megnyilatkozásainkat nem szükséges részletesen idézni.⁷²⁷ Megoldásunk – az akkor általános Moór-féle újkanti jogfilozófia jegyében – röviden ez volt: a jog fogalma vitás; ha a legerősebb társadalmi hatalom által kikényszerített szabályokat tekintjük jognak, a mi falusi szokásaink nem jogszabályok. De ne kérdezzük, hogy azok-e, gyűjtsük össze őket, hiszen a jogszabályok körébe vont kérdésekre vonatkoznak. Ez a megoldás nem volt kielégítő. A „népi jogéletkutatás” tágan megfogalmazott kifejezésébe természetesen mindez belefért. De amint az apósnak menyével való nemi együttélését aligha lehetne a „népi erkölcs” kutatásának nevezni, ugyanúgy felmerül a „jogszokás” fennállásának kérdése is minden esetben, amikor a paraszti szokásrend összeütközésbe kerül a fennálló joggal. Vajon „jogszokás”-e a leánygyermek már kiveszőben lévő megrövidítése a törvényes öröklésnél, vagy inkább a „népi jogellenesség” körébe kell utalnunk, amint az említett sznohacsesztvo is inkább „népi erkölcstelenség”? Vagy, ha ez „jogszokás”, akkor két jog áll fent egyszerre ugyanazon a területen? És, ha így volna, ki vagy mi kényszeríti ki a helyi szokást?

A probléma az első perctől foglalkoztatott mindnyájunkat. Magam 1939-ben azt írtam, hogy a hagyomány ellentétbe kerülhet az írott joggal, de nem biztos, hogy a küzdelemben az utóbbi győz; a „törvényrontó” helyi szokás úgy érvényesül, hogy a kérdést nem viszik bíróság elé.⁷²⁸ Papp László a gyakorló jogász tapasztalatával rendszerezte is a népi szabályok és a tételes jog viszonyát: egyenként megvizsgálta a tételes joggal egyező, tőle tévesen eltérő, vele tudatosan ellenkező szabályokat, egyes életviszonyoknak a tételes jogtól nem érintett népi szabályozását és a hajdani jogi érvényükből lesüllyedt szabályokat (cselekvésmódokat). A tényeknek megfelelően kijelentette, hogy összeütközés esetében a bíró nem tartja tiszteletben a sokszor százados múltú jogszokásokat.⁷²⁹ Ezzel természetesen egyikünk sem oldotta meg a tételes joggal ellenkező „paraszt-törvény” jogi jelle-

⁷²⁷ Bónis György: Magyar jogi néphagyomány 5.; Papp László: Kiskunhalas népi jogélete 4.; uő. Társadalomtudomány 1943, 275.; uő. A magyar népi jogélet kutatása 7–8.

⁷²⁸ I. h. 5–6.

⁷²⁹ Kiskunhalas népi jogélete 4–6.

gének kérdését. Erre a hiányosságunkra jól illenek Engels szavai, melyek szerint a munkamegosztás révén nemcsak a munkások válnak szerszámjuk szolgáivá, hanem többek között „*a jogász megcsontosodott jogfogalmainak szolgájává, melyek önálló hatalomként uralkodnak felette*”.⁷³⁰ Mivel a marxizmus-leninizmus útmutatását nélkülözhattük, nem vettük még észre a paraszti szokásnak a tételes törvénnyel való szembehelyezkedésében meglévő osztálytartalmat, mely a jogfogalommal való birkózásunkat is megkönnyítette volna.

Nem hiányoztak azok a megfigyelések, amelyek a helyes irányba indíthatnak bennünket. Györffy István rámutatott, hogy a nép a maga szokásjogát sokkal erősebbnek tartja, mint a tételes törvényt, melyet – ha egyáltalán ismer – „csak kényszerűségből követ vagy tűr el. Mivel pedig a tételes törvény nem az ő szokásjogán épül fel, sőt azt figyelembe sem veszi, ellenséges szemmel nézi és a felsőbb társadalmi réteg, az urak fegyverének tartja, mely ellene irányul.”⁷³¹ 1939-i cikkemben magam is hivatkoztam a népnek a joggal szembeni bizalmatlanságára, s ennek jeleként arra az akkor elítélt parasztemberre, aki azt mondta: a törvény mindig az uraknak ad igazat. Az érem másik oldalán viszont az írott jog hibájának tulajdonítottam, hogy értetlenül áll szemben a néppel, hogy osztozik „magas műveltségünk” népellenes irányzatában. Papp László példákat hozott akkori jogunk kizsákmányoló jellegére, Tárkány Szücs Ernő pedig meglátta a mártélyi zsellérek elégedetlenségét az elnyomó jogrendszerrel szemben. „Az állam viszi el fiainkat, neki kellene” – idézte adatszolgáltatóját. Az adót azonban nem az állam részére szedik, hanem a városi uraknak. A társadalomban főleg a városi urak tűnnek fel nagy hatalmasságoknak: elibük kerülnek, ha „törvényen” akad dolguk. Az emberi törvényt a mártélyi szegénység megszemélyesíti; ez a törvény „az egész világot a hasa alá akarja fogni”, de tulajdonképpen a „városi urak” akarják ezt, akik a törvényt hozzák. A törvény orra ólomból van, tehát az nyeri meg a pert, aki megpuhítja a törvény orrát, kapcsolatot talál a városi urakkal. Ezzel szemben a szokás az emberek vérében van, ennek hagyományosan engedelmességek.⁷³² Vegyük ehhez a „rátették a törvényt” sokszor idézett népi kifejezést, vagy a kalotaszegi gyűjtőcsoport egy másik tagjának, Jégh Károlynak zsoboki feljegyzését. „A törvény egyenes, csak mi vagyunk benne a gödörben, és nem tud hozzánk lehajolni.” Az ilyen példák közül világosan kitűnik, a mártélyi monográfia megjelenésekor (1944!) még teljesen fel nem ismert és ki nem mondható tanulság, hogy a falusi szegénység közösségi szokásaival szemben ellenséges hatalomnak, az urak elnyomó eszközének tekintette a tételes jogot.

Ha már most a marxista-leninista jogelmélet alapján világosan látjuk, hogy a jog az uralkodó osztály uralmát megerősítő, állami kényszerrel szankcionált sza-

⁷³⁰ Anti-Dühring (Budapest, 1948) 277. A magam [Bónis György] kiemelése.

⁷³¹ I. m. 22.

⁷³² Mártély népi jogélete 39., 41–42., 46.

bályok összessége, s a mindenkori termelőviszonyok felépítménye, akkor megérthetjük a mártélyi földmunkásság tipikusnak tekinthető ellenségeskedését az akkori tételes joggal szemben. A dolgozó tömegek a maguk bőrén érezték, hogy a tételes jog a kizsákmányolók érdekeit védelmezi velük szemben, s így – amennyire teheték – szemben is állottak vele. Ebből következik a „népi jogélet” bizonytalan fogalmába egybefoglalt jogi vonatkozású jelenségek tartalma. Papp László felosztását továbbfejlesztve azt mondhatjuk: 1.) Az életviszonyok legnagyobb részében a megvizsgált paraszti rétegek követték az államhatalom kényszereszközeivel biztosított jogszabályokat. Ilyenkor a „népi jogélet” akarva-akaratlanul a hatályos jog keretei közt folyt. Ezt a kulákság – alkalmi zúgolódástól eltekintve – helyeselte és a törvény mögött álló „városi urak” oldalára állott, a szegényparasztság és a földmunkásság pedig igazságtalannak és helytelennek tartotta. 2.) Az életviszonyok egy kisebb részében a parasztság akár tudatosan, akár tévedésből eltért a tételes jog rendelkezéseitől. Az ilyenkor alkalmazott elveket, követett szokásokat tehát nem illeszthetjük be a „jog” körébe; ezek rendszerint a falu hagyományos közösségi rendjének maradványai voltak, amelyek addig állottak fenn, míg a kizsákmányoló osztályok érdekeit nem sértették, vagy amíg a parasztság emelkedő rétegeinek kapitalista fejlődését nem akadályozták. 3.) Más életviszonyoknak egyes vonatkozásait a feudális-kapitalista jogrendszer egyáltalán nem szabályozta, nyilván azért nem, mert nem érintették gazdaságipolitikai érdekeit. Ezekre vonatkozóan a közösségi hagyomány érvényesült, amíg a kapitalizmus felé való fejlődés – a „polgárosodás” – ki nem szorította. 4.) Ugyanez fokozott mértékben áll a jogi jelentőségüket már elvesztett szokásokra, szertartásokra, jelképekre is.

Ebből az osztályozásból következik, hogy a „népi jogéletkutatás” egyszerre több feladat elvégzésére vállalkozott. 1.) A tételes joggal egyező paraszti magatartás csak azért „népi” jogélet, mert a parasztság a nép körébe tartozik. Kutatásunk meg akarta állapítani, hogy a fennálló jog milyen mértékben érvényesül a parasztság körében, mennyire hatolt be a hagyományos közösségbe. Ez valóban „jogéletkutatás” volt. 2.) A tételes joggal bármilyen okból ellenkező magatartás jogellenes szokás, mely tartalmilag a parasztság elnyomott helyzetében rendszerint a megelőző, ugyancsak elnyomó államtípus szabályainak megőrzését jelentette. Ennek a magatartásnak és okainak kikutatására vonatkozó vizsgálódást „jogi hagyománygyűjtésnek” nevezhetjük. 3.) A tételes jogban nem rendezett kérdésekre vonatkozó szokásokat, pl. az erdő- és legelőhasználatra, halászközségekre, juhtartásra vonatkozókat adott esetben a bíróságnak is figyelembe kellett venni. 4.) Végül meg akartuk találni a már jogi jelentőségüket veszített tényleges szokásokat, szertartásokat és jelképeket; ezt a munkát „történeti jogi néprajz” névvel lehet illetni. E szétágazó, négyes feladatát a munkatársakkal és anyagi eszközökkel gyengén ellátott kutatómunka nem tudta teljesíteni. De éppen

célkitűzésének elméleti bizonytalanságából lehet és kell levonnunk tanulságainkat a munka rendszerbeli helyére, lehetséges céljaira és alkalmas módszereire vonatkozóan.

IV.

Mai feladataink tárgyalása előtt még azzal a kérdéssel kell szembenéznünk: van-e szükség a szocializmus felé haladó társadalomban olyanfajta munkára, amelyet 1939-ben elkezdtünk? Az a történelmi tapasztalat, amelyet a felszabadulás és a szocialista forradalom nyújtott valamennyiünk számára, különös élességgel világította meg előttünk előbbi törekvéseink elméletileg hibás, gyakorlatilag szerény eredményű voltát. Ugyanakkor még nem ismertük jól a marxizmus-leninizmust, s ezért többen úgy láttuk, hogy munkánk folytatása a fordulat évében már nem időszerű. Jellemző, hogy a népi jogszokásgyűjtők első országos összejövetelére Egerben, 1948. június 7–8-án került sor, de az ott megbeszélt programot már nem váltottuk valóra. Közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy a jogakadémiákat, melyek közül kettő (Eger és Kecskemét) a kutatás új tűzhelyévé kezdett lenni, kormányzatunk 1949-ben – egyébként helyesen – megszüntette. Ma mégis úgy vélem, hogy akkori pesszimizmusunk, mely tétlenségünket eredményezte, indokolatlan volt. Hibáink felismeréséből nem ennek, hanem a téves nézetek felszámolásának és új, helyesebb elindulásnak kell következnie. Talán ez a vitaülés fog erre ösztönzést adni.

A jogszokáskutatás szükségességének első bizonyítékául azt szeretném felhozni, hogy ez a munka ténylegesen folyik, bár nem önállóan, hanem más néprajzi területekkel kapcsolatban. Az újabb néprajzi kutatás olyan újabb példákat hozott felszínre, amelyekben a nép „Szokásjoga” erősebbnek bizonyult az egyházi és az állami törvéynél, vagy annak egy példáját, hogy még a tekintetes vármegye is méltányolta a paraszti házasságjogi felfogást.⁷³³ Balogh István a XVIII. századi hajdúböszörményi határhasználattal kapcsolatban elmélyedt az akkori földtulajdonjog bonyolult kérdéseiben.⁷³⁴ Balassa Iván a Békés és Csongrád megyei részesmunka és ledolgozás kérdéseiről írva a munkajogviszonyok történetének nagybecsű adatait tárta fel.⁷³⁵ Ugyanennek a jogterületnek felderítéséhez járult hozzá Kardos László szentgyörgypusztai tanulmánya.⁷³⁶ Solymos Ede a dunai bérlő és szövetkezeti halászatnak jogi és szervezeti formáit kutatta fel, jó

⁷³³ Ethn. LXV. (1954) 530–531., LXVI. (1955) 624.

⁷³⁴ Uo. LXV. (1954) 441–457., LXVI. (1955) 99–124.

⁷³⁵ Uo. 187–224.

⁷³⁶ Uo. 239. és köv.

példát adva a nem szabályozott kérdések szokásjogi megoldására.⁷³⁷ De még a népmesék sorában is találkozunk a paraszti jogi felfogás kifejezésével, amilyen a „szegénygyerek törvénybíró” jogtörténetileg rendkívül érdekes moldvai székely meséje, vagy az igazságtalan bírót az égből megfenyítő orosz szabó története.⁷³⁸ A felszabadulás óta nagy lendülettel folyó néprajzi gyűjtés tehát lépten-nyomon jogi néprajzi kérdéseket vet fel; ideje volna ezeket önálló kutatással is feldolgozni.

A másik érv, amit ugyancsak nem lehet elhanyagolni az, hogy a szomszédos baráti népeknél folyamatos érdeklődés mutatkozik a jogi néprajz kérdései iránt. A szlovén néprajz nagy összefoglalásában (1944, 1952) Sergij Vilfan külön fejezetben foglalkozik vele.⁷³⁹ A lengyel néprajzi folyóiratban néhány éve Horna és Halban tárgyalták meg a csehszlovák és lengyel jogi népkutatás kérdéseit.⁷⁴⁰ Lek Dukagyini Szokásjoga – olvassuk – az albán etnográfusok figyelmének középpontjában áll, a nagy értékű gyűjteményt J. Ivanova szovjet tudós dolgozta fel. A Német Demokratikus Köztársaság kutatói tovább folytatják nagy múltú jogi néprajzi kiadványaikat. A kovácsmesterség szovjet feldolgozásában jogi funkciói is helyet kaptak. Más beszámolóokban szerb családjogi szokásokról, vagy a finn halászat népi jogszokásairól tesznek említést.⁷⁴¹ A baráti népek kutatóitól nekünk sem volna szabad elmaradnunk.

Harmadiknak a gyűjtés sürgősségének szempontját szeretném kiemelni. Helyesen írja Vajda László, hogy a népi kultúra nem pusztul ki, de a továbbélő már lényegesen más, mint a régi. „Minden egyes öreg paraszttal egy soha vissza nem térő történeti helyzet forrásanyaga is a sírba száll.”⁷⁴² A néprajznak majd mindegyik ága hivatkozik a sürgősségre, de talán leginkább a jogi néprajz. Népünk felszabadulása és a szocialista forradalom olyan történelmi fordulatot jelentettek jogfejlődésünkben, amilyen még nem létezett. Nem szükséges itt a proletárforradalom és a polgári forradalom ismert összehasonlítására kitérnünk. A kizsákmányolás megszüntetésére törekvő szocialista átalakulás felszabadító és forradalmasító hatással van munkásságunkra és parasztságunkra. Azok a régi társadalmi és jogi formák, amelyeknek elmúlásán ma már senki sem siránkozik, az idő múltával elvesznek a néprajzi adatgyűjtés számára. Dolgozó népünk úgy veti le ezeket, mint a használt ruhát. A jogtörténetnek íratlan forrását, a népi emlékezetet addig kell tehát kiaknáznunk, amíg visszavonhatatlanul meg nem semmisül.

⁷³⁷ Uo.

⁷³⁸ Uo. LXV. (1954) 205–206., 301.

⁷³⁹ Lud. XXXIX. (1952) 133–147., 148–180. (A cikkekre Tárkány Szücs Ernő volt szíves figyelmeztetni.)

⁷⁴⁰ Uo. LXVII (1956) 207.

⁷⁴¹ Ethn. LXVI. (1956) 571., 577–578., 635., 646., LXVII, (1956) 198–199.

⁷⁴² Uo. LXV. (1954) 16.

Mindezek a szempontok, s előző szakaszokban tárgyalt elméleti tanulságok most már azt is lehetővé teszik, hogy kutatásunk helyét és célját megjelöljük. Kétségtelen, hogy munkánk a néprajz tudományának egyik része, ezért megjelölésére egyszerűen a *jogi néprajz* kifejezést szeretnők használni (folklore juridique, rechtliche Volkskunde). A néprajz szakterületei közül ahhoz áll a legközelebb, amit társadalmi néprajzként szoktak említeni. Hiszen a jog a társadalmi viszonyok felépítménye, így a (felszabadulás előtti) jogelleni és jogmelletti szokásanyag a népi társadalom közösségeinek jogi vetülete, az első (felszabadulás utáni), jogilag szabályozatlan kérdésekre vonatkozó szokásanyag pedig a szocialista társadalom helyi egységeinek jogfelfogását tükrözi. Éppen ezért a jogi néprajz gyűjtése kiterjed a múltra és jelenre egyaránt. A múltra, amennyiben a fennálló kizsákmányoló jogrend ellen, mellett és alatt létezett jogi hagyományokat, szokásokat, jelképeket történeti perspektívában vizsgálja; a jelenre, amennyiben a szocialista jogrend keretein belül üresen hagyott területek szokással való kitöltését és a múltból csökevényesen fennmaradt emlékeket kutatja. (Az utóbbira nézve megjegyzem, hogy pl. a termelészövetkezetek részletesen kidolgozott mintaalapszabálya mellett országsszerte alakulnak ki helyi szokások, pl. a szociális-kulturális kiadásoknak az alapszabályon túlmenő mértékű fedezésére.) Azt a feladatot azonban már határozottan elhárítja magától a jogi néprajz, hogy a jogalkotás irányítója legyen. Alkotmányunk értelmében minden hatalom a dolgozó népé; az 1953. júniusi KV határozatok, a XX. SZKP kongresszus munkája nyomán népünk egyre közvetlenebbül hallatja szavát a jogalkotás tekintetében is. Itt már semmi szükség nincsen a jogszokáskutatók közvetítésére.

A néprajz azonban a marxista-leninista felfogás szerint történeti tudomány. A jogi néprajz tehát a legszorosabb kapcsolatban kell, hogy legyen a jogtörténettel. Nézetem szerint ennek a két tudományágnak elválasztója egyrészt a néprajzi anyaggyűjtés sajátos természete (döntően szójhagyomány, szóbeliség), másrészt a néprajz sajátos célja, mely írásos forrásanyag felhasználásánál is érvényesül: az etnikus specifikum keresése. Így pl. a középkori szerződési jog a jogtörténet körébe vág, de az etnikus sajátosságok (még ha nemcsak nálunk mutatkoznak is), mint az áldomás, tenyérbecsapás stb. a jogi néprajzot érdeklik. Ez az elválasztás, talán ingadozó, de merev határok megvonása nem is lenne helyes. Gyűjtőmunkánk relatív sikertelenségének nem legkisebb oka az volt, hogy a jogi néprajzi munka nem kapcsolódhatott a napjainkig hatoló jogtörténeti feldolgozásokhoz. Ma már a marxista-leninista jogtörténeti kutatás (Eckhart Ferenc, Révész László, Degré Alajos munkájára gondolok) olyan mértékben fejleszti a magyar jobbágyság jogtörténetét, hogy hamarosan komoly támaszt nyújthat a jogi néprajz számára is.

Még néhány szót a további feladatok megoldásának módszereiről. Sokat kísérleteztünk egy évtized folyamán egyetemi, jogakadémiai hallgatókkal, ezeknek bevonása azonban nem hozta meg a várt eredményeket. Nézetem szerint a jogi

néprajz komplexitása teljes felkészültségű szakembereket kíván, akiknek marxista ideológiai bázisuk szilárd, otthonosak a népi társadalom kérdéseiben és ismerik a jogtudományt. Helyesen írta Bodrogi Tibor, hogy „népi jogkutatással nem lehet foglalkozni általános jogtudományi ismeretek nélkül”.⁷⁴³ Tegyük hozzá, jogtörténeti ismeretek nélkül sem.

A népi társadalommal és a termelőszövetkezetekkel foglalkozó munkaközösségek, de más néprajzi kutatók is ügyeljenek konkrét munkájuk során a jogi kérdésekre, melyekre Papp László rendkívül igényes kérdőíve jó felvilágosítást ad. Emellett kívánatos volna külön munkaközösség alakítása is a jogi néprajz kutatására. Társadalmi gyűjtőket csak egyes, konkrétan körülhatárolt kérdések megoldására kellene mozgósítani. Az utánpótlás nevelése szempontjából helyesnek vélném, ha a néprajzosnak készülők közül egy-kettő jogtudományi tárgyat is tanulna, viszont a jogi karokon a néprajzi kutatás módszereiről speciálkollégiumot hirdetnének. Végül nagyot lendítene ügyünkön, ha az aspiránsképzésnél a néprajz keretein belül erre a munkára is kerülne jelentkező.

A számadás végére értem. A javítás célzatával különösen azokat a mozzanatokot emeltem ki, amelyek már a kiinduláskor is hibásak voltak, vagy azóta téveseknek bizonyultak. Ez a kritikai beállítás nem homályosíthatja el az évtizedes munka értékét. A népies baloldal mozgalmáról Révai József 1938-ban azt írta: „*Túlás nélkül lehet állítani, hogy az utolsó két évtized legjelentősebb szellemi áramlata Magyarországon.*”⁷⁴⁴ A népies baloldal tudományos vetülete volt a népkutató mozgalom, s ezen belül a jogszokáskutatás is. Hibái ellenére is hozott némi eredményt, s ha tévedéseivel leszámol, a jövőben még sokkal gyümölcsözőbb is lehet népünk számára.

Bónis György s. k.

⁷⁴³ Uo. 586.

⁷⁴⁴ I. m. 216.

2. melléklet

A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének 1. számú kérdőíve, az „eredeti kérdőív”⁷⁴⁵*Megjegyzések.*

- I. Választ kérünk mind a négy részre, vagy csak az egyik részre, vagy csupán egyes kérdésekre. A válaszok lehetőleg részletesen fogalmazva, vonatkozhatnak egy falura, vagy akár csak egy családra. Lehetőleg minden kérdésre külön álló negyedív oldalon feleljünk, balfelől fent a falu (család) nevét, jobbfelől fent a kérdés számát tüntessük fel, alul a feleletet adó nevét és korát, végül a gyűjtő nevét írjuk. Mindamellett köszönettel veszünk a rendszerbe nem foglalt válaszokat is, ezeket mi tesszük át a feldolgozásra alkalmas formába. Ha a gyűjtő akár hely, akár tárgy szempontjából monográfiát kíván írni, ezt örömmel fogadjuk, de kérjük a kezelhetőség végett, hogy kérdőívünk számait a kész munkában tüntesse fel.
- II. Bevezetőnek mindig közöljük, milyen nemzetiségű faluról van szó, nagybirtok vagy kisbirtok-e a túlnyomó, nemesi vagy jobbágyközség volt-e 1848 előtt, egykés község-e vagy nem stb. szóval azokat az adatokat, amelyek a feleletek megértéséhez feltétlenül szükségesek. Az egyes kérdésekben is tegyünk mindig különbséget társadalmi réteg, vagyoni állapot, nemzetiség szerint (gazda – zsellér, magyar – cigány – zsidó közti különbségek!). Különböztessük meg az általános szokást a család külön hagyományaitól.
- III. Különböztessük meg minden esetben, mi a rákényszerített, mi a gyakorolt, mi a megtűrt, mi a helytelenített eljárás vagy elv.
- IV. Ha lehet, jelöljük meg a megfigyelt szokások indokait a valóságban és a nép gondolkodásában.
- V. Különböztessük meg a régi és új szokást. Ha lehet, állapítsuk meg a változás időpontját, azt az emberöltőt, amikor a megszűnt szokás még gyakorlatban volt. Figyeljük meg, hogyan él a múlt a néptudatban, jónak, vagy rossznak tartják-e az új szokást.
- VI. Ne alkalmazzuk a tételes jog éles megkülönböztetéseit a nép jogára (pl. személyi és dologi jog: a nép megszemélyesíti a dolgokat is; tulajdon – bir-

⁷⁴⁵ Felelős kiadó: Dr. Bónis György. Sokszorosította: Diószegi Lehel irodája. Kecskeméti u. 13.

tok – birlalat: a szokásjog elmossa a határokat). A néphagyományban éppen ezek hiányoznak, hiszen élőszóban él tovább; csak meghamisítjuk a törvény és a joggyakorlat szavaival! Ne riadjunk vissza körülírásoktól, laikus kifejezésektől, ragaszkodjunk az egyszerű ember szavaihoz. A magunk jogi véleményét tegyük [szögletes] zárójelbe a felelet végére, ha magyarázatul szükségesnek tartjuk.

- VII. Szerződéseket inkább a vásáron, a kocsmában figyeljük meg, mint a jegyzői irodában gyűjtjük. Ez áll más jogterületekre is. A jogtudó ember a nép fogalmait már átalakítja a tételes jog képére, ezért használjuk fel az eltéréseket, amelyeket a törvénnyel, rendelettel szemben észrevesz, de az anyagért menjünk az eredeti forráshoz.
- VIII. Minden jogintézménynél különösen ügyeljünk arra az elnevezésre, amelyet a nép használ. Mindig igyekezzünk a tárgyunkra vonatkozó közmondásokat, szólásokat, versikéket is összeszedni.

I. Családjog. Öröklési jog

1. A jogszokás értéke és ereje. Tisztelik-e a szokást, a hagyományt, hogyan beszélnek róla? Vannak-e erre közmondások, szólások? Mit jelent a „törvény” szó (ráteszi a törvényt)? Nem jelent-e szokást? A törvénnyel való összeütkezés esetén hogyan járnak el, hogyan vélekednek erről? Mikor, miért térnek el a törvénnyel ellenkező szokástól? Hogyan gondolkoznak a jogszokás követésének biztosítékairól, szankcióiról? Ha van népigazságszolgáltatás, mi az ereje, tekintélye az ilyen határozatnak? Mi a felfogás az „igazságról”. Mikor emlegetik a szokást (az új asszony megígéri a falu határában, hogy régi falujának szokását elhagyja, az újat követi)? Tulajdonítanak-e a tényleges szokásnak jogi jelentőséget? (Ezt a kérdést akkor is vessük fel, ha nem dolgozzuk ki az egész kérdésanyagot.)
2. Párválasztás. Mit becsülnek a menyasszonynál (völegénynél): egészségét, munkaerejét, származását, vagyonát? Vannak-e tilalmak a rangon aluli házasságra? Mi az ilyen házasság következménye? Az anya (atya) mennyire befolyásolja a párválasztást? Egészen ő választ, befolyásolja a fiát („ezt táncoltasd fiacskám”), vagy csak beleegyezése kell a házassághoz? Mik a következményei a beleegyezés nélküli házasságnak? Hogyan szól a szülő később a választásról („nem vettem el a lányát a Ferimnek”, vagy a fiú: „kit vettem el, édesanyám?”).
3. Mennyiben családi kapcsolat a házasság? Szoktak-e bizonyos családok többször ilyen kapcsolatba kerülni? Vannak-e pusztán vagyoni indokból

- kötött házasságok, családi megállapodások a fiatalok tudta, beleegyezése vagy kívánsága nélkül? Tiltakozhatnak-e a fiatalok a kedvük elleni házastárs ellen, esetleg több közül választhatnak? A családi tanács szerepe.
4. Kivel kötik a házasságot: utcabelivel, falubelivel, környékbelivel, megyebelivel vagy jövevénnel is? Tiltják-e a házasságot a más utca, falu, megye lakosával? Vagy éppen a falubeliekkel nem szabad házasságot kötni? Hogyan fogadják be az idegenből hozott asszonyt a falu közösségébe, hogyan engedik ki a régiből (váltságot fizet-e a legényeknek)? Ha lehetséges, nézzük meg az utolsó tíz év házasságkötéseinek adatait az anyakönyvben és állapítsuk meg, hány esetben volt mindkét fél falubeli, s ha csak az egyik volt az, a másik fél honnan származott?
 5. Házassági akadályok. Rokonok közt melyik ízig engedi meg a jogszokás a házasságot? Lelki rokonok, komák, tejtestvérek, más ilyen félrokonok között megengedi-e? Mennyire hivatkoznak a törvényre, egyházi előírásra? Megkérdézik-e a papot kétes esetben?
 6. A leánykérés. Ki megy el a legény nevében, mik az előírt szertartások? Mennyire kötelező maga a leánykérés? Elmegy-e a legény maga is és mikor? Milyen formák között fogadják? Van-e már zálog, ajándék ilyenkor is, mi az? A móríngot mikor állapítják meg, miből áll, van-e mórínglevél? Mi történik a mórínggal, ha a férj (feleség) meghal és gyermek van (nincs)? Van-e nyoma a nőrablásnak (a leány elrejtése, közömbös dolgokról való érdeklődés)?
 7. Az eljegyzés. Milyen korban kötik meg (gyermek eljegyzése)? Mi a szertartása, mi a neve? (Kézfogás, gyűrűváltás). Milyen ereje van az eljegyzésnek, mi az anyagi következménye a nő hűtlenségének, a felbontásnak; hogyan bünteti ezeket a közösség? Adnak-e valamilyen zálogot a házasságkötés biztosítására? Milyen anyagi és személyi következményei vannak a menyasszony (vőlegény) halálának a házasság előtt? Adnak-e ajándékokat, ki, mit, mikor, kinek? Mikor kell ezeket visszaadni (felbontás, halál)? Milyen a jegyesek viszonya a házasságig?
 8. A lakodalom. Hogyan illesztik a szertartásba az egyházi és a világi házasságkötést? Mellőzhetetlen-e a lakodalom, az egyházi esküvő? Mi előzi meg, mi követi ezeket? Milyen a lakodalom lefolyása? A nőrablás nyomai: menyasszony elrejtése, másik nő kínálása, közömbös kérdések, színleges verekedés a két család közt, leányszöktetés? A nővétel nyomai: fizetnek-e még valamit a menyasszonyért, neki vagy a családjának? A házasságot mikor tekintik megkötöttnek? Milyen ajándékokat adnak egymásnak és mikor? Miből áll a hozomány, mi a sorsa? Ki a násznagy, csak rokon lehet-e? Hogyan vezetik be az asszonyt a férj házába (felkontyolás, fektetés)? Ho-

- gyan fogadják be az asszonyt a családba, nemzetségbe, hadba (végigtáncol a rokonokkal stb.)?
9. A házasságtörés. Ki hogyan bünteti? Hogyan ítélik meg a férj, a nő házasságtörését? Hogyan ítélik meg a mással való együttélést?
 10. A válás. Gyakorisága, indokai mindkét nemnél (számadatok). Fennmaradt-e valamilyen jelképe a szokásjogi válásnak? Tényleges különválás hogyan történik, közreműködik-e a bíró, jegyző? Hogyan osztják meg a házi felszerelést? Visszatérnek-e az elhagyott férjhez, mikor? Az elváltak érintkeznek-e egymással? Köteles-e az elvált férj az asszonyt eltemetni, hogyan? Válás esetén mi történik a gyermekekkel? Az elvált asszony leányának kiházásításához járul-e az apa vagy családja? Hogy hívják az elvált asszonyt? (Sárközön özvegy).
 11. Az özvegyiség. Az özvegyember (asszony) elnevezése, helyzete („árva”)? Ha a vő apósa házában élt, mi a helyzete özvegyiségére (feleséget hoznak neki)? A menyecske megmarad-e apósa házában az ura halála után? Ha elmegy, viszi-e magával a gyermekét? Fiút is?
 12. A második házasság. Mennyi idő múlva illik új házasságra lépni? Miben tartják meg vagy változtatják meg a lakodalmi szokásokat? Kit vehet el az özvegyember (megesett lány, elvált asszony)? Kihez megy az özvegyasszony, hogyan ítélik meg újabb házasságát? Nem kell-e férje fivéréhez nőül menni, legalább nem szokott-e ez megtörténi? Ha az özvegyasszony újra férjhez megy, kinél marad a gyermek, ki házásítja ki, kinek a nevét viseli?
 13. A celibátus. Indokai, gyakorisága mindkét nemnél (számok)? A vénlányok sorsa és életmódja. Kötelezőnek tartják-e a házasságkötést és a szaporodást?
 14. A szabadszerelem. Milyen szabadságuk van a lányoknak és legényeknek a házasság előtti érintkezésben? Hogyan ítélik meg a közösülést, mik a következményei? A menyasszony előéletét hogyan bírálják el? Hogyan ítélik meg a vadházasságokat, hogyan nevezik? Meddig tart ez, milyen gyakori, mi az oka? A törvénytelen gyermeket hogyan, mennyire fogadják be a nő, a férfi családjába, a falu társadalmába? Hogyan nevezik őket?
 15. Férji hatalom. A férj, a nő jogai és kötelességei a házasságban. A papucsférj a közvéleményben. Nézeteltérés a házasfelek közt: miből indul ki, hogyan oldják meg? Milyen udvariassági szabályok vannak érvényben a házasok között? Cívódás esetén kit hibáztatnak, hogyan ítélik meg?
 16. A házasok közössége: a háztartásban, a munkában, a pihenésben, az ünnepeken, négyszemközt. A családi asztal, az otthon, az ágy. Ki hol alszik: házban, kamrában, istállóban, ólban. A kertés településű községben a nő megy ki az urához (vacsorát visz stb.) vagy az jár be hozzá? A házasok nemi élete, a csók.

17. A házasok vagyona. Hogyan válik el a családi birtoktól? Hogyan alkot magának a fiú külön gazdaságot? A házastársak sajátja: női különvagyon. A pénz kinél van; ha a nőnél, hozzányúlhat-e a férfi? Van-e házassági szerződés? A hozományt ki adja: a férfi szülei, az asszony szülei? Miért, mi módon? Mi az értéke, mikor és kinek kell visszaadni? Mikor és hogyan történik a vagyonelkülönítés?
18. A házastársak munkája. Az ember, az asszony munkája külön és közösen. Mindegyikük eszközei, az őt megillető szerszámok. A legények és leányok munkája, mi különbség van köztük? A fiatalok keresménye kit illet?
19. A házasok és a rokonok. A férj és nő rokonainak beleszólása a házasságba. Az após és anyós elnevezése, figyelem velük szemben. Milyen viszonyban van a feleség régi családjával: találkozás, látogatás, jogok, köteleességek, ünnepek, gyász. A férfi kapcsolata felesége családjával. Milyen a vő helyzete, ha apósához költözik: hogyan nevezik, felveszi-e maga és gyermekei a nő családnevét? Nevezések.
20. A házasok és a falu. Az ember, az asszony érintkezése idegenekkel: a férfiak szórakozása (köztér, kocsmá, egyéb), az asszonyok összefüggései (munka, istentisztelet, mosás). A férfi és az asszony utazása, búcsúk, vásárok, levelezés.
21. A nő a vallásban, babonában, szertartásokban és ünnepekben, népköltészetben és szatírban.
22. A születés. A terhes nő jogállása. Magzatelhajtás. A születés helye, ideje (atyai ház). A keresztelés lefolyása, helye. Keresztszülők, ajándékok, a gyermek ruhája. A legényavatás (leányavatás) formái. Ki lesz keresztapa, keresztanya, mi a viszonya a keresztfiúval?
23. Az örökbefogadás. Mi a vélemény a magtalanságról? Az örökbefogadásnak maradt-e fenn valamilyen régi szertartása? Indokai, gyakorisága. Az adoptált bekerül-e új atyja családjába, vagy csak vagyoniilag tartozik hozzá? Leányt fogadnak-e örökbe? Komóság, lelki rokonság más fajtái (bérmakoma, hajnyíró)? Ezek közül melyik házassági akadály? Kapcsolat a nevelőatyával.
24. A testvérré fogadás, nővérré fogadás formái. Mik az elnevezések, szertartások, következmények? Ki kit szoptat, megemlegetik-e ezt később; tejtestvérség? Van-e még valamilyen nyoma a vértestvérségnek, van-e a vérnek szerepe valamilyen szertartásban? A vér a népnyelvben és a népmesében („vérint való testvérek”)?
25. Az atyai hatalom: mi a különbség a nőtlen és nős, a családból kivált és ki nem vált gyermekek között ilyen szempontból? Meddig kell engedelmessékednie a nagykorú gyermeknek? Milyen a fenyítési jog? A gazdai hatalom mennyiben lép kiscselédnél az atyai hatalom helyébe, mik az átadás formái? Az atyai hatalom tartalma, arra utaló szertartások (az újszülött feleme-

- lése)? Meddig tart az atyai hatalom és mivel végződik; van-e valamilyen szertartása a felszabadításnak? A felszabadult, a nagykorú gyermeknek van-e megkülönböztető viselete; a nagylányt, a menyasszonyt nevezik-e másképpen, mint nőtestvéreit („cinka, vészse”)? A gyermek nevelése.
26. Az anyai hatalom: gyermekek fölött, leányi, menyei fölött. Mi az anya szerepe a nevelésben? Milyen jelei vannak a tiszteletnek a szülőkkel, nagybácsival (nénivel), nagyszülőkkel szemben „Gyermeknek” nevezik-e a leányt is, vagy nem? Mi a „család”, „cseléd” szavak tartalma? Mi a mostohagyermek helyzete? Féltestvérek.
27. A leszármazás. Meddig, mennyire tudják? Családfák, régi bibliák feljegyzései. Évfordulók. Az ősök tisztelete, emléke. Az ősök iránti kötelességről van-e fogalmuk? Járnak-e temetőbe? A törzs, az ág a népköltészetben, közmondásokban. Az atyai és anyai ág megkülönböztetése rokoni kötelességek és öröklés szempontjából. A leszármazók viszonya a két ághoz. Meddig terjed a rokonság (sógorság), milyen elnevezéseket használnak? (Az asszony „kisebbik ura”.)
28. A családi tűzhely szentsége él-e még? Van-e vele összefüggő szertartás, illik-e szomszédba menni tüzért, a kialvást hogyan ítélik meg, „háztűznézés” szót használják-e? A tűz szerepe a lakodalmi szokásoknál. A tűzhely szerepe a cseléd beavatásánál. Ki gyújthat tüzet, ki gondolja a tüzet a házban (konyhában), férfitanúkon? A pásztorok átviszik-e a régi tüzet új szállásukra, mi az „eleven tűz”? A házra, bútorokra vonatkozó cselekvések, tilalmak, szertartások.
29. A családnév alakulása és átszállása. Ragadványnevek, ezek átadása. A keresztnevek megválasztása és átszállása. A tegezés kik között van meg, egyoldalú vagy kétoldalú? Névjog. Hogyan különböztetik meg a névben a családtagokat? (Korok szerint.) A nő leánykori vezetéknevét használja-e? Nevek és megszólítások atya-fiú, nagybácsi-unokaöcs, fivérek-nővérek, jegyesek között stb. A nő vezetékneve átszáll-e gyermekeire és tovább? A keresztnév változása korok szerint.
30. A rokonság hatásai. Jogok és kötelességek a rokonok között, egymással szemben és a javakra (ingó, ingatlan) vonatkozólag. Segítség, eltartás, erre való kötelezettség. A gazdag rokonok kötelességei a szegény rokonokkal szemben. Érintkeznek-e ezek egymással? A vendégjog formái, fokozatai. Aggok, betegek helyzete. Tanúskodási kötelesség rokonokkal szemben. Rokonok adósságainak kifizetése. Különböző helységekben élő rokonok kapcsolatai.
31. A gyámság. Kire bizzák? Lehet-e nő is gyám? Hogyan rendelik a gyámot? Van-e gondnokság, esetleg szokásjogi alapon is? Milyen elnevezések vannak ezekre? Van-e a gyámságnak valamilyen szertartása?

32. A rokonság és a vagyon. Használatban vagy tulajdonban is közös családi javak: állatok, munkaeszközök, termék. A családi vagyon összetétele: szántó, rét, legelő? Hogy becslik a családi vagyont? Az atya jogai a családi vagyont illetően: pl. meg kell-e kérdeznie fiait eladásnál, más rendelkezésnél? Hogyan ítélik meg az elidegenítést? A visszavételnek van-e lehetősége, közmeggyőződés alapján vagy szerződésben kötik ki? A rokonok hogyan vesznek részt a vagyonkezelésben, a rokonság fokai szerint, mik a jogaik, kötelességeik? Kaláka? Tulajdonközösség váltakozó használattal (forgatók rétek, keringő dűlő).
33. Megállapodások rokonok közt. Mi a különbség az idegenekkel kötött megállapodásokkal szemben (eladásnál kedvezmények stb.)? Tárgyuk, alakjuk, hatásuk. Meghatalmazás rokonnak vagy idegennek adnak-e? Társulás földművelésre rokonok és idegenek közt; más célokra. Viszonyuk a munkásokkal és cselédekkel.
34. A családi becsület fogalma. Összetartás a rokonok közt. Kölcsönös védelem. A nemzetség, had becsülete, csúfolják-e őket együtt? Megbecsülés és udvariasság rokonok közt. Bosszú, mint családi kötelesség, régen és most. Kinek ki ellen, milyen okból kell gyakorolnia? Célja, eredménye. A felek (családok) barátainak szerepe a bosszúban. Formája, lefolyása.
35. A rokonok összejövetelei: születés, házasság, temetés, a rokonság részvételének szempontjából. Kit hívnak meg, milyen formák közt? A meghívottak jogai és kötelességei. A család szerepe keresztelőkör, áldozáskör, évfordulókon. Családi tanács van-e, milyen formában? A családi étkezés formái. Az atyai ház szerepe az ünnepeken. Udvariasság, tisztelet, tilalmak, gúny, ajándék rokonok közt. Civódás rokonok közt és elintézési módja. Felmenők szidalmazása és a visszahatás.
36. A temetés lefolyása, siratók, virrasztók; a családtagok milyen széles köre vesz részt, milyen sorrendben haladnak a menetben, eljönnek-e az elhunyt régi munkatársai, cselédjei is? A bejáróemberek szerepe? A búcsúztatóba kiket vesznek be, milyen sorrendben? A koporsóra, bele a sírba mit tesznek a halott mellé és miért? Kik ássák a sírt? Mi jár az egyháznak, a papnak? A halotti tor lefolyása, résztvevői; van-e muzsika? Van-e valamilyen étkezés a síron (kenyér megosztása)? Kinek a kötelessége az eltemetésről, torról gondoskodni és ki dönt a vitás kérdésekben? Mi a gyász jele, időtartama, ki és milyen módon köteles gyászolni? Mitől mentesít a gyász (perlekedés)? Ha fiatalember (lány) hal meg, megtartják-e még a halott lakodalmát?
37. A család kapcsolatai más családokkal, szomszédokkal és másokkal, egyenrangúakkal és másrangúakkal. Kapcsolatai a községgel. A család jogai a közösen: közlegelő, nyáj, gyümölcsös. A család tagjai egy vagy több pártban. Kapcsolatok az Egyházzal.

38. A rokonok együttlakása. A nős vagy csak nagykorú fiú külön költözik, vagy az atya házában, illetve ahhoz közel marad? Kertes településnél hol lakik a különszállt fiú? Meddig tart az együttlakás, megmarad-e az atya halála után is a testvérek közt? Unokák, unokatestvérek egymás mellett laknak-e továbbra is? Az így élő rokonok száma, a házak és tűzhelyek száma. Az együttélés esetén milyen a fiatalok és öregek elkülönülése? Milyen az egy telken lakó, de külön tűzhellyel élő családok viszonya (közös földbirtok, közös gazdálkodás)? A családtagok lakóhelye.
39. A házközösségi szervezet nyomai. Vannak-e nagyobb, tágabb, egy telken, esetleg egy földel alatt lakó, ház- és vagyonközösségben élő családok? Kikből állnak? Odaszámítják-e a béreseket és napszámosokat is? Ki a fejük, milyen címen? Van-e női fejük is? Korlátozza-e azt valamilyen családi tanács? A közös leszármazásnak hányad ízéig terjednek az ilyen házközösségek (harmadikig)? Miből áll közös működésük és hogyan történik? Hogyan megy végbe az ilyen házközösségből való kiválás és a vele járó osztozkodás, milyen szertartásokkal, jelképekkel, hogyan nevezik? A gazda hatalma (bírói, gazdasági, papi) miben több az atyai hatalomnál?
40. A nemzetségi szervezet nyomai. Vannak-e külön-külön telken élő olyan családok, melyek mégis, az ősi közös leszármazás révén ugyanazon rokonsághoz, nemzetséghez, hadhoz stb. tartozónak vallják magukat? Miben nyilvánul meg az őket összekötő kapocs? Hányadik ízig terjedhetnek az ilyen rokonságok? A házassági tilalom is ugyanaddig az ízig terjed-e? Meddig ismerik és tartják nyilván az atyafiságot, név szerint is? Megvannak-e a nemzetségi összetartozás nyomai a településben is („zúgok”: térképen és az elnevezésben [„had, nemzet”])?
41. A nemzetségi szervezet tartalma. A néven és letelepedésen kívül miben jelentkezik még ma is a nemzetség (had) összetartozása? Felelősek-e egymásért és mennyiben? Van-e még köztük valamilyen vagyon- vagy jogközösség, annak valamilyen nyoma vagy emléke? Kisegítik-e egymást kölcsönösen? Van-e köztük házassági tilalom? Vannak-e még közös összejöveteleik, gyűléseik, jelképeik? Nem maradt-e fenn valamelyes emléke a nemzetségi közös ősök tiszteletének, pl. nemzetségi toroknak?
42. A szomszédság. Mennyiben hasonlók kötelességeik és jogaik a rokonokéihoz? Részvételük ünnepeken, játékokban, munkában és gyászban. Elővételei joguk. (Ld. még dologi jogban.)
43. Mí az örökösödésben az általános szokás: végrendelkeznek, még életükben osztják meg a birtokot, vagy utat engednek a törvényes öröklésnek? Az örökhagyó életében történő osztály mikor, milyen módon, milyen formák vagy szertartások között hajtják végre? Kik vesznek részt az osztozásban? Milyen módon becslik meg az egyes ingatlanok értékét? Mit juttatnak belő-

lők a fiúknak, mit a leányoknak? Részesül-e valamelyik fiú előnyben a többi fölött (a legfiatalabb)? Megrövidítheti-e a szülő valamelyik gyermekét, miért? Történik-e pénzbeli kielégítés, kivel szemben? Beszámíthatják-e a neveltetési költséget, a hozományt stb.? Szoríthatja-e a fiú apját osztályra, milyen esetben? Mik az ingók felosztásának elvei? Milyen elnevezéseket használnak minderre?

44. Végrendeleti öröklés. Milyen esetben, hol, kivel, milyen alakiságokkal csinálnak végrendeletet? Hogyan juttatnak benne a fiúknak, leányoknak, részesül-e valaki előnyben, hátrányban? Történik-e beszámítás, kinek juttatnak pénzt, kinek földet? Végrendelet a szülők, unokaöcs, egyház, törvénytelen gyermek, idegenek javára. Az ingók felosztása a végrendeletben. Tiszteletben tartják-e ezt?
45. Törvényes öröklés. Általános-e, vagy csak váratlan halál esetén kerül rá a sor? Megfelel-e a törvénynek (egyenlő osztály) vagy a fiúk (valamelyik fiú) előnyben részesülnek? Átveszi-e egy fiú az ingatlant és mivel elégíti ki a többieket ilyenkor? Ha az ingatlant természetben elosztják, milyen módon járnak el, milyen nagyságú földek jönnek így létre? Kinek jut az atyai ház? Hogyan osztoznak az ingóságon, ruhaneműn? Hogyan örökölnek gyermekek nemlétében a felmenők, ág szerint-e? Hogyan örököl az oldalág, a fogadott gyermek? Visszautasíthatja-e valaki az öröklést? Tulajdonközösségben maradnak-e az atya halála után? Meddig, milyen gyakran? Hogyan kezelik ilyenkor a közös birtokot, hogyan osztják azután szét? Ki, mikor követelheti az osztozkodást? Van-e ennél sorshúzás? A nyomásokon hogyan osztoznak (hogy a rendszert ne zavarják meg)? Mik az osztályra bocsátás szabályai?
46. Az özvegyről szoktak-e végrendeletben gondoskodni? Gyakori-e a közös végrendelet? Az özvegy hogyan részesül az osztoztatásban férje életében? Hogyan juttatnak neki törvényes öröklésnél? Ha vannak gyerekek, érvényesül-e az özvegy haszonélvezeti joga? Hogyan örököl a törvénytelen gyermek?

A négy utolsó kérdésnél van-e különbség faj és birtoknagyság szerint?

II. Dologi jog

47. Az ember és a dolgok. Hogyan fogják fel a külvilágot jogi szempontból: „Földanyánk”, a Föld tisztelete, a dologi jogok mitikus háttere, a földhöz való kapcsolat. Másrészt van-e a dolgoknak kapcsolatuk felsőbbrendű lényekkel a

- néphit szerint: Isten, jó és rossz szellemek tulajdona? Ki gyakorolja az ilyen jogokat, mi kötelessége van a közösségnek ilyenekkel szemben?
48. Jogok alanya. Kinek lehet tulajdona, birtoka, idegen dologbeli joga? Különbségek kor, értelem, egészség, nemi, családi állapot szerint.
 49. A közösség, mint jogok alanya. Az állam, a király, a kincstár tulajdona, a koronauradalom, az adó fogalma. Mi a népé, az országé, a megyéé, a községé? A község birtokai mennyiben voltak a régi nemesi úrbéri közösség birtokai (név révén szálltak át)? Közös nyáj, legelő. Mi a család vagyona és mi a házasok vagyona ettől elválasztva? Miben van vagyonszövetség és milyen javakat zár ki a szokásjog ebből a közösségből?
 50. Dologi jogok a háztartásban és a nőtlen embernél. A férj és a nő saját vagyona, miből áll az. (Részletezés). Honnan származnak ezek, más szóval hogyan lehet magánjavakat szerezni? (Ajándékok, ruhák, ékszerek, illatszerek; keresmény, haszon; munka eredménye, szárnyasok, tojás, vászon, edények, mint a női munka eredménye és így női különvagyón. A szekrény, a láda, mint női vagyon helye. Általában mit hoz a férj, mit hoz a nő a házasságba és mi lesz feltétlenül közös tulajdonná? (Ágy, nyoszolya.)) A másokkal, vagy magánosan élő agglégény (vénlány) vagyona: honnan szerzi.
 51. Az uratlan dolgok. Vannak-e ilyenek, milyen a joghelyzetük? Ki, mikor, hogyan szerezheti meg ezeket. Kincslelet szabályai, kinek mi joga van rá? Találás. Forgalmon kívüli, korlátolt forgalmú javak (szűzdohány). Kié a holttest?
 52. A dologi jogok tárgyai. Soroljuk fel, a külvilág tárgyai közül melyik lehet birtoklás tárgya a szokásjog szerint. A föld kapcsolata az emberekkel. A mező, a kert szentsége, idevonatkozó szertartások (a gyermek érintése). A ház, a konyha, a sátor, a barlang. Ezeknek vallásos kapcsolata az emberekkel: a tűzhely, a küszöb szertartásai. Az eszközök, szerszámok, ruhák, termékek, élelmiszerek. Kié az ingóságok (fent). Az állatok, mint jog tárgyai. Jogok és kötelességek velük szemben.
 53. A szomszédjog. Hogyan korlátozza a szomszédság a birtoklást (füst, víz, ásás, építkezés)? Ki húzza, ki javítja a kerítést? A szomszédba átnyúló fa ágai, gyümölcssei. A szomszédba és idegenbe tévedt jószág keresése.
 54. Telki szolgálomak. Útszolgálat, marhacsapás, megterhelés, világosság, pinceszolgálat. Haszonélvezet. mikor, miért, hogyan kötik ki, hogy nevezik? Ingó és ingatlan használata. Építmenyi jog. Hogyan vélekedik a szegényebb ember a másén való átjárásról?
 55. Vízhasználat, vízmerítés, itatás szokásai. Folyóvíz, állóvíz, meder, iszapolás, sodormány tulajdona. A szomszédok viszállyai, főleg vízügyekben?
 56. Zálog. Mikor, mit, hogyan, miért zálogosítanak el?

57. Joghatások különbsége tárgyuk szerint. Van-e ingó és ingatlan közt különbség a szokásjogban; ha van, hogyan és miért teszik? Soroljuk fel az ingókat és az ingatlanokat: mennyiben nem azonosak birtoklásuk feltételei? A földtulajdon meddig halad mélységben, és felfelé (kié a levegő)?
58. A birtoklás jelei és a jogok bizonyítékai: emlékjelek, jelképek (rajz!). Birtokjegyek különösen a szántóföldön: kerítések, cölöpök, táblák, kórákások, reteszek, korlátok: a tulajdon mágikus elhatárolása. Házcímerek. Állatjegyek: megbélyegzés tüzes vassal, tetoválás, bevágás. A birtokjog szokásjogi bizonyítékai: közös eskü, egyéni eskü; szomszédok tanúskodása; „köztudomás” és nyilvános szóbeszéd. Birtokjogok írásbeli nyomai: ki, hol (kocsma, vásár) hogyan, milyen formában és klauzulákkal állítja ki? Mit tudnak a telekkönyvről, mennyiben egyezik a tényleges helyzettel?
59. A dologi jogok szerzésének módjai és forrásai. Hogyan szerzik, hogyan tartják fenn? Soroljuk fel ennek módjait. A föld elfoglalása: eszközök, jelek, módok. Az ott tartózkodás: az első foglalás elve. A föld kihasználása: hasznosítás, feltörés, irtás, mint szerzésmód. Az ingó megszerzése, kézrátétel, elfogás, találás. Új ingó előállítás: a tárgy és alkotójának van-e misztikus kapcsolata (a Teremtés hasonlata)? Elbirtoklás. Szerzés, öröklés és szerződés útján (ld. kötelmi jog). Birtokbaiktatás? A nép fogalma az alkotórészeiről, tartozékról, gyümölcsről, a haszonról (dologé, jogé).
60. A dologi jogok tartalma és terjedelme. Az emberek jogai és kötelességei a dolgokkal szemben, mit lehet tenni velük a hagyomány szerint? Elfoglalás, tartózkodás, kihasználás joga (más jószágán? használat, haszonélvezet). Rendelkezés, elidegenítés joga, ki, hogyan, meddig rendelkezhetik magáéval és máséval? Elfogyasztás, felhasználás, (állatok) megsemmisítési joga. Erre mikor jogosult, főleg az elégetés? Milyen indokból? Képletes megsemmisítés elhunyt ingóinak elföldelésével. Átalakítás.
61. A dologi jogok időtartama: hosszúnak, örökösnek tekintik-e (ez főleg a közös javaknál). Meg lehet-e különböztetni a hosszú időtartam, kizárólagosság szempontjából a birtokot, birtokot, tulajdont a néptudatban? A sajátoknak elismert javak felhasználásába és a velük való rendelkezésbe beleszólnak-e a rokonok, szomszédok?
62. A dologi jogok védelme: magánjogi és büntetőjogi. Figyeljük meg az egyes dologi jogok különös biztosítékait a hagyományban. Önvédelem, önszegély a birtokháborítóval szemben. Más birtokának bitorlása, elvonása. A lopás eszméje és büntetése: mikor bűn, mikor nem? Hogyan vélekedik a szegény ember a máséról?
63. A vagyon, mint a személyiség alkatrésze. Hogyan választja el a birtok az embereket: kasztrendszer?

III. Kötelmi jog

64. A megállapodás. Mikor, hogyan, miért, meddig kötelez, a közvélemény és a hagyomány szerint mi teszi kötelezővé? A tisztesség és a jóhiszeműség eszméje. Az ígéret alakja, betartásának kötelező volta, megszegése.
65. A megállapodók. Ki kötelezheti magát? Kivel szemben? Megállapodások, rokonok, szomszédok között. Köteleességszerű, tiltott, szokásos és megtűrt megállapodások. A rokonok, szomszédok közreműködése, beavatkozása, jóváhagyása. Együttes és egyéni megállapodások. A család képviselőjében milyen ügyleteket köthet a családfő (a házközösségi szervezetben a gazda)? Megállapodások idegenekkel.
66. A feltételek. A megállapodás tárgya szerint milyen feltételeket lehet szabni, mi jogos? A beleegyezés értelmezése. Kell-e, hogy a szolgáltatások értéke nagyjából egyező legyen? Az ingyenes megállapodások: milyen esetben kell a felek egyikének köteleznie magát (legalább közvetlen) kártalanítás, ellenszolgáltatás nélkül. A közvélemény szerint milyen körülmények adják a megállapodás erejét és értékét? Ezek időtartama: örökös és időleges, visszavonható és visszavonhatatlan megállapodások.
67. Az eljárás. Hogyan, milyen eszközökkel kötik a megállapodást. Hely: nyilvános helyen, gyűléseken, magánlakásban. Idő: mikor, milyen ünnepek alkalmából? A megállapodás mozzanatai: érintkezés felvétele, előkészítés, ajánlat, megvitatás, elfogadás, végrehajtás. Szertartások és jelképek: tanúskodás, eskü, átokforma, szavatosság vállalása; szavak, tettek és írássok. Megegyezés tényérbecsapás, kézfogás, csók útján; jelképes tárgyak átadása: kulcs, párna, szék kivivése; foglaló adása és visszaadása. Van-e különbség foglaló, kötbér, bánatpénz között? Formulák, szólások, versek, énekek. Melyik pillanatban teljes. Röviden minden szerződésnél írjuk le: részeit, szereplőit, cselekvéseiket, ezek hatását, a szankciót.
68. A megállapodások felbontása. Egyoldalú elállás; hatálytalanítás közös akarral. Ezek módja, alakja. Ismerik-e az érvénytelenség fogalmát. Késedelem a teljesítésben, hibás szolgáltatás, lehetetlenné válás (természeti, gazdasági okok méltánylása). Elévülés.
69. A szankciók. Hogyan gondolkoznak a megegyezések végrehajtásáról és hogyan biztosítják azt. Mikor, hol, hogyan, ki és kit hív fel teljesítésre? Bizonyítás módjai, különösen a tanúskodás. A biztosítékok a megállapodás előtt, közben, után? Kezesség. Együttes felelősség. Zálog adása mint a szerződés bizonyítéka és a végrehajtás eszköze. A közvélemény szankciói: a szomszédok megrovása, szóval vagy tettel, szidalmazás, gúny. A becsület fogalma a megállapodásokkal kapcsolatban.

70. Milyen megállapodásokat szoktak kötni és miért? Különbséget tesznek-e köztük tárgy, kötelezés mértéke szerint. Osztályozás.
71. Tulajdonátruházás. Az ajándék: esetei, módjai, hatásai. A rituális ajándékok: élesztő, tűz, viszonzással vagy anélkül. A vendégség mint szerződés. Csere, adásvétel. Hogyan tekintik meg a szerződés tárgyát. Ingót, ingatlant. A vásárok adásvételi szabályai. Az alkudozás lefolyása. Lehet-e ajánlatot tenni, miközben másvalaki alkuszik stb. A pénzről, árról, méltányos árról vallott fogalmak. A megrendelésre készült munka. A visszavétel kikötésével történt eladás, elővételi jog.
72. Kölcsön, használat. A kölcsön és módjai: lejáráttal vagy anélkül, kamatozó vagy ingyenes. A kamatláb nagysága. Ha dolgot adnak kölcsön, ugyanazt kell-e visszaadni, vagy lehet helyettesíteni hasonlóval? Javak haszonkölcsöne, letétje. Tartozások átvállalása, engedményezése.
73. Munkaszerződések. Milyen a szerződés, milyen kikötések vannak benne, mi a bér? A mezőgazdasági munkavállalók fajtái, az egyes fajták bére, bérlevél. Illetmények pénzben, természetben, az alkalmazott földjének megművelésében, kukoricaföld haszonélvezetében. Vannak-e több évre kiterjedő munkaviszonyok, miben emlékeztetnek ezek a jobbgátságra („robot”, „napot szolgálni” szavak)? Elnevezések a hosszú ideig egy helyben szolgáló emberre (zsellér, bejáró, arató stb.). A megállapodás ideje és formája a rövid és a hosszú ideig tartó munkaszerződésnél (hallgatólagos, szóbeli) a meghosszabbítás módja. Írásbeli szerződést ki és mikor köt (nagybirtok)? Van-e ingyenes munkaszerződés. Cselédavatás.
74. Megbízás: tárgyai mik (zarándoklás, közbenjárás, peres eljárás, bosszúállás, varázslat, kuruzslás)? Fogadatlan ügyvivő. Képviselő, meghatalmazás. Az ügyvédek szerepe a faluban, róluk való vélemény. Az orvos, baba kényserít-e ki ajándékokat?
75. A társaság és formái. Egyetemes célúak minden tevékenységre, mint a rokonság, vagy különös céllal alakult társaságok (halászat, legeltetés). Közös munkavállalás (kaláka; sommás aratók) ezeknek milyen a belső szervezete? Milyen munkát, ki, mikor, hogyan, minek a fejében vállal, miben különbözik a közös munka a rokonok közös munkájától? A tanyás szerződése mint munkaszerződés és társasági szerződés. A legénycsoportok udvarlás, korcsmázás céljából. Szervezetük. A céhek emlékei. Titkos társaságok, boszorkány, táltoscsoportok.
76. Biztosítási szövetkezetek. Önbiztosítás. Kármegosztás, hozzájárulás az elhullott marhához. A döngöt szétosztják-e?
77. Kártérítés. Ki tartozik? Gazda szolgájának, gyerekének kárért tartozik-e? Kutyaharapásért felelősség. Vétlen kár megtérítése. Kárbament jószág vizsztatartása. Köteles-e a másik ezzel megelégedni? Vadkárok. Ismerik-e a tárgyi felelősséget?

78. Eltartási szerződések: munkaképtelen öregek eltartása idegenek részéről. Ki köthet ilyet, kivel (lehet-e idegennel, ha még rokon van)? Mit ad az eltartott (föld tulajdona, haszonélvezete) az eltartó (lakás, élelem, ruha)? Mi a formájuk (örökbefogadás, tulajdonátruházás haszonélvezet fenntartásával, anélkül)? Szankciók.
79. Különböző megállapodások: nyereség, játék, fogadás, kihívás. Szerződések a szellemekkel.

IV. Büntetőjog

80. Bűncselekmények. Mikor lép életbe a népi szankció; illetlenség, rendetlenség, tiltott napok megszegése, hiúság, góg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság. Általában a szokás be nem tartása. A nemi étellel kapcsolatos cselekmények. A tételes jogi bűncselekményeket ők hogyan ítélik meg (falopás, orvhalászás, verekedés)?
81. Enyhítő és súlyosbító körülmények. Nem, kor, állapot (részegség), vagyoni állás, család és közösség sérelme, család megrövidítése, jégverés előidézése, falucsúfolás mint megítélés indokai.
82. A tettes. Babonás módszerek a tettes kiderítésére (rostaforogatás, babvetés). Közvetett tettesség: felelős-e apa a gyermekért, a hülyéért? (Vagy: „a boldognak mindent szabad?”)
83. Kísérlet, előkészítő cselekmény. Hogyan ítélik meg, főleg ha sikertelen: ráimádkozás, szemmelverés?
84. Önvédelem, vagy más védelme. Milyen határig mehet, a támadással arányban kell-e állnia?
85. A szankciók végrehajtói: szellemek, rokonok, barátok, szomszédok, járókelők, gyermekek, aggok? Alkalmi csoportosulások (kikből állnak, hogyan verődnek össze: az egyes korok képviselve vannak-e stb.), vagy szervezett gyűlések, akár bíróságok formájában. Az egyes ember, a szankciók végrehajtója: be kell-e avatkoznia a hagyomány megsértése esetén egyedül, vagy közös eljárást megindítania? Milyen cselekményekre a közösség melyik része érzékenyebb (legények, leányok, öregek, gazdák). A legényközösségek, gazdatársulások, aratómunkások szervezett bíraskodása: szervezet, eljárás, végrehajtás.
86. A végrehajtók viszonya a közhatalomhoz. Az állami szervek utánzása (népbíróság). A hivatalosan kiszabott szankció kiterjesztése (rokonokra, gyermekekre). A közösség és a hatalom együttműködése: mikor túri, vagy segíti a hatalom a magáncsoportosulás cselekvését (cigányvajda bírósága)? A közösség és a hatalom ellenkező viselkedése: tiltott, törvényellenes közösségi szankciók. Nyílt kenyértörés a kettő között?

87. Milyen szankciók élnek még a faluban (misztikusak, erkölcsiek, jogiak), mint átok, tilalom, dorgálás, bírságok, megszegényítés. Osztályozás.
88. Engesztelés: az Isten és a szellemek közbelépése a hagyomány fenntartása érdekében. A hagyományos jog megsértése: bűn? Isteni büntetés ezen és a másvilágon: betegség, szegénység, megcsalás vagy baleset, mint büntetések a közhit szerint. Rossz szellemek és hasonlók. A közösség testének megtisztítása a fertőzött tag eltávolításával: elpusztítás? Kiközösítés, törvénytelen kívül helyezés. „Népitélet”: isteni büntetés, melyet emberi cselekvés indít meg.
89. Megelőző jogi szankciók. Tilalmazás a nem hivatalos jog eszközeivel. Tiltakozás, feddés joga, ennek utólagos hatása: hivatkozás rá. Közbelépés a hagyományellenes cselekvés megakadályozására: megfélemlítés szóval és tettel, közbelépés erőszakkal vagy fegyveres erővel.
90. Büntetőjogi szankciók. Személyi, tárgyi, jelképes büntetések. A szervezett közösségek büntetései, pénzben, természetben (italok fizetése); kizárás, kiűzés, bojkott. Testi büntetések, botozás, ostromozás, vagy csak pofon és jelképes fenytetés. A múlt?
91. Társadalmi szankciók: megszegényítés. Szidalom, megszólás, gúnyolás, sziszegés, füttyülés, gúnyvers, adoma (írásban is): vannak-e meghatározott napjai a megszólásnak? Társaságból kinézés, kizárás, a szék, a szűr, a rokka kitevése, kitáncoltatás. A bosszú gúny formájában. Eklézsiakövetés, templomi szégyenpad, szégyenkő.
92. Tettleges megszegényítés. Arcot vágni, ujjal mutatni, hátat fordítani, fület stb. mutatni. Pofon, rúgás. Virágnyelv, rossz szagú ajándékok, bemocskolás. Félrevezetés.
93. Körülvezetés, menetek. Milyen alkalomból (össze nem illő házasság)? Ideje, cselekvései (hogyan folyik le a cselekmény megtárgyalása), mondások, énekek. Kik szerepelnek benne? Kell-e bírságot fizetni? Milyen tárgyakat hordoznak meg, milyen ruhában, vagy anélkül? Képletes kivégzés, a kép elégetése, elmerítése: kinek, miért?
94. Az egyéni elégtételtevés. Párbaj. Legénypárbaj. Eljárások, következmények: mi szégyen?
95. A gúnyolódás eszközei és végrehajtói. Az egyén: a gúnyolódók fajtái és a gúnyolódás joga (határok)! Komaasszonyok, szomszédasszonyok, kofák. Az életkorok, nemek, társadalmi osztályok kölcsönös gúnyolódásai; falucsúfolók.

V. Bíraskodás, közigazgatás

96. A falusi bíraskodás szokásjoga. Hogyan fogják fel általában a bíró hivatalát. Meg kell-e kenni a bírót, sértő-e az ajándék visszautasítása? Reakció a bírói (járásbíróaságtól felfelé) ítéletekkel szemben.
97. A pereskedés gyakorisága, indokai. Kik szerepelnek leginkább. Hogyan ítélik meg, hogyan nevezik („törvénykedik” stb.)? Kinél nincs helye perlekedésnek, kik között, milyen ügyben? A per haszna vagy kára.
98. A nép felfogása a tőle távol eső, idegen eredetű jogokkal szemben (kereskedelmi jog, váltójog, közigazgatási szakjogok, telekkönyvi jog, csődjog)? Ismernek-e valamit ezekből; rossz tapasztalatok, vélemény.
99. A falu részvétele a hivatalos közigazgatásban. Mennyiben tekintik azt magukénak, mennyiben egészítik ki. Közigazgatás kicsiben (cigányoknál, közösségekben, mint aratómunkások stb.) A jegyző tapasztalatai a nehézségekre nézve.
100. Milyen emlékek vannak a faluban a jog múltjára nézve: 1. írásbeliek, mint régi végrendeletek, községi jegyzőkönyvek, anyakönyvek (részletesen!), 2. tárgyiak, mint deres, pellengér, börtön, község-ládája, szégyenpad, rovások, marhabélyegek.

Bónis György magánkiadású kérdőívének betűhív leirata.

3. melléklet

Bónis György (1914–1985) „újbarsi szellemi végrendelete”

Újbars, 1939. szeptember 1. este

Kedves Jó Professzor Úr!

Nem szeretném, ha esetlegességek zavarnák meg azt a célkitűzést, melyet Professzor Úr irányítása mellett magam elé állítottam. Ezért arra kérem, vegye pártfogásába a következő félbemaradt terveket és gondolatokat, hogy ha én valamilyen okból már nem tudnám azokat kidolgozni, a bennük rejlő bármilyen kis érték mások munkájában éljen tovább.

1. Az egyházi bíróságokat illetően a külföldi irodalomból az angol túlságosan is ki van dolgozva 1937-ig, a francia és a német csak igen szórványosan. Ezeknek jegyzeteit sárga és zöld gyűjtőkbe helyeztem el. A magyar anyag néhány irodalmi utaláson kívül csak a nyomtatott oklevéltárak egy részének kijegyzése. Hogy mit végeztem el, azt írott mutatókból látni, nagyjából azt mondhatom, hogy a Mon. Strig. és Theiner I. a legnagyobb része az anyagnak. Theiner II. az Egyetemi Könyvtár nálam lévő példányán oldalt meg van jelölve, csak le kell írni, azt is megkezdtem. A továbbiakra nézve a fiókomban lévő katalógus tartalmazza a megnézésre tervezett külföldi irodalom katalógusát (nem teljes és nem is kizárólagos), valamint egy magyar jogtörténeti bibliográfia kezdeteit. Az angol anyagot selejtezve és beolvastva talán lehetne ebből együtt egy jogtörténeti kurrens katalógust előállítani. A jelzetek az Egyetemi Könyvtárra vonatkoznak, de rendszeresen csak a B közepéig ellenőriztem, hogy a munkák megvannak-e.

Az adatgyűjtés befejezése után a következő módon gondoltam el a munka megszerkesztését: I. Az e. b. kialakulása általában, röviden elvezetve Kr. u. 1000 állapotáig, illetve VII. Gergelyig. Az első magyar királyok beilleszkedése az európai keretbe: nyomok. II. A pápaság felemelkedése, az egyházjog kialakulása, az e. b. terjeszkedése Európában, 1300-as évekig. Az Árpádkori magyar e. b. szervezete, hatásköre (hatásköri viták!) és eljárása (a régi zsinati eljárás és fordulat az institutio felé.) III. A pápaság hanyatlásának első fázisa, a pápaellenes reakció az e. b. terén is Európa szerte: Zsigmonddal bezárólag. A hanyatlás második fázisa, az e. b. további megszűkítése a reformációval bez. Ezeknek a koroknak szervezeti és hatásköri küzdelmei (ideértve a pápa bíraskodását is) a két fázis szerint külön, az eljárás részletesen és az anyagi jogra gyakorolt hatás (ha lehet!) együtt.

Amennyiben nem akadna olyan, aki a még évekig tartó anyaggyűjtést vállalná, Veszprémi Okmánytár és még néhány kiadvány felhasználásával fel lehetne külön dolgozni a pápa bíraskodását Magyarországon (judicium delegatum, judicium legatarium útján is!) Erre az elválasztásra magam is gondoltam. Jelenlegi anyagomat itt már jól felhasználhatnák.

2. Több problémafelvető dolgozat maradt még ezen kívül a fiókomban. Mind a régebbi felolvasást (A magyar jogt. problémái) mind az újabb cikket (Magyarabb jog felé⁷⁴⁶) most már megtagadom, mint nem gyakorlati jelentőségűeket. A jog fogalma nem sokat számít nekünk (Professzor Úr akkoriban is mondta), a magyar jog pedig utolsórendű szempont a szociális és praktikus jog mellett. „A törvény és magyar lélek”⁷⁴⁷ című megkezdett tanulmányom a következő ponthoz irányadó.

3. Fel szerettem volna ugyanis dolgozni a törvény és szokás viszonyát a renaissance-ig, vagy talán mindmáig. Tartalomra való tekintet nélkül, csak azt vizsgálni, mikor első jogforrás a törvény, mikor a szokás. Revideálni kellene (szerintem) Illésnek azt a nézetét, hogy a törvényeket külön akarták gyűjteni, s a szokásokat is de csak utóbbi lett valósággá a Tr-ban. Ebben is sok törvény van! Az egyházi anyagokon sok (pirossal is kiemelt) utalás van arra, hogy a magyar jog a külföldi ember szemében mindig szokás, legalább a középkor első századaiban. Azt is ide kellene venni, miért státútum a tv Werbőczynél. Egyáltalán hogyan tör be a decretum, ez a jövevény a magyar jogba és szorítja ki a szokást! A Ferdinánd kori túlzott törvényalkotás konjunktúrája a következő századra volt szokásjog, a XVIII. századi bírói szokásjogra, majd a tv végleges győzelme a reformkorban: mind izgalmas kérdések. Végigvonulna ezeken a magyar lélek kérdése (cikkem!) azzal a megfigyeléssel együtt amit egyik cédulára kiírtam talán Vécsey emlékbeszédéből, hogy (Kölcsey, Kossuth szerint) az országgyűlési tárgyalásokon mennyi meddő dolog történik. Ezzel szemben a szokás praktikus és lehiggadt voltát kell kiemelni. Elhajlás a magyar lélektől: elhajlás a szokástól! Szóval kritikai szemmel a szokásjog-romantika történeti megalapozása lenne ez (persze nem agitatori céllal)!

4. Terveztem egy Werbőczy kiadást, §-számok nélkül, az eredeti nyomán. Minta Woodbine Bractonja. Standard fordítást kellett volna írni hozzá és (ő örök utópia) eredetkutató jegyzeteket, legalább az utolsó évtizedek bírói gyakorlatából. Ehhez hasonló alakban jelent volna meg egy „Glossa Tripartiti”, mely a Tr. sorrendjében adta volna a Quadripartitum, Kitionich, Barovius, a fellelhető bírói ítéletek szövegeit is a Novum Tripartitummal bezárólag. A syst. Com. értéktelen anyagában ugyanis megvannak az Observations ad Tr. és a novum Tr. adalékai az Obs.-hoz és az új törvények kivonata a Tr. sorrendjében került volna ebbe a gloszszába. Az említett anyagot szüleim átadják Prof. Úrnak. Az 1723. évvel szerintem

⁷⁴⁶ Magyar népi jog. Magyar Szemle, 1939. 121–126.

⁷⁴⁷ Magyar törvény – magyar lélek. Hitel, 1942. 410–421.

a Tr. sorrendje már megszűnik jó lenni és az új Curiával kezdődik a modern rendi jog. Ezt is meg kellene írni, főleg a Planum nyomán: még teljesen ismeretlen ez a kor, pedig nagy tévedés ezt a Tr. tételével egy kalap alá venni! Az élet sokat alakított már, de nem volt revolúció, mint 48-ban. A XIX. század megint csak érdekes kor, de ehhez még túlságosan elfogultnak érzem magam. Hogy miközben, arra a másik cikkem /Magyarabb jog felé/ jellemző. De a helyszíni tanulmány sok pontban más nézetre hangolt.

5. Terveztem egy Mátyás tanulmányt: erős szellemtörténeti háttérrel, Mátyás egyéniségét kiemelve a renaissance csak német és olasz gyökereire próbáltam volna az ő örökérvényű tv-ét és reformjait visszavezetni. Ez a tv-szokás dolgozatnak egy része lett volna, kiszélesítve. Középpontjában a Decretum Maius. Szívesen írtam volna, a Mátyás- emlékkönyvbe, ha felkérek és ha lett volna időm. Jelzem, hogy ez a gondolat még egészen ködös.

6. Az azilum-cikkem példányait szüleim át fogják adni: kérem, legyen oly jó Professor Úr ezeket a legmegfelelőbb helyre juttatni. Ugyanezt elküldtem Plucknettnak a Speculus számára már hónapokkal ezelőtt, de válasz nem érkezett. Most még kevésbé fog érkezni.

7. A jogszokásgyűjtésre: igen alkalmas dolog arra, hogy a törvényelőkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut, ezért feltétlenül folytatni kell. Arra kérem Professor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló proszeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne. Talán a legjobb lenne, ha az erre vonatkozó jegyzeteim Györffy professzor úrhoz kerülnének. Azonban úgy látom, hogy a jogtörténet lényegeset nem meríthet ebből a munkából. Ezért csak egy pontban kellene a kapcsolatot megtartani velük, hogy t.i. az országban szét-szórt okleveles anyagról /családi, községi iratok!/ feljegyzéseket készítsenek. Ezt a kérdést az Ig. Min. éppen kihagyta a kérdőívből, de egy új szövegezésnél jogaihoz kell juttatni.

A szokásjog alapján a magyar jog újjáépítése az én Garam-völgyi tapasztalataim szerint utópia. Igaz, hogy ez a vidék már haladott és nem lehetetlen, hogy sokkal konzervatívabb helyeken lehet még találni a magyar jog maradványaiból. Mindamellet sem a faluval való közvetlen érintkezést nem bántam meg egy percig sem, sem pedig a magyar jog kiépítésének célját nem adnám fel: csakhogy ennek egyetlen útmutatója a jogtörténet lehet. Az is csak annyiban, hogy jelen szükségletei válogassanak használható intézményei közül.

Más tervre most nem emlékszem, hacsak nem arra, hogy szerettem volna az egész magyar jogtörténetet megírni. Ha erre a célra alkalmas segítség lenne akármilyen kis ötletem, vagy feljegyzésem, nagyon boldog lennék. Kérem Professor Urat, kezelje az anyagot szeretettel és elnézéssel. Hogy kinek a kezébe kerül, bizonyára bölcs belátása szerint fogja megszabni, csak arra kérem, hogy az ne Murarik Tóni legyen, akiről – most már megmondhatom – ünnepélyes és komoly

meggyőződés, hogy csak szélhámosa a tudománynak. Ezzel a véleményemmel nem is állok egyedül.

Professzor Úrnak végtelen és ezerszer tapasztalt jóságáért még egyszer és utoljára őszinte köszönetet mondva maradok

ragaszkodó tanítványa

Bónis György

s. k.

4. melléklet

Miniszteri felhívások⁷⁴⁸*1. számú felhívás*

Valamennyi kir. Járásbíróság Elnökének / Vezetőjének!

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete (Bp. VIII., Múzeum körút 6–8.) tervbe vette azoknak a jogelveknek, szokásoknak, eljárásoknak a felkutatását és megismerését, amelyek a tételes jog mellett vagy esetleg annak ellenére népünk köztudatában élnek. Evégből egyrészt önként vállalkozó munkatársakat keres, másrészt pedig a gyűjtéssel foglalkozó kiküldötteinek támogatását kéri.

A Néprajzi Intézet célkitűzését mind általános nemzeti szempontból, mind törvényelőkészítési és igazságügyi végrehajtási szempontból helyesnek és szükségesnek tartom. A nemzet békés alkotmányos fejlődése csak akkor nyugszik biztos alapokon, ha a jogalkotók és jogalkalmazók megismerik a nemzeti lelket, amely nemcsak írott törvényekben, hanem jogszokásokban és néphagyományokban is megnyilatkozik. Nagyon helyeslem a Néprajzi Intézetnek azt az eljárását is, hogy amikor jogi szokásokat és jogi néphagyományokat kíván gyűjteni, általam a jog hivatalos művelőit kívánja a gyűjtés munkájában való jelentkezésre felhívni. Mert amennyire nagy jelentősége van a jogi néphagyományok objektív tudományos megismerésének, épp annyira veszedelmes lehet, ha ilyen hagyományok gyűjtésével és közlésével joghoz nem értő vagy korai általánosításokra hajlamos egyének foglalkoznak.

Mindezekhez képest örömmel támogatom a Néprajzi Intézet tervét és felkérem Nagyméltóságodat/Méltóságodat/Elnök urat is, hogy ezt az akciót tőle telhetőleg támogatni méltóztassék [...] kiküldött gyűjtők felvilágosításával, [...] iratokba való betekintés engedélyezésével, amennyiben nem folyamatban lévő ügy [...] és gyakorlati útmutatás, segítség is adassék.

A gyűjtésre vállalkozók adataikat közvetlenül a Néprajzi Intézetnek küldjék meg, az Intézet számukra minden szükséges felvilágosítást meg fog adni és a közreműködésért kiadandó anyaggyűjteményeiben köszönetet fog mondani.

[...]

A gyűjtésre jelentkezőket szükségesnek tartom külön is figyelmeztetni arra, hogy gyűjtésük ne merüljön ki elszigetelt jelentőségű különlegességek, furcsasá-

⁷⁴⁸ OL K 579 IM 30.051/1939.I.M. 1. sz. felhívás és 33.704/1940.I.M. 2. számú felhívás.

gok felkutatásában, sőt ellenkezőleg igyekezzenek minden egyes adatközlésnél annak felderítésére, hogy a közölt sajátosság mely vidéken, mily mértékben, a lakosságnak melyik csoportjában vagy pedig talán csak kivételképpen egyeseknél található-e fel, továbbá olyan esetben, ha a feltárt szokás vagy jogcselekmény az írott törvénytől vagy a helyi lakosság többségének szokásától eltér, milyen külön tényállás, különleges körülmények magyarázhatják meg ezt az eltérést.

Bp. 1939. július 22.

2. számú felhívás

33.704 szám. 1940.I.M.III.

Tárgy: A telekkönyvi betétszerkesztő személyzetnek a jogi néphagyományok gyűjtési munkájába bekapcsolása

30.051/1939.I.M.I. szám alatt már közöltem az igazságügyi hatóságokkal, hogy a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete (Bp. VIII., Múzeum körút 6–8.) tervbe vette azoknak a jogelveknek, szokásoknak, eljárásoknak a felkutatását és megismerését, amelyek a tételes jog mellett vagy esetleg annak ellenére népünk köztudatában élnek. Evégből az említett Intézet önként vállalkozó munkatársakat keres és kérte az igazságügyi hatóságok támogatását. Arról értesültem, hogy a betétszerkesztő személyzet több tagjával nem közöltetett. A telekkönyvi betétszerkesztő személyzet munkájának nagy részét a helyszínen, leginkább falvakban végzi, a lakossággal állandóan közvetlenül érintkezik, a nép gondolkozását, szokásait, hagyományait megismerheti és így a nép jogi vonatkozású hagyományait, a néplélek jogi vonatkozású megnyilvánulásait könnyen megfigyelheti, összegyűjtheti.

Kir Járásbírósági Elnök úrnak!

Figyelmeztesse Elnök úr a személyzetet, hogy a kérdőív nem lezárt, csak általános tájékoztatásul szolgál, mégis a kérdőív nagy terjedelme és a munka újszerűsége senkit se riasszon vissza a vállalkozástól. Nemcsak nagy terjedelmű tudományos felkészültséggel összeállított tanulmányok, hanem a helyszíni munka során ellesett, vagy kinyomozott egyes adatok is igen hasznosak, becsesek lehetnek. A kérdőív csak tájékoztatni kíván arról, hogy milyen kérdések merülhetnek fel és milyen adatok feljegyzésére volna szükség.

Akik vállalkoznak, úttörő munkára vállalkoznak. A munka új, régi múltja, kialakult módszere sem hazánkban, sem külföldön nincsen, azt csak a gyakorlat fogja kialakítani.

A gyűjtési munkát közvetlenül fogom ellenőrizni s ezért – a 30.051/1939.I.M.I. számú rendeletről eltérően – a gyűjtés eredményeiről beszámoló jelentéseket ennek a rendeletnek ügyszámára hivatkozva írógépen írva, két példányban közvetlenül hozzám kell felterjeszteni. Ha a vállalt munkájukkal kapcsolatban a gyűjtésre vállalkozóknak tájékoztatásra van szükségük, a szolgálati út mellőzésével a Néprajzi Intézethez, vagy hozzám forduljanak felvilágosításért.

Rendelet, kérdőív, jelentkezési lapok kiküldendők, a gyűjtésre vállalkozókat munkájukban a rendelkezésre álló minden eszközzel támogassa.

1940. július 25.

FORRÁSOK

Levéltári források

Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára

Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató iratai

4b., 4c., 11b., 12c., 13a-b., 22., 26., 32., 33., 36., 75., 78., 108., 110., 31/III.
dosszié

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL IM K 579 1697 és 1698-as csomó „Népi jogéletkutatás 1939–48.
I–II.”

Tagányi Károly levéltárnokkal kapcsolatos anyagok

MNL OL I–42/1884

MNL OL II–5/1884

MNL OL II–10/1885

MNL OL II–1/1888

MNL OL I–85/1912

MNL OL 11/1925

MNL OL 976/1926

MNL OL 763/1927

MNL OL 1064/1917

MNL OL K 148–1890–4399 (1885–550)

MTA Levéltára

Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3.

Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

Kézirattárak

B. Kállay István Irrattára

Bónis György (1914–1985) „újbari szellemi végrendelete”

1. számú kérdőív Bónis György kézírásával

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár

OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. Tagányi Gyűjtemény. Tagányi Károly személyére vonatkozó okiratok.

OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. Tagányi Gyűjtemény. Jog és szokásjog. Ősi jogi és szokásjogi általánosság–bibliográfia. Hazai jog és jogszokások. Birtok–büntető–házassági és kötelmi jog. Magyar jog külföldi hatása.

OSZK Kt. Quart. Hung. 2294. Tagányi Gyűjtemény. Vegyes jegyzetek.

OSZK Levelestár Fond XI/973. Tagányi Károly–Thallóczy Lajoshoz

OSZK Levelestár Tagányi Károly–Takács Sándorhoz

Tagányi-hagyaték az OSZK Kézirattárban

Fol. Hung. 1539–1552, 1572, 1573; Quart. Hung. 2248–2294, 2342–2344; Oct.

Hung. 781–826

Adattári források

Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár

EA 13300 Papp László jelentése a jogi néphagyományok kutatásáról.

EA 13332 dr. Bana István (?) gyűjtése; valójában Papp jelentésének folytatása.

EA 13389 Szendrey Ákos: Népi jogérettel kapcsolatos szövegrészek. Kézírt írott jegyzet.

EA 001191 Bónis György jogszokásgyűjtése Tápén

Herman Ottó-hagyaték, Tagányi Károly Herman Ottónak írt levelei

EA 4336, EA 4350, EA 5127

Néprajzi Társaság iratai: EAD–11. NT iratai 1917, 1920–1924.

MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattára

Tárkány Szücs Ernő gépiratos önéletrajza 1975. május 18-i keltezéssel.

Tárkány Szücs Ernő Néprajzi Kutató Csoport Szociálintropológiai Osztály. Munkalap 1981.

Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló 1982.

IRODALOMJEGYZÉK

ADAM, Leonhard

- 1919 Josef Kohler und die vergleichende Rechtswissenschaft. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* XXXVII. 1–31.
- 1920 In Memoriam Josef Kohler. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* XXXVIII. 1–30.
- 1937 Ethnologische Rechtsforschung. In: PREUSS, Karl Theodor (szerk.): *Lehrbuch der Völkerkunde*. Enke, Stuttgart, 280–306.
- 1958 Ethnologische Rechtsforschung. In: ADAM, Leonhard – TRIMBORN, Hermann (szerk.): *Lehrbuch der Völkerkunde*. Enke, Stuttgart, 189–207.

ANGYAL Pál

- 1933 A közvélemény-büntetés. *A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata* 3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

BADER, Karl Siegfried

- 1976 Rechtliche Volkskunde in der Sicht des Juristen und Rechtshistorikers. In: KÖSTLIN, Konrad – DETLEV SIEVERS, Kai (szerk.): *Das Recht der kleinen Leute. Beiträge zur Rechtlichen Volkskunde. Festschrift für Karl-Sigismund Kramer zum 60. Geburtstag*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

BALASSA Iván

- 1993 Fél Edit emlékezete. In: FÜLEMILE Ágnes – STEFÁNY Judit (szerk.): *Emlékezés Fél Editre*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 17–20.

BALÁS ÉLTES András

- 1972 A székelység népi jogéletéről. *Múzeumi Kurír: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Körlevele* 9. 30–31.

BALOGH Elemér

- 2003 Utószó. In: BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Osiris, Budapest, 537–568.

BALT, Hermann

- 1952 Rechtliche Volkskunde und Rechtsarchäologie als wissenschaftliche Begriffe und Aufgaben. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* XLVIII. 65–82.
- 1994 Folklore Research and Legal History in the German Language Area. In: DUNDES-RENTELN, Alison – DUNDES, Alan (szerk.): *Folk Law. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. University of Wisconsin Press, New York – London, 142–151.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

- 1995 A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei* 51. Szolnok megyei Múzeumi Igazgatóság, Szolnok.
- 2005a Jogszabályok–jogszokások. Jászkunság kutatása 2005. Konferencia a Kiskun Múzeumban. *Bibliotheca Cumanica* 6. Szerkesztette. Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza.
- 2005b *A jászkun autonómia*. Csongrád megyei Levéltár, Szeged.
- 2007 *Nemesi közbirtokosságok a Kővár-vidéken. Vallomások összeírás 1803-ból*. Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Igazgatóság, Kecskemét.
- 2009 A szokásjog helye és szerepe a Jászkun Kerület organizált társadalmában. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 97–108.
- 2011a Változások a Jászkun kerület és Kővár-vidék közbirtokosságaiban az 1853/54-es úrbéri törvények után. In: PETERCSÁK Tivadar (szerk.): *Tradicionális agrárközösségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21. század)*. *Acta Academiae Agriensis, Nova series tom. XXXVIII*. Eszterházy Károly Főiskola – Líceum Kiadó, Eger, 15–31.
- 2011b Jogi tartalmat megtestesítő tárgyak és funkciójuk a jászkun társadalomban. In: MEZEY Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák, tárgyak*. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 14. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 41–50.
- 2012a *Földadta sors. Népélet a Jászkunságban (1745–1848)*. Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény.
- 2012b Büntető törvénykezés a Kiskun kerületben (1753–1848). In: *Börtönügyi Szemle* XXXIV. 1. 90–98.
- 2012c A nők szőlőföld birtoklása Félegyházán a redemptió után. In: MÉSZÁROS Márta (szerk.): *Jászkunság kutatása 2012. Legújabb eredmények a Jászkunság régészeti, nyelvészeti és néprajzi kutatásában*. Kun Ösz-

- szefogás Konzorcium és Kiskunfélegyháza Város Önkormányzatának Kiskun Múzeuma, Kiskunfélegyháza, 148–160.
- 2013 A nők érdekeinek érvényesülése a jászkunsági végrendeletekben. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, tomus LXXV*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 69–78.
- 2014a Jogi néprajzi vonatkozások két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásából. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. PTE IGYK, Szekszárd, 67–80.
- 2014b A földforgalom fékezésének társadalmi következményei a Jászkun kerületben. A jászkun földtulajdon és piacosításának szabályozása. In: HALMOS Károly – KISS Zsuzsanna – KLEMENT Judit (szerk.): Piacok a társadalomban és a történelemben. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2012. évi debreceni konferenciájának kötete. *Rendi társadalom – Polgári társadalom* 26. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 350–367.
- 2016 A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun kerületben In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 13–31.
- BÁRDI Nándor
- 1998 A kisebbségi értelmiség önképe a második világháború előtt. *Magyar Kisebbség* 3–4. 55–59.
- BAROSS János
- 1901 *Az öröklési jog kérdései*. Magyar Gazdaszövetség Kiadványai, Budapest.
- 1904 *Hogyan öröklődjék a földbirtok*. Magyar Gazdaszövetség Kiadványai, Budapest.
- 1905 *Részleges jelentés az O.M.G.E. által a magyar parasztbirtok öröklési módjaira vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről*. Uránia, Budapest.
- 1923 *Magyarország földjének nemzetiségi és szociális megoszlása*. Pátria, Budapest.
- BÁRTH János
- 1997 Kalocsai kontraktusok. *Kalocsai Múzeumi Értekezések* 3. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa.

- 2005a Irtás és település. Gyimesi erdőirtó egyezségek és a Tatros-völgyi településterület növekedése. In: BÁRKÁNYI Ildikó – FODOR Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 149–159.
- 2005b A csíkszentmiklósi havashasználat és a Tatros-völgy korai népessége. In: MURVÁNYI János (szerk.): *A Csiki Székely Múzeum Évkönyve*. Csíkszereda, 17–35.
- 2006 A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933). *Libelli Transsilvanici I.* Kecskemét.
- 2007a Hídközösségek Csíkszentgyörgyön. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendő S Novák László Ferenc tiszteletére*. Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Nagykőrös – Debrecen, 153–157.
- 2007b Egyéni birtoklás és közbirtoklás az alsíki tízesekben. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Föld és társadalom. Konferencia a Kiskun Múzeumban*. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 47–56.
- 2007c Kapuközösségek Csíkszentgyörgyön. *Agria XLIII.* 157–162.
- 2007d *Az eleven székely tízes. A csíkszentgyörgyi és a csikbánkfalvi tízesek működése a XVII–XX. században*. Kecskemét.
- 2011 Székely közbirtokosságok a XX. század első felében. In: PETERCSÁK Tivadar (szerk.): *Tradicionalis agrárközösségek, mezőgazdasági szervezetek a Kárpát-medencében (19–21. század)*. *Acta Academiae Agriensis, Nova series tom. XXXVIII.* Eszterházy Károly Főiskola – Liceum Kiadó, Eger, 51–63.
- 2014 A székely tízes, a falurésznyi szomszédsgai közösség. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1.* PTE IGYK, Szekszárd, 81–100.
- 2016 A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok „levelesládáiban”. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2.* Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 32–37.
- BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY György – VISKI Károly (szerk.)
1940 *A magyarság néprajza I–IV.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- BATÓ Szilvia
2009 A bűnözés szerkezetének vizsgálati lehetőségei a reformkori Békés vármegyében: A „történeti kriminológia” forrásai és módszertani kérdései Magyarországon. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok,*

- a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 352–369.
- 2016 Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 38–59.
- BARTUCZ Lajos
- 1940 Dr. Bartucz Lajos ügyvezető alelnök beszámolója a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt ötven esztendejéről. *Ethnographia* LX. 1. 6–14.
- BECK Zoltán
- 1991 A zángózás a jogi népszokások rendjében. *Napóra* XIX. 3. 43–45.
- BÉKÉSI Géza
- 1939 Magyar táj és népkutatás. *Magyar Élet* október 7–8.
- BELÉNYESY Márta
- 1957 Beregi falutörvények a XVIII. század fordulójáról. *Néprajzi Közlemények* II. 1–2. 264–281.
- BÉLI Gábor
- 2014 A XVIII. századi megyei törvényszéki büntetőperек néprajzi vonatkozásai. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. PTE IGYK, Szekszárd, 101–119.
- 2016 Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 60–74.
- BÉLI Gábor – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné (szerk.)
- 2016 *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Publikon Kiadó, Pécs.
- BENKŐ Samu
- 1999 A múltidéző titka: az élmény és a biztos tudás. In: KISS András – KOVÁCS KISS Gyöngy – POZSONY Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 5–12.
- BERNSDORF, Wilhelm – KNOSPE, Horst
- 1980 Valtasar Bogišić. In: *Internationales Soziologenlexikon* 2. 1969–1984. Transaction Publishers, 45–46.
- BERNHÖFT, Franz
- 1878 Ueber Zweck und Mittel der vergleichenden Rechtswissenschaft. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* I. 1–38.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga

- 2016 Talár vagy díszmagyar? Adalékok a bírói uniformis történetéhez. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 75–92.

BODOR Antal

- 1934 *A falu megismerése*. Magyar Társaság Falukutató Intézete, Budapest.
 1935a *A falukutatás vezérfonala*. Magyar Társaság Falukutató Intézete, Budapest.
 1935b *Honismeret könyve*. Szerkesztette. Magyar Társaság Falukutató Intézete, Budapest.

BOGIŠIĆ, Baltazar

- 1866 O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja kod Slovena. *Književnik* III. 1–47., 161–241., 408–476., 600–613.
 1867 *Pravni običaji u Slavenu*. Tisak Dioničke Tiskare, Zagreb.
 1874 *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knjiga prva. Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga Juga*. Tisak Dioničke Tiskare, Zagreb.
 1984 *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (anketa iz 1873. g.)*. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd.

BOGNÁR Szabina

- 2002 Öröklési gyakorlat vizsgálata a századfordulón. Mattyasovszky Miklós és Baross János gyűjtése. *Korall* 9. 173–192.
 2008 Százötven éve született Tagányi Károly. *Néprajzi Hírek* XXXII. 2. 60–69.
 2009 Tagányi Károly. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről – a jogszokás-gyűjtés tudományos programja. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 292–309.
 2010 „Mivé lesz a styl?” Tagányi Károly történetírói pályakezdése. In: BALOGH Margit (szerk.): „Alattad a föld, fölötted az ég...”: források, módszerek és útkeresések a történetírásban. ELTE BTK, Budapest, 201–224.
 2011 Baltasar Bogišić’s Programme on Collecting Legal Customs: its Influence within Hungary. In: BRENESELOVIĆ, Luka (szerk.): *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti*. Službeni glasnik – Institut za uporedno pravo Beograd – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Belgrad, 165–182.

- 2012 Baltasar Bogišić jogszokásgyűjtő programjának hatása Magyarországon: Tagányi Károly A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. In: CZÖVEK Judit – DYEKISS Virág – SZILÁGYI Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest, 333–352.
- 2012 (Lokál)patriotizmus és tudományos helytörténetírás. Tagányi Károly helytörténetírói munkássága. *Modern Magyarország. Az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Programjának folyóirata* I. 1. 62–85.
- 2013a Tagányi Károly a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle élén (1894–1901). *Ethnographia* CXXIV. 3. 273–297.
- 2013b Nagy Janka Teodóra: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821). Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról. Szekszárd, 2012. Ismertetés. *Ethnographia* CXXIV. 3. 402–403.
- 2014a Tárkány Szücs Ernő kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 37–44.
- 2014b Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd. 185–200.
- 2014c Tagányi Károly (1858–1924) műveinek jegyzéke. *Történelmi Szemle* LVI. 3. 523–536.
- 2016 A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924). In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 93–113.
- BÓNIS György
- 1933 Riasanovsky, V. A.: Customary law of the Mongol tribes: Mongols, Buriats, Kalmucks. Harbin, 1928. (Memoirs of the Faculty of Law in Harbin, 8.). Ismertetés. *Századok* LXVII. 7–8. 326–329.
- 1938a Künsberg, Eberhard von: Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar, 1936. Ismertetés. *Századok* LXXII. 7–8. 399–400.
- 1938b Schwerin, Claudius von: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. München, Leipzig, 1934. Ismertetés. *Századok* LXXII. 1–3. 70–72.

- 1939a *I. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez*. Magánkiadás.
- 1939b Magyar népi jog. *Magyar Szemle* XXXVI. 6. 121–126.
- 1941a Egyke és jogszokás a Garamvölgyén. *Társadalomtudomány* XXI. 3. 287–309.
- 1941b *Törvény és szokás a Hármaskönyvben*. Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem, Kolozsvár.
- 1942a *Magyar jog – székely jog*. Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem, Kolozsvár.
- 1942b Magyar törvény – magyar lélek. *Hitel* október 410–421.
- 1943a Népi jogéletkutatás – levél a szerkesztőhöz. *Társadalomtudomány* XXII. 278–281.
- 1943b Jogtörténet és művelődéstörténet. *Magyar Jogi Szemle* XXIV. 288–293., 341–346.
- 1943c Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941. Orsz. Táj- és Népkutató Intézet. 72. 1. (A magyar táj- és népismeret könyvtára 2.). Ismertetés. *Századok* LXXVII. 7–10. 522–523.
- 1944 Előszó. In: Tárkány Szücs Ernő: *Mártély népi jogélete*. (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok. 1.) A Magyar kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium és a Magyarságtudományi Intézet Baráti Szövetségének támogatásával kiadja a Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma, Kolozsvár, 3–5.
- 1948 Népi szemlélet és jogalkotás. *Puszták Népe* III. 15–23.
- 1956 *A népi jogszokáskutatás mérlege*. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege. Kézirat. MTA BTK Néprajztudományi Intézet Könyvtára. Kny-4054.
- 1962 Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Ismertetés. *Acta Ethnographica* 218–220.
- 1972 *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- 1982 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 904. Ismertetés. *Ethnographia* XCIII. 158–159.
- 2003 *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Osiris, Budapest.
- BÖRCSÖK Vince
- 1968 Szeged-Alsótanya közigazgatásának és népi jogszemléletének kialakulása. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1966–67*. Szeged, 131–139.
- 1971 A falu közigazgatása, a lakosság jogtudata és jogi szokásai. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Tápé története és néprajza*. Tápé Község Tanácsa, Tápé, 243–255.

BOROS László

1998 *Jogi alapismeretek*. Kulturtrade Kiadó, Budapest.

BOTH Noémi Zsuzsanna

2012 *Népszolgálat és kompromisszum. Életmű a szocialista Romániában*. http://epa.oszk.hu/02100/02169/00042/pdf/2012_1-2_013_273-315_ Studium_Both.pdf (Letöltés dátuma: 2015. október 15.)

2015 Imreh István gyermek- és ifjúkora. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Terek, intézmények, átmenetek*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest, 118–137. http://www.masz.balassiintezet.hu/images/institutes/masz/Hatarhelyzetek_VIII.pdf (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

BRENESELOVIĆ, Luka (szerk.)

2011 *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti*. Službeni glasnik – Institut za uporedno pravo Beograd – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Belgrád.

BRUCKNER Győző

1913 *A soltészség intézménye a Szepességben*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

1926 A magyar jogtörténetírás folklóre-isztikus hiányai. Különlenyomat a *Miskolci Jogászélet* 1926. évi 5. számából. *Miskolci jogászélet könyvtára* 13. Miskolc.

1934 Az ősmagyar jogélet. *Miskolci Jogászélet* X. 1–2. 6–7.

1996 *A Miskolci Jogakadémia múltja és kultúrmunkássága 1919–1949*. Borsod -Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.

CSÁNKI Dezső

1890 *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

1924 Tagányi Károly (1858–1924). *Levéltári Közlemények* II. 205–208.

CSÁNYI József

1943 *Alsómuraközi családi jogi néphagyományok*. Kézirat gyanánt, Perlak.

CsÍKI Tamás

2003 Társadalomábrázolások és értelmezések a magyar történeti irodalomban (1945-ig). *Néprajz Egyetemi Hallgatóknak* 29. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, Debrecen.

CsÍKI Tamás – HALMOS Károly – TÓTH Árpád

2006 A magyar társadalomtörténet-írás története a kezdetektől napjainkig. In: BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 208–241.

CSILLAG György

- 1981 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Magyar Tudomány* XXVI. 10. 792–794.

CSIZMADIA Andor

- 1947 *A szociográfiai alapismeretek vázlatja*. Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar Szociográfiai Intézet, Eger.
- 1979a Ivád község és az Ivádiak a feudális kor hanyatló szakaszában. Nemzetiségi és birtoktörténeti kép. *Archivum. A Heves megyei Levéltár Közleményei* 8. Eger, 5–34.
- 1979b Ivád jogélete. *Archivum. A Heves megyei Levéltár Közleményei* 9. Eger, 34–61.
- 1983 Pétervására jogéletéből. *Archivum. A Heves megyei Levéltár Közleményei* 11. Eger, 64–81.

DARÁNYI Ignác

- 1999 *Válogatott dokumentumok*. Szerkesztette és a bevezetőt írta FEHÉR György. Osiris, Budapest.

DARIAN-SMITH, Eve

- 2004 Ethnographies of Law. In: SARAT, Austin (szerk.): *Blackwell Companion to Law and Society*. Blackwell Publishing, 545–568.
- 2007 *Ethnography and Law*. Szerkesztette. The International Library of Essays in Law and Society, Aldershot.
- 2016 The Crisis in Legal Education: Embracing Ethnographic Approaches to Law. *Transnational Legal Theory*, 2016. május. 1–29.

DEÁK Éva

- 2015 Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Ismertetés. *Ethnographia* CXXVI. 4. 685–686.

DEGRÉ Alajos

- 1944 Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete. Ismertetés. *Századok* LXXVIII. 7–9. 566–568.
- 1963 Egy XVIII. századi falusi népítélet hagyománya. *Ethnographia* LXXIV. 264–267.

DÉKÁNY István

- 1932 Gazdaság- és társadalomtörténet. In: HÓMAN Bálint (szerk.): *A Magyar történetírás új útjai*. Második kiadás. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 183–236.

ĐIVANOVIĆ, Stane

- 1987 *Baltazar Bogišić (1834–1908)*. Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Cavtat.

DOBOS László

- 1943 A jogi néphagyomány gyűjtéséről. *Március* 1943. május.

DOMOKOS Andrea

- 2009 Büntetőszankciók a székely falvakban. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 339–351.

DOMOKOS Mariann

- 2009 Szerzői jogi kérdések 19. századi folklórszövegek kapcsán. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 228–263.

DÖMÖTÖR Tekla

- 1957 Erscheinungsformen des Charivari in ungarischen Sprachgebiet. *Acta Ethnographica* VI. 73–89.
- 1981 Jog és néprajz. Tárkány Szücs Ernő: Magyar népi jogszokások. Ismeretetés. *Világosság* XXII. 12. 786–787.

DUNDES RENTELN, ALISON – DUNDES ALAN (szerk.)

- 1994 *Folk Law. I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex non Scripta.* University of Wisconsin Press, New York – London.

ECKHART Ferenc

- 1946 *Magyar alkotmány és jogtörténet.* Politzer Zs., Budapest.
- 1952 Falu füstje. *Jogtudományi Közöny* VII. 258–264.

ECKHART Ferenc – BÓNIS György – DEGRÉ Alajos

- 1951 *Magyar állam és jogtörténet.* Jegyzetsokszorosító, Budapest.

ÉGETŐ Melinda

- 1985 *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest. (Szőlőhegyek történetének forrásai. 1. 2., javított kiadás. Budapest, 2001.)
- 1993 Tanúkihallgatási jegyzőkönyvek bársonyosi határviták kapcsán a 18. században. *Documentatio Ethnographica* 13. MTA Néprajzi Kutatócsoportja, Budapest.
- 2004 Vagyon szép szőlőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények tükrében, 1629–1846. *Documentatio Ethnographica* 21. L'Harmattan, MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest.
- 2004 „Szóközben egy pohár bort is ivott...” A rítus jogszerző ereje a 19. század elején egy nyugat-dunántúli hegybéli helységben. In: ANDRÁSFALVY Bertalan – DOMOKOS Mária – NAGY Ilona (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára* III. kötet, L'Harmattan, Budapest, 45–52.

EMBER Győző

- 1975 Az Országos Levéltár száz éve, 1874–1974. *Levéltári Közlemények* XLIV. 15–49.

ERDŐ Péter

- 1984 A magyar egyházi népszokások kutatása. *Vigília* XLIX. 1. 15–21.
 1986 Magyar egyházi népszokások: az offerálás. In: TŰSKÉS Gábor (szerk.): *Mert ezt Isten hagyta... Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Magvető Kiadó, Budapest. 252–274.

ERDŐS Kamill

- 1959 Cigány-törvényszék (Romani-Kris). *Néprajzi Közlemények* IV. 1–2. 203–214. Újraközlés In: VEKERDI József – CZEGLÉDI Imre (szerk.): *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. Békés megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottság, Békéscsaba, 1989. 98–105.

FARAGÓ Tamás

- 2008 Demográfia és öröklési rendszer a Kárpát-medencében az első világháború előtt. In: FARAGÓ Tamás – ÓRI Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2006–2008*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 81–122.

FEHÉR György

- 1999 Bevezetés. In: FEHÉR György (szerk.): *Darányi Ignác: Válogatott dokumentumok*. Osiris, Budapest, 15–40.

FÉJA Géza

- 1938a Új magyar értelmiséget nevelő intézet születik. *Magyarország* október 11. 7.
 1938b „Lélekben néppé legyünk.” Beszélgetés Györffy Istvánnal, a magyar néprajz professzorával, a Táj- és Népkutató Intézetről. *Magyarország* október 21. 5.

FÉL Edit

- 1939 Rövid leírás Kocsról. In: MAGYARY Zoltán – KISS István (szerk.): *A közigazgatás és az emberek*. Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 77–92.
 1940 Adatok a tulajdonjegyekhez. Előzetes jegyzetek a ruhajegyekről. *Néprajzi Értesítő* XXXII. 386–395.
 1940b A társaságban végzett munkák Martoson. *Néprajzi Értesítő* XXXII. 361–381.
 1941 *Kocs 1936-ban*. Magyarságtudományi Intézet, Budapest.
 1943a Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok. Kézirat gyanánt. Perlak. 1943. 18. lap. Ismertetés. *Néprajzi Értesítő* XXXV. 129.
 1943b Nagycsalád és jogszokásai Martoson. *Társadalomtudomány* XXIII. 408–437.

- 1944a Egy kisalföldi nagycsalád társadalom-gazdasági vázlata. A marcellházi Rancsó-Czibor család élete. *Kisalföldi Közlemények* 1. 3. SZMKE Kisalföldkutató Intézet, Érsekújvár.
- 1944b A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson. *Kisalföldi Közlemények* 1. 2. SZMKE Kisalföldkutató Intézet, Budapest.
- 1944c A vagyon és tulajdon Martoson. *Társadalomtudomány* XXIV. 1–3. 1–35.
- 1948 A magyar népi társadalom életének kutatása. (Magyar Népkutatás Kézikönyve) Néptudományi Intézet, Budapest. Újraközlés In: HOFER Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram Könyvkiadó, 2001, Pozsony, 323–369.
- 2001 Összegző visszatekintés a paraszti társadalom kutatására. In: HOFER Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 378–393. Korábban: *Ethnographia* LI. 168–181.
- FLECK Zoltán
- 2003 Szocialista jogelmélet és szociológia. *Jogelméleti Szemle* 4. http://jesz.ajk.elte.hu/2003_4.html.
- 2009 Normák és társadalmi gyakorlat. Az etnológiai szemlélet lehetőségei a jogszociológiában. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 73–82.
- FREY Dóra
- 2009 A konfliktuskezelés sajátos eszközei a magyarországi cigányság körében. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 370–382.
- FÜLEMILE Ágnes – STEFÁNY Judit (szerk.)
- 1993 *Emlékezés Fél Editre*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- GELENCSÉR József
- 1982 Egy sajátos erdőközösség Szentbékállán. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16. 305–310.
- 1983 Népi jogélet, népi jogszokások a Káli-medencében. In: LACKOVITS Emőke (szerk.): *Néprajzi gyűjtőúton a Káli-medence falvaiban*. Veszprém megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 61–72.
- 1985 Az öröklési szokások változása a Káli-medencében. *Veszprém megyei Múzeumok Közleményei* 17. 643–657.

- 1988 Ledolgozásos munkák a Káli-medencében. In: LACKOVITS Emőke (szerk.): *Kapcsolatok rendszere a Káli-medence falvaiban a XVIII. századtól a XX. századig*. Veszprém megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 165–188.
- 1989–1991 Megszégyenítő büntetések a Káli-medencében. In: LACKOVITS Emőke (szerk.): *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 48–60.
- 1992 Egykori büntetésen alapuló népi büntetőszokás, a megégetés. *Ethnographia* CIII. 3–4. 251–262.
- 2009 Tulajdonjелеk a Káli-medencében a 20. század első felében. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. ELTE Jogi Kari Tudomány 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 116–129.
- 2010 A gyújtogató megégetése. (Norma, joggyakorlat, jogszokás.) In: BIHARI Mihály – PATYI András (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Szalay Gyula tiszteletére 65. születésnapjára*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 205–221.
- 2011 Az özvegy nehéz élete. Sors és jogi néphagyomány. *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis* XL. 279–291.
- 2012a Szolgák és szolgáltók jogviszonya a Káli-medencében I. *Honismeret* XL. 2. 33–38.
- 2012b Szolgák és szolgáltók jogviszonya a Káli-medencében II. *Honismeret* XL. 3. 57–61.
- 2012c Pénzkölcsönzés a Káli-medencében. In: TÓTH Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc, 318–330.
- 2013a A szőlőre létrejött jogviszonyok típusai, sajátosságai a Káli-medencében a feudalizmus idején. In: MUSKOVICS Andrea Anna (szerk.): *Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról*. Agroinform Kiadó és Nyomda, Budapest, 274–284.
- 2013b A népi jogszokások köréből. Az éneklés, mint szankció és mint feladat. *Honismeret* XLI. 4. 30–35.
- 2014a Tárkány Szücs Ernő inspirációi. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 121–134.
- 2014b „Nagy tényező volt a szőlőmívelés.” A vincelléri jogviszony a Káli-medencében a polgári korban. In: KOTHENCZ Kelemen (szerk.): *Határ-*

- jelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok. *Bajai dolgozatok* 18. Türr István Múzeum, Baja, 505–530.
- 2014c „Kiszúrom a szemedet!” A megvakítás, mint bűncselekmény, mint büntetés, valamint továbbélése a népi gyakorlatban. *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis* XLII. 187–210.
- 2014d „Őseink szokásait követtük...” (*Jogtörténet, jogi népszokás, művészet*). Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár.
- 2016 A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 114–128.
- GLATZ Ferenc
- 1967 A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. *Századok* CI. 1–2. 233–267.
- 1974 Szaktudományos kérdésfeltevések és történeti-politikai koncepció. A fiatal Szekfű Gyula bécsi éveinek történetéből. *Történelmi Szemle* XVII. 3. 396–420.
- 1980 *Történetíró és politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1990 *Történetírás – korszakváltásban*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- 2016 Tagányi Károly. In: GLATZ Ferenc: Konzervatív reform. *Klebelsberg – Domanovszky – Szekfű – Hóman – Hajnal*. Kossuth Kiadó, Budapest, 310–319.
- GLETTLER, Monika
- 2011 Die Wiener „Slovanská Beseda” (1865–1914) und Baltazar Bogišić (1865/1866). In: BRENESELOVIĆ, Luka (szerk.): *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine*. Bd. 1, Službeni glasnik – Institut za uporedno pravo Beograd – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Belgrád, 65–70.
- GRIMM, Jacob
- 1899 *Deutsche Rechtsalterthümer*. Dieterichsche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher, Leipzig.
- GYÁNI Gábor
- 2016 Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 129–138.
- GYÁNI Gábor – KÖVÉR György
- 1998 *Magyarország társadalomtörténete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- GYÖRFFY István
- 1921 Egy régi jogszokás a Nagykunságban. *Ethnographia* XXXIII. 136.

- 1926 Bihar vármegye rendszabályai a kondásokra. 1787. *Néprajzi Értesítő* XVIII. 94.
- 1927 Erdélyi szász falubilyogok. *Néprajzi Értesítő* XIX. 116–118.
- 1933 Jászkun malomtörvény. *Ethnographia* XLIV. 65–66.
- 1938 A házak építési regulája 1802-ből. *Ethnographia* XLVII. 323.
- 1939 A néphagyomány és a nemzeti művelődés. *A magyar táj- és népismeret könyvtára* 1. Egyetemi Néprajzi Intézet, Budapest.
- HAJDÚ Mihály – KOVÁCS Ferenc
- 1965 Népi jogélet. In: NAGY Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza Városi Tanácsa, Orosháza, 161–191.
- HAMZA Gábor
- 2006 Sir Henry Maine és az összehasonlító jog. In: HAMZA Gábor – NÓTÁRI Tamás (szerk.): *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I*. Korona, Budapest, 431–451.
- HÁRSFALVI Péter
- 1965 Törekvések a parasztbirtok „védelmére”. In: SZABÓ István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában (1848–1914)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 146–183.
- HERGER Csabáné
- 2016 A törvényes és az írott hitbér Baranyában 1848 után. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. Pécsi Tudományegyetem Kultúrátudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 139–164.
- HEGYI Imre
- 1975 A népi erdőkiélés jogszokásai (1849–1945). *Néprajzi Értesítő* LVII. 113–137.
- 1978 *A népi erdőkiélés történeti formái*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HERMAN Ottó
- 1906 A nyíl. *Magyar Nyelv* II. 199–209.
- HERRMANN Antal
- 1907 Másik atyám. *Ethnographia* XVIII. 360.
- HOFER J. Miklós
- 1943 Népi jogéletkutatás – levél a szerkesztőhöz. *Társadalomtudomány* XXIII. 3. 271–273.
- 1944 Jogi néphagyomány-gyűjtés és -ismeret. Egyben Tárkány Szücs Ernő: „Mártély népi jogélete” című művének ismertetése. (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok. Szerkeszti Bónis György, kiadja a Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma, 1. füzet, Kolozsvár, 1944. 148 oldal.) *Magyar Jogi Szemle* 18. 523–526.

HOFFMANN Tamás

1985 Tárkány Szücs Ernő tudományos életrajza. *Artes Populares* 12. 319–325.

HOLMBERG, Uno

1927 Tagányi, Karl: Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. *Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde* XVIII. 1–3. 121.

HOLUB József

1924 Tagányi Károly. *Századok* LVII. 7–10. 833–837.

HÓMAN Bálint

1922 Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. A családjog és öröklési jog köréből. Budapest, 1919. M. Néprajzi Társ. 85. 1. – Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. Berlin, 1922. Vereinigung Wissenschaftl. Verleger. 128. Ismertetés. *Történeti szemle* XI. 1–4. 175–180.

1924 Tagányi Károly. *Ethnographia – Népélet* XXXIV–XXXV. 189–190.

1925 Hóman Bálint beszéde Tagányi Károly r. t. felett 1924. szept. 13-án. *Akadémiai Értesítő* XXXV. 213–214.

HOMOKI-NAGY Mária

2007 Bérleti szerződés a 19. század bírói joggyakorlatában. In: SZABÓ Imre – TÓTH Károly (szerk.): *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 263–283.

2008 Adás-vétel a 18–19. századi vásárokbán. In: NAGY Janka Teodóra – SZABÓ Géza (szerk.): *Vásárok Világa* III. *Honismereti Egyesületi Könyvtár. Szekszárd, 2007. szeptember 15.* Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 73–96.

2009 Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-parasztság mindennapjainak joggyakorlatában. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 383–405.

2010 *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára.) Szerkesztette. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.

2011 Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar öröklési jogra. In: RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi: tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából*. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 59–75.

2013a Magánjogi jogesetek a bírói gyakorlat tükrében: Adalék a magyar magánjog 18–19. századi történetéhez. *Fundamenta Fontium Juris* 4. Iurisperitus Bt., Szeged.

- 2013b Egy adóssági per története. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon: V. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 95–110.
- 2014a Az erkölcs, a jog és az igazság viszonya a dél-alföldi mezővárosok életében: egy szentesi per tanulságai. *URBS: Magyar Várostartörténeti Évkönyv* 9. 141–158.
- 2014b A polgári kori magánjog kialakulása. In: MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede, Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltán*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 269–290.
- 2014c A szokásjog érvényesülése Kiss Bálint korában. In: LABÁDI Lajos (szerk.): *Kiss Bálint református lelkipásztor élete és munkássága (1772–1853)*. Kiss Bálint Református Általános Iskola, Szentes, 79–88.
- 2014d Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 135–151.
- 2015 A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában. *Jogtörténeti Szemle* 2014/4. –2015/1. 44–50.
- 2016 „A törvényes igazság kiszolgáltatása végett...” In: BÉLI Gábor – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. ID Research Kft. – Publikon, Pécs, 95–104.
- 2016 A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 165–175.

HORVÁTH Attila

1986 Eckhart Ferenc. *Jogtörténeti Szemle* I. 1. 92–94.

HORVÁTH Barna

1995 *Jogszociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.

HORVÁTH József

1995 *Győri végrendeletek a 17. századból I. 1600–1630*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.

1996a Halasi végrendeletek a 19. század első feléből. In: SZAKÁL Aurél (szerk.): *Adatok Kiskunhalas történetéhez*. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 73–106.

- 1996b *Győri végrendeletek a 17. századból. II. 1631–1654.* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- 1997a *Győri végrendeletek a 17. századból. III. 1655–1699.* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- 1997b Adalékok a népi vallásosság kutatásához a XVII–XVIII. századi győri végrendeletek alapján. In: LACKOVITS Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém – Debrecen, 93–100.
- 2004 Végrendeleti adalékok a Veszprém megyei falvak népi vallásosságához a XVIII. század második feléből. In: LACKOVITS Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. 1–2. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 135–148.
- 2009 A magyarországi végrendelet-kutatás történetének vázlata, különös tekintettel a jogtörténeti kutatásokra. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* ELTE Jogi Kari Tudomány 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 266–279.
- 2014 A kora-újkor győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 153–174.
- 2016 A kora-újkor nyugat-dunántúli kismemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 176–195.
- HÜBNER Emil
- 1921 Tagányi Károly A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Ismertetés. *Társadalomtudomány* IV. 607–611.
- HÜTTL-HUBERT, Eva
- 2011 Anmerkungen zu Bogišić' Beziehungen zu Wien. In: Breneselović, Luka (szerk.): *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine.* 1. kötet. Službeni glasnik – Institut za uporedno pravo Beograd – Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Belgárd, 81–121.
- IMREH István
- 1943 Közgazdászok Bálványosváralján. *Március* 11–12.

- 1944 Székely közbirtokosságok. In: FARAGÓ József (szerk.): *Szülőföldünk. A Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége Székelyföldi Munkaközössége székelyudvarhelyi vándorgyűlésének előadásanyaga. Molter Károly, László Dezső, Teleki Géza, Imreh István, Bokor Zoltán, Salamon Sándor, Böződi György, Faragó József, Isák József tanulmányai a székelység kérdéseiről.* Székelység Lap- és Könyvkiadó Szövetkezet, H. n., 48–66.
- 1946a Napszámosság vagy részesség. *Utunk* I. 12. 6.
- 1946b A vagyonszerzés megítélése Sepsibodokon. In: *Társadalomtudomány és politika. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézetének negyedévi folyóirata* I. 157–166.
- 1947 *Székely falutörvények.* Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
- 1956 *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején.* Állami Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bukarest.
- 1967 A bálványosváraljai falukutatás. *Korunk* XXVI. 9. 1190–1197.
- 1973 *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó szakaszából.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1974 Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben. *A Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve.* Csikszereda, 191–204.
- 1976 Földközösség Aranyosszéken. *Korunk* XXXV. 1–2. 120–123.
- 1979 Földközösség Aranyosszéken. In: IMREH István: *Erdélyi hétköznapok 1750–1850. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 19–24.
- 1982a Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *A Hét* (Bukarest) 1982. január 15.
- 1982b Jogi népszokások szépirodalomban és szaktudományban. *A Hét* (Bukarest) 1982. március 13. 9.
- 1983a *A törvényhozó székely falu.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1983b Szabadság, önrendelkezés, jogalkotás a székelyeknél. *Korunk* XLII. 1. 71–76.
- 1987 *Székelyek a múlt időben.* (Nemzet és emlékezet.) Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- 1993 A székely faluközösség alkonya. *Magyar Tudomány* XXXVIII. (C.) 3. 256–266.
- 1996 „A faluk birodalmának módjáról”. In: SÍPOS Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 179–194.

- 1998 Rendtartó öngazgató közösségek a Székelyföldön. In: TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (szerk.): *Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 457–487.
- IMREH István – SZESZKA ERDŐS Péter
- 1978 A szabófalvi jogszokásokról. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 195–207.
- JÁVOR Kata
- 2000 A magyar paraszti erkölcs és magatartás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 601–692.
- JOBBE-DUVAL, Emile
- 1920 *Essais de folklore juridique et d'Historie générale du Droit*. Paris.
- KAJTÁR István
- 2004 *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs.
- 2006 Jogi kultúra, jogi szimbólumok és rítusok. In: MEZEY Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processusok, rituálék és szimbólumok. Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai. Acta Congressuum 14*. Gondolat Kiadó, Budapest, 130–145.
- 2008 Hegyközségek jogtörténeti szemmel: Egy tradicionális agrárszervezet máig tartó fejlődési ivéről. In: NAGY Janka Teodóra – SZABÓ Géza (szerk.): *Vásárok Világa III. Honismereti Egyesületi Kiskönyvtár*. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 123–141.
- 2009 Jogi kultúrtörténeti szövegek a tradíció és a modern határán. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány 1*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 47–49.
- 2016 Szakrális elemek a jogi kultúrtörténetben. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Védékfejlesztési Kar, Szekszárd, 196–203.
- KAJTÁR István – NAGY Janka Teodóra
- 1999 Gernot Kocher: *Zeichen und Symbole des Rechts. Eine historische Ikonographie*. Verlag C. H. Beck. München, 1992. 200., 257 kép. Ismertetés. *Ethnographia* CX. 2. 516–519.
- B. KÁLLAY István – SZEGEDI Krisztina
- 1982 Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. *Magyar Jog* január, 79–84.

KÁLMÁN Béla

1954 A zángó Biharugrán. *Ethnographia* LXV. 540.

KATONA Imre

1961 Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Bp., 1961. 447. Ismertetés. *Ethnographia* LXXII. 635–638.

1985a Opponensi vélemény Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások c. kandidátusi értekezéséről. *Artes Populares. A Folklore Tanszék Évkönyve* 12. Budapest, 327–331.

1985b Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921.10.13. – Budapest 1984.7.20.) Nekrológ. *Ethnographia* XCVI. 2–3. 377–381.

KATONA Viktória

2009 A magyar népi jogéletkutatás eredményei Papp László műveiben. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 310–315.

KISS István

1984 Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására. *Ethnographia* XCV. 4. 605–627.

KOCHER, Gernot

1992 *Zeichen und Symbole des Rechts. Eine historische Ikonographie.* C. H. Beck Verlag, München.

2008 *Szimbólumok és jelek a jogban. Történeti ikonográfia.* Fordította HERGER Csabáné. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008.

KOCSIS Gyula

2000 Öngazgatás, közigazgatás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 585–598.

2009a Szokásnorma, jogszokás, törvény a nők öröklésében. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 405–417.

2009b „Csak mostanában keres ott, ahová nem tett” (Az 1836. évi IV. törvény 6. §-nak hatása a Pest megyei jobbágyok földhöz való viszonyára). In: BALI János – TURAI Tünde (szerk.): *Élet/út/írások Szilágyi Miklós tiszteletére.* MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 104–121.

KOHLER, Josef

1886 Zur ethnologischen Jurisprudenz. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* I. 407–429.

- 1897 Fragebogen zur Erforschung der Rechtsverhältnisse der sog. Naturvölker, namentlich in den deutschen Kolonialländer. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* XII. 427–440.
- KÓSA László
- 1982 Táj- és Népkutató Központ. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 5. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 146–147.
- 1989a *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- 1989b A magyar néprajz a két világháború között – új tudományos célok és gyakorlati feladatok. *Ethnographia* C. 1–4. 342–355.
- 1989c *A Magyar Néprajzi Társaság története 1889–1989*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- KOTICS József
- 1993 Csendháborítás vagy a közösség bosszúja? (A charivari szokása Rozsnyó kézművesközösségében a 19. században.) *Néprajzi Látóhatár* II. 1–2. 153–160.
- KOTHENCZ Kelemen
- 2012 Kovácsok kézjegye. A sükösdői kovácmesterek munkavégzése és kapcsolatrendszer a 19. század első felében. *Monumenta Muzeologica* 4. Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, Baja.
- 2016 Végrendelkezés Bajaszentistvánon a 19. század elején. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 219–235.
- KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra
- 1995a Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. I. Forrásközlés. In: *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 195–249.
- 1995b Család- és öröklésjogi népszokások Kapuvárról. Forrásközlés. *Soproni Szemle* XLIX. 4. 339–351.
- 1997 Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez. *Cumania* 14. Kecskemét, 207–223.
- 1998a Bónis György és társai jogi népszokásgyűjtése Tápén. Forrásközlés. II. *Studia Ethnographicae. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 185–234.
- 1998b Bács-Kiskun megyei jogi népszokások. Forrásközlés és forráselemzés. *Cumania* 15. Kecskemét, 349–374.
- 2003 Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén. Forrásközlés. III. *Studia Ethnographicae. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 244–245.

KÖSTLIN, Konrad – DETLEV SIEVERS, Kai (szerk.)

- 1976 *Das Recht der kleinen Leute. Beiträge zur Rechtlichen Volkskunde. Festschrift für Karl–Sigismund Kramer zum 60. Geburtstag.* Erich Schmidt Verlag, Berlin.

KRAMER, Karl-S.

- 1957 *Bauern und Bürger im nachmittelalterlichen Unterfranken.* Eine Volkskunde aufgrund archivalischer Quellen. Würzburg.
- 1961 *Volksleben im Fürstentum Ansbach und seinen Nachbargebieten (1500–1800).* Eine Volkskunde aufgrund archivalischer Quellen. Würzburg.
- 1962 Problematik der Rechtlichen Volkskunde. In: *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 50–66.
- 1965 Brauchtum und Recht. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* 2. 506–511.
- 1967 *Volksleben im Hochstift Bamberg und im Fürstentum Coburg.* Eine Volkskunde auf Grund archivalischer Quellen. Würzburg.
- 1974 *Grundriß einer rechtlichen Volkskunde.* Göttingen.
- 1997 Warum dürfen Volkskundler nicht vom Recht reden? Zur problematik der Reception meines Buches „Grundriß einer rechtlichen Volkskunde“ (1974). In: MOHRMANN, Ruth-E. – RODEKAMP, Volker – SAUERMAN, Dietmar (szerk.): *Volkskunde im Spannungsfeld zwischen Universität und Museum – Festschrift zum 65. Geburtstag von Hinrich Siuts.* Waxmann, Münster, 229–237.

KRESZ Mária

- 1975 Nyíljegyek Nyárszón. Tulajdonjegyek és a földközösség emléke egy kalotaszegi faluban. *Néprajzi Értesítő* LVII. 139–153.

KRISTON VÍZI József

- 2009 Szabálykövetés a gyermekjátékokban. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* ELTE *Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 333–338.
- 2016 Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 236–243.

KRSTIĆ, Đurica

- 1979 *Pravni običaji kod Kuća: analiza relikata, metodologija, prilozi za teoriju običajnog prava.* Srpska akademija nauka i umetnosti. Balkanološki institut, Belgrád.

- 1981 Simboli u običajnom pravu. *Arhiv za pravne i društvene nauke* XXXVII. 3. 371–384.
- 1996 Specifičnosti razvoja pravnih običaja u Jugoistočnoj Evropi. *Arhiv za pravne i društvene nauke* LXXXII. 1–3. 323–329.
- 1997 *Pravni običaji u prošlosti i danas, komparacije i koncepcije*. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 1997.
- 2010 *Pravni običaji u Crnoj Gori: sinteza, komparacija, relikti*. CID, Belg-rád.
- KULCSÁR Kálmán
- 1955 Marxizmus és a történeti jogi iskola. *Jogtudományi Közölny* II. 65–85.
- 1960 *A jogszociológia problémái*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- 1961 A népi jog és a nemzeti jog. *MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője* 153–193.
- 1974 Népi jogkutatás Magyarországon és a jogszociológia. In: KULCSÁR Kálmán: *Társadalom, politika, jog*. Gondolat, Budapest, 201–231.
- 1978 Utószó. In: W. G. SUMNER: *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége*. (Társadalomtudományi könyvtár) Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 965–992.
- 1978 A jog etnológiai kutatásának problémája – ma. *Valóság* XXI. 9. 1–11.
- 1981 Utószó. A jogi népszokások és a jogszociológia. In: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest, 833–850. Újra-kiadás: In: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Második, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 833–850.
- 1986 Útravaló. *Jogtörténeti Szemle* I. 1. 5.
- 1989 *A modernizáció és a jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- 1997 *Jogszociológia*. Kulturtrade Kiadó, Budapest.
- 2005 *Kanadai napló*. Századvég Kiadó, Budapest.
- KÜNSSBERG, Eberhard v.
- 1925 Rechtsgeschichte und Volkskunde. *Die Volkskunde und ihre Grenzgebiete. Jahrbuch für Historische Volkskunde*. Berlin, 67–125., 314–327.
- 1936 *Rechtliche Volkskunde*. Max Niemeyer Verlag, Halle.
- LANCZENDORFER Zsuzsanna
- 2003 *A vérző liliom. Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében*. Társzerző GÜLCH Csaba. Győr.
- 2009 Jogtörténeti források és adatok jelentősége egy népballada-kutatás kapcsán. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudo-*

- mányok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 214–227.
- 2011a Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán. I. rész. *Ügyészek Lapja* XVIII. 1. 89–99.
- 2011b Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán. II. rész. *Ügyészek Lapja* XVIII. 2. 81–90.
- 2012 Egy balladakutatás orvostörténeti vonatkozásai. In: *A Selye János Egyetem 2012-es „Művelődés – Identitás – Egészség” – „Vzdelávania – identita – zdravie”. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának Tanulmánykötete*. Komárom, 2012. szeptember 13–14. – Komárno, 13–14. september 2012. (CD) 376–393.
- 2016 Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúrattudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 244–260.
- Loss Sándor
- 2001 Romani Kris a dél-békési oláh cigányoknál. Elmélet és gyakorlat. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Ius humanum. Ember alkotta jog. Műhelytanulmányok. Prudentia iuris* 15. Bíbor kiadó, Miskolc, 9–22.
- Loss Sándor – SZABÓ Gábor
- 1997 A szokásjog értelme és a hagyományok értéke. *Magyar Jog* XLIV. 6. 347–352.
- Loss Sándor – H. SZILÁGYI István
- 2001 A „cigány per”. *Beszélő* 4. 94–100.
- LUKICSICS József
- 1922 Tagányi, Karl: *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. Ungarische Bibliothek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin. Herausgeben von Robert Gragger. Erste Reihe. Berlin und Leipzig, 1922. Vereinigung wissenschaftlicher Verleger. Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. N. 8–r. 2. le. vél. 128 lap. Ismertetés. *Katholikus Szemle* XXXVI. 7. 446–447.
- MAGYARY Zoltán
- 1939 A Táj- és Népkutató Központ rövid fennállásának története. Különlenyomat a Közigazgatástudomány, 1939. évfolyamának 1. számából. 1–18. Első megjelenés: *Közigazgatástudomány* 1. 53–70.
- 1941 *Szociális vármegye: a Komáromvármegyei közjóléti és gazdasági szövetkezet működése*. Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest.
- 1944 Küzdelem a haladásért. In: SAÁD József: *Magyary Zoltán*. (Magyar Pantheon) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000. 226–228.

MAGYARY Zoltán – KISS István

1939 *Közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról.* Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest.

MAINE, Henry Sumner

1997 *Az ősi jog összefüggése a társadalom korai történetével és kapcsolata a modern eszméekkel.* Gondola'96 Kiadó, Budapest.

MARCU L. – NEGOT V.

1974–1975 *Vechi obiceiuri juridice în Depresiunea Buzaelor.* (Népi jogszokások Bodza-vidékén.) In: SZÉKELY Zoltán – GAZDA Klára – KOVÁCS Sándor – KOZÁK Albert (szerk.): *Aluta VI–VII. Studii și comunicări – Tanulmányok és közlemények.* Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 171–196.

MATTYASOVSZKY Miklós

1904 *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás.* Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.

1942 *Jogszokások gyűjtéséről.* *Magyar Gazdák Szemléje* 1942. május–június, 136–139.

MÉSZÁROS László

1948 *Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszokásai.* (Egri Akadémia Jog- és Államtudományi kar Szociográfiai Intézete. 2. sz. Eger 1947.). Ismertetés. *Puszták Népe* III. 2. 150–151.

MEZEY Barna

1996 *Magyar jogtörténet.* Szerkesztette. Osiris, Budapest.

2006 *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok.* *Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai.* *Acta Congressuum* 14. Szerkesztette. Gondolat Kiadó, Budapest.

2009 *Szokásjog és szokás határán: jogszokások.* In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet.* Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 13–25.

2010 *A szimbólumok üzenete: a jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak.* *ELTE Jogi Kari Tudomány* 14. Szerkesztette. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

2011 *A Magyar Közigazgatástudományi Intézet létrehozása a budapesti jogi karon 1931-ben.* *Magyar Közigazgatás* I. 2. 13–21.

2014a *Tárkány Szücs Ernő jogtörténete.* In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszte-*

- letére. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 25–35.
- 2014b A Hármaskönyv büntetőjoga. In: MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede, Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltán*. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 291–314.
- 2016 Kényszer és szankció a nép joggyakorlatában. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 261–270.
- MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.)
- 2009 *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- MOLTER Péter
- 1940–1941 Falukutatás Bálványosváraán. *Hitel* 3–4.
- MOSIN, Vladimir
- 1954 Izvjestaj o radu na Urednju Bogisiceva Archiva u Cavtatu. *Ljetopis Jugoslavenske Akademije Knjiga* 59. Zagreb, 16–26.
- NAGY Janka Teodóra
- 1994 Büntetőjogi néphagyományok és -szokások. In: SZABÓ Géza (szerk.): *Múlt és jelen Bölcskén*. Bölcske Községi Önkormányzat, Bölcske, 261–284.
- 1995 A jogi népszokásgyűjtés (1939–1948) történetének Jász-Nagykun-Szolnok megyei vonatkozásai. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Tanulmányok és közlemények*. Ethnica, Debrecen – Szolnok, 339–345.
- 1995a Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (szerk.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. New York – London 1994. 1035. Ismertetés. *Ethnographia* CVI. 2. 1193–1195.
- 1996 Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (szerk.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. New York – London 1994. 1035.p. Ismertetés. *Acta Ethnographica Hungarica* XLI. 1–4. Budapest, 324–327.
- 1998 *Jogi néphagyományok két gömöri faluban*. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Debrecen.
- 2000 A jogi néphagyomány- és népszokáskutatás eredményei, alternatívái, a jogi néprajz alapkérdései az ezredfordulón. In: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BEREZKY Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Magyar Néprajzi Társaság és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 99–120.

- 2002 *A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon – különös tekintettel a föld- és faluközösségek felbomlásának időszakára.* Pécsi Tudományegyetem, Szekszárd.
- 2003 A magyar jogi néprajzkutatás eredményei és alternatívái. In: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások.* 2., bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 851–863.
- 2005 A Jászkunság és a jogi népszokásgyűjtés (1939–1948). In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Jogszabályok – jogszokások.* Jászkunság kutatása. *Bibliotheca Cumanica* 6. Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza, 363–373.
- 2007 Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz. *Jogtörténeti Szemle.* Különszám. Justitiától a bírói pálcáig.
- 2008a Jogélet a két „vész” között (1781–1821). In: TÓTH Ferenc (szerk.): *Makó néprajza.* Makó Város Önkormányzati Képviselő-testülete, Makó, 816–886.
- 2008b Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti interdiszciplináris nemzetközi konferencia (Szekszárd, 2008. április 24–26.) *Néprajzi Hírek* XXXVII. 3–4. 8–10.
- 2009a A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet.* Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 83–95.
- 2009b Mennyit érnek a jogi népszokások? *Tisicum: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 18. 572–577.
- 2010a A paraszti mentalitásváltozás hatása a kelengye összetételére: a jogi modernizáció és a házassághoz kapcsolódó ajándékozás szokása (1840–1952). In: FLÓRIÁN Mária (szerk.): *Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19–20. század fordulóján.* MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 451–492.
- 2010b Ethno-judicial life in Mako in the mirror of a law-historical, historical resource from the 18–19th centuries (1781–1821). In: BÉLI Gábor – HERGER Csabáné – PERES Zsuzsanna (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok. Essays on legal history* 10. *Rechtshistorische Beiträge* 10. Publikon Kiadó, Pécs, 135–147.
- 2011a European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In: BÉLI Gábor – DUCHONOVÁ Diana – FUNDARKOVÁ Anna, KAJTÁR István, PERES Zsuzsanna (szerk.): *Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History.* PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs – Bratislava, 377–386.

- 2011b The Legal Ethnography in Reflection of the Hungarian Research. *Central European Political Science Review* 45. 74–93.
- 2011c Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz. In: MEZEY Barna (szerk.): A szimbólumok üzenete: a jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 14. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 345–354.
- 2012a *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821) Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról.* Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd.
- 2012b A „Janus-arcú” megszegyenítő büntetések. Vajna Károly emlékezete. *Börtönügyi Szemle* 31. 2. 79–90.
- 2012c Jogi és mentalitásbeli sajátosságok a német nemzetiségiek mindennapjaiban a Duna–Tisza közén. In: KOTHENCZ Kelemen (szerk.): *Sarjadó sorsok: A VIII. Duna–Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia.* Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Baja, 35–41.
- 2013a Folk Tradition as Reflected in the Court Decisions of the Hungarian Courts in the 19th and 20th Centuries: The Study on Legal Ethnography. In: MIKULA, Maciej – MALEC, Doroty – URUSZCZAK, Waclaw (szerk.): *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa. Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 5. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego, Kraków, 31–36.
- 2013b Jászkunsági jogszokások – A Jászkun Kerület jogélete: Bánkiné Molnár Erzsébet: Földadta sors – Népélet a Jászkunságban (1745–1848). Ismertetés. *Jogtörténeti Szemle* 1. 61–62.
- 2013c A népi jogéletkutatás történeti, jogtörténeti forrásai a Dél-Alföldön. In: BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* 75. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 505–511.
- 2013d „Osztálya elragadta tőlem”: jogi néprajzi közelítések József Attila szociális identitásának kérdéséhez. In: FEKETE Richárd – KURUCZ Rózsa – NAGY Janka Teodóra (szerk.): „Szépet, jót, igazat akarva”. *Tanulmányok N. Horváth Béla 60. születésnapjára.* Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 112–120.
- 2013e A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia. *Ethnographia* CXXIV. 3. 297–320.
- 2013f A községi bírászkodás az 1911. évi I. törvény szabályozásában és a joggyakorlatban: Bónis György és tanítványai jogi néphagyománygyűj-

- tése Tápén. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon: V. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 177–188.
- 2013g *Bali Mihály (1856–1926)*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd.
- 2013h Közvélemény-büntetések a Jászkunságban. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet – MÉSZÁROS Márta (szerk.): *Jászkunság kutatása*. Konferencia helye, ideje: Kiskunfélegyháza, Magyarország, 2012.09.20 – 2012.09.21. Kun Összefogás Konzorcium, Kiskunfélegyháza, 346–360.
- 2013i Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi adatok a magyar büntetés-végrehajtás történetéhez. Bali Mihály állami ítélet-végrehajtó, avagy a „faddi hóhér” kettős életének jogi kultúrtörténeti tanulságai. In: MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 270–277.
- 2013j „Határt csinálunk belőletek!” Takács Lajos tanulmányainak jogi néprajzi szemlélete. In: KRISTON VÍZI József (szerk.): *Ember – táj – természet – alkotás. Dél-Dunántúli dolgozatok: tanulmányok Dr. Szőke Sándor emlékére. Helytörténeti sorozat 12*. Dombóvári Városszépítő és Városvédő Közhasznú Egyesület, Dombóvár, 144–149.
- 2014a A népi jogélet kutatása Erdélyben 1939–1948 között. In: KOTHENCZ Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák: A hetvenedik életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok. Bajai dolgozatok 18*. Türr István Múzeum, Baja, 593–547.
- 2014b A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport. *Néprajzi Hírek* 43. 4. 74–76.
- 2014c Az Ukkon pohártól a Szent János áldásig: Egy jogszokás alakváltozásai. In: BÁTI Anikó – CSOMA Zsigmond (szerk.): *Középkori elemek a mai magyar anyagi kultúrában. Életképek a Kárpát-medence anyagi kultúrája köréből 1*. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 131–142.
- 2014d „Ítéltetett Makó város bírása és tanácsa által...” Normakövetés és normaszegés Makó népi jogéletében (1781–1821). *URBS: Magyar Város-történeti Évkönyv* 10. 123–139.
- 2014e A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948). *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 22. 95–108.
- 2014f A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti,*

- Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 45–56.
- 2014g Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Szerkesztette. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd.
- 2015 „Mint a repeszgránát”: az I. világháború hatása a népi jogéletre: avagy a népi jogszokások dinamikája. In: SZABÓNÉ BOGNÁR ANIKÓ – TOMBÁCZNÉ VÉGH KATALIN (szerk.): *Megtizedelt évek. Az első világháború kitörésének centenáriumi évében rendezett kecskeméti konferencia tanulmányai*. Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét, 49–56.
- 2016a Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Szerkesztette. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd.
- 2016b A „jó Rend” szabályai: a makói történeti népi jogéletkutatás, mint jogi néprajzi kutatásmódszertani modell. In: NAGY JANKA TEODÓRA (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 271–280.
- 2016c A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport szakmai munkája (2011–2016). In: NAGY JANKA TEODÓRA (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 388–392.
- NAGY OLGA
- 1981 Egy néprajztudós életművének tanulságai. *Korunk* XL. 11. 877–888.
- 1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- NAGY ÖDÖN
- 1993 Népi joghagyományok Havadon. *Néprajzi Látóhatár* 2. 4. 21–39.
- NÁNÁSI LÁSZLÓ
- 2016 Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai. In: NAGY JANKA TEODÓRA (szerk.): Szokásjog és jogszokás I–II. *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 281–301.
- NÉMEDI DÉNES
- 1985 *A népi szociográfia 1930–1938*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- NÉMETH IMRE
- 1971 Néprajzi és szociológiai módszerek a szokáskutatásban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 13–22.

NÉMETH László

1965 *Égető Eszter*. 5. kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

NIEDERHAUSER Emil

1995 *A történetírás története Kelet-Európában*. (História Könyvtár) História Alapítvány, Budapest.

ÖRSI Julianna

1994 *A jászkun törvények megvalósulása a mindennapi gyakorlatban*. In: KISBÁN Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 139–158.

2003 *Népi bíraskodás a Jászkunságban a 18. században*. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Autonóm közösségek a magyar történelemben*. Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza, 133–166.

2005 *Családi és vérségi kapcsolatok érvényesítésének jogi eszközei a Jászkunságban a 18–19. században*. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Jogszabályok – jogszokások. Jászkunság kutatása 2005*. Kiskunfélegyháza, 337–348.

2016 *A közösségi élet szabályai a 18–19. századi Jászkunságban*. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 302–313.

PAIS Dezső

1922a Megtorol. *Magyar Nyelv* 1922. április–június. 4–6. 18. 160–162.

1922b Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész: A családjog és öröklési jog köréből. Néprajzi könyvtár Új folyam 1. füzet. Bp. 1919. A Magyar Néprajzi Társaság kiadása. 85. Ismertetés. *Magyar Nyelv* 18. 175–178.

PALÁDI–KOVÁCS Attila

1982 *A barkóság és népe*. *Borsodi Kismonográfiák* 15. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

1994 *Régi hatóságok harca a káromkodás ellen*. In: KISBÁN Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 173–184.

2002 *A társadalomtudományok és a falukutatás*. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila: *Tárgyunk az időben*. Ethnica. Debrecen, 19–39. Eredeti megjelenés: In: PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *A falukutatás fénykora (1930–1937)*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 42–56.

2003 *Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban*. In: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. 2., bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 836–874.

- 2013a A barkó népcsoport meghatározó vonásai. In: ALABÁN Péter (szerk.): *Táj – nép – hagyomány. Tanulmányok a Barkóságról.* (Studia Barkonum.) Újra Ózdért Közhasznú Egyesület, Ózd, 12–17.
- 2013b Barkó nép, Barkó föld vagy Barkóság. In: ALABÁN Péter (szerk.): *Táj – nép – hagyomány. Tanulmányok a Barkóságról.* (Studia Barkonum.) Újra Ózdért Közhasznú Egyesület, Ózd, 12–17.
- PAPP László
- 1939a Népi jogszokásaink némely kérdéséről. *Ethnographia* L. 68–77.
- 1939b Népi szemlélet: magyarabb, szociálisabb jog. *Magyar Élet* július. 10–12.
- 1940 Népi jogélet, népi jogismeret. *Magyar Szemle* 405–408.
- 1941 *Kiskunhalas népi jogélete.* (Magyar táj- és népismeret könyvtára.) Országos táj- és népkutató Intézet, Budapest.
- 1943a Népi jogéletkutatás. *Társadalomtudomány* 273–278.
- 1943b *A népi jogéletkutatás módszeréről.* Kérdőív, I. Budapest. Kézirat.
- 1944 Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete. Kolozsvár, 1944. Ismertetés. *Ethnographia* LV. 3–4. szám 174–175.
- 1948a *A magyar népi jogélet kutatása.* Néptudományi Intézet, Budapest.
- 1948b *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához.* Néptudományi Intézet, Budapest.
- PENAVIN Olga
- 1981 *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon).* Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- 1981 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Üzenet* (Újvidék) 378–380.
- PÉTER László
- 1981 *Puszták Népe Repertórium.* Szerkesztette. Szeged.
- PETERCSÁK Tivadar
- 1992 *Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század).* KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- 1997 A magyar népi erdőbirtoklás főbb típusai a jobbágyfelszabadítás után. *Ethnographia* CVIII. 205–217.
- 2003 *Nemesi és paraszti közbirtokosságok Heves megyében (XVIII–XXI. század).* Eger.
- 2008 *A közbirtokosság. Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon.* KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- 2009 A közbirtokosságok törvényi keretei. In: MEZEY Barna, NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* ELTE Jogi Kari Tudomány 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 109–115.

- 2013 Az egri fertálymesterek közösségei. In: MUSKOVICS Andrea Anna (szerk.): *Szőlő, bor, termelés, fogyasztás, társadalom: borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról*. Agroinform, Magyar Bortörténeti Társaság, Budapest, 484–491.
- 2014a Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 1. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 175–183.
- 2014b *A fertálymesterség. Egy hagyományörző tisztség Egerben.* (Kulturális örökség) Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola, Budapest–Eger.
- 2014c A magyarországi tizedesek, fertálymesterek feladatai a XVI–XXI. században. In: KOTHENCZ Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák: A hetvenedik életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok. Bajai dolgozatok* 18. Türr István Múzeum, Baja, 219–231.
- 2016 Az egri fertálymesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományörző tisztségig. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 313–324.
- Post, Albert Hermann
- 1867 *Das Naturgesetz des Rechts. Einleitung in eine Philosophie des Rechts auf Grundlage der modernen empirischen Wissenschaft.* Brema.
- 1876 *Der Ursprung des Rechts. Prolegomena zu einer allgemeinen vergleichenden Rechtswissenschaft.* Oldenburg.
- 1894–95 *Grundriß der ethnologischen Jurisprudenz.* Oldenburg und Leipzig.
- 1903 Fragebogen der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin über die Rechtsgewohnheiten der afrikanischen Naturvölker. In: STEINMETZ, S. R. (szerk.): *Rechtsverhältnisse von eingeborenen Völkern in Afrika und Ozeanien*, 11–13.
- POZSONY Ferenc
- 2000 Társadalomnéprajzi eredmények Erdélyben. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Társaság Évkönyve* 9. Kolozsvár, 195–215.
- PRÓNAI Csaba
- 2006 Jogi antropológia és cigánykutatás. Walter O. Weyrauch (szerk.): *Gypsy Law.* Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press. 2001. Ismertetés. In: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 490–494.

RÉSÓ ENSEL Sándor

1867 *Magyarországi népszokások*. Pest.

RÉVÉSZ T. Mihály

1986 Bónis György. *Levéltári Szemle* 2. 105–108.

RIASANOVSKY, Valentin A.

1965a *Fundamental Principles of Mongol Law. Uralic and Altaic Series* 43. Indiana University Publications, Bloomington.

1965b *Customary Law of the Nomadic Tribes of Siberia. Uralic and Altaic Series* 48. Indiana University Publications, Bloomington.

SAÁD József

2000 *Magyary Zoltán*. (Magyar Pantheon) Új Mandátum, Budapest.

2006 Beszélgetés dr. Kiss Istvánnal a Táj- és Népkutató Központról. In: SZÜRÖS Éva – MIKLÓSSY Endre – KEMÉNY Bertalan – SIMON Tamás (szerk.): „A cselekvés állama” dr. Kiss István emlékkötet. Agroiinform Kiadó, Budapest, 130–149.

SÁRKÁNY Mihály

2001 A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest 29–65.

SASHEGYI Oszkár

1976 Az Országos Levéltár személyzete, 1874–1903. *Levéltári Közlemények* 47. 225–250.

1978 Az Országos Levéltár személyzeti viszonyai a XX. század elején (1903–1922). *Levéltári Közlemények* 49. 25–42.

1979 Az Országos Levéltár kiadványkészítő tevékenységének száz éve, 1874–1974. *Levéltári Közlemények* 50. 3–23.

SAVIGNY, Friedrich Carl

1814 *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Mohr und Zimmer, Heidelberg.

SCHEPPELE, Kim Lane

2004 Constitutional Ethnography. An Introduction. *Law & Society Review* 38. 3. 389–406.

SCHOTT, Rüdiger

1982 Main Trends in German Ethnological Jurisprudence and Legal Ethnology. *Journal of Legal Pluralism* 20. 37–68. Újraközlés In: DUNDES RENTELN, Alison – DUNDES, Alan: *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. University of Wisconsin Press, New York – London, 1994. 201–229.

SCHWERIN, Claudius v.

- 1928 *Volkskunde und Recht*. In: DIEPGEN, Paul – SCHWERIN, Claudius V. – TSCHUMI, Otto: *Die Volkskunde und ihre Beziehungen zu Recht, Medizin, Vorgeschichte* 3. Stubenrauch, Berlin.
- 1937 *Volksrechtskunde (Folklore juridique)*. In: Von E. HEYMANN (szerk.): *Deutsche Landesreferate zum II. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung im Haag*. Berlin und Leipzig, 141–150.
- 1939 *Volksrechtskunde und rechtliche Volkskunde*. In: *Studi di storia e diritto in onore di Enrico Besta*, Milano, 518–535.

SERFŐZÖNÉ GÉMES Magda (összeállította)

- 1985 Tárkány Szücs Ernő publikációs jegyzéke. *Ethnographia* XCIII. 2–3. 381–386.

SIUTS, Hinrich

- 1979 Gedanken zu K.-S. Kramers „Grundriss einer rechtlichen Volkskunde“ und der Bedeutung des rechtlichen Aspekts für die Volkskunde. *Rheinisch Westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 12. 7–15.

SOLYMOSSY Sándor

- 1923–1924 Tagányi Károly ravatalánál elmondott beszéd. *Ethnographia – Népelet* 190–191.

SOZAN, Michael

- 1977 *The History of Hungarian Ethnography*. University Press of America, Washington.

STARR, June – GOODALE, Mark (szerk.)

- 2002 *Practicing Ethnography in Law: New Dialogues, Enduring Methods*. Palgrave Macmillan, New York.

STIPTA István

- 1996 Bruckner Győző, a miskolci jogakadémia dékánja. In: BRUCKNER Győző: *A Miskolci Jogakadémia múltja és kultúrmunkássága 1919–1949*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 11–44.
- 2015 *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. (Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57.) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- 2016 A jogi kultúrtörténet Magyarországon. In: BÉLI GÁBOR – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Publikon Kiadó, Pécs, 305–312.

SNYDER, Francis G.

- 1981 *Anthropology, Dispute Process and Law: A Critical Introduction*. *British Journal of Law and Society* VIII. 2. 141–180.

SZABADFALVI József

- 2004 Viszony az elődökhöz: A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról. *Jogelméleti Szemle*, 2003/4. szám http://jesz.ajk.elte.hu/2003_4.html. Újraközlés: *Világosság* 45. 4. szám.
- 2005 *Amabilissimus. A legszeretetremlétebbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*. Szerkesztette. Debrecen.

SZABÓ Imre

- 1935 A jogszociológia munkaköre. *Korunk* X. 1. 809–815.
- 1938 Az időszerűtlen jogtudomány. *Korunk* XIII. 7–8. 615–618.
- 1940 Szellemtudomány és pozitívizmus. *Korunk* XV. 6. 529–534.
- 1942 Néprajz, jog, szociológia. *Társadalomtudomány* XXII. 3. 422–427.
- 1943 Népi jogéletkutatás. *Társadalomtudomány* XXIII. 483–485.

SZABÓ István (szerk.)

- 1965 *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában (1848–1914)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZABÓ László

- 1993 *Társadalomnéprajz*. Debrecen.
- 2008 Társadalomnéprajzi előadások. In: BARHA Elek (szerk.): *Néprajz egyetemi hallgatóknak* 34. Debrecen.

SZABÓ Miklós

- 2003 Defensor dogmatis. Szabó Imre jogontologizáló kísérlete. *Jogelméleti Szemle* 4. Ugyanez: *Világosság* 45. 4. 35–48.

SZABÓ Tamás

- 2015 A jogi kultúrtörténeti, a jogi néprajzi kutatások új eredményei. *Új Dunatáj* 20. 3–4. 70–73.

SZENDREY Ákos

- 1929 A közigazgatás népi szervei. *Népünk és Nyelvünk* 1. 23–38., 92–103.
- 1930 A székelység jogszokásai. *Levente. A Leventeegyesületek Hivatalos Lapja* 9. 6. Székely szám. 428–429.
- 1936 Népi büntetőszokások. *Ethnographia* XLII. 65–71.
- 1936 Néprajz és jogtörténet. *Ethnographia* XLII. 144–150.
- 1938 A népi társasmunkák és összejöveteleik. *Ethnographia* XLIX. 273–286.
- 1939 Puetzfeld, Carl: *Deutsche Rechtssymbolik*. Berlin, 1936. Ismertetés. *Néprajzi Értesítő* XXXI. 401–402.

SZENDREY Zsigmond – SZENDREY Ákos

- 1933–1937 Törvényes élet. In: BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY István – VISKI Károly (szerk.): *A magyarság néprajza* IV. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 240–244.

SZENTI Tibor

- 1982 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Honismeret* X. 4. 54–55.

H. SZILÁGYI István

- 1996 Változások a jogi antropológia emberképében. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Előadások a jogelmélet köréből*. M. E. Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, Miskolc, 281–296.
- 2000a *A jogi antropológia főbb irányai*. Osiris, Budapest, új kiadás 2005.
- 2000b *Jog és antropológia*. Szerkesztette. Osiris, Budapest
- 2001 Az ember alkotta jog az antropológia tükrében. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Ius humanum. Ember alkotta jog. Műhelytanulmányok. Prudentia Iuris* 15. Bíbor Kiadó, Miskolc, 23–39.
- 2003a Romák közelről. A magyarországi romák jogantropológiai kutatása. *Kontroll* 1. 56–73.
- 2003b A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága. *Jogelméleti Szemle* 4. http://jesz.ajk.elte.hu/2003_4.html (Letöltés dátuma: 2015. október 27.)
- 2009 Rokoni kapcsolatok – jogi antropológia és jogi etnográfia. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 63–72.

H. SZILÁGYI István – FEKETE Balázs

- 2014 Jogtudat-kutatások a szocialista Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare* X. 4. 5–40.

SZILÁGYI Miklós

- 1983 Jegyzetek a népi jogszokásokról. *Múzeumi Kurír* 42. V. 2. 61–64.
- 1988 Ahogyan a törvény megszületett. In: 1888. XIX. törvénycikk a halálszatról és végrehajtási utasítása. (Hasonmás kiadás.) Pannon Nyomda, Veszprém, 5–40.
- 1989 Néphagyomány – népi mentalitás – állami igazgatás az orvhalászat tükrében. *Életmód és tradíció* 3. Budapest.
- 1994 A szóbeli megállapodás jelentősége a kisújszállási gazdák és alkalmazottaik munkaszerződésében. In: KISBÁN Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 107–128.
- 2000 Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 558–584.

- 2000 Törvények, szokásjog, jogszokás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 693–759.
- 2002 Halászó parasztok–halászati vállalkozók. Történeti források és elemzések. *Documentatio Ethnographica* 17. Budapest.
- 2005 A nagykunsági helyi jogszolgáltatás szokásjogi alapja. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Jogszabályok–jogszokások. Jászkunság kutatása. Bibliotheca Cumanica* 6. Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza, 321–336.
- 2007 Adalékok a háziállatok időleges hasznosításának jogszokásaihoz. *Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 43. Eger, 163–167.

TAGÁNYI Károly

- 1880–1881 *Magyarország címertára. I–VII*. Társszerző: Altenburger Gusztáv, Rumbold Bernát. Budapest.
- 1894a A földközösség története Magyarországon. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* I. 4. 199–239.
- 1894b Az első foglalás szabályozása az aranyosszéki Bogáthon. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* I. 5–6. 325–330.
- 1896 *Magyar erdészeti oklevéltár. I–III*. (1015–1867). Szerkesztette. Pátria, Budapest.
- 1917 A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I–II. rész. *Ethnographia* XXXVIII. 1–3. 42–58., 1–3. 196–223.
- 1918 A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. III–VI. rész. *Ethnographia* XXXIX. 1–3. 24–49., 1–3. 193–206.
- 1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- 1921 Tagányi Károly elnöki megnyitója a Magyar Néprajzi Társaság 33. évi rendes közgyűléséről. *Ethnographia – Népelet* 32. 153.
- 1922 *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. (Ungarische Bibliothek. für das Ungarische Institut an der Universität Berlin.) Herausgeben von Robert Gragger. Erste Reihe. Berlin – Leipzig.
- 1957 A régi magyar község az úrbériség rendezéséig. Közreadja VARGA István. *Agrártörténelmi Szemle* 1. 8–14.
- 1977 A földközösség története Magyarországon. In: ZSIGMOND Gábor (szerk.): *Az ősi társadalom magyar kutatói*. Gondolat Kiadó, Budapest, 333–380.

TAKÁCS Lajos

- 1987 *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- 1943a A bálványosváraljai falukutatótábor néprajzi munkája. *Néprajzi Értesítő* XXXV. 3–4. 253.
- 1943b A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. *Néprajzi Értesítő* XXXV. 3–4. 253–254.
- 1943c Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. *Kolozsvári Szemle* 64–70.
- 1943d Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok. Perlak, 1943. *Kisebbségi Körlevél* 3–4.
- 1944a Erdély öröklési jogszokásai. *Hitel* 379–400.
- 1944b Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. *Kolozsvári Szemle* 137–145.
- 1944c A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. *Erdélyi Múzeum* 464–475.
- 1944d Mártély népi jogélete. *Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok* 1. A Magyar kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium és a Magyarságtudományi Intézet Baráti Szövetségének támogatásával kiadja a Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma, Kolozsvár.
- 1944e Mártély népi jogszemlélete. *Hajnalodik* 209–212.
- 1946 Magyar jog és magyar társadalom. *Puszták Népe* I. 1. 17–22.
- 1947a Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszokásai. Eger. 1947. Ismertetés. *Ethnographia* LIX. 230.
- 1947b Vásárhelyi halálos ítéletek 1753-ban. *Vásárhelyi Független Újság* 1947. február 27.
- 1948a Csizmadia Andor: A szociográfiai alapismeretek vázlata. (Eger, 1947). Ismertetés. *Puszták Népe* III. 3. 227–228.
- 1948b A népi jogéletkutatás problémái a Nagy-Alföldön. *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve* I. Szeged, 302–311.
- 1948c Székely falutörvények. Bevezetéssel és jegyzetekkel közlése Imreh István. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1947. Ismertetés. *Ethnographia* LIX. 14. 205–206.
- 1949a Papp László: Vezérfonal a népi jogélet kutatásához. Ismertetés. *Ethnographia* LX. 344–346.
- 1949b Vásárhelyi halálos ítéletek 1753-ban. *Vásárhelyi Független Újság* február 27.
- 1958 Régi vásárhelyi tulajdonjegyek. *Index Ethnographicus* III. 2. 210–239.
- 1959 Körösfői „örökségek” tulajdonjegyei. *Néprajzi Közlemények* IV. 1–2. 47–50.
- 1961 *Vásárhelyi testamentumok*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- 1963a H. Spruth: Die Hausmarke. Neustadt an der Aisch, 1960. Ismertetés. *Ethnographia* 147. 1950.

- 1963b K.-S. Kramer: Volksleben im Fürstentum Ansbach und seinen Nachbargebieten (1500–1800). Würzburg, 1961. Ismertetés. *Ethnographia* LXXIV. 150–153.
- 1965a A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon I–II. *Ethnographia* LXXVI. 187–199., 359–410.
- 1965b W. Schönfeld: Körperbemahlen, Brandmarken, Tätowieren. Heidelberg, é. n. Ismertetés. *Ethnographia* LXXVI. 272–273.
- 1966 A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII–XIX. században. *Agrártörténeti Szemle* VIII. 401–431.
- 1967 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologica Europæana* I. 195–217.
- 1968a Eingebrennte Eigentumsmarken des Viehs in Ungarn. *Acta Ethnographica* 225–264.
- 1968b Magánjogi elemek régi bányajogunkban. *Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat* 423–428.
- 1969 Ortbestimmende (administrative) Viehbrandzeichen in Ungarn. In: FÖLDES László (szerk.): *Viehwirtschaft und Hirtenkultur*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 417–438.
- 1970a Népi jogtudat Tömörkény István műveiben. *Ethnographia* LXXI. 421–429.
- 1970b Privatrechtliche Elemente des alten ungarischen Bergrechtes (1854–1944). In: CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán (szerk.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 259–269.
- 1974 Makói parasztok végrendeletei. *Ethnographia* LXXXV. 493–512.
- 1975a Az élő jogi népszokások Európában. *Létünk* 5. 3–4. 85–93.
- 1975b A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. *Kriterion*, Bukarest, 1973. 340 l. Ismertetés. *Ethnographia* LXXXVI. 2–3. 463–464.
- 1975c Vulcănescu, Romulus: Ethnologie juridică (Jogi etnológia). Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970. 339. *Ethnographia* LXXXVI. 1. 201–203.
- 1976a Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* IV. 86–107.
- 1976b Die juristischen Volksbräuche der Eheschließung bei der Ungarn. *Acta Ethnographica* 211–249. Franciául: Actes du colloque international. Liège, 1975. 110–126.
- 1976c Dr. Hofer Miklós halála. *Néprajzi Hírek* V. 3–4. 59.
- 1976d Prof. Karl-Sigismund Kramer hatvan esztendő. *Néprajzi Hírek* V. 3–4. 10–11.

- 1976e A vásár és jogi népszokásai. In: SZÖLLŐSI Gyula (szerk.): *Vásártörténet – hídivásár*. Hortobágyi Intéző Bizottság, Debrecen, 333–376.
- 1976f Jogi néphagyományaink gyűjtése, a magyarországi vendek és a horvátországi magyarok körében. *Képes Magyar Újság* (Zágráb) 1976. szeptember 1.
- 1977a K.-S. Kramer: Grundriss einer rechtlichen Volkskunde. Göttingen, 1974. *Ethnographia* LXXXVIII. 503–504.
- 1977b Öt éve halt meg Venczel József. *Néprajzi Hírek* IV. 3–4. 137–139.
- 1977c The Local Legal Customs in Europe. In: KULCSÁR Kálmán (szerk.): *Sociology of Law and Legal Sciences*. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 229–235.
- 1978a Bónis György hatvanöt éves. *Néprajzi Hírek* VII. 3–4. 128–130.
- 1978b Családi jogi népszokások Alsó-Muraközben. *Magyar Képes Újság* (Zágráb) szeptember 1.
- 1978c Jogi szokások a bányászatban. *Bányászati és Kohászati Lapok* 278–282., 352–354., 418–423.
- 1978d A kisbíró. Mi volt a tulajdonjegy? Kié legyen a bánatpénz? In: TÁTRAI Zsuzsanna – JAVOR Kata – KÜLLÖS Imola: *Kis magyar néprajz a rádióban*. RTV-Minerva, Budapest, 191–221.
- 1978e A Magyar néprajz története – angolul. *Néprajzi Hírek* VII. 3–4. 119.
- 1978f Párvalasztás hajdanában. *Hevesi Szemle* 4. 45–51.
- 1979 Living Legal Customs of the Common People of Europe. In: DIAMOND, Stanley (szerk.): *Toward a Marxist Anthropology: Problems and Perspectives*. Mouton Publishers, Hague – Paris – New York, 256–264.
- 1980a Collecting Legal Folk Customs in Hungary. *Acta Ethnographica* XXIX. 1–2. 181–205.
- 1980b Egy újévi népszokás a Legfelsőbb Bíróság előtt. *Múzeumi Kurír* XXXII. 2. 36.
- 1980c A kézfogóval összefüggő jogi népszokások. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 11–12. 119–154.
- 1980d Imreh István: Erdélyi hétköznapiak. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979. 346 l. Ismertetés. *Ethnographia* XCI. 3–4. 595–596.
- 1980e Jogi népszokások parasztságunk öröklési rendjében (1700–1945). *Agárártörténeti Szemle* XXII. 273–310.
- 1980f A jogi népszokások szankció rendszere. *Ethnographia* XCI. 3–4. 372–392.
- 1980g Nemzetközi Finnugor Kongresszus Turkuban. *Magyar Nemzet* szeptember 12.

- 1980h A temetés jogi rendje. In: Szöllösi Gyula (szerk.): *Hajdú-Bihar temetőművészete*. Debrecen, 109–129.
- 1981a Jogi kettősség a hazai nemzetiségek életében. Jog és jogi népszokás. *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Budapest – Békéscsaba, 224–236.
- 1981b *Magyar jogi népszokások*. Társadalomtudományi könyvtár. Gondolat Kiadó, Budapest.
- 1981c Stammt die ungarische „billogozás” aus dem Finnisch-Ugrischen? In: *Congressus Quintus Internationalis-Fenno-Ugristarum*. Turku, 20–27., 106–111.
- 1981d „Szerkesztettem a Puszták Népét...” Néhány emlék a vásárhelyi folyóirat történetéhez. *Csongrád Megyei Hírlap* szeptember 8. 4.
- 1983a A mai magyar jogi népszokások értékelése. *Valóság* XXVI. 11. 71–75.
- 1983b Évszázados falutörvényeink. Ismertetés. *Honismeret* XI. 5. 3–5.
- 1983c A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 13. Budapest, 151–172.
- 1984 Jogi népszokások hazánk területén. *Békési Élet* 19. 219–227.
- 1987 A jószágellenőrzés égetett jeleinek regionális rendszere Magyarországon. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 14. Budapest, 103–157.
- 1988 Menyasszonytáncról a hálapénzig. Népi jogszokások jelen időben. *Délsziget* 12. 55–58.
- 1994 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. In: DUNDES RENTELN, Alison – DUNDES, Alan (szerk.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. University of Wisconsin Press, New York – London, 161–186.
- 2003 *Magyar jogi népszokások*. 2. bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- THALLÓCZY Lajos
- 1896 Horvát szokásjog 1551–1553-ból. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* III. 2. 142–169.
- THUNYOGI SZÜCS Kálmán
- 1942 Mattyasovszky Miklós élete és műve. *Magyar Gazdák Szemléje* május–június. 121–135.
- TÓTH Zoltán György
- 1947 *A barkók öröklési jogszokásai*. Egri Akadémia Jog- és Államtudományi kar Szociográfiai Intézete, Eger.
- VÁCZY Péter
- 1929 A városi könyvek jogtörténeti fontossága. *Miskolci Jogászélet könyvtára* 59. ifj. Ludvig István Nyomdája, Miskolc.

VARGA Csaba

- 1973 VULCĂNESCU: Etnologie juridică. Bucuresti, 1970. Ismertetés. *Jogi Tudósító* 4. 659–660.
- 1974 J. Poirier: The Current State of Legal Ethnology and its Future Tasks. *International Science Journal*, 1970. 3. 476–494. Ismertetés. *Jogi Tudósító* 19–20. 8–10.
- 1980 Đ. Kistić: Pravni običaji kod Kuča. Analiza relikata (metodologija) prilozi za teoriju običajnog prava. Beograd, 1979. Ismertetés. *Állam- és Jogtudomány* XXIII. 4. 762–764.
- 1985 Antropológiai jogelmélet? Leopold Pospíšil és a jogfejlődés összehasonlító tanulmányozása. *Állam és Jogtudomány* XXVIII. 3. 528–555.
- 1994 *Jogi elméletek, jogi kultúrák. Kritikák, ismertetések a jogfilozófia és az összehasonlító jog köréből.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- 1981 Népi jogszokástól a jogi népszokásig. *Jogtudományi Közöny* XXXVI. 10. 880–886. Angolul: From Legal Customs to Legal Folkways. *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25. 1983. 3–4. 454–459.
- 1985 Antropológiai jogelmélet? Leopold Pospíšil és a jogfejlődés összehasonlító tanulmányozása. *Állam és Jogtudomány* XXVIII. 3. 528–555.
- 1999 *A jog mint folyamat.* Osiris Kiadó, Budapest.
- 2009 Jogi néprajz – az elméleti gondolkodás nézőpontjából. (A jogi népszokásvizsgálatok lehetséges teoretikus hozadékáról.) In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* ELTE *Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 26–46. ue. *Társadalomkutatás* XXVI. 3. 275–298.
- 2011 Kulcsár Kálmán jogszociológiai úttörése. *Jogelméleti Szemle* XII. 3. <http://jesz.ajk.elte.hu/varga47.html> (Letöltés dátuma: 2016. május 15.)
- 2013 Egy jogtudós útkeresése: Kulcsár Kálmán emlékezése Egerről, katonai ügyész pályakezdéséről, az akadémiai jogtudomány-művelésben révbe érkezéséről. *Jogelméleti Szemle* XIV. 3. 167–204.

VARGA István

- 1957 Tagányi Károly: A régi magyar község az úrbériség rendezéséig. Közreadja, bevezetővel ellátta. *Agrártörténeti Szemle* I. 1. 8–14.
- 1993 Tagányi Károly akadémiai rendes tagsági székfoglalójának kéziratredelke. GLATZ Ferenc (szerk.): *Szomszédaink között Kelet-Európában. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 19–26.

VARGA István

- 2007 Kísérlet a törvénytelen gyermekek két világháború közötti helyzetének bemutatására Magyarországon. In: NÉMEDI Dénes – SZABARI Vera

- (szerk.): Kötő-jelek 2006. *ELTE Szociológia Doktori Iskola Évkönyve*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 203–221.
- 2008 Törvénytelen születésű személyek mobilitási lehetőségei Magyarországon a két világháború között. In: NÉMEDI Dénes – SZABARI Vera (szerk.): Kötő-jelek 2007. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 89–102.
- 2009 A törvénytelen születés interdiszciplináris megközelítése. In: MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. *ELTE Jogi Kari Tudomány 1*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 466–481.
- 2014 Zur Lage der unehelichen Kinder in Ungarn, insbesondere zwischen den beiden Weltkriegen. In: FRITZ, Gerhard – WITTNEBEN, Eva Luise (szerk.): *Landesgeschichte in Forschung und Unterricht: Beiträge des Tages der Landesgeschichte in der Schule vom 23. Oktober 2013 in Rottenburg*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 9–24.
- 2016 Egy jogszokás intézményesülése: törvénytelen születésű gyermekek tartása iránti perek a két világháború között. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Védékfejlesztési Kar, Pécs – Szekszárd, 335–354.
- VARGA Sándor
- 2016 Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2*. PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Védékfejlesztési Kar, Pécs – Szekszárd, 355–376.
- VEKERDI László
- 1981 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Valóság* XXIV. 5. 109–111.
- VENCZEL József
- 1980 *Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1993 *A falumunka útján. Válogatott írások. Az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület Kiskönyvtára 1*. Orbán Balázs Közművelődési Egyesület – Magyar Művelődési Intézet – Magyar Népfőiskolai Társaság, Székelyudvarhely.
- VERES Gábor
- 1997 Népi jogszokások kutatása Heves megyében. *Agria* XXXIII. 487–511.

- 2009 Adatok a népi jog Heves megyei kutatástörténetéhez. In: MEZEY Bar-
na – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet*.
Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történetu-
dományok köréből. *ELTE Jogi Kari Tudomány* 1. ELTE Eötvös Kiadó,
Budapest, 280–291.
- VISKI Károly
- 1930 *A Bírópecsét. Egy Árpád-kori jogszokás emléke*. A Szegedi Alföldkuta-
tó Bizottság Könyvtára 4. Szeged.
- VLADÁR Gábor
- 1938 *A jog elhajlása az élettől*. (Az Országos Nemzeti Klubban 1938. feb-
ruár 23-án elhangzott előadás.) Az Országos Nemzeti Klub kiadványai
17. 1–19.
- 1997 *Visszaemlékezéseim*. Püski, Budapest.
- VOIGT Vilmos
- 1999 Egy klasszikus, egy ismeretlen, sok megoldatlan feladat. Száz éve
lett egyetemi tanár Herrmann Antal Kolozsvárott. In: BÓDI Zsuzsanna
(szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok* 8. Tanulmányok Herrmann An-
tal emlékére. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 55–64.
- VÖLGYESI Levente
- 2016 A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó sza-
bályok továbbélése a 18–19. században, különös tekintettel a Tárkány
Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokások-
ra. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II. Jogi
Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* 2. PTE Kultúratudományi,
Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 377–386.
- WELLMANN Imre
- 1937 Mezőgazdaságtörténetünk új útjai. In: *Emlékkönyv Domanovszky
Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. Királyi Magyar
Egyetemi Nyomda, Budapest, 664–714.
- 1944 Parasztnépünk múltjának feltárása. *Hitel* 4. 125–143., 5. 296–316.
- 1962 Agrártörténelmünk módszerének kérdéséről. *Agrártörténeti Szemle* IV.
1–2. 293–336.
- 1967 Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 196. Is-
mertetés. *Századok* CI. 1–2. 316–318.
- 1989 Földközösségtől faluközösségig – kutatások és felfogások Tagányi
Károlytól Imreh Istvánig. *Ethnographia* C. 1–4. 278–299.
- 1999 Néprajz és gazdaságtörténet. In: WELLMANN Imre: *18. századi agrár-
történelem. Válogatás Wellmann Imre agrár- és társadalomtörténeti
tanulmányaiból*. Soros Alapítvány, Miskolc, 57–68.

ZAYZON Sándor

- 1922 Karl Tagányi: Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. Ismertetés. *Századok* LVI. 9–10. 670–672.

ZIEGERT, Klaus – PLETT, Konstanze

- 1982 *Empirische Rechtsforschung zwischen Wissenschaft und Politik: zur Problemlage Rechtssoziologie*. Auftragforschung kolloquium im Max Planck Inst.

ZIMMERMANN, Werner G.

- 1962 *Valtazar Bogišić 1834–1908. Ein Beitrag zur südslavischen Geistes- und Rechtsgeschichte im 19. Jahrhundert*. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte, Mainz.

ZLINSZKY János

- 1987 György Bónis (1914–1985). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* CIV. 487–494.

ZSIGMOND Gábor

- 1973 Henry S. Maine és Pulszky Ágost. *Ethnographia* LXXXIV. 1–2. 115–123.
- 1976 Láczy Gyula és a századvégi evolucionista társadalomkutatás válaszútjai. *Ethnographia* LXXXVII. 1–2. 237–253.
- 1977 *Az ősi társadalom magyar kutatói*. Szerkesztette. Gondolat, Budapest.
- 1989 A Magyarországi Néprajzi Társaság megalakítása és Katona Lajos. *Ethnographia* C. 1–4. 195–217.

Szerző nélkül

- 1921 A tudomány egyszerű munkása... Tagányi Károly a magyar sajtóról és a nemzeti kultúra megbecsüléséről. *Világ* 12. 71. április 3. 2.

THE STUDY OF FOLK LEGAL PRACTICES IN HUNGARY

SUMMARY

Falling simultaneously within the realms of ethnography, law, history, and sociology, the study of folk law is a genuinely interdisciplinary field that, while not pursued at the institutional level in Hungary, has, over the years, seen a number of significant advancements under the guise of personal scientific achievement. The present analysis explores the history of domestic folk legal studies from the collection of material on inheritance law in the early years of the 20th century to the formation of the Ernő Tárkány Szücs Legal Cultural History and Legal Ethnographic Research Group in 2011. In addition to “folk legal studies,” the field under discussion has been described using various other terms, all connected to more or less institutionalised sciences, including ethnography of law, ethnology of law, anthropology of law, juridical anthropology, ethnojurisprudence, and legal anthropology. László Papp, author of one attempt to introduce the concept in Hungary, drew a distinction between “legal ethnography” and “folk legal studies,” viewing the former as “a branch of pure ethnography that, as such, disregards considerations of aim and utility, encompasses areas of inquiry with practically no value to the law, and sees its task as including the meticulous analysis of even the tiniest of phenomena,” and the latter rather as “evaluating considerations of practicality and utility within the realms of both the legislative process itself, and application of the law”. As the discipline in Hungary has indeed evaluated “considerations of practicality and utility” applicable to the legislative process, whether as the actual objective of research, or as arguments for or against its continuation, it is the latter term that has been deemed apt for the present purposes.

The landscape in question is an interesting one: the definition of precisely what folk legal studies should entail has always been heavily influenced by politics,

though the motivations involved have varied from one period to the next, with specific reference to the eras of Ignác Darányi, the early 20th century, the late 1930s under the premiership of Pál Teleki, and the decades subsequent to 1945. In each case, the politics of the period exerted a sizable (if not always consistent) sway on the manner in which research was conducted, with studies either subordinated to direct legislative policy objectives, or – as during the absolutism of state law, with particular reference to contemporary studies – almost entirely abandoned. Political forces and matters of legal policy have perpetually overridden the points of departure from which ethnographic and legal historical studies have been conducted, and though at the end of the 1930s it was precisely a measure of political support that enabled the expansion of research in these areas, the same political forces concurrently prevented any real effort at professionalisation of the discipline.

Given the unusual nature of the field, this historical overview consists chiefly of a series of examinations of individual scientific achievements, while also documenting how the tradition has been maintained – that is, how interest in the topic has been passed “from one researcher to the next”. Another unusual facet of research related to domestic folk legal life is that the majority has produced findings in manuscript form only. Recently, owing to certain targeted research projects, the hand-written materials associated with various legacies have begun coming to light. The present analysis, with its focus on the folk legal compendium amassed by Károly Tagányi – falls partly into this realm of exploratory work.

Károly Tagányi began his career in the late 19th century at a time when domestic ethnography was just coming into its own. The fundamentally positivist approach characteristic of the age was, in his particular case, paired with a keen interest in economic and social history; and in fact, it was through his investigations of various social historical issues associated with the Árpád Era that he arrived at the discipline he was to call the “comparative ethnology of jurisprudence and sociology”. Yet, for the historian Tagányi, this sojourn into the field of ethnography – which at its pinnacle saw him as President of the Hungarian Ethnographic Society (1920–1924) – served only to exacerbate his isolation within the field of historical scholarship. Despite a certain degree of fragmentation, the purely scientific program by which Tagányi proposed to study “living, unwritten, informal legal customs, ceremonies, and symbols” – breaking completely with the more practical aim of applying legal customs to the legislative process that had marked his work in turn-of-the-century inheritance law – is a coherent guide to the direction he saw fieldwork on the topic taking and the methodology by which it might be conducted. In fact, one way to chart the history of domestic folk legal studies during the interim between Hungary’s two key scientific reviews on the topic (Tagányi, Károly 1917–1918 and Tárkány Szücs, Ernő 1981) is along

the lines of what is known as the “Tagányi effect”: the extent to which later researchers were familiar with Tagányi’s findings, how they evaluated them, and how broadly they incorporated them into their own work.

At the end of the 1920s, several years after Tagányi’s death, two new research programs were announced, spurred primarily by the work of German legal scholar Eberhard von Künßberg. The first, sponsored by legal historian and Dean of the Miskolc Academy of Law Győző Bruckner, called attention to the importance of “folk legal traditions,” which Bruckner believed could be enlisted in the service of legal historiography. The second was associated with ethnographer Ákos Szendrey, who began collecting and systematising folk legal customs at Tagányi’s behest, while maintaining a continuous eye on foreign trends in ethnology research. In addition to their broader fieldwork programs, each published a case study on a related topic, Bruckner on the legal customs of the pre-settlement Magyars (1934), and Szendrey on the legal life of the Székely people (1930).

These scattered efforts notwithstanding, organised research into folk legal life began in earnest only in the late 1930s under the auspices of the National Institute for Regional and Folk Studies directed by István Györffy. In 1939, Györffy, with the participation of György Bónis, Edit Fél, Ákos Szendrey, and László Papp, organised a working group aimed at collecting “folk legal customs and traditions,” whose roster was later expanded to include Károly Viski and Miklós Hofer. The group developed a detailed plan of attack and compiled a general questionnaire, which it was hoped could be employed toward completion of a comprehensive national survey. To accomplish such grandiose plans, they sought support from the Ministry of Justice, which first responded by providing external assistance, then, following the unexpected death of Györffy in 1939, moved increasingly toward directing the project from within, a development that is well-documented to have led to a subordination of professional considerations. Nevertheless, the sheer scale of the project marks this period as the “golden age” of folk legal studies in Hungary. In concert with the rural research movement, fieldwork camps were organised, with György Bónis directing investigations both in Garam Valley (1941), and in Kalotaszeg in Transylvania. It was here that Ernő Szűcs Tárkány got his start, working as a committed collector of folk legal customs under Bónis’s wing, while Fél set herself to studying the legal customs of large families in the Komárom County village of Martos, and Papp conducted fieldwork in Kiskunhalas (1941), publishing his results in the form of a series of brief monographs. Though the projects in question were all conducted on the basis of the same questionnaire, the decisive personalities involved led to significant differences in terms of how each set of findings was to guide later research. Papp’s volume on Kiskunhalas spawned a debate on the pages of *Social Science (Társadalomtudomány)*, 1942–43), in which there appeared the first

legal theoretical critique on the topic, a circumstance that forced various folk law scholars to reformulate their positions. Among the fruits of this period are the findings of the questionnaire, as well as the exemplary analyses penned by Tárkány Szücs on legal life in the village of Mártély, and Fél on the legal customs of large families in Martos.

Despite the onset of war, its subsequent obstruction of collecting efforts, and the loss of much of the material collected thus far, the two key personalities in the field, Papp and Bónis, continued their work, Papp striving to refine both his targets, and his research methods, and Bónis publishing articles outlining work still to be done, recruiting students to help him relaunch fieldwork efforts, and conducting research in the Great Plain region under the auspices of the University of Szeged (1948). It was also during this period that a new workshop with the express purpose of collecting legal customs was founded within the Sociography Institute of the Eger Academy of Law (1947), and that István Imreh, whose examination of village communities grown from rural farming aggregations intersected the work of Tagányi at several points, released his first publications.

After 1948, during the era of state socialism, there was no longer any place for the study of folk law, all work of the kind being rendered impracticable, first by forced lip service to a derisive, Hegelian critique of Friedrich Carl von Savigny and the German historical school (viewed as an antecedent to the work of Hungarian folk law scholars) and, after 1956, by the branding of the requisite fieldwork as “Hungarocentric”. Legal theory (which, given its role in maintaining ideology, has always been of core significance to jurisprudence), by forcing the adaptation of Soviet dogma and the reduction of the legal system to state-sanctioned norms, called the subjects of such projects, and, indeed, the very existence of “folk law” into question. Only much later, with the rise of legal sociology and its emphasis on the plurality of the legal system, did such views begin to fade.

During this later period, only Ernő Tárkány Szücs carried on with his endeavours to expand folk law scholarship. An emblematic figure in both Hungarian, and European ethnography of law, Tárkány Szücs worked as a legal expert with the Ministry of Heavy Industry, his repeatedly interrupted scientific career – which bloomed late, and therefore in only limited fashion – a faithful reflection of the realities of the era. After 1948, Tárkány Szücs was left analysing the findings of his predecessors virtually on his own, and in conducting the concomitant archive work, found himself exploring a number of new topics. With the easing of ideological forces, he was given increasing opportunity to publish: while in the final years of the 1940s, his writings on folk law found an outlet only in *Puszták Népe*, the Hódmezővásárhely journal he himself edited, a decade later, in the early 1960s, he was able to publish historical-ethnographic monographs on both the wills of serfs (1961, 1966), and livestock branding

(1965), findings derived from his archive work, and in 1967, his first overview of the findings of European legal ethnography, as well. It is indicative of the state of affairs of the time that Tárkány Szücs's works on European folk law saw print in Hungarian only a decade later, in 1975 and 1976, when they appeared in the journal *Létiink*, a publication headquartered in Újvidék, Yugoslavia (today, Novi Sad, Serbia), where a decades-long tradition of studying South Slavic legal customs had proved sufficiently politically inert. In the mid-1970s, Tárkány Szücs – now a research fellow at the Ethnographic Institute of the Hungarian Academy of Sciences – began publishing studies on legal customs associated with marriage, markets, and mining, along with his recollections of folk law researchers both in Hungary and abroad, material that today is of significance to the history of the discipline. The complete findings of Tárkány Szücs's forty-year career were published only in 1981, in a volume entitled *Hungarian Folk Legal Customs*, simultaneously a historical overview of his research and a synthesis of all domestic research on the topic (including his own) to date. Having seen two separate editions, the work, which offers a fundamental theoretical treatment that is still valid today, can be regarded in many respects as a fulfilment of the hopes of folk law academics.

In 2011, in response to the organisational activities of Janka Teodóra Nagy, who has been publishing on the topic since the mid-1990s, a working group was formed in order to “unite the intellectual resources” of Hungarian scholars devoted to the study of legal cultural history and ethnography. Dubbed the Ernő Tárkány Szücs Legal Cultural History and Legal Ethnographic Research Group, this new formation seeks – as its name implies – to expand on the research tradition outlined above.

Translated by Rachel Jane Maltese

